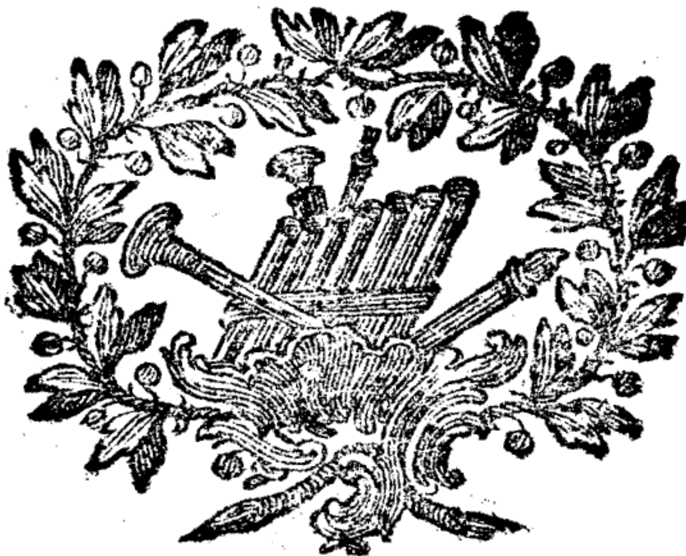
JACOBI FACCIOLATI
ORATIONES
SELECTÆ XXVII.

Quarum aliquæ nunc primum editæ.

VENETIIS,

MDCCLXXXVII.

Ex Typographia Balleoniana.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

AD LECTOREM.

NOſti, amice Lector, ſuos eſſe cuique, ut in rebus aliis, ita etiam in litterarum & artium ſtudiis ſæculo mores. Noſtrum hoc librorum multitudine & magnitudine, quos ſuperioribus annis avide quærebat, tandem fatigatum, libellis hoc tempore potius ſe dedit. En tibi, cur volumen hoc, quod ad multa Rhetoricæ exercitationis genera olim paraveram, ſæpiuſque edideram, nunc denique contrahendum exiſtimaverim. Si ad ædium tuarum ornamentum, quod a multis fieri video, bibliothecam paras, aliunde chartarum molem tibi cura, quibus pluteos impleas, & videndi curioſos allicias. Ego pagellas has meas non oſtendi, ſed legi cupio, non pulchris ornari tabulis, ſed tractari atque uſu teri. Itaque ne illud quidem valde curavi, ut editio hæc quæſito ſe tibi nitore commendaret, modo typorum careret erroribus, qui legentes turbant, & interdum decipiunt. Si pluſculum aliquid deſiderari cognovero, alias tibi non deero. Vale.

TABULA SYNOPTICA.

ORA-

ORATIO I.

AD GRAMMATICAM,

Habita in Seminario Patavino coram

GEORGIO
CARD. CORNELIO
A. MDCCX.

Latina lingua non est ex Grammaticorum libris comparanda.

QUoties ex hoc ornatissimo loco publice dico, ita delector præsentia vestra, & celebritate hac litteratorum hominum tanta, ut satis amplum mihi videar, non unius modo Orationis, sed ingentium laborum fructum collegisse. Unum enim dicere, tacentibus omnibus, cum est ubique gloriosum, tum vero ibi maxime, ubi qui audiunt, & frequentissimi sint, & rebus omnibus ad subtiliter graviterque judicandum instructissimi. Non tam hercule olim illustre fuit, florente republica, Romæ dicere, sive in foro, sive in curia, ubi, nullo delectu habito, promiscue omnes subsellia occupabant; quam est hoc tempore, hoc in loco, unde lectissimum quemque ex omni litteratissimæ Civitatis ordine circumspicio, Theologos, Philosophos, Medicos, Mathematicos, Jurisperitos, atque horum sane plurimos, qui eloquentiæ laudem cum sua quisque arte conjungunt.

Videte, quæso, Auditores, in vestro beneficio quantopere mihi placeam. Ego equidem litterarum splendorem ac dignitatem cum Magistratuum imperio & majestate minime comparo; sed tamen cum veteres Romanorum supplicationes, orationes, triumphos in mentem revoco, plane non tanti facio, ut amplissimæ huic mihique jucundssimæ dicendi exercitationi præponam. Nullus enim hic plebi locus est, nullus femellis, insanæ clientium turbæ ad plausus & acclamationes plane nullus; sed & viri totius Civitatis principes ad dignitatem, & Patres omnium ordinum gravissimi ad honestatem, & Doctores Collegiorum omnium sapientissimi ad judicium, & ingenui adolescentes ad gratiam & celebritatem convenerunt: quorum lætæ frontes, & secunda admurmuratio dicentem potest mirum in modum erigere, ac beatum prorsus efficere. Verum felicitas hæc humanarum omnium, ut mihi quidem videtur, longe maxima, quam est infinitis prope difficultatibus ac periculis circumsepta! Cujus est, bone Deus, tanta ingenii vis ac fecunditas ad res præclarissimas inveniendas, distribuendas, ornandas, ut ne leviter quidem ulla in parte deficiat, nusquam incurrat, displiceat nemini? Sunt enim eodem tempore præstanda multa, diversa, ac prope contraria; nec solum laborandum, quomodo dicas, sed in primis qua de re dicas: ut si semel in re proponenda alicujus animum offendas, eum deinceps habeas in tota oratione aversum. Est qui nihil velit audire, nisi vetustum; quosdam gratia tantum novitatis conciliat; alii Græcas Latinasque eruditiones postulant; amplificatione alii delectantur: eoque

sunt singuli acumine ingenii, quibus ut imponas, nulla arte consequaris. Hæc me reputantem, ac sæpe antea expertum, jussere denique libertatem illam abdicare, quæ solet ceteroquin ex hoc suggesto dicentibus concedi omnibus, ut de re qualibet suo quisque arbitratu verba faciant. Quare quem mihi ordinem ipsa studiorum ratio ac natura præscribit, eum in posterum religiose servabo, ut hoc quidem tempore de Grammatica, tum de Humanitate, post de Rhetorica, deinde de Philosophia, postremo de reliquis disciplinis, ut quæque solet addisci, orationem habeam, & quod de singulis sentio, id quotannis exponam. Ita mihi boni Superi tantum vitæ concedant ac virium, ut curriculum hoc primum conficiam, deinde non improspere; libenter tum demum cessurus aliis provinciam, cum laboribus, & ætate confectus vel fato fungar, vel in otio honesto conquiescam. Interim de Grammaticis studiis, quibus solet ætas prima occupari, non raro etiam altera, aliquando & postrema, quid mihi videatur, habete; & qua soletis benignitate, diligenter attendite.

Etsi omnes artes ac disciplinas in dies amplificari tam est rei litterariæ gloriosum atque utile, quam Reipub. augeri opibus & imperio; tamen quod Reipub. accidit, ut nimia crescendi libidine non raro decrescat, idem solet in hoc litterarum quasi regno evenire. Nihil ego de Platonicæ Philosophiæ, nihil de Peripateticæ fatis, variaque fortuna disputo, quarum utraque tum demum vel corruit, vel certe plurimum detrimenti cepit, cum impotenti sectatorum studio altissime evecta, in præcipiti stetit, ac mole sua

laboravit. Unum illud Latinitatis tradendæ artificium urgeo, quod Grammaticen communiter appellant; opus suapte natura exiguum ac tenue, sed immodica hominum industria adeo amplificatum, ut volenti omnia percurrere nihil sit nisi Grammaticum tota vita legendum. Conatus hos præstantium virorum, si eo spectant, ut Latini sermonis diligens quædam historia exstet, non solum non reprehendo, sed etiam laudo: sin vero nobis Latinitatis discendæ gratia ostentantur, longissime abjicio, nulliusque esse momenti, nullius utilitatis contendo. Prima enim illa Guarini Veronensis rudimenta ut corrigerent & illustrarent, boni præceptores depravarunt; eoque res demum deducta est, ut qui velit Latine scire, hunc sibi a Grammaticorum insidiis cavere maxime oporteat. Quod ut evincam, cum mihi necesse sit de Grammaticorum tricis & ambagibus aliquanto disputare liberius, quæso vos, Auditores, ne me honestissimo generi hominum infensum putetis, qui & natura ipsa ad benevolentiam comparatus, omnem invidiæ suspicionem diligentissime fugio, & pro suscepto vitæ instituto eorum in primis amore delector, qui de litteris bene mereri pro virili parte conantur. Sunt enim eorum lucubrationes etsi ad recte loquendum non necessariæ, tamen ad cognoscendum non illiberales: neque ego, (ita me Dii ament) industriam hanc magna cum eruditione conjunctam contemno; sed parum admodum ad Latinæ locutionis usum valere dico. Et sane, ubi puer singulas nominum ac verborum declinationes memoriæ mandavit, paucasque illas in universum regulas probe tenet, quibus tamquam cardinibus tota vertitur Latina lingua; quid est, cur

cur ſtatim non ad Claſſicum Scriptorem ducatur, quem ſine intermiſſione verſet, memoriæ tradat, habeatque veluti unum ex familia, quicum magiſtri ope & auxilio familiariſſime loquatur ac vivat? Cum enim ille potiſſimam diei partem in ſcholis traducat, quid in cauſſa eſſe dicamus, ut perpetua rerum Latinarum tractatione Latine tamen minime diſcat; domi vero minore multo exercitatione minuſque accurata, a parentibus, a nutricibus, a vernis domeſticam linguam aſſequatur? Ego certe ita mihi perſuadeo, tenellos anguſtoſque puerorum animos immenſa illa regularum, appendicum, ſcholiorum farragine terreri atque opprimi, ut ne reſpirare quidem poſſint, nedum ſe explicare, Latineque interrogando ac reſpondendo naviter audere. Quemadmodum enim ſubitarius miles, ſi in confertiſſimam hoſtium aciem ſtatim compellatur, periculi magnitudine atque inſolentia deſpondet animum, ſuique prorſus oblitus vix telum expedit; ita litterariæ palæſtræ tirunculi ingentes Grammaticorum commentationes aggredi juſſi, cogitatione ipſa difficultatis ac laboris exanimantur, ſpemque omnem evadendi ſtatim abjiciunt. Hinc ſcholæ tædium, hinc quæſiti ſæpe morbi, hinc impatiens vacationum deſiderium, hinc denique commenta illa calidiſſime excogitata ad otium & ignaviam, ſi fieri poteſt, impune fovendam. Hæc ego ſi probem, ad nuces profecto redire videar, & pueris ſimilia facere: ſed tamen quoties animo colligo exſucca illa, frugiſque omnis ac delectationis expertia Grammaticorum præcepta, quibus tot annos impalleſcere vivida ingenia coguntur, quanam quaſi miſeratione commoveor, juſtoque do-

lori

lori libentissime parco. Quotus enim quisque vestrum (juvat præterita repetere, & memoriam pueritiæ renovare ultimam) ita fuit ad omnes litterarum labores recte compositus, ut ante cœperit æquo animo frequentare scholas, ac domestico carere otio, quam positis Grammaticis, Latinos Scriptores tractaret, eorumque lectione & imitatione Latine aliquid conaretur? Ego sane, ut de me dicam, obruebar infinita illa atque implicatissima regularum strue; nec pluribus votis adversa tempestate jactati nautæ portum desiderant, quam ego, inde me ut expedirem, & improbi laboris terminum aliquando contingerem, Deorum hominumque opem implorabam. Ut autem ad amœniora paullo transivi; cœpique ex Oratoribus ac Poetis delibare aliquid, tum vero quasi in novum orbem repente translatus, tanto animi ardore Latinæ linguæ studium arripui, ut ludorum & vacationis oblitus, magno etiam sæpe cum valetudinis incommodo libris diu noctuque inhærerem. Quod si ardentissimæ illi proficiendi voluntati aliquando respondisset ingenium, ut certe (magno cum dolore dico) numquam respondit; nec vos hoc tempore plebejo dicendi genere molestissime detinerem, nec ullus esset hac ætate Latinus Orator, cui de orationis nitore, numero, perspicuitate ullo pacto concederem. Nunc vero in magna virium infirmitate siquid valeo, qui valeo sane minimum, totum Ciceroni Terentio, Livio, Cæsari, Virgilio, Horatio, ceterisque ejus ætatis Scriptoribus elegantissimis debeo. Nihil a me repetundarum jure postulet Priscianus nihil Donatus vindicet, nihil Valla, nihil Sanctius nihil ille ipse, deliciæ quondam no-

nostræ, Emmanuel Alvarus, quos omnes cum crepundiis vel abjeci, vel deposui; nec ex eo umquam in manus sumsi, nisi per hosce dies, ut huic Orationi materiam compararem. Excidere jamdiu animo eorum monita, excidere leges, nihilque mihi potest ad stilum retardandum contingere infestius, quam tristis quædam eorum recordatio ac metus, unde solent arida omnia, sicca, exsanguia proficisci. Quid enim est aliud Grammatice loqui, quam omnino Latine non loqui, si credimus Præceptori maximo Quinctiliano? Instit. l. 1. c. 6. Nam ut omnia Grammatici vere dicant, utrum aliud efficiunt, nisi ut sine barbarismis, sine solœcismis sit oratio? In quo si tota laus consistit Latinitatis, jam ne ipse quidem Cicero Latinus est, cujus libri, si ad Grammaticorum cavillationes exigantur, solœcismis non carent. Neque vero, id ignorant, sed quæ in aliis magnopere damnant, hæc in Cicerone, mutato nomine, figuras appellant, & veluti lumina variandæ orationi accommodata, valde commendant. Nituntur enim omnes Latinum sermonem certis complecti legibus, quibus deinde contraria multa apud Latinos Auctores cum inveniant, ad schemata, metaplasmos, antiptoses, archaismos, hellenismos, & id genus alia magnifica figurarum nomina confugiunt, quorum ope non quidem eorum famam tueantur, qui sine piaculo reprehendi non possunt, sed nobis illudant, ne Grammatica præcepta cum illis ipsis pugnare Scriptoribus, unde sumuntur, intelligamus. Fuit olim Latina lingua, quemadmodum ceteræ, juris plane sui, ex colluvione multarum gentium Romæ nata, populari convictu, communique rerum tractatione aucta,

de-

denique uſu ipſo, & ſorte quadam inveniendi ligandique verba, non ratione & conſilio ad hanc copiam propagata, numeriſque ſuis abſoluta. Hanc proinde præceptis coercere totam, perinde eſt, ac de ſcientia, non de lingua diſputare: quod Varro ipſe, analogiæ ceteroquin exactor moleſtiſſimus, aliquando cum didiciſſet, nullam eſſe obſervationem ſimilium docuit, & in omnibus pæne verbis unam conſuetudinem dominari. Id vero quam mirum videri debuit Alvaro noſtro, qui de ſola nominum, verborum, ac participiorum conſtructione quingentas ferme regulas, non ſine multis præterea obſervationibus concinnavit? Fuit ille certe magno ingenio, magna induſtria, magna Latini ſermonis peritia, cui ego de re tota libenter concedam, ſi ſuas regulas non dicam omnes, non plurimas, non aliquas, ſed principem illam, ac ceterarum caput de verbo *Amo* adverſus irruentem undique inimicorum impetum defendat, ſartamque ac tectam ab omni detrimento conſervet. Quid enim primum decernis, Emmanuel, de verbo *Amo*? Num eſſe activum, & inter activa familiam ducere? At Auſonius ad neutra rejecit: *Ut apud Deum fieri amat*. Quid tum? Num eſſe primi ordinis, nec alium poſtulare caſum niſi quartum? At eſt qui ſecundi faciat, eique genitivum apponat. *Nolo Thaidam amare tanti*. Quid poſtea? Vis ne eſſe primi & ſecundi? At Cicero ad quartum refert: *Si quicquam me amas*. Quid deinde? Eſſe etiam quarti? At idem in ſextum conjicit. *De raudusculo multum te amo*. Pro pudor! Ejus rei artem efficimus ac venditamus, cujus fundamenta prima tam facile corruunt. Novi equidem, & qui ana-

Gell. l. 2. c. 25.

In gratiar. Act.

Att. l. 5. ep. 17.

Att. l. 7. ep. 2.

logiam summa ope defenderent, ab ipsa florentis Romæ ætate fuisse nonnullos; sed nemo tamen cum hac nostrorum Grammaticorum turba comparandus, qui ut nihil intentatum relinquant, ab ipso mundi exordio, & vetustissima Hebræorum lingua Romanarum vocum caussas, similitudinem, & originem petunt, petituri altius vel ab Arcadibus si Arcades, quod Poetæ eorum jactare consueverunt, ante lunam orti fuissent. Nihil novi affero apud eos, quibus est aliquis cum Martinio, cum Becmanno, cum Vossio usus. Cum his autem? Imo etiam cum viris nostræ hujus ætatis præstantissimis qui abrepti sæculi more, gravissimum certamen de voculæ nescio cujus origine nuper instituerunt, multasque ac reconditas eruditiones ex Hebræis codicibus, ex Syriacis, ex Arabicis, ex Græcis ductas in tam leve negotium contulerunt. Quod si, quam sunt ingeniosi ad hæc excogitanda, tam essent unanimes in tradendis, fortasse nos aliquando fefellissent. Verum hoc percommode cadit, quod sibi invicem de rebus omnibus bella movent, seque mutuis vulneribus conficiunt, quod ipsum argumento est, nihil huic arti inesse certi, quæ homines procaces efficit, & novarum rerum nimio plus amatores. In ipso enim statim Grammaticæ limine nonne de partibus orationis principes in hac arte viri acerbissime pugnant? quodque ridiculum est, gravissimos totius antiquitatis Scriptores Aristotelem, Platonem, Plutarchum, D. Augustinum pro se quisque stare jubent? Perge porro. De pronominum caussa, numero, ac natura quam dubia, quam varia, quam sibi contraria decernunt Varro, Probus, Priscianus, Donatus, Quinctilianus? Hi autem

Minerva Sanct. l. 1. c. 2.

tem ipsi inter se cum casibus nomina ab officio fuisse indita consentiant, nonne Scaliger tamen negat? Valla castigat Priscianum, quod *ficum* morbum quartæ declinationis fecerit: rursus in Vallam arma movet Petrus Ramus, quod *ficum* fructum masculo genere extulerit. Scaligero commune genus pessime a Græcis ἐπίκοινον, optime a Latinis *promiscuum* appellari videtur; Sanctius Latinos damnat, Græcos absolvit. Impersonalia dicit Alvarus *decet*, *pœnitet*, *pluit*, & similia; nulla esse impersonalia, testatus Deos hominesque Scioppius affirmat. Si quis verborum modos statuat esse quatuor, ecce tibi qui quinque, qui sex, qui octo, qui multo plures inducit. Est qui probet *gerundia*, ac *supina*; non deest, qui pura puta Grammaticorum deliramenta dicat. Alii verbis in *or* Præterita tribuunt, alii adimunt. Quibusdam placent verba Neutra, ac Deponentia, quidam toto Latio exulare jubent. Denique in tanta Scriptorum multitudine neminem unum invenias, qui malit aliorum vestigiis insistere, quam nova comminisci, ceterosque omnes allatrare. Nolo vos, Auditores, per singulas partes ducere, omnesque de Orthographia, de Prosodia, de Etymologia, de Syntaxi controversias hoc loco explicare, ne gravissimo officio, ne tempore, ne patientia vestra nimium abuti videar. Percurrite, si vacat, quæ solent homines libellorum suorum initio longissime præfari, ubi ceteris, qui ante se de re Grammatica scripsere, diem dicunt, eorum lucubrationes mendosas, nugaces, sordidas, cloacinas (sit verbo Scioppiano venia) audacissime appellant, seque ex Deorum immortalium sede quasi delapsos, allaturos optima pollicentur. Cumque sin-

ſinguli & univerſi eadem recinant, quo ſe vertant miſeri adoleſcentes? cui ſe tamquam duci tradant germana Latinitate inſtituendos? Numquid Varroni? At litterarum porcus dicitur a Palæmone. Num Priſciano? At Græcum hominem Latinæ linguæ fucum feciſſe exiſtimat Alvarus. Num Vallæ? At ejus *Elegantias* Ramirezius de Prado inelegantes appellat. Num Donato, num Probo, num Servio, num Chariſio? At hos omnes paſſim labi, & monſtra effutire contendit Scioppius. Num denique Scioppio ipſi? At miſerabilis litterator dicitur ab Hornio, vir deſultoriæ levitatis a Labbeo, canis Grammaticus a Lambecio. Indignamini ad hæc, Auditores: ſed artis, mihi credite, ſeu vitio, ſeu fato quodam fieri ſolet, ut nec ſua quiſquam afferre poſſit, niſi carpat aliena; nec aliena carpere, niſi modum excedat. Quam indecoræ, quam pudendæ, quam prope inſanæ fuere contentiones illæ Poggii cum Valla, Politiani cum Merula, Scaligeri cum Eraſmo de rebus his minutiſſimis quaſi de aris & focis? Quam illa ridicula Franciſci Philelphi cum Timotheo quodam Græco, qui de vi ſyllabæ pugnaturi ea lege in aciem ex compoſito deſcenderunt, ut victus barba mulctaretur! O magnas nugas magno conatu actas! O vos miſeros quicumque ab his tamquam ex tripode de Latinæ linguæ ratione reſponſa petitis! Quos æſtus, quas tenebras vobis offundent Grammaticæ illæ Philoſophicæ, Minervæ, Ariſtarchi, Mercurii, Theſauri, in quibus ad criticam eruditionem multa quidem ſunt acute ac ſubtiliter excogitata, ad locutionis vero Latinæ uſum propemodum nihil! Eſt illuſtre quiddam Latinus ſermo, ingenuum, perſpi-

ſpicuum, tricis & ambagibus carens, quod nemo umquam ex his hominibus pugnaciſſimis conſecutus eſt: nec vero intelligo, ſcriptis ſuis quo pacto fidem concilient, quibus ipſi, quæ præcipiunt, præſtare non poſſunt. Polycletum accepimus, ſtatuarum artificem totius Græciæ peritiſſimum, non ante celebrem illum recte fingendi Canona in lucem edidiſſe, quam publice propoſita ſtatua, velut artis exemplo, ſuas ipſe regulas egregie præſtando confirmaſſet. Ita ſe mihi Grammatici probent; tum vero fatebor non invitus, Latine loquendi facultatem eorum præceptionibus tamquam canone probandam eſſe. Sed profecto, quod Carneades apud Ciceronem ajebat oratoriæ artis ſcriptorem ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe ullum, idem de Grammaticis affirmare licet, neminem adhuc artem, quam traderet, Latine loquendi ne mediocriter quidem calluiſſe. Non eſt hujus temporis, aut loci, multo vero minus mearum virium, ſingulorum vitia commemorare: veruntamen, ne quid gratis ad invidiam afferre videar, prodeant in medium hinc Terentius Varro veterum Grammaticorum, hic Julius Scaliger, noſtrorum ſine controverſia principes, quorum alter aurea ætate Deorum beneficio natus, Ciceronis æqualis & amicus, ita tamen ſcripſit, ut cum Livio Andronico Romanæ linguæ incunabulis exceptus videatur; alter vero Joſepho filio communi omnium conſenſu primas cedit; illi inquam Joſepho, cujus peregrinitates, barbariſmos, ſolœciſmos nec unos, nec leves Scioppius collegit, in ſuo *De ſtilo hiſtorico* libro poſteritati mandavit. Tametſi Latinæ linguæ laudem, ut ante dixi neque totam, neque præcipuam in ſolœciſmis vi-

lib. 1. de Orat. c. 20.

tan-

tandis collocari puto quod est emendate loqui, sed in ipsa potius plena ac tereti compositione verborum, colore & habitu quodam, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, sed tota permista & temperata numeris, æquabiliter constanterque feratur oratio, quod unum est, si recte sentio, Latine loqui. Numerosa hæc & concinna verborum comprehensio nulla definiri arte potest, nullis Grammaticorum præceptis concludi; cujus vel maximum vitium est, si de industria quæsita ad certas leges operose exigatur. In auribus est singulorum tota, & ad aurium sensum judicanda; quod fortasse olim præstare non fuit valde difficile audientibus ac loquentibus nihil nisi Latine; at vero his temporibus, nisi quis se totum veteribus scriptis dedat, & in eorum lectione & imitatione dies noctesque versetur, nec tolerabile quippiam Latine conabitur, nec nisi insipienter judicabit. Hinc fatuæ passim orationes, in quibus tam est perspicuus Grammaticus labor ut omnia macra sint, meticulosa, hiulca, sine numero, sine veneribus, sine gratiis, quæ tamen auditori misero laudandæ sunt, quod nequeat barbarismos & solœcismos ex Grammaticorum regulis designare. O te dementem, M. Tulli, qui cum Varronis de re Grammatica libros haberes, linguæ tamen nitorem ex perpetua Catonis, Plauti, atque in primis Terentii lectione hauriendum tibi existimabas. Te levem, Demosthenes, qui Thucydidis historias cum sæpe legisses, octies insuper descripsisti. Tantumne tibi a foro, & a curia supererat otii, ut non te potius Grammatico homini traderes unde Atticam illam sermonis elegantiam ocyus arriperes? Itane igitur, Audi-

tores? Ne vivam, siquis ex nostris, qui se Tullianos profitentur, unam Tullii Orationem aut semel in vita descripsit, aut octies lectitavit. Vel igitur Cicero in quo esset Latini sermonis ratio, Demosthenes, in quo Græci, non satis intelligebant; vel nos in Grammatico ludo, aliud agentes, quam oporteat, frustra laboramus. Valeant Prisciani, valeant Servii, valeant Donati; vel eos consulamus eatenus ut ab aliquo Pomponio Marcello de solœcismo postulati respondere possimus. Ergo (ut extremum aliquid habeat Oratio mea, quo tota hujus generis ratio concludatur) traditus mihi ad institutionem adolescens norit linguam esse quamdam, quæ Latina dicatur, Italicæ parentem, eique magna parte similem. Hujus sciat esse nomina, esse verba; nominumque ac verborum Ordines certis adstringi legibus, quæ sint memoriter ante omnia discendæ: summa Constructionis capita altissime infigat animo, calleatque probe velut ungues digitosque suos: in Prosodia versetur aliquanto magis; quod ratio condendi carminis certior est, magisque definita, quam solutæ orationis: ad extremum paucis ex Etymologia & Orthographia delibatis, Grammaticos longissime ableget; sibique valde persuadeat, non Latinum sermonem ex Grammatica, sed Grammaticam ex Latino sermone natam esse. Quid ita? Nimirum ut aquas ex ipso fonte hauriat, hoc est Latinos Scriptores, legendi scribendique exercitatione numquam intermissa, in succum & sanguinem suum convertat; unde ille existit orationis ambitus ac nitida circumscriptio, quæ supra Grammaticorum vires posita, auribus longa disciplina exercitatis judicari potest, verbis ex-

Svet. de ill. Gram. c. 22.

explicari non poteſt. Id unum in hac palæſtra arduum eſt ac difficile, quod & liberale ingenium poſtulat, & morum conformationem quamdam ingenio ſimilem, & illam extremo loco diligentiam, quæ ſola in hac arte minimum valet, ceteris tamen adjuncta naturæ præſidiis, Tullianum illud dicendi genus efficere poteſt, quod tantopere commendatur. Hoc ſcilicet ab hominibus non tam miti ſidere natis, aut excultis fruſtra requirimus, qui, ut carmina edant ſæpe optima, orationem tamen, cujus non eſt niſi aurium ſenſu definitus modus ac numerus, oſtendent fortaſſe nullam, quæ Latina dici poſſit. Vos igitur, adoleſcentes, quibus in Italia natis atque altis illud inſuper accedit, quod in Italiæ parte nobiliſſima, & ad animi cultum opportuniſſima erudimini, pergite ſtrenue in hoc curriculo, ut majorum veſtrorum laudem retineatis. De bellica Italorum virtute nihil ſane auſim pronunciare; ſed litteras quidem certe non amiſimus. Commigrant ad nos quotidie callidi homines pecunia inſtructiſſimi, & præclaram illam Muſarum ſupellectilem, optima volumina nobis abripiunt; artes etiam ac diſciplinas paullatim abducturi alio, niſi ſtudio ac diligentia reſiſtitis. Veſtrum eſt communis patriæ famam ac ſplendorem ex tanto periculo eripere, veſtrum luctuoſam calamitatem ab hoc ſolo, a nobis, a vobis ipſis prohibere; ut omnes intelligant, Romanum imperium Italis auferri potuiſſe, Romanas litteras non poſſe. In vos conjecere oculos, vos hortantur atque impellunt parentes pro familiæ honeſtate, cives pro Reip. gloria, magiſtri pro ſcholæ fama, ſed n primis Antiſtes Eminentiſſimus pro Religio-

nis caussa, quæ cum litterarum caussa conjunctissima est.

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Orationem hanc cum haberem, non defuerunt, qui crederent, me nova moliri, ac de Grammaticis studiis hoc in loco mutandis cogitare. Id me coegit Orationem ipsam typis committere, totamque consilii mei rationem & caussam patefacere. Nec igitur is ego sum, ut tantum possim; nec si maxime possem, rerum nostrarum conditio quippiam de veteri instituto mutari pateretur. Pueri enim fere omnes, qui huc accedunt, Grammaticen attigerunt, nec juvat curriculi partem emensos, nova proposita via, rursum ad carceres revocare. Præterquamquod nihil umquam tanti erit, ut me ab ea docendi consuetudine avocet, quam diligentissimi Societatis Patres ubique tenent, Emanuele Alvaro duce. Cum enim acutissimo ingenio Viri juventutis recte instituendæ vias omnes ac rationes scrutati, quam denique illam invenerint, quam Italia omnis amplexa est, quid nos in tanta virium imbecillitate novi conemur? Satis erit, si ductores sapientissimos, quantum labore & solertia possumus prope sequamur; desperantes post tot tantosque conatus inveniri posse meliora. Quid igitur, inquis, in Oratione i-

stac

ſtac tua de Grammaticis blateras? Ego vero nihil dixi, niſi exercendi ſtili gratiâ; in quo ſi quid peccatum eſt, cur non illi peccarunt, qui injuſtitiam, qui muſcam, qui quartanam, qui aſinum laudaverunt? Non eſt ſane idem in civili hominum convictu reprehendere aliquid, & laudare; in Academicis exercitationibus eſt prorſus idem. Vale.

ORATIO II.

AD HUMANITATEM.

Pueris ad Latinam eloquentiam informandis nocet librorum copia.

QUi Grammaticorum insidias hoc ipso ex loco deprehendere præterito anno conatus sum; &, si recte sentio, deprehendi; non satis videor commissæ nobis juventuti consuluisse, nisi ad Humantatis studia progredientem manu veluti ducam, numquam ab ejus latere, nisi universo confecto curriculo, discessurus. Quamvis autem ingens præstantissimorum hominum numerus, qui optime docent, & scribunt optima, nihil reliqui fecerit, quod ad alendos puerorum animos pertineret; suus tamen est & copiæ morbus, nec tam sæpe animal humorum inopia, quam nimia quadam redundantia conficitur. Neque vero mihi tantum tribuo, ut putem posse me, qui nihil ferme possum, utra peccetur in parte, remedium adhibere: sed tamen siquid est a nobis in commune scholarum bonum conferendum, quemadmodum suscepti muneris ratio non postulat modo, sed etiam flagitat, multo quidem mihi videtur esse facilius detrahere inventis supervacanea, quam addere necessaria. Nam serere arbores, disponere, lætificare non est nisi agricolæ peritissimi: stolones amputare, & inutilem fruticationem cohibere hominis est in re rustica vel mediocriter exercitati. Ut igitur de Grammaticis cum agerem, sa-

satius duxi pro virium mearum infirmitate ablegare præcepta multa, quam nova excogitare, ita Humanitati non quid adjiciam, hodierna luce laboro, sed quid potissimum inani propagatione subortum sine invidia præcidam. Quoniam vero delicatissimis hujus ætatis auribus nihil libere dicendum est, nihil ex vetere illo Romani sermonis ingenio, quod a principis terrarum populi gravitate profectum, tum denique in hanc barbariem degeneravit, cum ad blanditias & adulationes traductum est, ea nomina tacebo lubens, quæ jamdiu tacito animi sensu devovi, & in ultimas barbarorum oras amandavi. Non est tutum, Auditores, mihi credite, non est tutum quibusdam Scriptoribus diem dicere, & si qua peccarunt, ne multis noceant, fortiter constanterque patefacere. Nemo est eorum tam lutulentus, nemo tam desertus & abjectus, quin plebem aliquam, plebisque Tribunum inveniat, cujus voce ac pæne armis per summam legum & actoris injuriam judicio eripiatur. Fruantur, per me licet, fortuna sua; regnent in scholis: imponant discipulis ac magistris; legantur, recitentur, describantur: non est ut hominum benevolentiam amittere velim, simultatesque gravissimas tam levi de caussa subire. Quod unum arbitror sine periculo fieri posse, dicam in universum, acriterque contendam, pueris ad Latinam eloquentiam informandis librorum copiam in primis officere: proinde non esse conditione ulla permittendum, ut extra principes Latinitatis Auctores evagentur. Utinam Patavinis parentibus eam prolem Superi donent, quæ vel a teneris librorum studio teneatur, quod omen est in reliquas ætates sane præ-

clarum: sed utinam etiam magistris omnibus eam mentem injiciant, ut pueris ad instituendum sibi traditis librorum multitudinem mature laudent, sero concedant. Id ego nostris solemni quotannis denunciabo, si modo a vobis in præsens obtinere potuero, quemadmodum spero, ut quæ ex animo dico, & confirmare aggredior, suffragio vestro comprobetis.

Siquid ego mihi non brevissimi temporis experientia comparavi, ut de primæ ætatis studiis judicare possim, in duo ferme genera distribuo; primum est eorum, qui Grammaticæ cursum vix emensi, ac litterarum veluti dulcedine prægustata, libros undique impense conquirunt, iisque se totos dedunt; alterum eorum, qui invita Minerva nati, librorum genus omne, non secus atque ovis lupum, aversantur. Medium enim ætas illa, prudentia omni destituta, nihil agnoscit. Utrumque sane vitium est: sed alterum illud, quod ex Musarum odio nascitur, insanabile? primum vero etiam optandum, modo adsit peritissimus docen-

(Cic. 3. de Orat. c. 9.) di artifex, qui frenos adhibeat, qualis fuit Isocrates in Theopompi concitatione temperanda. Quod siquis ex istis librorum amatoribus in eum magistrum incidat, qui per se currenti stimulos addat, cujusmodi sunt ubique multi, pejore futurus est conditione, quam qui in ipso Grammaticæ limine libros omnes ejuravit. Quandoquidem hic sibi uni detrimento est, ille multos mortales inficiet, & in erroris communionem doctrinæ fa-

(Apud Athenæum l. 3. c. 1.) ma perducet. Si enim, ut Callimachus ajebat, *μεγα βιβλίον ἶσον μεγάλῳ κακῷ*, quid illum ex multis, magnisque libris colligere putatis, Auditores, qui simul ætate, simul judicio infirmus nondum

satis

ſatis æra lupinis diſtinguit? Ipſa profecto memoria, qua ſolet pueritia valere plurimum, ipſa, inquam, memoria facile omnia ſine ordine ac ſine delectu recipiendo nocebit; ſi modo non ſcitulum blateronem, ſed Oratorem inſtituimus. Cum enim hominis animus ex earum rerum contemplatione, quæ in memoria reconduntur, duci fere ſoleat ad parienda ſimilia, nonne ille confuſa pariat ac perturbata neceſſe eſt, cujus memoria non theſaurus, ut a Tullio dicitur, ſed tale quiddam ſit, quale Poetæ finxere chaos? Sit oratio ſublimis & exaggerata, ſit vera, ſit gravis, ſit callida, ſit verborum ac ſententiarum floribus refertiſſima; ſi caret perſpicuitate, quæ prima eſt dicendi virtus, nec in animos hominum penetrabit, nec artificio capiet, nec rationibus vincet, nec affectibus permovebit. Atque ego perinde loquor, quaſi puer multa legendo, multa diſcat tum bona, tum mala, quod nequeat ex imbecillitate judicii delectum adhibere. Nimis equidem egi liberaliter, nimio plus conceſſi, quam oporteret. Pejora undique arripiet, probabit, exſcribet, memoriæ mandabit, & ut in vacua rebus mente altiſſime infixa, quamdiu vivet, retinebit. Amat enim ætas illa convenientia ſibi, vana, levia, ludicra, in verbis novitatem, in ſententiis fucum, in tota oratione tumorem & audaciam. Jacet Cicero, ſi cum Seneca compares; ſerpit Virgilius, ſi conferas cum Statio; friget Catullus, ſi Martiali opponas: uno verbo non rem & veritatem, ſed colores & pigmenta conſectatur. Quid vero ſi in fabulas illas forte incurrat. quas vulgo Romanenſes appellant? quid ſi in quadrata quædam carmina, cubica, retrograda?
quid

quid si in elogia, anagrammata, acrosticha summa cum Latini sermonis verecundia non multis abhinc sæculis in Latium importata? Valeat, inquiet, omnis antiquitas frigida, meticulosa, sine animis, sine spiritu, sine fruge; perierat Latina lingua, nisi cum Romanis periisset; nunc demum revixit venusta, florida, elegans, par famæ ac nomini tanto. Ignorabant veteres illi, quantum liceret hyperbolæ, metaphoræ, allegoriæ; non ita fecundi erant, ut decem antitheta uno spiritu funderent; non norant quid esset argute dicere, quid subtiliter, quid magnifice. Quid autem norant? si, qui unus ad sæculi hujus elegantiam accedere maxime visus est, Senecam dico, ejus
l. x. c. 1. lucubrationes Quinctilianus nescio quis corruptas in eloquendo, perniciosissimas, & dulcibus vitiis redundantes judicavit. Nolite, quæso, existimare, Auditores, ad caussam ista confingi. Audivi ego, audivi nobilissimum adolescentem, qui cum multa ex Barclajo recitasset pluribus ante annis memoriæ tradita, & in sui perniciem arctissime custodita, quærenti mihi, utrum aliquid ex Cicerone didicisset, subiratus respondit, aridam illam Ciceronis Latinitatem obsolevisse. Magna hæc illius, magna multorum calamitas, non tamen paullo attentius consideranti valde mira. Quemadmodum enim pueri ex picturis maxime novas & coloratas, ex gemmis rubentes & pellucidas, ex nummis fulgidos elegantissime cusos; ita ex hoc litterario quasi thesauro non solida & gravia, sed fucata & sonantia sibi decernunt. Hinc morbus in omnes ætates consequentes vel nullo umquam remedio, vel ferro atque igni depellendus. At enim est, qui in magna

libro-

librorum multitudine nullum habeat nisi optimum. Gratulor ego illi, qui optima multa in rebus humanis invenire potuit. Est quod ad Oraculum Delphicum referamus. Esto, sint optimi, sint probatissimi omnes; ipsa enimvero multitudine sua, copia ipsa rerum optimarum legenti nocebunt. Neque enim tam multa capit angustissimus pueri animus; non impletur hoc modo, sed obruitur; respuit omnia, nisi sensim immittas. Quod siquis eximia natura præditus, laborisque & vigiliarum præter ejus ætatis morem insigniter patiens cuncta recipiat, quantum inde utilitatis ad eloquentiam redundabit? quantum scilicet ad valetudinem ex optimorum ciborum intemperantia. Non satis est ad morbos vitandos comedere saluberrima, nisi opportune, ac temperanter comedas. Porro sicut insitus stomacho ignis immodico cibo opprimitur, aut etiam extinguitur; ita ingenium nequit, ut ita dicam, nimis multa concoquere, sed quasi oppressum otiatur, vel cruda & indigesta in malos humores convertit. Inde strigosus ille dicendi modus, inconstans, salebrosus, involutus, ut nihil intelligas sine interprete; inde illa historiarum, fabularum, ἀποφθεγμάτων perpetua & inordinata congeries in exordio, in confirmatione, in peroratione, nulla rerum, nulla temporis, nulla loci ratione habita, quæ omnia vulgus pulcherrimas eruditiones appellat, sapientes viri pulcherrima monstra. Est enim, ut aliarum rerum, ita eruditionis modus quidam, ut definiendo, probando, amplificando erudita identidem fundas ad delectationem, non effundas ad satietatem; tamquam ornamenta pulcherrimæ domus, non cumulata, sed

ex-

explicata. Verum sibi temperare nequit, ut maxime nitatur qui cœpit ab infantia lectitare, & μνημονεύματα conficere. Proponitur huic aliquid ad dicendum, sive in Templo, sive in Academia. Itur statim ad adversaria. Quid tum? Non inclusum, aut cogitantem videas, sed magna corporis animique contentione hac atque illac discurrentem, parantem undique libros, bibliothecas prope ipsas sedibus convellentem. M. Tulli, quid præbes ex Tusculanis, quid ex Officiis? Cave diligenter, C. Plini, jam est in Historia tua. Plato, Laerti, Plutarche, præclare vobiscum agitur, si indice caretis; sin minus, conferte symbolam. Jam processit opus, versiculos numerat; non satis est: hæret, rodit ungues. Instauretur librorum acies; succedant sacri, Biblia, Concilia, Interpretes, Græci omnes Latinique Patres; nemini parcendum est. Quid expectatis, Auditores? Exit, non Oratio, sed Polyanthea. Verum enimvero non novit ingenia, nec artem novit, qui ab hoc genere hominum aliter postulat. Cum enim lectioni a pueritia deditissimi, numquam assueverint cogitare ac promere sua, coguntur deinceps in omni vita aut rostris abstinere, aut aliena temere compacta profundere. Careat stilo necesse est, careat dicendi genere sibi proprio, qui qua ætate maxime formandum erat, legendo tempus trivit, sive, ut ex ejus sensu loquar, eruditioni parandæ operam dedit. Sed quæ, malum, est ista eruditio vel frustra, vel intempestive ab Oratore quæsita? Numquid non satis ad erudiendas vel Musas ipsas, numquid non satis ad fatigandas ingentia illa Gruteriana & Græviana volumina, nisi Oratiuncula quælibet ad erudi-

tio-

tionem traducatur? Convenere homines judicaturi, ſive ſuadeas, ſive diſſuadeas, ſive laudes, ſive vituperes, ſive accuſes, ſive defendas; teque tuamque cauſſam, non ſi erudita, ſed ſi vera dicas, aut vera dicere videaris, ſecuturi. Nolo hic diſſimulare, Auditores, & eſſe, & me ipſum vidiſſe nonnullos ita laboris patientes, naturaque fecundos, ut cum multa quotidie legant, ſcribere tamen non ſuperſedeant; & utramque conjungant exercitationem. Horum ego ſtilum non nego eſſe aliquem, ſed nego eſſe probabilem, qui optime norim, non ad unius hominis, aut ætatis imitationem, ſed ex omnibus promiſcue Latinæ linguæ ſæculis, & ex omni Scriptorum genere conflatum eſſe; ut cum dicunt, non uno ore, ſed prope multiplici dicere videantur. Non enim poteſt eſſe unus, non conſtans, non æqualis ſtilus ille, qui multorum librorum lectione trahitur in diverſa; nec Oratorem ſapit, quod Poetica multa, nec Poetam, quod Oratoria contineat. Hoc vitium eſt elocutionis maximum, in quod vel ſapientiſſimi viri neceſſitate quadam labuntur; hic κοινισμὸς, quem evitare ne ille quidem potuit ſummus in hac civitate patrum noſtrorum memoria litterarum arbiter Octavius Ferrarius, quem tamen accepimus & pro ſua prudentia ſe probe noviſſe, & pro ingenuitate ſæpe dixiſſe, Humanitatem ſe, non Eloquentiam profiteri. Quippe intelligebat vir immortalitate digniſſimus, publice docendi munus ab ipſa adoleſcentia ſuſceptum aditum ſibi ad univerſam eruditionem Græcam Latinamque pateſeciſſe, ad Oratorias ſcriptiones intercluſiſſe. Cogebatur enim pro ea, quam inierat, docendi ratione totam verſare antiquitatem,

nec ullo umquam certo loco consistere; modo esse in Tullio, modo in Apulejo; a Livio descendere in Marcellinum; a Catullo in Ausonium; a Virgilio in Claudianum; a Latinis continuo ad Græca transire; a Græcis ad Latina; undique autem ea colligere, simulque committere, quæ a stili similitudine longissime abhorrebant. Libuit in rem hanc Ferrarium afferre, tum ut quibusdam responderem, qui locutionem ejus ex Orationibus judicantes accusare solent; tum vero maxime, ut tanti viri nomine Orationi meæ fidem & auctoritatem conciliarem. Ad nostros redeo, quos video tanto peccare gravius, quanto minus peccare se sentiunt. Ille enim adolescens, ille vir, ille senex ex instituto multa legebat, isti ex desidia. Etenim varia multorum Scriptorum lectio quid habet laudis, quod non sit vel cum ignavissimis commune? Nemo est tam otiosus, nemo tam bardus, modo litteras aliquando attigerit, quin Poetas saltem, aut Historicos jucundissime legat. Hinc ad longissimas æstatis horas fallendas, hinc ad lenienda solitudinis tædia, hinc ad somnum conciliandum remedia petuntur: ut jam experientia didicerim, eos fere, qui se mihi gloriantur multa legere, dulcissime otiari, sed laudem ex otio malitiose quærere. Quos ego tantum abest, ut velim confirmata jam ætate ad scribendum compellere, ut etiam valde deterream; ne in vitium incidant, de quo ante dicebamus hoc est in confusam sibique dissimilem dictionem, cujus partes singulæ Latinæ sint, genus vero totum barbarum ac pæne monstrosum. Huc si spectant eorum consilia, in eo, quem instituerunt vitæ cursum, sapientissimi sunt, quod nihil audeant

deant supra vires: sin autem laboris metu, quod plerique omnes consueverunt, abhorrent a pugillaribus, est quod illis bonam mentem precemur. Interim vero sine ulla dubitatione statuamus, legendi jucunditatem ab omni labore vacuam primam esse caussam, cur adolescens libentissime legat. Altera aliquanto turpior solet esse furandi libido, orta procul dubio ex illa rerum ac verborum inopia, quæ nondum progressum ad Philosophica comitatur. Fit enim inde, ut de se ipse desperans, aliena perquirat; quæ siquando callide corrasa, & in rem propositam belle deducta magister laudat, actum de illo est: nihil amplius cogitabit, nihil inveniet; libros compilabit omnes; alia sumet, alia detorquebit, modo libere, modo furtim, apte, inepte, ut unumquodque implendæ tabulæ idoneum videbitur. Scribatur dica, plagiarius est. Neque enim video, cur furti appelletur, qui totam ab uno orationem surripuit, parcatur vero illi, qui multorum laciniis usus est, & pessimum nobis quasi centonem venditavit. Sed hac ratione nimis plane multi inter Oratores irrepserunt, numeroque ipso defenduntur; atque adeo honestissimo imitatorum nomine, probante ac volente populo, gaudent. Ego equidem veteri Romano populo quid liceret in danda hominibus verbisque Romana civitate, satis intelligo; quid nostro huic Patavino, quid Veneto; quid Florentino liceat, prorsus ignoro. Inconditum hoc Latinæ dictionis genus probent civitates omnes, probet Italia tota, Gallia, Germania, Hispania probet, nisi grande illud nomen, *Senatus Populusque Romanus* e suis tumulis excitetur, jubeatque ita fieri, intercedo.

Etsi autem scribendi ratio hæc, seu potius describendi ex multorum lectione plerumque oritur, quod minus videantur ablata, quæ a multis, quam quæ ab uno auferuntur; non tamen negare ausim contingere posse, ut ex unius Scriptoris penu tale aliquid educatur. Quod si quis in Longolio, viro ceteroquin elegantissimo, diligenter animadvertat, non multa fortasse inveniet in ejus Orationibus membra, quæ non sint Ciceroni tamquam domino adjudicanda. Sed ille cum cœpisset suum sibi formare dicendi genus, immatura morte præreptus, non potuit efficere, ut multis ad latinam eloquentiam exemplo esset. Quod vero Bembum Italici Latinique sermonis lumen in omnium sæculorum oculis splendidissimum, barbari quidam Transalpini in eo accusare non dubitarunt, concedendum est illis, ut de re, quam ignorant, perperam judicent. In quibus tamen Justum Lipsium æquissimum virum censere nolo, qui cum esset aliquando non prorsus honorifice de Bembi stilo locutus suum ipse errorem & in epistola sexta *Centuriæ ad Italos*, & in fine *Commentarii ad Tacitum*, & in *Defensione posthuma* ingenue confessus est, magnique & Oratoris & Historici nomen immortali genere laudum exornavit. Si tamen alterutra in parte delinquendum est, minus offendit aures, qui uni plus justo adhæret, quod aliena quidem sed inter se similia conjungat; quam qui ex multis, ætate ac dicendi forma diversis nullo modo cohærentia suffuratur. Jam vero ultima caussa afferenda est, cur adolescentes multa legant; quam unam si probatis (videte quantum tribuam sapientiæ vestræ) cedo statim de re tota, puerosque nostros dux

ego

ego atque auctor in magnam bibliothecam statim duco. Hoc nihil est aliud quam modus legendi ita velox, ita præceps, ut singulis diebus singula volumina percurrantur: unde tantum existit ad eloquentiam comparandam adjumenti, quantum ad historiam ex eorum peregrinationibus, qui citatissimis equis per urbes feruntur. In quo ego ætatem illam non reprehendo, quæ impetum sequitur ac levitatem sibi propriam; utque ejusdem loci, ita ejusdem libri cito satietate tenetur. Illos reprehendo, qui levitatem istam laudando fovent, putantes magnæ cujusdam esse virtutis multorum Scriptorum nomina recitare; siquidem nihil præter nomen tanta velocitate legentibus hœrere potest. Sentio me Oratione ipsa ducente, ad eos delapsum, qui sibi persuadent, & ubique prædicant, hujus ætatis studia, studiorumque famam librorum titulis & indicibus contineri. Isti si sapiunt, tota concidit Oratio mea; in eoque laborandum est unice adolescenti, ut mature incipiat per bibliothecas cursitare. Itane vero patiemini, Auditores, utilem hanc doctrinæ speciem in sapientissima civitate jactari, ac vobis obtrudi? Impune ergo Oratores laudabit, ac reprehendet; Poetas & Historicos pensitabit; de Philosophis, de Theologis, de Jurisperitis sententiam feret, qui gravissimas facultates prima Scriptorum paginâ definierit? Est aliquid respondere posse de Plutarchi nomine & patria; quot in libros ejus opera distribuantur; quis quove sermone verterit; quis primus, quis postremus ediderit; quis Anglus, aut Batavus variis lectionibus illustraverit: sed quia interim vacat ingenium, nobilissima hominis pars, malim hæc in

bibliopola, quam in viro litterato, reperire. Video enim quam ſit difficile, hæc omnia præſtare, quæ totam hominis vitam occupant; nec tamen illa omittere, quæ utilius & honeſtius occupare poſſunt. Non eo ſane conſilio pueros nobis veſtros tradiſtis; non huc ſpectant cogitationes illæ, labores, impenſæ, quas eorum cauſſa libentiſſime ſuſcepiſtis & ſuſcipere nos una vobiſcum tantopere vultis. Eſt aliquid ſupra librorum titulos, quo contendatur; ſed illud ejuſmodi eſt, ut in tanta legendi celeritate deprehendi non poſſit. Immorari oportet rebus ſingulis, quæ maxime eminent; idem ſubmiſſa voce legere, idem elata; quodque ſemel legeris, iterum ſæpiuſque repetere; & cogitatione vehementiſſima in omnem partem verſare. Si enim lectio ad imitationem inſtituta eſt; imitari vero nihil eſt aliud, quam ſimiles eorum fieri, quos nobis ad imitandum proponimus; certe non curſu, ſed mora longiſſima opus eſt, ut illorum dicendi genus modo in univerſum, modo per partes ſingulas meditantes, in nobis ipſis altiſſime defigamus. Ita ſi legat adoleſcens, vix unum, aut alterum, Latinæ linguæ Scriptorem ad multam ætatem evolvet; nec erit nobis a librorum multitudine revocandus. Non alia, credo, cauſſa primi illi attritæ Latinitatis ac pæne ſepultæ reparatores tantopere floruerunt, ut uno tempore ſtudium hoc & inchoaſſe videantur, & perfeciſſe, niſi quia pauciſſimos libros habebant, quibus ſe addicerent, vel nondum editis tot voluminibus, vel nondum ſatis librariorum opera propagatis. Nunc vero quanta undique ſuccrevit librorum ſeges! quam multæ, & quam operoſæ officinæ! quot publicæ

pri-

privatæque bibliothecæ, non modo ad litterarum ſtudia, ſed, quod oſtentationis eſt non ferendæ, ad parietum quoque ornamentum! Quæ copia multum quidem major, quam a nobis explicari poſſit, vel faſtidium parit, vel levem illam legendi curam, quæ ſine ullo eloquentiæ fructu, atque adeo cum detrimento plerumque expletur. Cavete, Adoleſcentes, magna animi proviſione cavete. Inſidiæ vobis ubique parantur, eoque periculoſiores, quod parantur ab amicis. Nolite animum pravis libris vitiare, nolite turbare multis. Habete rationem ætatis, habete ſtudiorum, habete etiam aliquam voluntatis in vos meæ, quæ nihil me ſinit aut cogitare, aut efficere, quod non ante cognoverim certis exploratiſque argumentis inſtitutioni veſtræ profuturum. Illos ipſos, qui ætate jam ſunt confirmata, *non multa legere, ſed multum*, ex veteri proverbio Plinius jubet: lib. 7. ep. 9. quanto vos minus vagari oportet, atque in varia diſcurrere, qui nunc primum ire aggreſſi, de via ſi paullum deflectitis, tanto magis errabitis, quanto ſolent eſſe aberrationes a ſcopo itineris initio longiore. Unum vobis ſufficere Ciceronem viri in hac arte peritiſſimi exiſtimarunt: Querebamini; largius egimus; Cæſarem conceſſimus, Terentium, Nepotem. Non ſatis fuit; Horatium addidimus, Catullum, Virgilium. Pergentibus altius & Livium, & Curtium, & Ovidium, & alios deinceps præbebimus. Sint alii de ſe ſolliciti; nihil vobis deeſſe poteſt, ubi tam multi veſtra cauſſa laborant, ubi Princeps liberaliſſimus laborare jubet. Quamdiu nos per ætatem ac valetudinem graviſſima onera ſuſtinebimus, quamdiu ille, qui nequit a ſeipſo deſci-

ſcere, ſuſtinentibus benefaciet; non libros, non typos, non præceptores, non alia ſtudiorum veſtrorum adjumenta deſiderabitis.

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præpoſita editioni primæ hujus Orationis.

Politiorum litterarum cognitionem, quod ad hominis naturam ac dignitatem ſupra ceteras artes ac diſciplinas pertineret, veteres Humanitatem appellarunt: nos communem ſecuti ſcholarum noſtrarum uſum, eam dicimus Humanitatem, quæ Rhetorices elementa tradit, hoc eſt recte conficiendæ periodi ornandæque præcepta. Huic proludere cum deberem, eam removi librorum copiam, quæ puerorum ſtilum aut retardare, aut vitiare poterat tanto quidem periculoſius, quanto tectius magna ſpecie boni commendata incautis nocere ſolet. Ubi ætas ac ſtilus confirmata ſunt, non ego homines a legendo deterreo: tametſi Plinius alter, & alter Seneca, tametſi Franciſcus Petrarcha, vir utroque illo prætorquam annis nihilo minor, cuilibet ætati ad ſolidam bonarum artium gloriam contendenti paucos libros concedunt. Sed alia fortaſſe aliis ſtudiis, atque temporibus præcipienda ſunt. Interim ego pueros inſtituo; nec porro pergo, niſi ubi aliquorum vitia a pueritia contracta, pravæque conſuetudines jubent me viros ſeneſque ad exemplum producere, & alia ab aliis ducendo per omnes ætates diſcurrere. Tu, ſi quid rectius habes, noli modeſte petenti denegare, vel danti, quod habet, ſuccenſere. Vale.

ORA-

ORATIO III.

AD RHETORICAM.

Præcipua Rhetoris cura debet esse verborum.

ETsi de primis puerorum studiis cum dicerem, non prorsus timore carebam, quem abjicere totum hoc in loco nemo potest, nisi prius verecundiam abjecerit; attamen res ipsa per se parva non tantam eloquentiæ vim postulare videbatur, nec tantam movere hominum expectationem, ut tamquam in magno discrimine exanimarer. Nunc vero longius progressus, ad Rhetoricem cum pervenerim, tantumque dicendi genus augere debeam, quanto res, de qua dico, sublimior est; incredibili quodam timore perfundor, nec animum qua ratione confirmem in hac mearum virium imbecillitate, omnino reperio. Miserum est enim, ne dicam turpe, de Rhetorica differentem nihil afferre posse Rhetorica dignum; illamque orationis exilitatem arti ceterarum principi accommodare, quæ, de minutis rebus cum sermo esset, vix toleranda videbatur. Licuit de Grammatica sive summisse, sive temperate dicere, licuit de Humanitate: nunc autem nisi rerum ubertate ac magnitudine, nisi verborum ac sententiarum splendore, nisi vocis & gestus dignitate ostendimus eloquentiam ipsam in rostris esse, officio abutimur ac nomine tanto, abutimur celebritate hac, tempore, loco, patientia vestra plane abutimur. Neque vero tacere licet, ubi facultas hæc nostra malevolorum obtrectationibus in magnam invidiam adducta, nobilissima

ſui parte, hoc eſt elocutione periclitatur. Increbuit enim ſermo, latiuſque ad ignaviam fovendam quotidie diſſeminatur, eloquentiæ nervos & gravitatem infringi verborum ornatu, fruſtraque adoleſcentes in elocutione paranda ad multam ætatem laborare. Id ego ſi mihi obtrudi patiar, ſaxeus plane ſim; ſi me tacente, obtrudi aliis, turpiſſime videar mearum partium oblitus. Excuſſo igitur timore omni, ipſaque erectus ſcholæ vindicandæ neceſſitate, hoc ipſum contendo in Rhetorica tradenda præcipuum eſſe, quod iſti minimum putant, delectum & collocationem verborum: idque ita contendo, ut niſi penitus in aures veſtras animoſque inſeruero, totum hunc ſtudiorum noſtrorum ordinem improbari velim; meque meoſque omnes ab hoc intento curſu ad litterarum elementa tamquam ad carceres revocari.

Age, congrediamur. Quid eſt quod ægre ferant, nos in verborum cura tantopere occupari? Quoniam, inquiunt, ex tribus eloquentiæ partibus invenire ac diſponere prima ſunt, eloqui vero poſtremum, minimique laboris, minimæque dignitatis. Hic ego non tam doleo, quod in illam artem diſputant, cujus naturam & rationem ignorant, quam quod nomina ipſa rerum non aſſequuntur, ſibique ipſi per ſummam imprudentiam contraria dicunt. Cur enim eloquentiam appellant, cujus eloqui poſtrema pars eſt, cum poſſint ac debeant a principe parte ſuæ facultati nomen dare? Non decet graviſſimos homines eorum auctoritate moveri, qui cum ſtatuiſſent eloquendi virtutem in Oratore ſupra ceteras eminere, non eum inventorem, non compoſitorem,

Cicero in orat. c. 19

ſed

ſed eloquentem appellarunt. Quid non ludum aperiunt? Quid tamdiu ſuam iſtam doctrinam nobis invident? Quid dubitant exire, vetereſque magiſtros, mutatis & rebus, & rerum nominibus, docendi gloria diſcipuliſque ſpoliare? O te beatum, J. Cæſar, ſi tales vel Romæ præceptores, vel Athenis invenire potuiſſes. Profecto non ſcripſiſſes, *verborum delectum originem eſſe eloquentiæ*. Miſeret me tui, M. Tulli, qui tibi perſuades, ac litteris mandas, *inventionem ac diſpoſitionem prudentis hominis eſſe, eloquentiam Oratoris*. Non hos audire potuiſti arcana doctrina viros. Tu quoque, M. Fabi, doctore indiges, cujus ea vox eſt, *elocutionis rationem partem operis difficillimam eſſe, idque inter omnes Oratores convenire*. Falleris; non convenit inter noſtros. Ego equidem, Auditores, cum diu multumque cogitaſſem, unde tantum eſſet quibuſdam hominibus eloquendi faſtidium, mallemque ratione aliqua excuſare, quam ſtultitiæ tribuere, illud unum invenienbam, quod λογοδαίδαλοι neſcio qui, omiſſa rerum cura, verbis ſe totos dedant, quæſtioneſque graviſſimas molli & effeminato dicendi genere ſine ulla verecundia tractent. Peccant hi quoque ex parte altera, graviſſime peccant, quod debeat eſſe aliquid, ut in rebus omnibus, ita in elocutione ſatis: ſed tamen turpiſſimum eſt, quod Græci dicunt, κακὰ κακοῖς ἰᾶσθαι*, eoque ornamento oratoriam artem ſpoliare, quo ferme uno ab aliis diſtinguitur, & in ſuo quodam genere collocatur. Qui nimius eſt in ornando, quamvis non ita bonus, tamen Orator eſt; nec ſane alia re ulla, niſi verborum copia & elegantia in Oratorum numerum perveniſſe Curionem, Oratorum Princeps judicavit.

Apud Cicer. in Bruto. c. 72.

In Orat. c. 14.

lib 8. in prooem.

* mala malis curare.

Cic. in Brut. c. 59. & 66.

vit. Qui vero invenire potest, sed ornare non potest, is disputator est, Dialecticus est, quidvis est potius, quam Orator: ut si quæras a M. Tullio de Pisistrato, de Solone, de Clisthene, deque aliis omnibus, qui Athenis dixerunt ante Periclem & Thucydidem, neget Oratores fuisse; non quod Civitati omnium bonarum artium parenti per tot annos defuerit ingenium, sed quia defuit ingenium ad eloquendum. Poterant illi quidem, quemadmodum Romæ M. Scaurus, & P. Rutilius, res optimas invenire, apteque locare; verumtamen (ut ipsius Ciceronis verbis utar) *non refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suaviter dicere*. Est enim alia quædam dicendi ratio, disserendi alia; nec debent Rhetorica, & Dialectica iisdem terminis concludi, unaque definiri facultate, quæ ἀντίϛροφοι ab Aristotele dictæ sunt. Idem est utrique propositum, ut quid unaquæque res sit, definiendo explicet; ut separet ab ambiguis; ut in suas partes tribuat; ut genera, ut species, ut quæ antecedunt, quæque consequuntur, notare possit, & singula singulis conferendo dijudicare. Utraque interrogat ac respondet, probat & improbat, impugnat ac defendit: sed altera anguste & exiliter, altera copiose & ornate; illa disputatione, nostra hæc oratione. Quod cum Zeno Stoicorum Princeps ostendere vellet, manus similitudine utebatur, eamdemque contractam dicebat esse Dialesticam, explicatam esse Rhetoricam. Quam ego multos putissimos Dialecticos arguere possem, qui olim hac ipsa in urbe habiti sunt Oratores, non quidem a vobis qui recte sapitis, sed a multis tamen non infimi ordinis hominibus, quod am-

Ib. c. 7.

Ibid. c. 29

Ibid.

Rhet. l. 1. c. 1

Cic. in orat. c. 32

bi-

biguas quæstiones ad rostra afferentes acute subtiliterque differerent. Sed nolo in eam invidiam recidere, quæ tum mihi conflata est, quod eos Oratores non putarem. Prodeat in medium Brutus ille, cui tantum tribuere solebat M. Tullius, ut libros de hac arte pulcherrimos ejus maxime caussa scripserit, & ad eum instituerit: ille, ille, inquam, prodeat in medium, qui ab omni periculo invidiæ tutus affirmare non dubitabit, Stoicos fere omnes & suæ civitatis, & Græcos, prudentissimos fuisse in disputando, sed eosdem traductos a disputando ad dicendum inopes esse repertos. Itane igitur sapientissimi viri cum de rerum humanarum contemptu dicerent, de magnitudine animi, de modo, de gravitate, de indolentia, deque aliis hujusmodi, cumque tam multi essent, omnesque ea viderent, quæ in re qualibet optima sunt, & ad persuadendum aptissima; nemo tamen unus ex iis aut eloqui potuit aut sine elocutione placere? Nihil existimo afferri posse clarius, nihil certius, ut non solum intelligatis, sed oculis prope ipsis videatis, tantam illam Oratoriæ artis difficultatem, quanta efficere potuit, ut ex omni memoria temporum ac populorum vetera repetentes nihil rarius, quam præstantes Oratores inveniamus, in una propemodum elocutione versari. Hæc Oratores facit; hæc illos a ceteris, ipsosque inter se per varia genera variosque, ut ita dicam, colores vel sola vel pæne sola distinguit. Etenim cum dicimus orationis genus aliud esse sublime, aliud medium, aliud infimum; cumque in his ipsis generibus Asianos Oratores a Laconicis, & Atticos ab utrisque distinguimus, non de iis, quæ dicun-

Apud Cic. in Brut. c. 31.

tur

tur, cogitamus, ſed de modo dicendi; non de rebus, ſed de ſtilo, qui unus eſt in magna ſimilitudine rerum pro cujuſque natura & exercitatione diverſus. At enim ſtili nomine non verba ſolum, ſed ſententiæ quoque ſignificantur. Ita videlicet; ſed nulla tamen ſententia illuſtris eſt, nulla Oratore digna ſine apta comprehenſione verborum. Tuæ ſunt omnes, M. Tulli, ſingulares exquiſitæ, ac prope divinæ ſententiæ; ipſæ tamen illæ & cum dicerentur, ingenti populi Romani admiratione exceptæ, & cum ſcriptæ ſunt, totius Orbis omniumque ætatum conſenſione probatæ, ſi vel Apuleji, vel Tertulliani, vel Marcellini dictione efferantur, non ſecus ac pulcherrimæ matronæ obſoletis ſordidiſque veſtibus indutæ, pulchritudinem omnem ac dignitatem amittent. Contra vero nulla eſt tam minuta ſententia, tam nulla vulgaris, quæ Tulliana periodo comprehenſa, Tullianis floribus ornata, Tulliano colore picta, non in aliam ſtatim naturam migret, aureſque hominum & novitate capiat, & ſuavitate detineat. Hoc vero non Oratoribus proprium, ſed etiam Poetis eſſe commune, cum ipſa probat artis utriuſque cognatio, tum vir acutiſſimi ingenii T. Taſſus animadvertit; qui de Italico Caſæ epigrammate cum diſſereret, oſtenderetque præcipua ejus lumina eſſe verborum, ſine ulla dubitatione affirmavit, communes tritaſque ſententias elocutionis ſplendore illuſtratas, reconditis atque eximiis ſed luce carentibus & ornatu, longiſſime antecellere. Verum de Poetis nihil ad nos: Oratores quidem certe, niſi huc labores omnes cogitationeſque conferant, ut quæ invenerint, concinne & eleganter efferant,

l. 3. de orat. cap. 6. & in orat. c. 44.

rant, nihil inveniſſe, nihil tenere videbuntur, vacuiſque ſubſelliis verba facient. Sin autem mirabili hac augendarum rerum & ornandarum virtute valuerint, nihil tam modicum de adminiſtranda Rep. dicent nihil de rerum natura, nihil de juris legumque ſcientia, quin plura & majora ſcire, quam illi ipſi, qui hæc tractant, judicentur. Eſt enim compoſita & expolita oratio inſtrumentis illis non valde diſſimilis, quæ oculis admota ex una quidem parte res minimas in immenſam magnitudinem augent; ex altera vero maximas ita contrahendo minuunt, ut vix eſſe in rerum natura videantur. Tale ſibi quippiam niſi fallor, Iſocrates proponebat animo, qui oratoriam artem cum definiret, hoc totum volebat eſſe, facere de parvis magna, de magnis parva, quod cum diceret, perſpicuis ſane verbis ornandi copiam & varietatem ſignificabat. Quæ enim re ipſa parva ſunt, omniumque experientia & confeſſione parva, non aliter fieri magna poſſunt, quam ſi multiplici ratione explicata, & per varia figurarum genera fuſa ita pingantur, ita colorentur, ut auditorum animos menteſque præſtringant, Hæ ſunt præſtigiæ illæ, a quibus ſibi ſuiſque civibus cavebat Cato, qui Carneadem Athenienſium Legatum cum audiſſet ita pro juſtitia dicentem, ut nemo non aſſentiretur, eumdemque rurſus ita, quæ dixerat, impugnantem, ut omnes ſententiam mutarent; ejicite, inquit, hunc hominem, cui nihil perſuadere difficile eſt. In quo ego Catonem, ſi hominis mores damnavit, non reprehendo; ſi eloquentiam, Catonem in Catone requiro. Huc ſpectabant Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderi-

Plutarc. in Vita Iſocrat.

derites, Prodicus Chius, Hippias Eleus, cum *docere se profitebantur, quemadmodum caussa inferior dicendo fieri superior posset*. Ingens sane promissio, & nimium fortasse audax; nisi quod tanta est elocutionis vis ut novam quandam rebus formam inducens, humilibus dignitatem tribuat, parvis magnitudinem, obscuris lumen, abjectis nobilitatem. Itaque in hoc qui dominatur, viresque suas & facultatem sentit, glorietur per me licet, se vertere posse omnia, imponere omnibus, trahere, impellere, concutere, forum curiamque totam permiscere. Videtis, opinor, Auditores in quo ea posita facultas sit, quæ nobis ad docendum proponitur: neque vero illi non vident, qui adversus nos disputant, sed, quod assequi non potuerunt, satis callide aspernantur. Verumtamen novimus homines: clament, irrideant; Nizolium, Doletum, Calepinnum nobis objiciant; numquam obtinere poterunt, ut desipiamus. Id antea si didicissent, unde nos avocare conantur, efficere aliquid fortasse possent, quia ne eloquentia quidem ipsa oppugnari potest sine eloquentia. At vero sua illa jejunitate inopiaque sermonis tantum abest ut quippiam a nobis exprimant, ut modo risum moveant, modo stomachum, modo etiam miserationem. Quid quod etiamsi non tanta esset in eloquendo vis, non tanta dignitas, non denique difficultas tanta, quantum ex iis, quæ diximus, quilibet cognoscere potest; nihilo tamen secius puerorum studia, nec puerorum tantum, sed etiam adolescentum in verborum delectu & constructione diutissime teneremus? Est enim præceptoris non desipientis sequi naturam, & ea singulis ætatibus addiscenda proponere; quæ

Cic. in Brut. cap. 8.

sin-

ſingulis aptiſſima ſint. Valet memoria juventus, ingenio non ſatis valet; quin ea juventuti tradimus, quæ non tam ingenio indigent, quam memoria? Quid Stoa, quid Peripatus, quid Academia ad hanc ætatulam, ad hoc ingeniolum? Ipſum illud Philoſophicum pallium, ora hominum ad rerum graviſſimarum tractationem compoſita, ipſa ſcholæ ſpecies, nomen ipſum ſapientiæ, ſeveritatis pleniſſimum, accedentes perterrebit. Nullus eſt in Philoſophia locus tam planus & facilis, quam qui de moribus inſcribitur & officio: hunc tamen ipſum cum explicaret Ariſtoteles, adoleſcentes procul eſſe jubebat, & aliunde ſibi, quæ diſcerent pro ætatis ſuæ viribus, comparare. Aut igitur nihil eſt, in quo ætatem primam exercere debeamus; aut una eſt verborum cura; quæ cum tam neceſſaria ſit, quam eſt a nobis multis rationibus confirmatum; cumque tam minuta appareat, ut neque viros deceat, neque ſenes; non poteſt niſi per ſummam ſtultitiam a Rhetoricis ſcholis ablegari. Sed ablegetur; ſi Diis placet, ablegetur: ſuccedant ejus loco ſpinoſæ Dialecticorum ambages, ambiguæ Juriſconſultorum formulæ, retruſæ Philoſophorum ideæ: traducatur per hæc adoleſcentia; veniatur ad roſtra: quid tum? Nonne vides, te populum habere judicem, hoc eſt qua parte minime vales, plurimos homines; qua aliquis es modo briefly centeſimum quemque, modo nullum? Itaque cum pauciſſimis placeas communione ſtudiorum, pleriſque omnibus inſanire videris. Philoſophica quædam delibas, & feliciter explicas? Euge, Lucretius aliquis annuit. De publico privatoque jure ſermonem infers, ſciteque di-

Ethic. l. 1. c. 3.

disceptas? Euge, Scævola probat. Altius assurgis, & siderum motus describis non inepte? Euge, Manilius laudat. Interim vero in verbis peccantem ceteri omnes reprehendunt, puerique ipsi, * ὡς ἐξ ἁμάξης λαλοῦντες, impune irrident. En, inquiunt, præclarum Oratorem, qui ne illum quidem sermonem callet, in quo se jactat. Audisti solœcismos? Vidisti quo ore, quam duro, quam impudenti in magna civitatis luce, velut in umbra ludoque nostro, ea diceret, quæ nulla posset Latini Scriptoris auctoritate confirmare? Ubi illa invenit adverbia *intrinsece*, *extrinsece*, *amodo*, *cælitus*, *divisim*, *fusim*, *juremerito*, *privatè*, *duriuscule*, *gnare*, *diversimode*, *seorsim*, *undequaque*, *sæpesæpius*? Ubi verba *ablacto*, *abhorresco*, *elucesco*, *insolesco*, *correspondeo*, *exardeo*, *efformo*, *elucido*, *frigefacio*, *irrito*, *intertexo*, *obtenebro*, *promano*, *unio*, *subintelligo*? Ubi nomina *historiola*, *historiuncula*, *notula*, *extemporaneus*, *gratitudo*, *aptitudo*, *ostensio*, *versutia*, *valor*, *oscitantia*, *ironicus*, *panicus*, *cælicus*, *promptitudo*, *sublunaris*, *exuvium*? Ut nihil pudet? Quid illa, inquit alter, quæ ferrea cum sint, ferreisque pejora, populo tamquam aurea venditavit. *Influxus & ingratitudo* Firmici, *latinior & latinissimus* Hieronymi, *incapax* Prudentii, *licite* Orosii, *proficuus* Cassiodori, *titillamentum* Fulgentii, *nullatenus* Capellæ, *econtra* Servii, *accino* Diomedis, *adinvicem* Augustini, *abjuratio* Isidori, *certitudo*, *collimo*, *nuspiam*, *versio*, *multoties* fortasse nullius. A barbaris ad σόλοικα & impropria descendunt, sibique invicem magno cum risu memorant *erubesco negligentiæ*, *gratulor tecum*, *ut tu inquis*, *siquæ studia*, *materna lingua*, *abs re*, *semel*

* Tamquam e plaustro loquentes.

ſemel & bis, *ſi fortaſſe*, & ſexcenta. Talia qui ferre libenter poteſt, & fieri puerorum fabula, verborum curam abjiciat: ſed nobis tamen aliquanto verecundioribus nolit eſſe moleſtus. Qui vero ferre non poteſt, mature incipiat de verbis quærere, & in memoriæ theſaurum, ad prima quælibet recipienda paratiſſimum, ſelecta recondere. Atqui non deſunt, qui ſerius in viam revocati velis remiſque conentur, ſummoque labore & ingenio adoleſcentiæ damna rependant. Non deſunt enimvero, quia non debent, ad hanc rerum humanarum pulchritudinem & varietatem, nec in natura, nec in civili adminiſtratione, nec in litteris deeſſe monſtra. Sed iſti tamen, ut cetera conſequantur, numquam profecto ita flectent orationem, quin ex orbe univerſo labor appareat ac difficultas, qualis in citharœdo, qui ſero fidibus didicit, obduratoſque ætate digitos pertinaci exercitatione nonnihil mollivit. Et hi quidem noſtri ſunt, ſed longo tamen intervallo noſtri; quippe elocutionem probant, ſed elocutionem ſimilem ſuæ, ne ipſi non optima conſecuti videantur. Nolunt ſermonem nudum & rudem, ſed ſi paullo ſit ornatior, tamquam muliebrem & effeminatum rejiciunt. Nihil mite laudant, nihil ſuave, nihil fluens; ſed vehementia, concitata, vibrantia; horrida etiam ſæpe & antiqua; trunca & aſpere cadentia; ſtrigoſa, hiulca, rigida, diſſipata. Genus hoc orationis puræ & emendatæ, ſed neque factæ, neque concluſæ, libenter arripitur ab adoleſcentibus, tum quod numero caret, in quo tota eſt ducendæ periodi difficultas, tum quod crebris hiatibus inſiſtens, gravitatem habere videtur, leveſque ſententias ſtrepitu

ipſo ſuſtinere. Ego equidem hoc malo, quam nullum; cetera, quam hoc. Neminem enim vidi, qui cum poſſet ornate ac numeroſe dicere, in hoc præſertim epidictico genere, in quo uno Latina eloquentia a foro curiaque pulſa denique conſtitit, non ita mallet, quam numeros incidere, & per abrupta inæqualiter ferri, ſeu potius ſubſultare. Adde quod Romani ipſi, quorum eloquentia non ad pompam, ſed ad pugnam nutriebatur, non ante ſe foro populique judicio committebant, quam omnes orationis delicias ſibi comparaſſent, vel comparare conati eſſent; non ut iis ubique uterentur, ſed ut, cum res poſtularet, uti poſſent. In ipſo enim judiciorum certamine remittenda eſt aliquando contentio, & judicis animus pacata ſuavique dictione relaxandus; quod perpetuus idemque curſus, non euntis, ſed bacchantis eſſe videatur. Ceterum quod verentur, ne concidat oratio, ſiquando motum inhibeant, & moderatius progrediantur, velim eos cum Cicerone aliquanto verſari familiarius. Quis illo ardentior, quis incitatior, cum in Verrem, cum in Clodium, cum in Piſonem, cum in Antonium invehitur? Quæ vis, quæ actio, qui curſus univerſa torrentis inſtar abripiens? Cum tamen ſatis putat calere animos, impetum cohibet, & ab acerrima contentione ad elegantem expoſitionem, ad lepores, ad facetias, tamquam a Tragicis ad Comica, repente deſcendit. Inde refectis viribus, rurſus bellicum canit; crebroque mutato dicendi genere, urgendo, jocando, irridendo, execrando ad perorationem accedit, in qua præſertim oſtendit, quantum ipſe elegantia valeat & varietate, quantum varietas &

ele-

elegantia valeat in eloquentia. Si ergo vitiosum est suaviter & numerose dicere, amandetur hinc Cicero, cujus Orationes aliquæ suavissimæ totæ sunt, ac pæne Isocraticæ, ceteræ variæ, magnaque sui parte ad delectationem compositæ. Cicero autem? Amandetur eloquentia ipsa, quæ nisi splendida est, nisi compta, nisi elegans, nisi numeris perfecta & conclusa, eloquentia non est, sed incondita quædam & ingrata loquendi profluentia. Non ignoro, futuros esse aliquos, qui totam Orationem hanc ad invidiam detorquentes, dicant hoc ipso die, me rerum inventionem abstulisse oratori, inanem verborum sonitum reliquisse. Sed utcumque dicant, qui omnia referunt ad reprehensionem; ego illud primum dico, res Oratori necessarias esse, quia probare necessitatis est; sed rebus fidem artificio verborum afferri, verborum artificio derogari: deinde dico, inventionem esse veluti solum & fundamentum elocutionis; sed illam ad multas facultates, hanc ad Rhetoricam solam pertinere: denique dico, inveniendi facilitatem longe melius, quam in prima, in aliis ætatibus comparari posse; facilitatem eloquendi nisi in prima & altera comparari non posse. Hæc nos in verborum studio detinere solent; hæc detineri nolentibus prædicamus; hæc eadem Ciceronem, hæc Quinctilianum, hæc ceteros dicendi magistros impulerunt, ut eloquendi præcepta multo plura scriberent, nobisque diligentius commendarent, quam inveniendi simul & disponendi. Quapropter qui contra nos dicunt, non nos quidem adversarios habent, qui nulli sumus, sed viros in hac arte totius antiquitatis peritissimos. Quam-

quam neminem ego eloquentem virum contra dicentem audivi; audivi Theologos, audivi Philosophos, audivi Jurisperitos, audivi etiam clamatores aliquos, sed qui vel ingenii tarditate, vel laboris fuga, vel utroque ab hac laude repulsi, nihil sibi laudandum putarent, nisi quod ipsi præstare possent. Porro cum Theologos nomino, cum Philosophos, cum Jurisperitos, intelligo sane quos viros quantæque auctoritatis, sed meum est nihil cum fraude dissimulare, vestrum autem rationum momentis, non hominum opinione moveri. Illi enim quod sibi imperaverint, presse & acute ad veritatem inquirendam disputare, pati nullo modo possunt verborum circuitus, & illam figurarum copiam, quæ in sensus irrepit, eosque tractando ac permovendo, quocumque incubuerit, sequi jubet. Liceat illis amare sua; sed nobis quoque liceat amare nostra: illi subtiliter differant, nos eleganter; illi strictim, nos late; illi ad sapientes, nos ad populum; illi vera, nos non tam vera, quam vero similia. Quod si obtinere poterimus sine pugna, præclaro fœdere juncti, Apollini Musisque litabimus; sin minus, æterna bella sustinere parati sumus, te duce atque auspice, Princeps Eminentissime, qui magno ingenio præditus optima vides, magna prudentia jubes, magna constantia tueris.

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

SIve fato aliquo fiat, sive tanta illa deteriorum Orationum copia, quæ in lucem quotidie mittuntur, certe fit, ut in summa bonarum artium felicitate magnum sit eloquentiæ fastidium, nec jam Oratorem nisi de verendis Religionis mysteriis dicentem æquo animo toleremus. Hinc & qui libros parant, & qui typis mandant, ita sibi Orationes cavent, ita omnes pæne ominosas putant, ut non modo oblatas rejiciant, sed (quod alicubi contigit) ne sibi offerantur, propositis publice monitis, mature diligenterque provideant. Quod siquis ea patientia & humanitate est, ut donari sibi aliquam sinat, non ea conditione accipit, ut artificio distincta sit, non ut electis verbis gravibusque sententiis composita, non ut æqualiter constanterque ingrediens, & in omnia genera prudenter fusa; sed ut variarum rerum eruditione exaggerata, ab Orationis forma quam longissime discedat, & quædam quasi disputatio talia quærenti sæculo videatur. Quasi vero domina illa fori, domina curiæ eloquentia, ceterarum facultatum apud Græcos Latinosque facile princeps, nugatorium aliquid sit; nec diutius in re litteraria ferri debeat, nisi suam illam verborum copiam splendoremque abijciat, & in aliam quamdam facultatem evadat. Audivi ego homines, audivi, qui totum eloquendi studium contemnerent; nosque pro sua quadam bonitate monerent; ne miseros adolescentes tantopere de verbis sollicitos red-

deremus. Id me potissimum movit, ut elocutionis caussam susciperem; & quantum fieri per me posset, ostenderem, nihil tam esse ejus ætatis proprium, quæ Rhetoricis vacat, quam diligens ac diuturnum verborum studium. Itaque primum artem ipsam. tum eorum naturam considero, quorum mihi studia commendantur; unde partes existunt Orationis duæ. Atque in prima quidem elocutionem potissimam esse Oratoris virtutem ex nomine ipso confirmo; deinde ex Cæsaris, Ciceronis, & Quinctiliani auctoritate; tum quod sola sine inventione satis bonum Oratorem faciat, inventio sine illa non faciat; postea quod eloquentiam ab aliis facultatibus distinguat; deinde quod Oratorum genera inter se diversa constituat; postremo quod faciat de parvis magna, de magnis parva, in quo totam esse eloquentiæ vim Isocrates existimavit. In altera vero parte ita urgeo, quod institui, ut nihil magis adolescentiæ convenire, quam verborum studium, nihil verborum studio convenire magis, quam adolescentiam, contendam. Itaque per quamdam ὑποτύπωσιν *ejus ætatis vitia subjicio, quæ, verborum cura primis annis omissa, ad dicendum accedit; multisque confirmo, perfectum Oratorem esse nullum, nisi qui studiorum suorum tempora ab ipsa pueritia recte distribuit, & ætati cuique propria mature assignavit. Hæc ii si legent, quos maxime optamus, desinent, ut spero, aliquando illorum calamitatem dolere, quos in hoc studio ferme uno diu multumque occupatos detinemus. Quod si non desinent, pergam nihilominus incudem hanc validissime tundere. Neque enim mihi caussam, sed vires ad eorum animos expugnandos defuisse putabo. Vale.*

ORATIO IV.

AD PHILOSOPHIAM.

Nulla est adolescentibus tradenda Philosophia, nisi historica.

QUod eos fecisse puto, qui primum Abylam & Calpen prætervecti, nova ingredi maria, novasque regiones quærere ausi sunt, ut multis subinde difficultatibus impediti, aliisque ex aliis periculis territi, suam ipsi levitatem audaciamque incusarent; id ego hodierna luce facio, qui ex minoribus facultatibus longo mihi usu familiarissimis, tamquam ex patrio littore solvens, Oceanum ipsum tentare cœpi, & Philosophicæ provinciæ velificari. Aliud est enim de Oratiunculæ partibus, ac de naturæ principiis disputare; aliud syllabas metiri, atque orbem terrarum; aliud denique rerum nomina, ac res ipsas, quæ cælo terraque continentur, ad multorum institutionem definire, distinguere, illustrare. Nullus hic verborum globulis locus, nullus translationibus, nullus antithetis; exulat elegantia, jacet amplificatio, artificium omne figuræque frigent; quibus juventuti nostræ aliquando imposuimus, & in dicendo esse aliquid visi sumus. Quamquam sit hoc difficile multis, qui se Rhetorico ludo conclusos existimant, umbræque illius terminis tota vita circumscriptos; mihi vero non debet esse arduum, nec inusitatum, qui ab ipsa adolescentia ex loci hujus institutis in omnes disciplinas excurri; qui Philosophiam i-

psam triennium professus sum, qui demum ita in Oratoria facultate constiti, ut non eam Quinctiliani præceptis definiri putarem, sed infinita quadam artium ac disciplinarumm cognitione comprehendi, quibus pro re nata (quantum quidem popularis artis natura patitur) in foro, in curia, in judiciis uteretur. Accedit, quod ex omnibus disciplinis nulla est tam eloquentiæ conjuncta, quam Philosophia, quæ ne distincta quidem ante Socratem fuit; & cum per illum distincta est, pristinæ tamen communionis memoriam adeo retinuit, ut consecutis inde temporibus Philosophi præstantissimi nimiæ contemplationis laborem, scholæque severitatem dicendi exercitatione temperare consueverint; & Oratores eloquentissimi a fori curiæque tempestate in Philosophicas litteras, tamquam in portum aliquem, se se recipere. Verum, utcumque est, juvat fidem solvere tribus abhinc annis vobis obstrictam; & id, quod sentio de hujus facultatis studiis, non ex officio solum, sed ex more quodam meo, mihique insita dicendi libertate, sine ulla trepidatione patefacere. Ego equidem, Auditores, & ab aliis sæpe quæsivi, & mecum ipse reputavi, quid caussæ esset, quod cum adolescentes in Philosophicis scholis diutissime teneantur, nihil tamen inde nisi præjudicia quædam plerumque colligant, quibus quasi superstitione adstricti, ne fieri umquam Philosophi possint, impediantur: cumque & ejus ætatis imbecillitatem, & scientiæ naturam, & communem docendi rationem attente considerassem, in eam denique opinionem veni, ut existimem, constanterque defendam, nullam Philosophiam, seu veterem, seu

Cic. de Orat. l. 3. c. 19. & Quinctil. l. 1. proœ.

no-

novam, adolescentibus tradendam esse, nisi historicam. Historicam porro cum dico Philosophiam, disserendi studium prorsus excludo, & grandia illa Academicorum, Peripateticorum, Stoicorum nomina adolescentibus adimo, quæ consequi tam mature nequeunt; nec vero umquam consequentur, si immature affectabunt. Hoc ut ostendam, multa mihi de tota ratione Philosophiæ, multa de adolescentum ingeniis, nonnulla etiam de magistris dicenda erunt; in quibus non vereor, ut æquissimos hujus civitatis Professores ne levissime quidem offendam, quos extra omnem ingenii aleam multis in rebus perspecta sapientia, ordinis dignitas, fortuna loci, & quod longe maximi momenti est, Principis judicium constituit. Non eadem est ratio privatæ, publicæque scholæ; quæque nos in hac umbra nostra angustissimis definita regionibus vel probanda, vel saltem ferenda ducimus, ea si in tantam illam lucem hominumque conspectum afferantur, vel nimis exigua sunt, vel etiam fortasse inepta. Imo ne nostris quidem ita dico, ut statim majorum instituta mutari velim, novamque iniri philosophandi rationem; quippe mihi ipse imperavi, nova multa, si fieri per me possit, excogitare, sed paucissima facere.

Scholarum fere omnium consuetudine receptum est, ut Rhethoricis studiis Philosophica statim succedant; quod hæc omnibus disciplinis communia sint, viamque ad contemplandum, & intelligendum patefaciant. Sive enim Medicus esse velis, sive Theologus, sive Jurisperitus; sive demum ad poesim, aut eloquentiam redire; facem veluti quamdam facultatibus ceteris præfert Philosophia, illis se omnibus inserit, magnamque sui

partem pro cujusque necessitate liberalissime suppeditat. Sed cum philosophandi rationes multæ sint, maximeque diversæ, nulla est earum tam diligenter colenda, si fructum quærimus institutionis, quam quæ latissime patet; & ad quamlibet disciplinam contendentibus auxilia plurima ferre potest. In quo si Philosophos ipsos consulamus, hanc sibi quisque laudem magnis clamoribus sumet atque arrogabit; sin autem ratione agamus, facile reperiemus, non vetus philosophandi genus, aut novum, non Academicum, non Stoicum, non Peripateticum tot tantisque rebus sufficere; sed unum illud, quod omnia cum veterum, tum juniorum Philosophorum dogmata, sine ullo partium studio descripta & exposita complectatur. Si enim Theologis Aristoteles potissimum & Plato, si Pythagoras Mathematicis, si Moralibus Socrates, si Solon & Lycurgus Jurisperitis, si Medicis utiles illi sunt, qui non tam contemplando, quam experiundo philosophantur: ad omnes istorum libros adolescentes ducendi sunt, omniumque doctrinis instituendi; ut quocumque tandem sive necessitate, sive consilio, sive etiam casu aliquo deferantur, munitissimi accedant. Neque vero hoc tam est infinitum, quam sibi aliquid fortasse fingunt. Ita me Superi ament, ut multo plus operæ ac laboris insumunt, qui uni se Philosopho dediderunt, ejusque cogitata omnia per ambages æternasque lites proposita addiscunt, quam qui Philosophorum omnium opiniones simplici narratione conclusas memoriæ mandant. Ut enim principem totius Philosophiæ locum attingamus, nonne facilius est naturæ principia, quæcunque sunt pro

Secta-

Sectarum varietate inventa, litterisque tradita, in medium afferre, & sine ullis controversiis explicare, quam se totum ad unius hominis auctoritatem conferre, cujus dicta innumeris quæstionibus enucleanda sint, argumentis munienda, privatis publicisque experimentis propugnanda? Memini ego, memini, quam multis non diebus, sed mensibus, quantoque cum tædio ingentia illa volumina aliquando volutarem, in quibus de Aristotelica materia, de forma, de privatione tantopere disputatur; nihilque demum percipitur, nisi hominis unius sententia, acuta certe quidem & Aristotele digna, sed immensis difficultatibus involuta, anceps, ambigua, & antiquis oraculis pæne similis. Animadverti sæpenumero, quam totum illud scrutandæ naturæ genus auditoribus identidem oscitantibus displiceret, cum magno verborum apparatu, magnaque animi contentione quærerem; *utrum privatio esset aliquid; utrum cum materia & forma componeret totum; utrum totum ipsum a suis partibus simul sumptis distingueretur; utrum materia potestas esset, an actus; utrum sola posset existere; utrum nihil, an non ens appellari deberet;* & id genus alia alio tempore, & aliis hominibus fortasse pulchra. Sed hæc cum more facerem institutoque majorum, nec aliter facere vellem, quam juberer; id tamen inde usque decrevi, siquando mihi dicendi publice copia daretur, totum hoc, quidquid est operæ, improbare, & historicum quoddam philosophandi genus proponere, quod varietate rerum & facilitate juventutem alliceret, & sine satietate detineret. Quanto enim est ad docendum liberalius, & ad discendum expeditius, si dicas, res

omnes

omnes apud Pythagoreos materia numerisque constare, hoc est materia certo partium numero compacta; materia & ideis apud Platonicos, hoc est materia per varias divinæ mentis ideas varie disposita; apud Peripateticos materia & forma, hoc est materia per suas formas absoluta & perfecta, & in certis rerum generibus bollocata? Quod si addas infinitum Xenophanis & Melissi, chaos Empedoclis & Anaxagoræ, plenum & inane Democriti, frigidum & calidum Parmenidis, terram Hesiodi, aquam Thaletis, aerem Anaximenis, ignem Heracliti; tantumque in singulis immoreris, quantum satis est ad explicationem; jam id effecisti in parte totius Philosophiæ difficillima & implicatissima, quod omnes debeat adolescentes non dicam ingenuos, & ad studia natos, sed etiam bonarum artium osores mirificc delectare. Ex quo etiam fieri potest, ut illi ipsi, qui consuetudine potius, aut otio quodam, quam philosophandi cupiditate Philosophos audiunt, multiplici hac & expedita cognitione pellecti, aliarum rerum cogitationem deponant, & in hoc studio diutissime consistant. Quamquam quis est unus ita philosophandi cupidus, & ad has præsertim Dialecticorum ambages, unde gravissimæ facultatis initia ducuntur, ita factus, ut eas statim avidissime arripiat, & sine ullo magistri artificio persequatur? Omnes ferme adolescentes, quicumque ingenio aliquo & industria valent (tardis enim & inertibus æque omnia solent esse molesta & impervia) omnes, inquam, istiusmodi adolescentes a suavissimo Musarum amplexu inviti divelluntur, ut ad severissimos homines Zenonem & Aristotelem adducantur; nec mihi

adhuc

adhuc inventus est ullus, quin ipso in limine valde palluerit, tamquam ab amœnissimis hortis in vepres & dumeta compulsus. Quod siqua ratio est terroris hujus vel tollendi prorsus, vel minuendi, ut certe non deerit differendi libidinem coercenti, quid est, cur nolimus auditoribus hilaritatem, & scholis frequentiam comparare? Sed hactenus de illis, quorum vitæ ratio dubia est, necdum quo tendant, certo consilio constituerunt. Agedum ad illos veniamus, qui politiorum litterarum cupidissimi, eo curas omnes ac studia referunt: neque enim omnes tam brevi oratione complecti possumus, neque tamen illos omittere debemus, quorum ipsi laudem & gloriam sequimur, tametsi non assequamur. Jam porro cum litterarum & eruditionis nomine veterum Scriptorum interpretatio præter cetera contineatur, tantumque pateat provincia hæc (nequid supra hominis vires ab homine postulemus) quantum Græcæ Romanæque litteræ; uter de se plura præstare poterit, & magnam illam eruditi personam sustinere, isne, qui totus sit Aristotelicus, vel Platonicus, vel Democriticus, an vero ille, qui Aristotelis, qui Democriti, qui Platonis, qui denique Philosophorum omnium, quicumque in aliquo numero sunt, & familiam aliquam ducunt, opiniones teneat, alias ab aliis distinguat, & ad auctorem quemque suum, ubicumque invenerit, referre possit? Primus quidem ad pugnandum paratior erit, & siquid incidet ex schola sua, Philosophus etiam judicabitur valde bonus; sed ubi se alia ex aliis scholis petita pro Scriptorum varietate offerent, in plerisque deficiet, sibique dissimillimus, nec Philoso-

phus

phus esse videbitur, nec eruditus. Alter vero ad philosophandum nullo certo genere acer, sed in omnibus tamen diligenter instructus, perpetua quadam, sibique consentiente doctrina in omni antiquitate versabitur, & quidquid occurret ex Philosophia, cujuscumque tandem sit ætatis, cujuscumque sectæ, cujuscumque hominis, ita pertractabit, ut id potissimum profiteri videatur, nec tamen ad loquacitatem & contentionem profiteri. Vix dici potest, in Poetarum præsertim interpretatione quam multa requirantur ex omni Philosophica historia deprompta. Stoici quidam sunt, quidam Epicurei; sed neque Academici desunt, neque Peripatetici, neque Pythagorei, & in uno sæpe carmine multorum Philosophorum placita conjunguntur. Accedat huc aliquis ex illis, qui tantopere sibi placent, quod sectæ alicujus nomine censeantur: hærebit identidem, dubitabit, hallucinabitur, modo librarium negligentiæ, modo Poetam obscuritatis postulabit; & ipsa illa, quæ recte dicet, timide, cunctanter, ambigue, quasive divinando dicet. Ex hac totius Philosophicæ eruditionis ignoratione magna quædam Criticis scribendi seges exorta est, qui Homerum præsertim tamquam ineptum fabularum narratorem condemnarunt; quod multiplicis sapientiæ semina, ex vetusta Ægyptiorum ac Phœnicum disciplina collecta, fabulisque conclusa non intelligerent. At enim paucis loquimur; nec tanti est in litteraria Rep. Grammaticorum & Rhetorum ordo, ut statim Philosophicæ institutiones ejus caussa mutandæ sint. Non omnia brevissimo tempore afferri possunt, ut ante dixi: verumtamen si numero agenda res est, non eruditos modo,

sed

ſed univerſam hominum ſocietatem complectar; quibus ad honeſte colloquendum, ſeque mutuis ſermonibus oblectandum tanto magis ſtudium hoc noſtrum, plurima cognitione diffuſum, prodeſſe oſtendam, quanto pulchrius eſt multis in rebus verſari dicendo poſſe, quam eodem ſemper veſtigio hærere, eademque recoquere. Etenim ſi humanæ vitæ conjunctio nulla re magis, quam honeſta quadam & jucunda ſermonis communione alitur, quid eſt, quod hominum conſuetudines & familiaritates magis ornare poſſit, quam collecta hæc ex omni Philoſophiæ genere, de quacumque re, quæ in diſceptationem cadat, dicendi copia & prudentia? Etſi autem non omnis de rebus Philoſophicis controverſia eſt, nulla tamen ceterarum facultatum tam ipſa per ſe conſtat, quin ad veteres Philoſophos, unde omnis profluxit cujuſcumque generis ſcientia, aliquo modo referatur; ut qui ſe hac in parte munierit, nullum doctiſſimorum hominum ſermonem, nullam diſputationem reformidet. Itaque ſiquis eſt, quem potiſſimum velim Philoſophica hiſtoria ad elegantiorem vitæ uſum erudiri, ii certe ſunt, a quibus nobilitas generis, & fortunarum copia nihilo plus ſcientiæ poſtulat, quam quantum ad honeſtas amicitias conciliandas, & probe colendas politiſſimis moribus ſatis ſit. Nihil enim in amicitia poteſt eſſe inſuavius, quam intemperantia illa ſubtilius diſputandi, & quæſita alternis pæne verbis in uno aliquo genere ſcientiæ opinio: quo tamen morbo omnino carere nequeunt homines iſti moleſtiſſimi, qui non multiplicem, ſed magnam eximiamque cognitionem e ſcholis hauſtam profi-

ten-

tentur. Fac enim illos ſibi videri Peripateticos (magnum ſane nomen, & antiquæ gloriæ fama verendum, ac pæne ſacrum, ſi loco & tempore uſurpetur; ridiculum, ſi ad oſtentationem obtrudatur) fac, inquam, eorum aliquem Peripateticum ſibi videri: nullum jam licet inferre ſermonem, quin eodem revolvatur. Græcorum Remp. attingis? Græcorum, inquit, Ariſtoteles ſapientiſſimus fuit. Macedonas appellas? Magnum, inquit, Alexandrum inſtituit Ariſtoteles. De Rhetore aliquo mentio eſt? At ille, Rhetorica præcepta Ariſtoteles optime ſcripſit. Ad Philoſophum tranſis? Hic vero magna voce clamat, Philoſophorum princeps eſt Ariſtoteles. Nihil denique nec infra Lunam, neque ſupra nominabis, quin ad Ariſtotelem & Ariſtotelicos libros, velis nolis, citiſſime deducaris. Nimirum nihil præterea novit. Quare nobiliſſimi adoleſcentes, qui ad unam communis vitæ elegantiam, civilemque convictum inſtituuntur, ne quando per hæc aut ſimilia ridiculi fiant, non tam ut multum diſcant, curare debent, quam ut multa. Ergo, inquiet aliquis, adoleſcentes illi, qui Philoſophi futuri ſunt, totiuſque gloriæ, aut etiam vitæ ſpem in hoc ſtudio collocarunt, certis ſe claudere finibus debent, parteſque illas mature eligere, quas deinde ſine ulla aberratione ſequantur. Equidem non diffiteor, in re ceteroquin valde plana, id unum eſſe ſcopuloſum atque difficile, quod hiſtorica Philoſophia ſatis ornare videatur ad alia pergentes, non ſatis munire philoſophantes. Videte, Auditores, quam nihil diſſimulem: ſed ſimul illud pro veſtra ſapientia cogitate, quam nihil meæ cauſſæ

diffi-

diffidam, qui locum maxime lubricum extrema oratione persequor, & quod ex arte declinare debueram, vel leviter attingere, ad totum explico, vestrisque cogitationibus ac prope oculis, quantum quantum est, ingenue subjicio. Age igitur, habete quid sentiam. Mitto, quanto illi ornamento sit, qui se Philosophum putat, omnium Philosophorum historiam a primo illo inventore Thalete (quantum quidem antiquissimarum rerum memoria concedit) distincte cognoscere; quæ singulæ sectæ fuerint, quando inventæ, quomodo propagatæ, quamdiu cultæ, qua ratione sublatæ: mitto, quam sit etiam necessarium proponenti sua in eodem genere aliena non ignorare. Hoc unum dico, quod maximam vim apud homines sapientissimos habere debet, qui velit ex multis philosophandi rationibus unam eligere, eum temere prorsus facere, nisi omnes sibi ante oculos ponat, accurate perpendat, mature, prudenterque dijudicet. Nisi forte, quod accidit Chærephonti, ut oraculi voce ad Stoicos mitteretur, id sibi quisque promittit; mactatisque hostiis in ipso Philosophiæ limine, de secta eligenda Apollinem sciscitatur. Zeuxin ferunt Heracleotem, cum pulcherrimæ mulieris simulacrum ex Crotoniatis virginibus effingere jussus esset; cumque in palæstram ductus mira dignitate pueros vidisset, ex quorum sororibus formosissimas conjiciendo deligeret, non prius tamen delectum habere voluisse, quam virgines ipsæ unum in locum publico consilio conductæ essent, & suismet oculis singularum formam aspexisset ac judicasset. Quod si nos parem in re multo gravissima diligentiam adhiberemus, pro-

Luc. de Sectis.

Cic. de Inv. l. 2. c. 1.

profecto non committeremus , ut adolescentes nostri casu Philosophi fierent, & unam aliquam sectam suspicando amplecterentur , contra ceteras propugnandam , quas illis non ratio , sed impetus & inscientia reddit invisas. Nihil enim tam ridiculum dici potest , quam quod isti respondere solent , quoties interrogantur , quemadmodum Hermotimus a Luciano in Dialogo de Sectis , quonam certo consilio ducti eam præter ceteras viam inierint , quam sequuntur ; eumque sibi ducem elegerint , cujus præceptionibus irretiti , reliquos omnes nulla re sibi nisi nomine cognitos contemnunt, irrident, & falsi crimine , indicta caussa , condemnant. Ecce autem præjudicia illa , quibus homines ab ipsa adolescentia occupatissimi ad philosophandum accedunt, & rationi , & sensibus ipsis fidem potius negare parati , quam susceptas semel partes umquam deserere , atque aliena probare . Utinam vero hæc ut multi damnant in publicis privatisque scholis , ita tollere conarentur . Sed nimirum facilius est recte dicere, quam recte facere. Cur enim qui maxime possunt , non tamen occurrunt morbo huic ? Quin ita adolescentum studia regunt , ut quoniam ætas illa ad recipiendum aptissima est, nec Platonem Deum esse sibi persuadeant , nec Aristotelem, nec Epicurum , nec eorum aliquem ex junioribus, qui veteres istos excitarunt ; sed omnes omnium opiniones percurrant, tamdiuque retineant, donec ipsi per se, confirmata jam ætate , singulas singulis conferre possint , libereque rejicere , libereque probare? Sunt illi quidem, pro suo quisque ingenio, valde præstantes, & ea fama digni, quam sibi mul-

torum consensu pepererunt : sed nihil profecto est aut a natura, aut ab arte simplici in genere omnino perfectum ; maximeque curare debemus, necujus doctrina tenellis mentibus altissime consignata ita illas assiduo usu, & quadam, ut ita dicam, familiaritate capiat, ut vitia quoque libenter suscipiant, aliorumque præclare inventis pertinacissime præponant : quod quidem tantum abest a recta veritatis inquirendæ ratione, nihil ut magis veritati possit esse contrarium. Ex quo Philosophi esse cœperunt, satis superque compertum est, convelli præjudicia non posse. Quin ergo curamus, ne fiant? Quin scholas ea prudentia moderamur, ut odio & amore vacui exeant adolescentes; ipsique per se libere cum primum potuerint, philosophentur? Nam illud quid attinet refutare, quod hæc mihi proponenti quispiam fortasse reponet ; nimis jam esse Philosophorum, nihilque pro tanta ista copia laborandum, nisi ut sapientissimum mature eligamus., a quo uno quidquid est in ceteris boni, & ipsum per se facillime cognoscamus? Apagesis. Annon enim hoc ipsum sapientissimi hominis est statuere, quis sit sapientissimus? Fac porro statuas. Ex veteribus ne aliquem, an ex nostris? Si ex veteribus, Platonis ideæ offendunt Aristotelicos; Aristotelis forma non placet Democriticis; infinitæ Democriti atomi non probantur Pythagoreis ; Pythagoræ monas displicet fere omnibus; tantaque se mutuo contentione petunt, ut alius alii non minus quidem sapere, sed plane desipere videatur. Si ex nostris, quis ita ingenii doctrinæque fama omnium hominum suffragium tulit, ut

eum sapientissimæ antiquitati, totique Scriptorum ordini sine injuria præponas? Difficile est enim abstinere risus, quoties boni viri ludum aperiunt; magnisque promissis ante denunciant, se non Platonicos esse, non Aristotelios, non Gassendicos, non Cartesianos; esse in veteribus, esse in novis, quod sibi displiceat; esse etiam in utrisque, quod placeat; nemini se auctoratos fore, sed ex omnibus optima colligendo, suisque miscendo, liberum philosophandi genus ingenti cura & meditatione quæsitum allaturos. Euge, belle, pulchre: tibi Musisque gratulor. Accedant adolescentes, audiant, excipiant, in codicem referant: nihil est editum post homines natos æque divinum; exscribere oportet, addiscere, memoriæ mandare. Ac mihi quidem ita videtur, nihil esse adolescenti periculosius, quam hujusmodi homines ab initio offendere; qui non vident, quandoquidem certum Philosophiæ genus tradendum putant, satius esse unum aliquod ex illis tradere, quæ probatissima sunt, & auctoris fama commendata, quam suo de nomine Philosophos facere, & cito dediscenda venditare. Sed ego hæc adolescentibus persuadere fortasse potero, magistris persuadere non potero, qui nullam se laudem referre clamant, si nihil de suo, nisi vocem in scholas afferant. Hoc scilicet eorum vitium est, ut velint non ad discipulorum utilitatem, sed ad ingenii ostentationem docere, nec tam esse magistri, quam videri Philosophi. Sed heus tu, si ratio hæc qualiscumque Philosophiæ illis utilis est, quorum caussa laboras, quid est, cur gloriam aliunde quæras? Satis laudis retulisti, si officio satisfe-

tisfecisti. Præterquamquod itane sentis ex animo, hanc docendi rationem carere laude? Ergo laude carent Theologi hujus ætatis præstantissimi, qui innumeras quæstiones ad exercendum ingenium subtiliter excogitatas longissime ablegarunt; totamque gravissimam scientiam Scripturæ præceptionibus, Sanctorum Patrum dictis, & Conciliorum decretis concluserunt. Jam isti omnes, qui non sua, sed aliena fideliter referunt, Theologi nomine indigni sunt; inveniant oportet, excogitent, comminiscantur, tum vero sapere videbuntur. Sed alias erit de Theologis sermo. Ad Philosophos redeamus, quos ego ab inveniendo non revoco, siquidem possint, sed rogo obtestorque, ut aliam quandam docendi, aliam contemplandi exercitationem esse constituant. Non est Philosophi narratorem agere; at est præceptoris. Historia Philosophica non est Philosophia; at neque possunt adolescentes, neque tam cito cupiunt esse Philosophi. Sed quænam istorum est, Dii immortales, Philosophia? Annon humanæ mentis vires cognoscere pro varia corporis conformatione singulis ætatibus varias, pars quædam est, nec sane parva Philosophiæ? Nunc illi quidem satis cognoscere videntur, quid ipsi tradere possint; non satis tamen, quid illi capere, quibus tradunt. Si enim pro illa, quam sibi arrogant, naturæ cognitione reputarent, eam cerebri partem, qua hominis animus ad ingenii memoriæque munia, quamdiu corpori conjunctus est, necessario utitur, ita in adolescentibus conformatam esse, ut sua quadam mollitie facile excipiat quidquid injicitur, ea tamen

men ipſa mollitie impediatur, ne ſpiritus ad intelligendum facile expediat & moderetur; non ſane erubeſcerent, ætati illi conſentanea narrando potius, quam diſſerendo, conſignare. Atqui dum ſua crepant, dum eadem perpetuo dicunt, repetunt, confirmant, inſinuant, non id aſſequuntur, ut auditores minime apti repente Philoſophi prodeant; ſed ut ejus doctrinæ quæcumque eſt, præjudiciis occupatiſſimi, ac veluti ſacramento rogati, nullam præterea pati poſſint Philoſophiam. Quam vero indecorum eſt, quam incongruum, quam a tota ſcientiæ natura alienum, adoleſcentem hominem de rebus abditiſſimis judicare, decernere, affirmare; &, ut ejus ætatis eſt, tanto magis clamore & audacia, quanto minus ratione poteſt, ſuſceptas partes propugnare? Non ego cum juventute tam dure agam, ut eam per multos annos Pythagorico more ſilere jubeam, nihilque reſpondere umquam, nihil interrogare; verumtamen ſi Philoſophica eruditione contenta ſit, nec ſapientiam immature affectare videbitur, & in eo tamen valere, cujus præſidio perfectam abſolutamque ſapientiam comparare aliquando poſſit. Nam quod ipſa per ſe intempeſtive commentari velit, & ſine prudentia garrire, idcirco factum eſt, ut nobiliſſima diſciplina, non hominum ingeniis parta, ſed ut Plato exiſtimavit, Deorum munere nobis conceſſa, incredibili invidia laboret; nihilque jam de rerum natura tam Poeticum fingi poſſe videatur, quod non ab aliquo dicatur Philoſophorum. Hinc modo cum horologiorum inconſtantia, modo cum ægrotorum ſomniis, modo cum andaba-

dabatarum pugnis a sapientissimis Scriptoribus comparata: hinc senatusconsulto a Romanis expulsa, & ad suos Græculos redire jussa: hinc denique a Græcis ipsis simulandi ars sæpe dicta, cujus fama & auctoritas non ipsa dignitate rei, sed singulari habitu, & contemptu ceterorum sustineretur. Quemadmodum enim summi in Repub. Magistratus si vulgari cœperint, & cuilibet ætati mandari, splendorem & auctoritatem amittunt: unde fit ut habitus ipse, & antiqua potestatis insignia, ad mores degeneres accommodata, irrideantur; ita Philosophica studia maximarum tractatione rerum pæne divina, postquam in medio posita sunt, & cuique sine delectu communicata, in contemptum abiere, palliumque ipsum pristinæ majestatis insigne ad irrisionem traductum est. Ago igitur caussam vestram, sapientissimi viri, cum dico, non esse adolescentibus dandum, ut ipsi per se, cum paullum aliquid in schola sederint, statim philosophentur. Cum enim præstare nequeant, quod conantur, tanto nomini injuriam faciunt, & numerum quidem augent, si Diis placet, Philosophorum, sed pretium imminuunt. Ago etiam vestram, Adolescentes studiosissimi, quos cum videam in rerum difficillimarum tractatione magno cum labore fluctuare, ex illo velut Euripo in tranquillum pacatumque mare deduco, ubi & facilitas navigandi jucunditatem pariat, & opportunitas laudem, & modus utilitatem. Ago denique caussam tuam, Princeps Eminentissime, qui cum velis, & identidem jubeas, juventutem hanc ad morum & litterarum institutio-

tionem tibi creditam, non garrulam in disserendo esse, non acerbam, non pugnacem, genus hoc nostrum adsciscere potes Philosophiæ, quod nullam sententiæ dictionem habet, sed solis narrationibus continetur.

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Veteres philosophandi institutiones, si numero censeantur, tam multæ sunt, ut omnibus cognoscendis ne illius quidem anni sufficere videantur, qui tres hominum ætates vixit; sin autem re, ita partim antiquitate obrutæ periere, partim similia continent, ut uno, nec immodico volumine, Thomas Stanlejus universas comprehenderit. Nihil ergo conficiunt, qui Jonicam Sectam, Italicam, Eleaticam, Epicuream, Cyrenaicam, Eliacam, Megaricam, Academicam, Peripateticam, Cynicam, Stoicam, Pyrrhonicam, Potamonicam nobis commemorant: quasi vero immensum aliquod onus Oratione hac adolescentibus imponamus, quod viros senesque opprimere possit. Hoc præmonere iccirco volui, ne quis lemmate ipso, quemadmodum sæpe accidit, a legendo deterreatur; putetque a nobis ea proponi, quæ certis firmisque argumentis non solum non probentur, sed omnino probari non possint. Et vero cum de re hac sermonem apud amicos intulissem; dixissemque videri mihi multis de caussis, non Philosophiam, sed historiam philosophicam adolescentibus tradendam esse,

esse, primum quidem lapides loqui visus sum, tum id pervici, ut de illis adolescentibus concederent, qui nollent ex vitæ instituto philosophari; sed ut ambas manus darent, mihique in universum assentirentur, id vero nec exprimere potui, nec ut exprimerem, pro illo, qui in familiaritatibus servari debet disputandi modus, pertinaciter laboravi. Nunc vero tamquam in aciem ductus, nervis omnibus viribusque contendo, primum quidem adolescentibus, quorum vitæ ratio adhuc incerta est; deinde illis, qui Græcam Latinamque eruditionem unice spectant; tum illis, qui ad generis commendationem vitæque elegantiam bonis artibus informantur; postremo illis, qui se totos philosophicis studiis dediderunt, per sectas omnes excurrendum esse, nihilque præter historiam ex tam longo itinere colligendum. Quid opus est pluribus? Oratoriam scriptionem affero: nec tam me, quod ostendo, persuasisse juvabit, quam ad persuadendum non inepte dixisse. Vale.

ORATIO V.

AD THEOLOGIAM.

Theologus nemo dici potest, nisi probus vir.

JAm primo illo, quod mihi superiore anno ad altiores disciplinas progredienti a Philosophis injiciebatur, periculo defunctus, ad ipsum denique sapientiæ fastigium ascendo, & in gravissima Theologorum corona, communem studiorum naturam scholæque hujus instituta secutus, libentissime consido. Quo in loco mihi quidem honestissimo, & a prima adolescentia multis laboribus multaque industria quæsito, una me res sollicitum habet, quæ multorum sermone contrita veluti proverbium circumfertur, magnos Theologos nihil credere; & quod inde consequitur, sine Superum metu, ac sine ulla immortalitatis cogitatione suis legibus vivere. Sive autem id ipsorum levitate percrebuit, quorum plurimi antiquitatis oppugnatione singularis reconditæque doctrinæ famam quærunt; sive etiam superbia, quod aliqui revera nihil credant, nisi quod ipsi ingeniolis suis longe minimis consequi possunt; sive demum insana quorumdam improbitate, ac ferme desperatione, qui eam sibi necessitatem vitiorum suorum legibus impositam putant, ut ne Deum quidem esse concedant, nisi forte cæcum & otiosum; id ejusmodi est, ut magna animi provisione caveri debeat, & a nobis, nostrisque adolescentibus tamquam triste aliquid ac detestabile averruncari. Quamobrem in ipso statim Theologiæ limine, pro eo, quod suscepi, mo-

nendæ

nendæ juventutis officio, huc accedentihus edico; non ſolum ne exiguum ingenium afferant, quod eſt a natura impedimentum nulla fortaſſe induſtria nulloque artificio ſuperandum; ſed quod in cujuſque poteſtate eſt ne mores afferant liberos pluſquam ſatis, & ad vivendi licentiam ſolutiores. Neque vero putetis, Auditores, me fines illos, quos mihi ipſe circumdedi, ſine cauſſa perrumpere, & in eorum provinciam excurrere, qui cum vitiis & cupiditatibus bella gerunt: ſed cum ita mihi videatur, mores & ingenium in hoc ſtudii genere conjunctiſſima eſſe & alterum ab alteto mirifice adjuvari, id ipſum publice expono; & quantum quidem per me licet non mediocris jam uſus, ſed minimæ facultatis hominem, oſtendo, Theologum neminem dici poſſe, niſi probum virum. Quod ſi iis perſuadere potero, quorum mihi ſtudia commiſſa ſunt, ipſi ſe ab obtrectatoribus aliquando defendent, & nobiliſſimæ diſciplinæ gloriam per has inſidias petitam juſto ſacramento vindicabunt.

Priuſquam vero rem ipſam aggredior, peto a vobis hanc veniam, Auditores, ut de me, quod ſæpe deſideravi, pauca dicam: nam & breviſſime faciam, & ea moderatione, ut omnes intelligant, me quidem non de me ipſo laborare, ſed de hujus dignitate loci, quem quoniam Principis ſapientiſſimi judicio tenere cœpi, fortiſſime conſtantiſſimeque in omni vita defendam. Audivi, noſtrum hoc dicendi genus planum & æquabile non ſatis implere capaciſſimas quorumdam aures, qui ſales identidem facetiarum, & exaggeratam multarum rerum eruditionem non tacita voluntate requirunt. Et ad primum quod attinet,

net, utrum ſit aliquis in nobis urbanitatis lepos opportune adhibitus, cujuſmodi fuit in illis, quos nobis ad imitandum proponimus, nec ipſe judicare poſſum, nec ſi poſſim, dicere auſim; dicacitatis quidem certe & comicæ cavillationis eſt admodum nihil. Ut enim leniſſimum mihi ingenium natura largita eſt, ita neque voci, neque oculis, neque fronti addidit ſcurrile aliquid, cujus auxilio ad hanc eximiam laudem dicendo contenderem. Nihil vero minus eſt, quod arte comparari poſſit, quam ratio jocandi, & mimica quædam ad movendum riſum pronunciatio: ac ſi qui comparare conati ſunt, cum eſſent ſuopte ingenio vultuque ad ſeria compoſiti, ſtomachum & indignationem commoverunt. Quamquam ſi me natura ad iſtorum voluntatem conformaſſet, & tempus ita poſtularet, ipſi vos mihi gravitate veſtra incredibilem verecundiam offunderetis; nec tam me voces quædam adoleſcentum levitatis indices ad audendum excitarent, quam mehercule primi hujus & alterius ſubſellii conſpectus modeſtiæ moneret. At enim neque eruditi ſumus. Si, quod iſti faciunt, eruditio eſt, ſexcenta Scriptorum nomina uno ſpiritu recitare, fateor equidem neque eſſe me, neque futurum umquam eruditum; non quod bibliothecis caream, unde talia ſumuntur, ſed quod longe diverſum eſſe ſtatuam Oratoris officium; & quale demum cumque ſit, nolim in eorum poſſeſſiones irruere, qui per hæc fucum facere conſueverunt, ſeque pulchros beatoſque plebeculæ litterariæ venditare. Sin autem eruditio eſt color quidam antiquitatis, non ille quidem ex librorum titulis ſemihoræ ſpatio collectus, & in

omni

omni ſermone intemperanter fuſus, ſed ex diuturna priſcorum monumentorum tractatione comparatus, eaque parſimonia & prudentia adhibitus, ut non facere ipſe orationem, ſed ornare videatur, eſt, ſi Diis placet, ut de eruditionis laude non omnino deſperemus. Atque ut intelligatis, Auditores, quid hoc hominum ſit, qui talia poſtulant, ſcitote, illos non ingenio quidem carere, ſed ſanitate. Eſt in quo laudari poſſint, ſi ſua laude contenti, aliis quoque nonnihil concedant. At vero cum ita populo perſuadere velint, ſe unos ſcire omnia; neque tamen id honeſta aliqua ratione conſequi poſſint, univerſam litterariam provinciam criminando perturbant, magnumque ſui judicii metum qualiacumque conantibus injiciunt. De his plus ſatis: ad rem veniamus.

Objiciunt quidam, ut ante dixi, Theologis præſtantiſſimis ἀθεότητα, omniſque, præter eam, quæ a natura eſt, pietatis ac religionis contemptionem. Accuſatoribus iſtiuſmodi, qui nullorum omnino, vel paucorum vitia in omnes derivant, non eſſet mihi difficile audaciam excutere, ſiquidem vellent hoc in loco tamquam in judicio calumniam ejurare: ſed & illos abeſſe juvat, & nos ita dicere, ut nihil aliud ſpectaſſe videamur, niſi ut adoleſcentum noſtrorum mores optimis monitis præceptiſque componeremus. Veteres Socraticæ diſciplinæ Philoſophi, quorum doctrina Chriſtianis legibus caſtigata in Theologicam ſcholam adſcita eſt, non aliter ſe inter ſuos numeratum iri putabant, quam ſi ita viverent, quemadmodum docebant. Hinc magna illa rerum humanarum tolerantia, fortunæ contemptus, pro-

jectio

jectio divitiarum, mentis consiliique constantia, virtutesque reliquæ, quas in Socrate primum ipso, deinde vero in Aristippo, in Cratete, in Biante, in Diogene, in Anaxarcho, in Zenone ceterisque Stoicis æquales eorum admirati sunt, nobisque ad exemplum tradiderunt. Neque vero aut Græca juventus in eorum scholas convenisset, aut ipsi prudentissimæ gentis magistratus convenire passi essent, nisi, quæ dicerent, agendo confirmassent; totiusque vitæ ratio in publicis privatisque negotiis cum illius severitate doctrinæ consensisset. Tu vero, Theologe, quid mihi de Deo ejusque legibus; quid de Superis, atque Inferis; quid de vitiis, quid de virtutibus prædicas; si ita vivis, ut nihil eorum facias, quæ nos, nisi faciamus, æternos cruciatus minitaris? Jam quid restat, nisi ut putemus, te ad ingenii commendationem talia confingere; & multorum credulitate velut ad ludum faciendum abuti? Levissimum est enim, nec omnino ferendum, quod vulgo dicunt, se neque Augustini quærere gloriam, neque Thomæ, neque Bonaventuræ; illos quidem, & præterea paucos illorum similes non communi hominum conditione natos, sed tamquam cælo demissos divinarum humanarumque rerum studio incredibilem in omni virtutum genere exercitationem non sine miraculo conjunxisse. Dii boni, quid ita nugantur? Anne umquam fando auditum est, pietatem pugnare cum litteris, aut opus esse miraculis, ut res natura simillimæ conjungantur? Si enim Mathematica siderum & planetarum contemplatio, ut septimo de Rep. libro contendit Plato, pios homines

mines facit; si illa ipsa litterarum exercitatio, quæ Poeticis fabulis continetur, tamen plurimas habet ad vitæ institutionem opportunitates, ut elegantissima Oratione πρὸς τοὺς νέους D. Basilius ostendit; quid est, quod esse possit in Theologicis studiis ad probitatem impedimento, nisi forte illis, qui stomacho laborant, optimosque cibos in pessimum succum convertunt? Neque tamen postulo, ut insignia illa sapientiæ ac bonitatis exempla, ne singula quidem singulis ætatibus visa, Theologi nostri continuo referant, quod esset Theologicis scholis solitudinem ac vastitatem afferre: id quæro unum, quod & facillimum est, & cum hoc litterarum genere suapte natura conjunctissimum, ut æqui, ut honesti, ut moderati sint; nihilque dicant, aut faciant, quod a sacræ professione scientiæ abhorrere videatur. Cum enim omnes non parum offendere solent alterius cum altero de re tam gravi concertationes, tum nihil potest esse odiosius, quam ejusmodi cum ipso pugna, & tale aliquid, quale in histrionibus videmus, qui cum a scena discesserint, nihil sibi minus agendum putant, quam quod mimico illo habitu professi sunt. Quod si in facultatibus illis, quarum ratio & natura ad contemplandum unice refertur, totusque contemplationis fructus oblectatio est, qui ea ponit auditoribus suis, multumque commendat, a quibus ipse tamquam incertis assensionem cohibet, turpissime peccat; quanto minus ferendum erit, in Theologica disciplina, cujus pars maxima actionis gratia est, & ipsa contemplatio sempiternam beatitatem propositam habet, ea doceri, vetari, juberi, quæ magister ipse, ubi de-

scen-

ſcendit, ante omnes contemnat, & ad irriſionem etiam, quod ipſum aliquando contingit, animi cauſſa traducat? Qua in re ſi ſibi noceret uni, peſſimumque virus in ipſo cohibitum, nequaquam gliſceret ad aliorum innocentiam inficiendam, nihil laborarem: ſed cum ille in magna quadam luce vivere credatur, & cum Superis quodammodo colloqui, multis ad improbitatem exemplo eſt, partim omnino cæcis, partim vero malitioſe cæcutientibus, quod minime audeant ſine duce & auctore pudenda patrare. Præclara vero Theologi laus, ſceleri ducatum præbere; conſtituere ſigna facemque improbis; intemperanter, cupide, libidinoſe & agere ipſum, & agentibus excuſationem parare. Nolite porro exiſtimare, Auditores, vitium ullum in hujuſmodi homine modicum eſſe, omnia ſumma ſunt, perdita omnia, & ad infinitum quoddam malitiæ genus profligata. Qui enim poteſt rerum divinarum tractationem cum vitiorum cœno componere, & in utroque dies noctesque verſari, eum neceſſe eſt ſtimulos omnes extudiſſe conſcientiæ, nihilque ſibi ultra vitæ terminos polliceri. Huc ubi ventum eſt improbitatis, cave hominem reprehendas, aut ullo modo ſanare coneris, conclamatum eſt. Non ſibi ab ignoratione, non ab incogitantia, non ab infirmitate naturæ, unde ceteris ſolent, excuſationem quærit; non patitur hoc Theologi nomen; in Superos ipſos cauſſam convertit; partim dubitat, partim negat, partim irridet, calidaque circuitione & anfractu eo demum recidit, ut ex diuturno divinarum rerum ſtudio nihil ſe certi collegiſſe ſignificet. Adde huc in familiari ſermone identidem jactas de animæ immortalitate dubitationes, de ſa-

cro-

crorum librorum sensu, de Ecclesiæ legibus, de alterius vitæ pœnis, deque iis omnibus, quorum cogitatio monere homines solet, & in officii religione continere. Ex hoc uno fonte, vel prope uno novæ in dies effluunt opiniones, quas hæreticas appellamus, unde sibi istæ Theologorum quisquiliæ sepem circundant, caussasque prætendunt ne temere facere videantur, quod ipsi ceteroquin minime omnium facere deberent. Ac primum quidem suis moribus obtegendis talia prætexunt, ad tempus quæsita; deinde malo quodam inconstantiæ metu propugnare conantur; denique vitiosi ingenii pertinacia, & pessima famæ libidine eo usque deveniunt, ut spargant in vulgus, privatim publiceque confirment, nec solum gratia, auctoritate, fortunis omnibus, sed capite ipso, si opus sit, per summam desperationem insaniamqne tueantur. Cavete igitur per Deos immortales, adolescentes, ne moribus incompositis huc accedatis, ubi qui non sit optimus, pessimum esse necesse est. Nihil artificiose dicimus, nihil perfunctorie, nihil ex illa consuetudine nostra, qua vobis officii jura, pudorem, honestatem, veritatem, & in primo litterarum limine, & in Rhetorico, & in Philosophico ludo sine intermissione commendavimus. Est hic peculiare aliquid, quod nos pro vestra gloria & salute vehementer inflammat, vocemque nostram & contentionem præcipuo quodam modo reposcit. Nam ceterarum professores artium, si in vitio sint, sibi in primis nocent, aliis vero vel nihil prorsus, vel parum, vel in eo nocent, quod non est momenti maximi. Grammaticus, & Philosophus sua sibi malitia obest, nullique præterea; Medi-

cus aliorum valetudini, Orator fortunis infestus est: at vero Theologus; si malus sit, animum lædit, quæ pars una est in homine excellentissima; religionem, pietatem, Dei cultum non a se uno distrahit, non a singulis hominibus eximit, sed a civitatibus & provinciis evellit, ejicit, exturbat. Hinc vero seditiones per omnem ætatem consecutæ, bella civilia, cædes, incendia, rerumpub. mutationes, & siquid calamitosius humanæ societati contingere potest. Testis mihi Germania sit, Helvetia, Anglia, Batavia crudelissimis bellis diu vexatæ atque afflictæ; testis Gallia ipsa, quæ quamvis ad hanc diem singulari providentia ab hæreticorum insidiis erepta fuerit, identidem tamen a suis Theologis multo etiam gravius, quam ab externis hostibus, conflictatur. Quod cum reputo, valde miror, ecquid tam diligenter ac severe illorum ingenia expendantur, qui inter Theologos referendi sunt; quamdiu, quo loco, quo magistro quisque studuerit; quæ sit ejus ad res percipiendas retinendasque memoria; quæ ad interrogandum ac respondendum calliditas; quam cultus sermo; quam promptus, quam eruditus; de moribus vero paullo plus quæratur, quam in milite de Theologia. Quamquam ipsa quoque ingenii inquisitio jamdiu cœpit esse remissior, nihilque facilius est homini non stolidissimo, quam Theologum salutari. Sed profecto ita sibi duo hæc conjuncta sunt probitas & sapientia, ita alterum altero nititur, ut a quo æstuantium cupiditatum moderatio non requiritur, ab eo neque cogitandi acumen, nec intelligendi celeritas, neque facilitas explicandi magnopere sit requirenda. Quæ

cum

cum ita ſint, intelligitis, Auditores, non me Theologis rem utilem commendare, ſed plane neceſſariam; ut ſi nolint innocenter integreque vivere, aliud quoddam litterarum genus ſuſcipere debeant, omnemque Theologicæ gloriæ cogitationem abjicere. Eſt enim Theologia in vehementi quadam altiſſimarum rerum contemplatione poſita, quæ hominem totum occupat, abſorbet, & a terra quodammodo abripit; nec ullam ejus partem avelli patitur, ut in vitiorum ſordibus tam diſpari ſtudio volutetur. Hoc ſibi illa proprium vindicat ſupra reliquas diſciplinas ob infinitam meditandi vim, ut nequeat ineſſe niſi illis, qui a rebus ceteris alieniſſimi ſint. Cedo mihi., ſi lubet, Eccleſiæ faſtos: plures ego tibi Theologos oſtendam, qui templis ariſque coluntur, quam tu mihi ex omni litteraria Rep. Grammaticos, Rhetoras, Philoſophos, Medicos, Mathematicos. Immo (dicam enim, quod ſæpe animadverti) vix mihi unum, aut alterum ex tota antiquitate recitabis tam gravi dignum nomine, ut Theologus appelletur, quin inſigni virtute excelluerit, ſuamque ſapientiam non ſatis per ſe firmam probitatis acceſſione confirmaverit. Nihil de noſtris loquor, quos nondum *Libitina ſacravit*: adhuc illis cum invidia confligendum eſt, quæ quoties a fronte nequit, a tergo, a lateribus aggreditur; & quorum ſapientia in tuto eſt, vitæ morumque famam labefactare conatur. Qua in calamitate, ſi calamitas eſt habere aliquid invidia dignum, primum ſe benefactorum conſcientia ſolari debent, ſibique ipſi perfugium eſſe; deinde vero aliquid etiam inimicis condonare, qui nihil hujuſmodi

auderent, nisi plurimi essent, qui se uno eodemque tempore & flagitiis, & Theologicis studiis nobilitare conarentur. Verumtamen aliud est Theologum videri, aliud esse: ac si quis vestrum, Auditores, signum sibi aliquod præberi cupit, cujus ope tamquam lydio lapide singulos experiatur, sic habeat; vitia pervertere naturam omnem, & cum infimas animæ partes contaminaverint, in ipsam quoque arcem invadere, suisque tenebris obscurare, ne quid magnopere capiat nisi crassum materiaque concretum; idcirco tam esse difficile vitiosis hominibus in Theologica facultate præstare, quam lippis & cæcutientibus in pictura. Nihil est, quod dici possit absurdius, quam in bene constituta Repub. ordines omnes sibi respondere, & in unum quasi corpus coalescere, hominem vero ipsum, ex cujus exemplo Reipub. ratio ducitur, partes habere naturæ quidem nexu colligatas, sed ita officio dispares, ut altera humi depressa flagitiis obruatur, altera prorsus libera in sublime feratur, & purissimis spiritibus se se immisceat. Dum animus corporis custodia continebitur, rerumque imagine sensibilium indigebit, nisi sensus sedatissimi sint, nisi castigati, nisi pravæ cujuslibet cupiditatis expertes, numquam se totum explicare poterit, viresque omnes ad contemplandum intendere. Minima quæque perturbatio sive amoris, sive odii in supremam animæ partem impetum facit, & ubi certamen nequit, tumultum edit; qui si non est ejusmodi, ut omnem contemplandi ardorem extinguat, illas tamen commentationes interturbando impedit, quæ debent esse intensissimæ, &

spiri-

ſpiritum a corpore, ut ita dicam, alienare. Quod cum intelligerent utriuſque ſcholæ principes, D. Thomas, & Scotus, & in quodam veluti portu viverent ab humanæ vitæ tempeſtatibus remotiſſimo, numquam tamen Theologicum ſtudium aggrediebantur, quemadmodum accepimus, quin ſe ſe precationibus, votis, ſacrificiis diligenter expiarent, omnique ceterarum rerum cura depoſita, quantum mortali licet, cæleſti naturæ conjungerent. In quo uno maxime conſenſerunt, imitatores habent admodum paucos; in quo ſibi contrarii ſunt, immenſam uterque familiam ducit, nimio quodam contentionis amore & ſuperandi cupiditate flagrantem: quod maximum eſt Theologorum vitium nullo meo clamore ſanandum, non tamen tacendum. Hinc enim exitium quoddam ortum eſt pulcherrimæ facultatis, in qua potiſſimum excellere creduntur, non qui graviſſima ad cognoſcendum, ſed qui ſubtiliſſima ad fallendum excogitant: hinc vanæ quædam otioſæque diſputationes, quæ mentem a S. Bibliorum doctrina, a Sanctorum Patrum dictis, a Conciliorum legibus, a Pontificum decretis longiſſime abducunt, & ſine ulla utilitate fatigant: hinc pertinax & inſanum partium ſtudium, quo fit, ut acerrime decertemus, cum minime oportet; idque viribus omnibus propugnemus, non quod veritati proxime accedit, ſed quod iis placet, quorum inſtitutum amplexi ſumus. Itane vero, Auditores, tot annos pallebimus, tot volumina diu noctuque teremus; tam multos dicendi ſcribendique labores non ſine valetudinis detrimento, atque adeo cum vitæ periculo ſuſcipiemus; ut id aliquando teneamus, quod

nec placeat nisi nostris; neque nobis ipsis placere possit, aut debeat, si pallium commutemus? Agedum enim, bone vir, cur ita pronuncias, & ingenti bacchatione confirmas, *virtutes divinæ naturæ tributas nihil quicquam esse ab ipsa distinctum, quantumvis a nobis intelligendi gratia distinguantur*? Itane sentis ex animo? Itane ad docendum, non ad fallendum? Quid si te parentes tui in adversæ partis castra ab ipsa pueritia compulissent? quid sentires, quid propugnares? Contrarium scilicet. Ergo pro tuo illo libello pugnas, in cujus verba jurasti; pugnas pro pallio illo, non autem pro veritate. Tunc igitur me tibi adjungere conaberis; tu te mihi Theologum venditabis, quem video nihil minus quærere, quam veritatem; quem scio contraria prorsus fuisse dicturum, si te vel casus, vel consilium, vel domesticæ rationes alibi vivere coegissient, alioque colore uti? Grave est quod dico, grave est, sed nihil tamen reprehendendi caussa dico. Fateor enim præstantissimos utrimque viros & majorum, & patrum nostrorum memoria prodiisse, qui utilissimam litteris & Ecclesiæ operam navarunt, suisque lucubrationibus immortali gloria dignissimis multorum nugas compensarunt: sed hi quidem illam habebant, quam postulamus in omni vita, probitatem, & cum arma tenerent omnia, quibus egregie pugnare possent, minime tamen pugnaces erant; ubi vero pugnarent, eo victoriæ genere delectabantur, cujus fructus veritatis cognitio esset, non ambitio triumphi. De his nemo umquam dubitavit, utrum aliquid crederent; nemo illis tamquam crimen Theologiam objecit;

nullam

nullam ipsi de se fallaciæ suspicionem commoverunt; sed benevolentiam & admirationem cum sibi, tum suæ facultati vel ab hominibus procacissimis compararunt. Quoniam tamen in magno numero pro rerum humanarum conditione plures sunt deteriores, inde ortæ multorum querelæ, dicteria, criminationes. Sed vela tandem colligamus. Ego hac in re siquid sapio, ita constituendum puto, Theologum neminem esse, aut certe neminem haberi posse, cujus non sit vitæ ratio Theologo digna. Plurimum enim interest non solum quid dicatur, sed etiam a quo dicatur; sæpiusque contingit, ut ne optima quidem a malo auctore accipere velimus. Lacedæmonii acerrimi judicii, suæque disciplinæ homines, cum de re gravissima in senatu consuleretur, & improbum civem, ut fit in Republica, non solum pati deberent, sed etiam sententiam rogare, ita decreverunt, ut cum optima aliquando dixisset, hæc ipsa a bono viro quamvis indiserto repeterentur, ejusque nomine senatusconsultum fieret; ne quid auctoris infamia saluberrimo decreto apud populum derogaret. Quid si de virtute ipsa, aut religione in illo gravissimo consilio relatum esset? Futurum ne umquam fuisse putatis, ut flagitiosi hominis vocem ferrent; nedum in ejus verba decreta facerent, publicis monumentis consignanda, & populo proponenda? Videte igitur, Adolescentes, videte diligentissime, quale quantumque sit, quod suscipitis, præstandæ bonitatis onus, quoties in hanc classem nomina datis; & id vobis assumitis, ut de virtute ac religione consulentibus respondeatis. Disciplina augustissima est, ipsum

Gel. lib. 18. c. 3.

hoc nomen Theologiæ divinum aliquid ſonat, parietes ipſi ſcholæ hujus ſanctiſſimis verbis quotidie perculſi, religioſum aliquid animo, ac prope oculis objiciunt. Sed ut omnia deſint, quæ tamen deeſſe non poſſunt, hic certe non deeſt, quem nobis ex graviſſimo morbo divina providentia reſtitutum lætiſſimi intuemur, Princeps Eminentiſſimus. Ille, ille me quotidie urget & extimulat non juſſu modo, quod eſt Principis; ſed, quod eſt mitiſſimi Præſulis, impulſu quodam & cohortatione; addo etiam pæne precibus, quod eſt amantiſſimi patris, imo patris hujus; ille, inquam, me magnopere urget, ut non tam vobis litteras, quam virtutem & honeſtatem, quandocumque poſſum, quibuſcumque rebus poſſum, aſſidue diligenterque commendem. Vidi ego vos, vidi ſingulos & univerſos ejus incommodi cogitatione defixos, proſtratos, attonitos, illa etiam timentes vana & futilia, quæ otioſi homines ad ſtudium novitatis comminiſcebantur. Jam ſalva res eſt: ejuſque valetudine ad plurimos annos confirmata, nihil denique reſtat, niſi ut vos magna modeſtia & pietate vivatis, ne ullo umquam tempore veſtra cauſſa laboret.

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

R*Ectæ honestæque vitæ rationem ita suæ plerique arti conjunctam existimant, ut sine illa ne ars quidem ipsa esse possit: iccirco nec Oratorem esse, nisi bonum virum, neque Philosophum, neque Jurisperitum, passim audimus. De Theologo nihil simile veteres scripserunt, nostri vero etiam longe dissimilia. Ac veteribus quidem veniam tribuamus ad ignoscendum, quod cum de Diis nihil certi statuerent, Theologos quoque ipsos inter nugigerulos recensebant: nostri vero, siquam Theologo impietatis dicam impingunt, id ita faciunt, quemadmodum solent & Medicis objicere, quod medicinis abstineant, & Jurisperitis, quod numquam lege agant; ipsi tamen & Medicorum, & Jurisperitorum opera maxime utuntur. Hoc ipsum mihi Orationis habendæ occasionem præbuit, quam emitto. Quidam a nobis de Theologi industria & ingenio, quam de moribus, audire malebant; sed nimirum, quam sint hæc inter se conjuncta, non reputabant. De Digressione noli quicquam suspicari. Facile enim erratur; quod ea fere sibi quisque persuadeat, quæ potissimum cupit. Puta, me mihi accusatores apposuisse, crimenque finxisse; ut eam quoque Tullianæ eloquentiæ partem attingerem, quæ egreditur extra caussam. Non desunt sane adversarii, in quos stilum exerceam; sed quia & natura me a jurgiis alienissi-*

mum fecit, & humanitas ipſa litterarum jubet eſſe mitiſſimum, malo videri tamquam in ſcena fabulam agere; quo etiam oſtendam, non me quidem armis, ſed pugnandi voluntate carere. Quod ſupereſt, utinam hic conſiſtendum ſit, ut otio illo perfruentes, quo uno litteræ maxime aluntur, ſuſcepta ſtudia ſine ullius offenſione proſequamur. Vale.

ORA-

ORATIO VI.

AD S. SCRIPTURAM.

Sacræ Scripturæ ſtudium cum veterum linguarum ſtudiis conjungendum eſt.

SIquis forte dubitat, quid in tantam hanc doctorum hominum frequentiam, hodierna luce afferre ſtatuerim, ad illa ſe animo tantiſper referat, quæ ſuperiore anno hoc ipſo ex loco diſputavi: nam & ſacras Litteras cum Theologicis ſtudiis conjunctiſsimas eſſe ſtatim intelliget, neque poſſe me ex inſtituto jam ordine alteras ab alteris ſeparare judicabit. Nulla eſt in toto diſciplinarum orbe rerum ſimillimarum cognatio tanta, nulla tam arcta ſocietas, quæ cum illa comparari poſsit, quæ inter Theologiam Scripturamque intercedit; ut ſiquis vinculum hoc, non hominum opinione, ſed ipſa rerum natura conſtrictum effringere velit, vehementer alteram debilitari neceſſe ſit, alteram vero prorſus dilabi, aut in imum detruſam ſine ulla nobilitate jacere. Etenim Scriptura quidem in ſcholis ſine Theologicis diſputationibus manca eſt, multiſque luminibus deſtituta; Theologia vero ſine Scripturæ ope nimium depreſſa humi, ſophiſtica, incerta ſui, ſanoque homine & ad Chriſti leges exculto prorſus indigna. Quare non fuit mihi magnopere dubitandum, qua de re dicerem; ſed quid, & quomodo dicerem, id vero me, ut ingenue fatear, multis de cauſsis iiſdemque graviſsimis ſollicitum habuit. Cum enim

enim ipsa per se Sacra Scriptura arcanum quiddam est, omniumque hominum æstimatione & judicio sublimius; tum ita quoque expositum, ut ne ipsæ quidem mulierculæ in re familiari occupatissimæ, otium sibi, aut ingenium ad legendum & interpretandum deesse arbitrentur. Quæ igitur me, cum de aliis facultatibus verba facerem, solari consueverat, judicum intelligentia, & quæ cum intelligentia fere conjungitur, summa æquitas, non ea quidem mihi in præsentia dicenti deest, sed, quæ dixero, de more vulganti, magna ex parte defuturam, cogitando præsentio. Neque vero hæc aut ipse artificiose confingo, aut primus in medium profero, ut laudem ex difficultatibus quæram; cum ille ipse Divinorum Librorum interpres, omnium ætatum omnisque memoriæ longe doctissimus, & Interpretum ceterorum facile princeps D. Hieronymus, ad Paullinum scribens, ita conquestus sit: *Quod Medicorum est, promittunt Medici, tractant fabrilia fabri; sola ars Scripturarum est, quam omnes passim sibi vindicant; hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent*. Quod ego non eo dico, quod sacros codices e populi manibus excuti cupiam, & in abdito collocari, veluti carmina Sibyllina non inspicienda nisi Duumviris. Nulla hic tacenda mysteria sunt, non Nyctelia, non Faunæ, non Cereris arcana; sed omnia omnibus sine ullo discrimine patent, quia fuco carentia, & ab ipso veritatis fonte, non ab aliqua Ægeriæ spelunca, aut a Cumanis antris petita. Sed tamen cum sit litteratorum ordo ab omni

pror-

prorsus vulgi commercio sejunctus, in hac quoque ceteroquin communi palæstra genus quoddam sibi proprium habere debet, armisque & exercitatione ab ignava turba differre. Siqua vero ratio est, ut id recte fiat, & nobilissimæ doctrinæ partes suis ingeniis, suisque locis assignentur, ita constituo, Sacrarum Scripturarum studia ipsa per se pulchra, omnibusque communia, in scholis tamen & Academiis vetustarum linguarum cognitione vehementer ornari, novaque hac accedente quasi supellectile, in propriam litteratorum hominum ditionem transire. Quod quidem ne temere a me dictum putetis, aut vana quadam nostrarum exercitationum jactatione, aut illo fortasse studio, quo quidam solent ad ingenii subtilitatem difficilia consectari, id ipsum, quam maxime potero, collectis undique, & excogitatis rationibus patefaciam. Itaque ipsa mihi dicendi difficultas initio proposita, orationis copiam facit, & eo me ultro sequentem adducit, quo jamdiu meditabar, ut adolescentibus nostris veterum linguarum curriculum ægerrime ingredientibus, ingenti laboris fructu proposito, stimulos addam; ingressosque jam & sua sponte currentes, audientibus vobis, &, ut spero, etiam probantibus, confirmem. Video, me negotium suscipere multis difficultatibus implicatum; cumque animo reputo, quam ægre homines laudari sibi aliena patiantur, valde metuo, ne magnas invidiæ flammas ipse mihi succendam, ex quibus denique nisi ambustus egredi nequeam. Nam illud pro mea quadam verecundia facere non possum, quod tamen Oratores plerique solent, ut nostris popularibus ea tribuam, quæ revera non

insunt; & solemne illud, tritæque adulationis plenum acroama veteri more recinam, *Patavii dicimus*. Nulla est in Italia; in Italia autem? Nulla est in Europa universa, atque adeo in Orbe terrarum tam culta litteris civitas, quam nostra hæc, si simul omnia, quæ rem litterariam constituunt, complectamur; at in singulis generibus quædam sunt, quæ si nobis vindicare velimus, multæ nos Academiæ ex jure manum consertum statim vocabunt. Hoc ipsum est ex gravitate sapientis hominis, se aliqua nescire fateri; & quæcumque honesta sunt, aut utilia, non aliunde, quam ex rebus ipsis, judicare. Hoc nimirum Patavinum est, hoc hujus soli cælique proprium, unde fucus & levitas ab Heroicis usque temporibus exularunt: nec vero me in locum tam lubricum conjecissem, ut vetustarum linguarum studio tantum tribuerem, quantum mox audietis, si mihi omnes succensuros putassem, qui laude ista carerent. Ignavis quidem & socordibus concedo libens ut doleant, imo etiam ut reprehendant: quid enim potius? nihil illis operosum placere potest. At vos, Viri optimi ac præstantissimi, quorum singuli in magna aliqua doctrina excellitis, multi vero etiam in multis, tam mihi benevolos fore confido, quam longe abesse ab omni prorsus ignaviæ suspicione, certo scio.

Vetus est aliquorum opinio, eorum præsertim, qui se præter ceteros sapere arbitrantur, disciplinas artesque omnes, quæ ingenuis adolescentibus tradi solent, vernacula cujusque provinciæ lingua explicari oportere, ne florentissima ætas latinitatis addiscendæ labore frangatur, quæ

Geo-

Geometricis & Geographicis ſtudiis multo gravioribus opportuniſſima eſſet. Quod ſiquis latina monumenta cognoſcere velit, tam multas eſſe interpretationes ajunt, tam certas, tam fideles, tam ornatas, ut nihil melius ex ipſo latinorum Scriptorum ore, ſiquando ex ſuis tumulis excitentur, accipi poſſit. Ac de diſciplinis quidem ſine latinis litteris addiſcendis nihil ajo, nihil nego: quod autem de latinis monumentis dicitur per interpretationes cognoſcendis, ſi de aliquo genere dicitur, facile patior, ſin autem de genere omni, vereor, ne homines iſti non ſolum otio ſuo, ſed etiam patientia noſtra turpiter abutantur. Cum enim poetica & oratoria non tam rerum, quam verborum artificio conſtent, & cujuſque ſermonis figuræ quædam propriæ ſint, modo ſyllabarum ſono, modo vocum ambiguitate, modo ipſa poſitione formatæ, qui fieri poteſt, ut latina carmina & orationes ſuis verbis, ſuaque conſtructione ſpoliatæ, non ſuam quoque naturam exuant? Utcumque tamen eſt, juvit & oratorum & poetarum opera in alias migrare linguas, ut bona pars hominum domeſticis commodis & otio ſuperfluentes, deſidiam legendo ponerent; & quandoquidem eruditione carerent, aliquam ſaltem eruditionis umbram conſectarentur. At vero ſiquis eſt ad docendum vocatus, qui interpretationes hujuſmodi impigræ juventuti proponat, & ad latinas exhedras afferat, næ ille aut barbarus eſt, aut inſanus, aut peſtis aliqua longe deterrima ad tenellas animas labefactandas ſcholis affuſa. Videtis, Auditores, quorſum iſta pertineant. Nimirum Sacra Biblia multiplici ſermone vulgari pulchrum eſt, & pro humanarum

mentium infirmitate etiam necessarium; at ipsos Bibliorum magistros ita cum vulgo torpere, ut nihil in scholas afferant, nisi communem aliquam & omnibus obviam interpretationem, valde miserum est, nec in tanta ceterorum studiorum felicitate ullo modo ferendum. Si enim latine scripta in nostrum hunc sermonem latino simillimum, & ab eo procul dubio propagatum sine fraude transferri nequeunt, quis mihi se tam eximium profitetur, ut Palæstinum orationis genus, supra quam dici, aut cogitari possit, a latino diversum, ita tamen latine reddiderit, nihil ut præterea postulare debeamus? Quis ancipitem Hebraicarum dictionum significationem, quis pondus, quis brevitatem, quis denique illa omnia per ellipsim, per emphasim, per paragogem, per onomatopœjam abrupta, aucta, traducta, formata, latinis vocibus assequi potuit; & duas linguas toto genere disjunctas ita consociare, ut verba verbis, figuræ figuris, constructiones constructionibus ex æquo respondeant? Id, non dicam, si factum est umquam, sed omnino si fieri potest, sileant per me licet Hebraica omnia. Ne ipse quidem Græcus sermo, qui tamen aliquanto propius ab Hebraico distat, & copiosissimus reliquorum est, vim omnem Sacrorum Bibliorum capere potuit; nec Septuaginta illa Sapientum societas potentissimi Regis jussu in hoc uno certantium effecit, ut Hebraicis codicibus Græci non indigerent. Verumtamen interpretatio ista, sive instinctu inflatuque divino, ut quidam putarunt, edita sit, sive tota, ut credibile est, humanis viribus debeatur, tantum auctoritatis a primis usque temporibus obtinuit, tanto-

que

que usui Christianæ religionis Patribus fuit, ut ob eam præsertim Græcas litteras cum Hebraicis ad egregium Sacrarum Scripturarum studium conjungere oporteat. Id si firmum certumque constituatur, jam non Philosophus, non Rhetor, non Grammaticus, non recens a ferula litterator, paullum modo latinitatis attigerit, gravissimum sibi munus tradendæ Scripturæ deposcet; nec amplius in scholis inanes quæstiones ad explendam contentionis cupiditatem excitatæ, sed sacratissima religionis mysteria ab ipso religionis exordio fideliter ducta, quemadmodum decet, personabunt. Tu ne igitur, inquiet aliquis, interpretationem excludis, quam Vulgatam appellant? Ego vero id ne cogitavi quidem umquam; neque siquis cogitet, satis mihi sanus videatur. Imo hæc dominetur una in privatis exercitationibus, dominetur in publicis, quam & multorum sæculorum vetustas, & Concilii Tridentini auctoritas, & plura deinceps Pontificum decreta adversus obtrectatores in omnem ætatem permunierunt. Verum enimvero ubi explicanda est, & ad scholæ usum referenda, nisi & cum Græcis aliquando congrediaris, & cum Hebræis, & cum Syris, & cum Arabibus, & cum Chaldæis, eorumque rationes suis momentis perpendas, tamquam unus paterfamilias judicaberis, de domesticis religionibus cum pueris & uxore disputans. Si enim illa ita clara & expedita est, ut nullius egeat explicatione, quid te mihi operamque tuam fallaciter venditas? Sin autem alicubi obscura est, & verborum ambiguitate perplexa, quomodo aut explanabis ipse, aut aliorum explanationes judicabis, qui fontes illos adire

re

re nequis, unde omnia profluxerunt? Hærent enim adhuc in Vulgata aliarum linguarum idiotiſmi, alibi brevitas apparet Hebraica, alibi Chaldæorum παράφρασις, alibi Septuaginta Interpretum ἑλληνισμὸς; quibus expediendis non Philoſophus, non Theologus, non Civilis, aut Canonici juris peritus, ſed exoticorum ſermonum interpres adhibendus eſt. Quid vero idiotiſmos dico? Multæ etiam ſibi voces hanc operam poſcunt. Cedo enim, quid illa ſignificent ab Hebræis ſumpta, *Ephod*, *Sabaoth*, *Hoſanna*, *Alleluiah*; quid illa Syriaca, *Raca*, *Eppheta*, *Golgotha*, *Gabbatha*, *Maranatha*; quid alia multa a Græcis inflexa? Non deſunt, inquis, lexica, unde petam. Primum quidem, ſi D. Auguſtino credis (quem virum, bone Deus, quo ingenio, qua rerum divinarum humanarumque ſcientia!) De doctrina Christ. l. 2. c. 11. ſi huic, inquam, credis, *Sunt quædam verba certarum linguarum, quæ in uſum alterius linguæ per interpretationem tranſire non poſſunt*: deinde gratulor egomet mihi, cui, ſi lexicon ſuppetat, nihil eſt opus te Magiſtro. Sed cominus, quæſo, congrediamur. Novi enim eſſe aliquos, qui veteribus linguis ampliſſimas laudes tribuunt, ſed nihilo plus temporis concedendum putant, quam quantum lexica verſare volentibus neceſſe eſt. Age vero, lexicorum manceps, quid ſi ego verbo negem, quod tu de lexico recitas? Unde habes, ut confirmes? Ridicula ſunt hæc, Auditores: neque enim omnia in lexicis eſſe poſſunt, neque debent; & ea ipſa, quæ ſunt, memoriæ ſerviunt, non ingenio. Scilicet lexica conſules,
n. 15. cum in capite Geneſeos quarto de voce שבעתים te quiſpiam interrogabit, utrum ad gravitatem

pœ-

pœnæ, an ad rationem temporis sit referenda. Nam *septuplum*, quod est in Vulgata, non facile capies, nisi ab Arabibus auxilium petas, conjunctisque viribus adversus Rabbinos, & Chaldaicum Paraphrasten pugnare possis. Quid cum te de voce סלה in Psalmo quinquagesimo secundo n. 18.
percunctabimur? Quo te lexico expedies? cujus opem implorabis Interpretis? Junius & Tremelius adverbium putant; Paulus Burgensis & Chircherus vocem ἐγκλιτικὴν; Matthæus Polus exclamationis signum; Calovius & Olearius pausæ significationem; Buxtorphius musicam notam. Ut vero tot capita concilies, adhuc tibi & cum Joanne Paschio, & cum Rabbinis, & cum Syris, & cum Æthiopibus Interpretibus in diversa abeuntibus futura res est. Quam te porro miserum excruciabimus, cum veteres ad te controversias afferemus de verbo הימים in capite Geneseos tri- n. 24.
gesimo sexto; de קרן in Exodi trigesimo quar- n. 29.
to; de למלך in vigesimo Levitici; de הכשית n. 2.
in duodecimo Numerorum; de אורתו in libro n. 1.
Regum secundo; atque insuper sexcentis, quæ si- c. 2. n. 8.
ne magna Hebraici sermonis peritia frustra explicare contendes? Audivi nonnullos, qui talia contemnerent, quippe magnis contentionibus non satis digna. Quibus primum respondere possum, nihil in re tanti momenti minutum esse; deinde libenter illos interrogarem, utrum id satis grave ad disputandum videatur, quod est in verbis נשקו בר Psalmi secundi, unde Rabbini Trinita- v. 12.
tis mysterium exturbare conantur? Quid illud Gen. 49. 10.
tantopere celebratum Jacobi vaticinium de Messia venturo, ablato Judæ imperio; cujus verba singula Christiani nominis hostes callidissime op-

pugnant, & alio torquent? Est ne par ingeniis tantis? Quid quod habet Isaias secundo, & septimo capite de nova lege, de Christi Evangelio, de Virginis partu, satisne capit magnarum mentium cogitationes? Verum siquid hujusmodi sine Hebraica pertractabis eruditione, nostri illi ex Synagoga pertinacissimi adversarii aut dormitabunt, aut ridebunt. Sed jam Hebræorum natio parum nobis negotii facessit, aut multo certe minus, quam ipsi Christiani homines heterodoxi. Nemo enim se ab Ecclesia Romana subduxit, novumque sectæ genus molitus est, quin suis opinionibus vel monstrosissimis Sacras litteras prætexuerit. Inde novæ interpretationes exortæ, quæ cum veterum linguarum auctoritate malitiosius adsumpta plerumque propugnari soleant, inepti plane sumus, nisi paribus armis arma retundimus, & populum peregrinis litteris attonitum admirantemque, ab insidiis & fallaciis liberamus. Quid enim est, quod ex illo suggesto doceas, teque mihi Scripturæ professorem magnifice jactes, si cum suas tibi interpretationes objiciunt Junius, Castalio, Leo Judæ, Munsterus, Œcolampadius, fidemque veterum codicum, & Hebraici Græcique sermonis appellant, tu illos ne intelligis quidem, petitionesque gravissimas ignorantiæ confessione declinas? Tute tibi habe veteres illas de Terrestri Paradiso, de Turre Nembrothi, de Henocho & Elia, de Melchisedecho, de Jobo disputationes, quæ tametsi pulchritudine ipsæ per se non careant, tam multis tamen libris expositæ sunt, profligatæ, & ad exitum prorsus adductæ, ut jam supervacaneum sit ad eas recoquendas magistros arcessere, & miseram juventutem

tutem fatigare. Licuit in summo Ecclesiæ otio per hæc inter nos velut ensibus præpilatis ludere; nunc vero ingruentibus undique Catholici nominis hostibus, & alia super alia bella ferentibus, in aciem prodire oportet, iisque armis confligere, quæ ipsi potissimum pertimescunt. Atque ego ut inter Academicos hactenus disputavi; quid si jam monere incipiam? quid si leges Ecclesiæ proferam, quibus resistere nefas sit? Annon enim Concilium Viennense tercentorum Episcoporum & Pontificis Maximi præsentia verendum, gravissimo decreto sancivit, ut Hebraicis, ut Chaldaicis, ut Arabicis, ut Græcis litteris in quavis locus esset Catholicæ ditionis provincia? Nonne id ipsum Gregorius XIII. earum linguarum magistris & librariis Romam accitis, illustri ad imitandum exemplo confirmavit? Quid Paulus V. quid reliqui subinde Pontifices? nonne studia hæc magno favore ac benevolentia prosecuti, ad Monachos ipsos traducere conati sunt, iisque præmiis ornare, quæ vel ignavissimos excitarent? Græcis, credo, fabulis, aut antiquitatis ambitione ducebantur. Quid enim est reliquum parere nolentibus, ut dicant? Modestius agunt, tempora accusant: Græcos & Hebraicos Codices tum ipsa vetustate exesos, tum etiam multorum audacia corruptos esse: huc ipsos Tridentini Concilii Patres spectavisse, cum Vulgatam unanimi consensu probarunt; & unam ex omnibus Sacrorum Bibliorum editionem Christianis hominibus commendarunt. Non tantum mihi a vobis conceditur otii, ut veteri calumniæ sæpiusque retusæ hodierna luce respondeam; id unum dicam, quod, ubi opus fuerit, gravissimo-

Cleni. 1. de Mag.

rum Scriptorum ſuffragiis confirmare poſſum, Vulgatam editionem non Græcæ, aut Hebraicæ, ſed reliquis Latinis, quarum magna copia & varietas in dies exibat, neceſſario illo Tridentinorum Patrum decreto præpoſitam fuiſſe. Multa quidem commoda, & prope innumera in Chriſtianam Eccleſiam, ad Fidei morumque leges componendas, per Synodum Tridentinam redundarunt; ſed nihil tam grave accepimus, nihilque tam utile, quam quod ex omnibus Latinis Sacrarum Scripturarum interpretationibus una illa probata eſt, quæ ceterarum optima ac fideliſſima, nutantia multorum ingenia tamquam clavo firmaret, certiſque regionibus circumſcriberet. Neque tamen ideo Hebraicis, aut Græcis còdicibus unde Latini omnes, ceterique manarunt, quippiam auctoritatis detractum eſt: ſtat adhuc eorum fides firmiſſimis præſidiis fulta, licetque in rebus dubiis ad prima illa verbi divini exempla non modo ſine crimine, verum etiam cum laude provocare. Haud equidem nego, mutila quædam in illis eſſe, nonnulla vero etiam mendoſa; ſed & menda ipſa antiquitatis indicia ſunt, & partibus inſunt minime neceſſariis; & in Vulgatam quoque librariorum incuria, ſi minuta quælibet animadvertimus, irrepſerunt. Nihil novi affero, nihil quod ſummi Vulgatæ patroni, ſi ſerio & ex animo agant, negare poſſint. Sed vereor, Auditores, ne quemadmodum qui dignitates in repub. obtinere non poſſunt, privatum otium laudare ſolent, omnemque rei gerendæ rationem conquiſitis difficultatibus improbare; ita qui Græca & Hebraica ſtudia ſive animi infirmitate, ſive inertia defugiunt, eorum laudem

ma-

malignius imminuant, tantumque Latinis concedant, ut modum fidemque superet. Hunc porro desidiæ morbum tum demum mihi videor depellere posse, si pauca quædam de Hebraica lingua dixero, ejusque naturam & rationem minus multo implicatam, quam timidi homines sibi confingunt, patefecero. Nam Græca quidem multis jam locis reflorescens non indiget opera nostra. Agite dum qui Hebræorum pronunciatione perterrefacti, ab hoc litterarum genere tantopere abhorretis; quid est, si primos Grammaticæ labores superaveritis, quod studia vestra retardare possit? Num copia, num varietas, num inconstantia? Nihil sane hujusmodi esse potest in lingua illa, quæ multis abhinc sæculis obliterata, in uno tantum Sacrarum Scripturarum Scripturarum codice, grandi quidem ac splendide scripto, sed tamen uno superstes est. Nisi forte Talmudica commentaria neque rebus, neque verbis pura recipimus, & multiplicem illam loquendi sartaginem ad Hebraicum sermonem revocandam existimamus. Fingite vobis animo unum ex omnibus Latinis Scriptoribus Ciceronem, ex omnibus Græcis Demosthenem unum superesse, jam intelligitis, quam in angustum copiosissimæ ceteroquin linguæ compingantur; vocum numerus statim exiguus, dialectus una, forma constructionis non admodum varia. Nihil est enim aliud, quod Græcas Latinasque litteras adeo in immensum propagaverit, ut multos studiosis hominibus annos eripiant, quam ingens Scriptorum multitudo, qui pro ingenio quisque suo, pro patriæ, pro ætatis, pro rerum tractandarum natura verba dictionesque formarunt, mul-

tisque ex omni lingua detortis, infinitos labores discentibus ac docentibus proposuerunt. Adde, quod Hebraicus sermo ceterorum antiquissimus, & mundo æqualis, nullam litteram aliunde mutuatur, nihil in se barbari, nihil externi admixtum habet, sed ubique suus sibique similis, quod nulli præterea contingit, in modico illo sacrorum Bibliorum ambitu planissime & expeditissime incedit. Quamobrem paucis mensibus, ut scribit Erpenius, & quidem duobus, aut tribus, ut Amama, tantum ex illo percipi potest, quantum est ad intelligendum satis; anno vero, & eo citius ita totus memoria scientiaque comprehenitur, ut jam difficultas superfit omnino nulla. Non desunt, qui mense breviorem diem satis esse affirment; quorum ego sententiam neque probare ausim, neque rejicere: sed nulla certe veterum linguarum est, quæ paucioribus verbis constet, nulla, quæ tam paucis plura significet. Nihil hic vastum, nihil redundans, nihil effluens, nulla neque μακρολογία, neque βαττολογία, sed pressa omnia, tantaque brevitate castigata, ut una sæpe vocula, atque adeo syllaba una sententiam absolutissimam complectatur: unde est illud doctissimi Possevini in *Bibliotheca selecta*, tot esse in Hebraica Scriptura sacramenta, quot sunt litteræ; tot mysteria, quot puncta; tot arcana, quot apices. Quæ cum ita sint, per mihi mirum videri solet, esse homines cetera non insipientes, qui quidquid Hebraicnm vident, aut audiunt, statim explodant, nobisque etiam molestiam afferant, quod vulgatis interpretationibus contenti non simus. Quod sive difficultatem timent, sive præstantiam non agnoscunt,

quæ-

quæro ego ab illis, cur ea ſaltem cura non moveantur, quæ humani ingenii propria eſt cognoſcendi remota, ſiquo præſertim inſignia facto ad religionem pertineant. Ergo difficillima & infeſta itinera ſuſcipient, ut illuſtrium virorum monumenta videant, eaſque regiones obeant, quas illi præſentia ſua, rebuſque mirabiliter geſtis nobilitarunt; quæ vero longe pulcherrima curioſitas eſt, ejus linguæ cognoſcendæ, quam primi hominum parentes divinitus hauſerunt; qua ipſi inter ſe, & cum ſuo conditore locuti ſunt; qua rebus omnibus dedere nomina; qua ſe Deus ipſe יהוה nuncupavit; qua Angelos interdum uſos, qua Prophetas ſcripſiſſe accepimus; quæ omnium linguarum princeps ac mater, veſtigia ſua ubique impreſſit; hac, inquam, tam honeſta, tam ſplendida, tam homine digna curioſitate nihil omnino commovebuntur? Sed videant alii pro ſuo ingenio gloriæque cupiditate, quem ſibi animum ſuſcipiendum putent. Ego ſic ſtatuo, cum tanta ſit ad Sacras Litteras profitendas veterum linguarum neceſſitas, cum Hebraicæ præſertim tanta facilitas ſit, pulchritudo, dignitas, ſanctimonia, etſi omnes omnium, qui nos quotidie circumſtant, auctoritates repugnarent, nihilo tamen minus ad hanc præclariſſimam laudem contendendum eſſe. Nunc vero cum re & ratione expreſſa veritas, ipſius quoque Eccleſiæ legibus, multarum Academiarum uſu, & quod maximi apud me debet eſſe ponderis, nutu & admurmuratione veſtra confirmetur, quid eſt præterea quod dubitemus? Ac ne id quidem omittere debeo, ita eſſe in more inſtitutoque loci hujus,

ubi me Superi litterarum custodem ac vindicem collocarunt. Quod leve fortasse alicui videbitur; at ego quidquid reperio ab eximio illo atque immortali studiorum nostrorum auctore, quem honoris, atque adeo pietatis caussa nomino, Gregorio Cardinali Barbadico constitutum, ita accipio, quemadmodum divina debent. Quoties enim singula reputo, quæ vel ipse a se invenit, vel ab aliis inventa huc adduxit, artium, linguarum, ac disciplinarum genera tanto consilio distributa, tot præsidiis munita, tam multis exercitationibus a vana specie, in quam fere degenerant, ad rem & veritatem revocata, videtur ille mihi non humano consilio usus, sed divina quadam virtute præditus ea vidisse & fecisse, quæ posteri sine piaculo violare non possent. In quo etiam divina vis ac providentia magis apparet, quod cum ille ad vitæ exitum vocatus, præclarissimarum rerum initia nondum satis firma reliquisset, hic nobis Princeps Eminentiss. veluti parens alter Superum beneficio concessus est, qui positis ab illo fundamentis mirificas moles excitaret, tantumque proveheret, ut ad majorem amplificationem nihil jam desit, nisi locus. Ergo cum ille in magna attentissimaque rerum omnium cura nihil æque cogitarit, atque ut totius Orientis linguas ad S. Scripturam illustrandam in scholas nostras advocaret, Græcæque ac Latinæ conjungeret; cum hic ejus vestigiis insistens, qui tamen prægredi ipse poterat, idem velit, idem curet, idem jubeat, quo me animo esse oporteat, existimate. Id extremo loco ab Adolescentibus nostris vehementer peto, ut quoniam illorum gratia omnia

nia dicuntur ac fiunt, in eo libenter laborent, quod nos certis probatisque de caussis optimum ducimus; ea insuper cogitatione ducti praestantibus ingeniis digna, ut ornamenta sibi compararent, quae paucis communia sint.

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præpoſita editioni primæ hujus Orationis.

SI forte fortuna fiat, ut noſtra hæc jejuna lucubratio in eas regiones deferatur, ubi linguarum ſtudia florent, plerique omnes mirabuntur, quid me tandem moverit, ut in re ſatis plana & expedita tam multo ſermone laborarem. Ego vero patriæ rationem habui, ejuſquè auribus dicere inſtitui; nihil admodum de illorum judicio ſollicitus, qui hæc ſibi jamdiu perſuaſerunt, a majoribus tradita, & quotidiana conſuetudine uſurpata. Sed hinc, opinor nihil in me valde criminoſum erit utcumque accipiant. Ab iis potius mihi timendum, qui ſuperioribus contraria ſentiunt, & nimis enucleatum putant, quicquid vernaculum ſermonem & latinum ſupergreditur. His & nugari ipſe in re minus utili videbor, & ad nugas juventutem allicere. Hoc vero non caret ſpecie culpæ; ſed nolo purgare. Satis ſuperque verborum in ipſa Oratione. Numquam ego placere omnibus ſtudui, imo neque pluribus; quia illi contraria, iſti deteriora ſequuntur. Si paucis illis, quos mihi animo & cogitatione propoſui, feci dicendo ſatis, jam operam recte navavi. Vale.

ORA-

ORATIO VII.

AD JURISPRUDENTIAM.

Expedit, omnes gentes Romanis legibus operam dare, ſed ſuis vivere.

SPlendidum Juriſprudentiæ nomen, & quod uni ferme convenit, etiam ſolidum; omnique generi hominum, ſive meditandi ſive agendi ſtudioſo, pulchrum atque utile, jubet me majore quadam animi ſecuritate hoc anno deſcendere, & publicam hanc lucem veſtramque omnium expectationem ſuſtinere. Neque vero ante nugas egi, aut aliquid in medium attuli præter Oratoris dignitatem; ſed litteræ omnes ad humanitatem pertinentes, & Philoſophicæ ipſæ ac Theologicæ diſciplinæ, magis per ſe honeſtæ ſunt, quam vulgo probabiles; & quæ perverſe interpretantium malitia eſt, in invidiam quoque non raro vocantur, quod otium umbratile foveant, & a reipublicæ cura, quæ una illis glorioſa videtur, multos abducant. Una eſt legum ſcientia, de qua omnes uno ore magnifice prædicant, & qui ſe litteratos ferunt, & qui ambitione ducuntur, & quibus medium ingenium eſt; quod latiſſime diffuſa publicam privatamque fortunam regat, nullumque ſibi deditum jacere patiatur, etſi maxime lucem formidet, nec niſi incluſus domi de jure reſpondeat. Ac ceteri quidem liberalium profeſſores artium, præter admodum paucos, ſilentio & inopia paſſim contabeſcunt; ne Medicis quidem ipſis, generi tantopere neceſſario, recluſa ad opes via, niſi diu tolerando fatigatis,

tis, & naturæ necessitate prope confectis: cum interim Jurisconsultus ubique fere liberalius acceptus, mature floreat, & ad gratiam, & ad opes, & ad summas in republica dignitates, modo paullo diligentius connitatur, faciles sibi aditus patefaciat. Nihil est opus in hac republica, hisque temporibus, ubi homines a subselliis propemodum regnant, antiqua repetere; sed tamen ut id exemplo fieri intelligatis, illa ipsa gentium domina, totiusque sapientiæ secundum Græcos magistra, Romana civitas initio statim de jure cogitavit, ejusque peritis honorem habuit; cum ceteroquin incuriosa neque Grammaticos, neque Rhetoras, neque Philosophos, neque Medicos ipsos nisi multa post sæcula ferre potuerit. Verum tanta hæc gravissimæ scientiæ dignitas, tanta cum dignitate conjuncta fortuna, non caret invidiola, quod nondum omnes sibi persuaserint, Juris civilis studium Romanis legibus contineri, omnemque justitiæ rationem & æquitatis ex Justiniani codicibus tamquam ex oraculis petendam esse. Sua quidam libentius amplectuntur, alii Græca præferre malunt, nonnulli etiam Sacras litteras in medium afferunt, unde omnem imperandi parendique rationem, omne æqui & iniqui discrimen sumendum putant. Non is ego profecto sum, qui tam veterem controversiam disceptare possim, suisque regionibus humani generis jura definire; sed tamen cum dicere aliquid necesse sit, ut hunc disciplinarum orbem absolvam, fidenter affirmateque oportere constituo, gentes omnes Romanis legibus operam dare, sed suis vivere. Porro autem Romanas leges cum dico, non hæc certi juris,

sed

ſed ipſius prope juſtitiæ appellatio eſt, a recta ratione expromptæ, magnoque Deorum immortalium beneficio populo terrarum principi patefactæ; quæ ſi non cunctis civitatibus, aut negotiis, aut temporibus convenit, ſuccus tamen inde ſanguiſque exiſtit, qui ad alios mores opportuna derivatione ductus, ingenia vel efferatiſſima lenire poteſt, & cujuſque inſtituta gentis ad bonum & honeſtum conformare. Itaque duo mihi facienda ſunt, primum, ut oſtendam, nullum eſſe jus ad cognoſcendum Romano præſtantius; alterum, ut probem, patrias leges hoc jure temperari oportere, non abrogari.

Si quomodo jus in natura poſitum eſt, ita leges omnes, non hominum opinione, ſed naturæ norma conſtituerentur, una eſſet omnium populorum vivendi ratio; magnaque cura liberarentur, qui ſe legum ſtudiis dediderunt. Verum & ipſum jus neſcio quo pacto quidam a natura abdicant, quorum princeps Archelaus Socratis præceptor; & leges populorum pro vario judicio & conſuetudine vivendi variæ ſunt, ſibique inter ſe contrariæ. Quid enim a moribus noſtris magis alienum, quam promiſcuas uxores habere, prolemque incertam educare? Hoc tamen inſtituto Maſſagetæ uſi ſunt. Quid ſuapte natura fœdius, quam filias & ſorores in matrimonium ducere? Alterum tamen Perſis, alterum Ægyptiis familiare fuit. Furta Cilices probarunt; otium & ignaviam Sybaritæ; alii denique alia, non re, ſed ſuis opinionibus juſta & honeſta judicarunt: quod pluribus oſtendit Sextus Empiricus Pyrrhon. hypoth. l. 3. c. 24. Ergo prima illa cogitatio juris ſtudioſos tenere debet, ut recti pra-

Laert. in Archel.

Idem in Pyrrhon.

vique

vique discrimen ab eo populo petant, qui ceteris mortalibus sapientia & virtute præstitit; eoque assecutus est, ut longe omnium potentissimus multis regionibus multisque sæculis leges scisceret. Is scilicet populus Romanus est, gravissima natio, maximæ cujusque virtutis exemplum, fortis, temperans, prudens, & ad jura componenda mirifice factus. Ceteras quidem artes, totamque humanitatem & eruditionem a Græcis discamus, disputandi peritissimis; at vero Jurisprudentia Romanorum est, ab illis & parta & exculta, & ad Græcos ipsos, non facile aliena probantes, incredibili plausu traducta. Nam qui dicunt ex Græcia venisse leges, nolim ignorent, magnarum quoque rerum initia parva esse; jusque omne Decemvirale Attica sapientia conspersum, vix primum magnæ hujus substructionis fundamentum fuisse, quæ deinde Romanis opibus paullatim elata, in hanc demum celsitudinem, quæ toti immineret Orbi, exædificata est. Quibus enim terrarum imperium Superi concesserant, iisdem pro sua providentia par ingenium imperio dedere; ut aliarum nationum leges primum excerperent; suas deinde plane innumeras ipsi juberent; tum veluti justitiæ imaginem inde ducerent, quæ publicis tabulis ad æternitatem impressa, non Romæ solum, sed ubique placere posset. Est igitur hoc non unius civitatis, aut provincię, sed generis humani, & ipsius quodammodo naturæ jus, ex prisca omnium sæculorum sapientia conflatum, & cælo prope demissum ad barbariem tollendam, omnesque omnium populorum voluntates uno vinculo consociandas. Quid mihi adhuc Græcos commemoras?

ras? quid me in eas ſcholas mittis verborum refertiſſimas, rerum vacuas? Plato, Xenophon, Ariſtoteles tradunt quidem reipublicæ gubernandæ regulas; ſed a communi conſuetudine, & civilibus moribus longe recedunt, multa ſibi permittunt, quæ extra umbram ferenda non ſunt; & pro ſuo quiſque ſtomacho civitatem fingunt. Illi ipſi, qui in republica verſabantur, prudentiſſimi viri, ſuiſque civibus leges ſcribebant, ut eſt natio nimis acuta, mutuis ſe telis confecerunt, nulluſque ex omnibus toti Græciæ ſatisfecit. Minos enim ex multis decretis Jovis nomine conditis vix pauca probavit Lycurgo; Lycurgi leges ab Apolline acceptas, ut ipſe ferebat, agreſtes ac feras Plato judicavit; Draconis inſtituta tamquam inhumana rejecit Solon; Solonis legibus addendum detrahendumque putarunt Cliſthenes & Demetrius Phalereus. Etſi autem Solonis νόμοι (ſic enim ille ſuas leges appellare maluit, ut nomine ipſo, niſi fallor, a Draconis θεσμοῦς diſtinguerentur) etſi, inquam, Solonis νόμοι auctoritatem longe maximam in Græcia obtinebant; attamen, ſublato Solone, velut intermortui, verbo quidem eorum fidei commiſſi ſunt, quos ἐξηγητὰς nuncupabant, ſed re ipſa non alios habuerunt interpretes, quam ipſos forenſes Oratores, cauſſæ quemque ſuæ ſtudio abreptos, & in id præſertim intentos, ut eloquentiæ fuco Judices fallerent, tabulaſque per ſe bonas ad tempus & arbitrium explicando diſtorquerent. Nihil tale Romanis legibus contingere poterat. Ut enim rogatæ erant, & ab eo populo auctoritatem acceperant, qui populos omnes ſui juris auctoritate continebat, ne ulla

ſon-

fontium interpretatione violari possent, custodes & explicatores habebant, quibus primum quidem civitatis consensus, deinde etiam Imperator tantum tribuit auctoritatis, ut Judices ipsi eorum responsis addicti, ita demum decernerent in lege esse, quemadmodum Prudentes (quod illis nomen scientiæ ac virtutis opinio dederat) respondissent. Hoc vero diligenter animadvertite. Cum enim leges paucis verbis comprehendantur, verbaque ipsa tempore obsolescant, pulcherrima antiquitatis instituta intercidissent, nullaque omnino esset Jurisprudentia, si Romani quoque Græcorum exemplum secuti, suarum legum interpretationem Oratorum arbitrio permisissent. Sed ut omnia a Græcis accepta fecere meliora, ita præsertim magis, quam illi, ad regendum facti, cum leges accepissent, multisque amputatis & additis, suis moribus accommodassent, primum quidem Pontificibus, deinde vero, quos modo dixi, Prudentibus earum explicationem commendarunt; unde orta scientia juris, Romanorum propria, & una ex omnibus humanæ societati utilissima. Neque vero caret lumine illo Philosophiæ, in quo tantopere se Græci jactant. Qui enim sibi tantum esse prudentiæ ingeniique putabat, ut de jure respondere posset, is & antiquitatem omnem studio complexus erat, & Dialecticas regulas, & Moralem in primis Philosophiam perdidicerat; sine quibus nec vetera legum vocabula expediri, nec sensa ad sæculi mores traduci, nec omnino generalis præceptio rebus singulis aptari potuisset. Quo illud spectat Ciceronis in libro *de Orat.* 1. *c.* 44. Jus civile Romanorum multis præclaris artibus ex-

cultum, ceterarum gentium inconditum fuiſſe ac pæne ridiculum, ne Lycurgi quidem libris, aut Draconis, aut Solonis exceptis. Nolite enim audire hominem *pro Muræna*. Cauſſæ inſervit more ſuo, & ut Sulpicium proſternat, nulli parcit Juriſconſulto. Tota illa Oratio feſtiva eſt, & ad carpendum inſtituta, ut ne ipſi quidem parcat Stoicorum Philoſophiæ. Quam cum audiret Cato ejus adverſarius, *Dii boni*, inquit, *quam ridiculum Conſulem habemus!* Idem tamen, cum impetus ille forenſis deferbuiſſet, amoris iræque expers, Duodecim Tabulas ſupra omnes Philoſophorum bibliothecas extulit, nihilque tam honorificum in pace judicavit, quam Juris ſcientiam profiteri. Et vero qui fieri poterat, ut nobiliſſimi Romæ viri vel hoc ſibi ſtudio ad honores ac dignitates viam munirent, vel honoribus jam perfuncti hinc ſibi ſenectutis ſolatium & ornamentum quærerent, ſi tota juris ſcientia tenuis eſſet, ut ille contra Sulpicium dixerat, formuliſque & actionibus contineretur? Adde his, qui reſpondendo jure privatis cavebant, illos etiam qui imperium meditabantur, ſeque ad leges ferendas, ſiquando opus eſſet, per hæc ſtudia comparabant. Quod utinam ſemper ex hac ſchola magiſtratus exiſſent: neque enim tam cito tanta rerum moles corruiſſet. Equidem ſæpe mecum ipſe cogitare ſoleo, quamobrem qui reipublicæ operam navant, aliis ſe potius litteris dedant, & politicam artem a Philoſophis petant, hominibus plerumque ſibi viventibus. Quod ego non reprehendo, ſed nuſquam certe, quam in Romana Juriſprudentia, clarius apparent civium negotia, perſonarum gradus,

Plut. in Vit. Cat.

ferum divisiones, acquirendi modi; nusquam publica & privata crimina, pœnæque criminibus constituendæ; nusquam officii veræque virtutis munus; nusquam demum cetera, quæ humanam societatem lædere, tuerive possunt: atque hæc quidem ad omnem civilis administrationis formam apposite scripta; quia nullus est rerum status, in quo Roma, perpetuis agitata motibus, aliquando non fuerit. Nam a Romulo ad Tarquinium usque Superbum experta regnum est; tum ad Aristocratiam per Brutum & Valerium Consules transiit; surgentibus deinde Tribunis, partemque honorum omnium sibi vindicante plebe, in Democratiam commutata est; post, a Cinnanis contentionibus ad Triumviros usque reipublicæ constituendæ, Oligarchiæ speciem quamdam obtinuit; denique amissa libertate omni, modo regio dominatui similia, modo tyrannidi passa est; tam sibi ipsa dissimilis, quam Priucipes habuit genere, moribus, ætate, ingenio diversos. Numquid alii sunt antiquæ doctrinæ fontes, numquid ulla Græcorum volumina, unde plura temperandæ civitatis documenta, unde certiora, unde magis probata, quodcumque tibi regimen fortuna dederit, sive regium, sive populare, sive mistum, parari possint? Sed, ut spero, Græcarum rerum amatoribus satis id superque futurum est, quia ratione ducuntur; nec unius disciplinæ gloriam Romanis gravate concedunt, reliquas omnes ex Græcia, Musarum & Apollinis patria, tamquam mutuas exorantibus. Gravior mihi pugna, multoque periculosior cum illis ineunda est, qui se religione quadam ad tempus adscita callide tegunt, totamque

que Juris ſcientiam Moſaicis legibus definiunt. Haud ego ſane inficias iverim, ex fonte illo ſaluberrimo, omniumque antiquiſſimo leges ac jura manaſſe omnia; ajo etiam, & confirmo: ſed quando hæc in flumen ampliſſimum propagata ſunt, cur fonti adhuc aridulo ſegnes hæreamus? Omnia ſunt in libro illo divino, quæ ad religionis inſtitutionem, vitæque honeſtatem ullo modo pertinere poſſunt; ſed nimia quadam licentia fit, ut & Politicas, & Philoſophicas commentationes quidam ex illo eruant, alii Oratorium, alii Poeticum artificium, nonnulli etiam incredibili depravatione rerum myſteria Chymica, & ſiquid eſt illis ab homine excogitatum inanius. Hoc genus hominum, qui ſe multa in Sacris litteris videre putant, ab earum propoſito remotiſſima, jam à mente diſceſſit, & inſanabili morbo laborat. Quos inter non eos cenſeo, qui ſumma Juris capita ab ipſo legislatorum principe Moyſe derivant: hi enim & valde ſapiunt, & ut ante dixi, nobiſcum faciunt. At qui privatum publicumque jus, omnemque juris legumque doctrinam indidem hauriunt, mihi quidem nimis videntur extendere, quæ ad unius populi regimen ſcripta ſunt, neque ſane perpetuum, ſed Chriſti ſummi regis adventu jam extinguendum. Anguſta fere ſunt hujuſmodi ingenia, & in quo maxime gloriantur in eo ſummam levitatem oſtendunt. Cum ad eam pervenerunt inſaniam, ut hinc acuminis laudem quærant, omnia ſibi licere putant, contraria contrariis inſerunt, nova ſenſa componunt, monſtroſas interpretationes effutiunt, nihilque tam alienum à S. Scriptura eſt, quod ejus auctoritate non confirment. Jam in eo

quam ſibi placent, cum dicunt, Romanis legibus vetitas cærimonias atque impia ſacra juberi! Ita nimirum. At nos ex iis, & præterea multis jam obſoletis de ſepulcrorum jure, de judicibus dandis, de bonis addicendis, de priſca parentum poteſtate, de ſervitute, eruditionem expromimus, juſſa & ſanctiones tempori condonamus. Quod ſi grave aliquid afferre cupiunt, quin potius obſcuritatem objiciunt? quod nos Romani juris vitium pro noſtra ingenuitate fatemur; ſi modo vitium eſt, quod rei majeſtatem parit, & hominum ſegnitiem exercet. Objiciunt enim vero multi; nec tamen deſunt, qui nimis plana omnia, & in medio poſita eſſe querantur; quia ſibi convenire nequeunt, qui res optimas temere oppugnant. Qua in re dicam univerſe quod ſentio. Sunt in Romana Juriſprudentia, quæ maxima ingenia explere poſſint, nihil quod opprimere; jus continet verbis ac ſententiis obſcurum, non tamen antiquitatis ſtudioſis; magnitudine immenſum, non tamen promptis & incitatis; rebus admodum varium, & alicubi etiam ſibi contrarium, non tamen intelligentibus; uno verbo, pelago illam Juſtinianus comparavit procellis ſcopuliſque infeſto, in quo ſcilicet peritus nauta ingentem ſibi laudem comparare poteſt, imperitus ne minimam quidem. Ergo huc, ſi viri ſumus, operam omnem ſtudiumque conferre debemus, in hoc contendere, hoc urgere, quod & pulcherrimum, & Romanum eſt; immo mehercule pulcherrimum, quia Romanum. Omnia ſunt ab eo populo mirabiliter facta, & neſcio quo pacto in commune hominum bonum æternitati conſecrata. Lingua ipſa in eo ſolo, ut fit, temere nata, nec antiquiſſi-

quiſſima, nec copioſiſſima, neque fortaſſe elegantiſſima omnium, quæ ad nos pervenerunt, Romanis tamen fatis quodammodo prædita, adhuc toto orbe diffuſa eſt; omneſque gentes humanitate aliqua imbutæ latine diſcunt: quaſi inter ſe demum tacito conſenſu convenerint, ut ingens illud damnum hac una reparent, quod ex eorum ſuperbia tulerunt, qui Babellicam turrim auctore Nembrotho ædificantes, in varios ſermones diſtracti ſunt; eamque vivendi communionem diſſolvere coacti, quam diutius ſervare ſine uſu colloquendi non poterant. Quid igitur de Romanis legibus dicendum erit ſummo ejus reipublicæ conſilio conſtitutis, ſuffragio gentium omnium probatis, prudentum hominum interpretatione expeditis, magnorum Imperatorum auctoritate noviſque conſtitutionibus roboratis? Sed hactenus de illis plus ſatis. Nolo enim videri tantum Romanis tribuere, ut noſtris detraham, quibus non quidem ſtudia, ſed vitam moreſque regere oportet. Quod tamen non ſine auctore facerem; quia fere humana ingenia ad extrema delabuntur, & cum alii ne in ſcholis quidem Romanas leges ferre poſſint, alii contra & judiciis, & curiæ quotidie obtrudunt. Ego vero ad ſuas quemque mitto, modo ſint ea ſapientia conditæ, quam ſibi a Romanarum ſtudio legislator comparare potuit. Quid enim? An Ægyptii ſua ſibi jura ſtatuerunt, ſua Cretenſes, ſua Lacedæmonii, Athenienſes, vetuſtique Italiæ populi ſua nos autem nobis diffiſi aliunde mutuabimur? Itane Gentes omnes, cum ſtaret Roma & æterna videretur, de ſuis inſtitutis ſollicitæ erant, ut αὐτονομίαν non ſecus ac libertatem, partim bello

tuerentur, quod Antiochus fecit, partim pretio redimerent, quod Strabo de Tyriis narrat; omnes autem, quæcumque possent, pulcherrimum hoc summæ nobilitatis ac felicitatis testimonium publicis monumentis ad posteros propagarent; nostri vero homines in rebus judicandis sollicite quærent, quid Romanis Decuriis ante annos bis mille videretur? Ergo Athenis, non dicam sapientissima civitate, sed sapientiæ ipsius domicilio, hoc tanti erat, ut νομοφύλακες, peculiaris magistratus, omnibus consiliis interessent, naviterque caverent, ne patriis legibus injuria fieret; nos vero etiam indignabimur, nisi nostris antiquatis, peregrinæ valebunt? At enim nondum ea tempestate Romana erat Jurisprudentia. Vero: atqui tempestate nostra non mores sunt Romanorum. Hoc enim facit unum, ut ne optima quidem in usu esse perpetuo possint, quod longinquitas temporis abolet consuetudines priscas, & hominum ingenia commutat. Da scilicet, hac nostris civibus religione, his moribus, hoc Principe, sub hoc cælo viventibus, da Labeonis responsa summo jure, ac Dialecticis regulis adstricta; da spinosa illa ceterorum Proculianorum ex Zenonis & Chrysippi ducta principiis, qui omnia crimina æqualia judicant, nulloque discrimine punienda: Deum profecto atque hominum fidem ipsa judiciorum subsellia, non modo homines implorabunt. Id demum justum est, quod temporibus convenit, non secus atque illud salubre dicitur, quod loco & tempore valetudini adhibetur. Ut igitur in arte Medica non cuilibet omnia, nec eadem semper salutaria sunt; ita in regendo & judicando, nisi justitiæ munia pro rerum ac tem-

porum

porum conditione ſtatuantur, juſta cum juſtis aliquando pugnabunt; legeſque illæ, per quas civitatis morbi curari debent, modo inſalubres, modo etiam exitioſæ videbuntur. Quid quæritis? Ipſa quoque Romanorum jura pro variis rerum converſionibns mutata ſunt, ſuiſque temporibus, & civium ingeniis accommodata. Neque enim aut jus Papirianum, exactis Regibus, libero populo convenire potuit; aut Duodecim Tabulæ civibus in immenſum auctis, variatiſque opum magnitudine moribus ſatis fuere; aut plebiſcita & ſenatuſconſulta, amiſſa rurſus libertate, non Principum conſtitutionibus indiguerunt. I nunc, & antiquas leges huic ſæculo recita. Delectabis cognitione pulcherrimæ rei; at paucos, mihi crede, movebis, ut patrias deſerant, & ad illos mores ſuorum diſſimillimos adducantur. Quid vero ſi illis, quas Romanas appellant, nonnihil immiſcuit avaritia compulſus Juſtinianus? quid ſi multas ipſe quoque vitiavit partim celeritate conficiendi negotii, partim neſcio qua malitia Tribonianus? Videlicet ita ferunt; quod ego nec affirmare auſim, neque refellere. Etenim utcumque ſit, noſtras ego malo, quam illas; ſed illas, quam ceteras. Quod cum dico, non ego illis noſtras oppono, quia meliores, ſed quia tempori & moribus appoſitæ noſtris. Si enim barbari cum Italiam occupaſſent, multiſque ſæculis beatiſſimam hanc Orbis partem incoluiſſent, numquam tamen ejus humanitatem & ſaluberrimam vivendi diſciplinam ita ſenſerunt, ut, ſuarum legum ferinarum amore depoſito, Romanas adſciſcerent; cur nos nihilo minus ad elegantiam, quam Romani, ad æquitatem vero etiam magis exculti, an-

tiqua illorum jura, nostris objectis, revocabimus? Ego vero ne hoc quidem moleste fero, Gothos & Langobardos, cum feritatem exuere in hac humanitatis patria nequivissent, pares moribus tenuisse leges; nedum velim, litteris ac religione cultissimas gentes suis se repente abdicare institutis, & ad aliena transire. Quid quod ipsius patriæ amor, & quædam veluti patriarum institutionum reverentia jubet unumquemque custodire sua, & adversus novatores propugnare? Ut enim commovemur, ut exardescimus, ut cælum terramque miscemus, quoties aliquis oblitus sui peregrinos mores usurpat; eaque arrogantia, quam quidam solent ex longis itineribus domum referre, patria quæque fastidit, mensas, vestes, studia, sermonem, nihilque nisi Gallicum, aut Anglicum admiratur! Quod si privatos homines sibi unis per hæc insanientes ferre non possumus, quomodo illos feremus, qui judicia administrant, unde pendet civitatis salus, si patrio receptoque jure contenti non sint? Quo loco Venetorum Patrum consilium, & præter omnia antiquitatis exempla insignem prudentiam, silentio præterire non possum; qui cum multa æternæ reipublicæ fundamenta jecerint, tum illud in primis religiose caverunt, nequid umquam in judicando novaretur. Hanc illis constantiæ laudem suarum legum confidentia parit, quæ certe non tanta esset, nisi optime nossent, majores suos officia vitæ omnia quam rectissime præscripsisse, omnesque posterorum conatus, jubendo optima, prævertisse. Quemadmodum enim omnium rerumpublicarum formis inter se comparatis, hanc denique unam constituerunt, quæ plurimas

rimas felicitate, diuturnitate omnes ſuperavit; ita Græcis Romaniſque legibus ſimul compoſitis, multaque opera expenſis & æſtimatis, hoc demum condidere jus, quod Venetum dicitur, ex omni vetuſto jure ſapientiſſime expreſſum, & æquitatis nomine, ubicumque gentium cognoſcitur æquitas, celebratum. Nullam eſſe regionem puto, ubi mores & ingenia hominum ab antiquis legislatoribus egregie explorata mitioribus vinculis in officio contineantur; quæ maxima eſt, ac ferme una Principis gloria, non metu, ſed amore imperantis: at hoc ſingulare bonum, ſiquando aliena ſubrepere jura patiemur, ſtatim corrumpetur, & ut legum arbitria, ita rerum ceterarum (quod Superi avertant) ad alios migrabunt. Quamquam, quod fieri nolo, ne fieri quidem fortaſſe poteſt. Fuit hoc quondam Romanæ reipublicæ fatum, ut una propemodum eſſet omnium hominum civitas, nomenque unum, tantumque Romana jura, quantum arma procederent; quod victæ nationes ne victæ quidem ſibi viderentur, ſi Romano jure uti poſſent, civeſque ejus urbis, quæ una credebatur ad imperium & immortalitatem conſtituta, nominari. Nunc quæ tantula civitas eſt, quæ non ſe ad imperandum natam exiſtimet; cujus non magni ad gloriam tituli, legeſque ſint aureis litteris deſcriptæ, &, ſiquid adverſi fortuna ferat, ipſo civium ſanguine cuſtodiendæ? Qui paucorum jugerum Regulus non ſe ſummis Principibus comparat, juris auctor ſui, cuſtoſque tanto ſolertior, quanto plura infirmi timere ſolent? Non eſt igitur opus voce noſtra, qua in re ſibi quiſque ſapit. Id nobis curandum, ut, quod primo loco dixi, Romana jura in ſcho-

lis

lis teneamus, quibus homines instructi sua mehercule utilius tractabunt; eamque felicitatem civitatibus parient, quæ rectam judiciorum administrationem plerumque consequitur. Hæc nos præsertim exerceant, quibus si non conceditur in foro esse, operamque litibus dare, illud tamen propositum est, ut ex antiquis legum fontibus magnam propriorum verborum supellectilem, solemnes formulas, omnemque eruditionis copiam reconditæ & exquisitæ ad aliarum disciplinarum usum colligamus. Utamur Principis Serenissimi beneficio, qui celeberrimos toto orbe Jurisconsultos magnis præmiis advocatos hac in urbe docere jussit: utamur sæculi sapientia, in quo cum litteræ facultatesque omnes pristinam dignitatem recuperarunt, tum maxime juris scientia, excussa barbarie, quæ per rabulas & leguleios obrepserat, rursus ad Alciatos, ad Goveanos, ad Cujacios, ad Hotomanos, tamquam in sinum complexumque parentum, regressa est: utamur denique fortuna ipsa, quæ bonis artibus tandem aliquando conciliata, undique Augustos, undique Mæcenates excitat, & litterarum & litteratorum studiosissimos. Quod postremum video a multis negari; sed mihi quidem ad hujus Orationis exitum properanti, in te unum, Princeps Eminentissime, veluti multorum exemplum conjicere oculos satis est, cui ad insignem & absolutam erga litteras munificentiam, vel nihil omnino deest, vel illud unum, ut tantum illis prodesse possis, quantum cupis.

EPI-

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

SI quam libenter fit aliquid, tam etiam recte fieret, nihil a nobis exisset hac Oratione tolerabilius: sed hoc in genere tum maxime ineptire homines solent, cum minime volunt. Nimius enim effusæ voluntatis impetus ingenium fere ultra modum movere solet, tantumque agitare, ut neque parere prudenter possit, neque explicate disponere, neque apte luculenterque ornare. Id ego mature prævidi, fecique diligenter, ut ratione, non impetu ducerer: verumtamen ardua res est; neque illa diffiteor, quæ me hominem communibus vitiis obnoxium abripere potuerunt, & in devia propellere. Ergone inviti melius dicunt? Imo longe pejus. Cum enim studia humanitatis omnia in primis voluntate nutriantur, nihil neque Poeticum, neque Oratorium, quod iniquo animo fiat, potest esse probabile. Quid quæris? Libenter in hoc argumento versatus sum, quod ipsum per se grave, cum ea insuper eruditione conjungatur, quæ Latina studia tractantibus familiarissima est. Plura ego de me polliceri non ausim. Quantum voluntas & conatus in homine valeant infirmissimo, alii viderint. Vale.

ORA-

ORATIO VIII.

AD HISTORIAM.

Qualecumque Historiæ studium ad omnes pertinet, Criticum ad paucos.

MAgnopere vereor, ne nimio plus ab Adolescentibus nostris hodierna luce postulare videar, humanasque vires non satis prudenter æstimare, si gravissimis disciplinis, de quibus superioribus annis verba feci, Historicum studium suapte natura immensum nunc denique adjiciam: quasi vero rebus necessariis onustos, ac pæne impares, supervacuis opprimere velim, spiritumque illis, ut ita dicam, atque animam intercludere. Verum & me illi satis norunt neque multa, neque severius exigere solere; & ego illos quotidie video, quidquid socordia peccant, modo magistro, modo naturæ imputare; & utcumque tandem res se habet, quidvis potius committendum est, quam ut majores nostros, quorum consilia plane divina vel in rebus minutissimis recognoscimus, in tam gravi litterarum negotio minus vidisse judicemus; quamque ipsi statuerunt Historicam scholam, nobisque in primis commendarunt, nos inani suspicione perterriti, aut levitate ducti prætermittamus. Equidem non diffiteor, nimis infinita esse, quæ hoc nomine comprehenduntur; quo cum antiqua monumenta veniunt obsoletis verbis fabulisque involuta; tum Geographicæ Chronicæque tabulæ æternis difficultatibus impeditæ; tum innumera rerum gestarum volu-

mina

mina non ſine partium ſtudio ſcripta; tum denique magna quædam controverſiarum copia ad hæc ipſa, ſi fieri poſſit, expedienda, ſi non poſſit, magis magiſque implicanda. Sed quemadmodum patrisfamilias prudentis eſt menſas apparatiſſimas ſtruere, non eumdem tamen pueris cibum ac viris præbere; ita officii noſtri ratio poſtulat, ut cum omne ſtudiorum genus, quæ libero homine digna ſunt, in medio poſuerimus, tum demum quid cuique, quove tempore conveniat, etiam atque etiam conſideremus; & pro ingeniorum ætatumque varietate onera laboreſque diſtribuamus. Ac ſiqua ars, aut diſciplina duce ſolertiſſimo indiget, ne quid in illa ætatis imprudentia committatur, Hiſtoricum certe ſtudium tam lubricum eſt, ut quædam non ignobiles Academiæ, cum de tanta ſolertia deſperarent, quanta opus eſſe intelligebant, hoc tam inſigni bono carere maluerint, quam levem juventutem periculo exponere. In quo, nequid dicam gravius, duobus Lycurgis ſimilia fecerunt, ſapientibus quidem viris, ſed in hoc præter modum ſeveris, quod alter, ut divitiarum aviditatem compeſceret, omnem auri argentique uſum Lacedæmoniis interdixit; alter, ut ebrietatem averteret, vites omnes in ſuo Thraciæ regno præcidi juſſit. Nos exempla meliora ſecuti, moremque loci hujus, in quo alti educatique ſumus, retinentes, ita ſtatuimus, qualecumque Hiſtoriæ ſtudium ad omnes pertinere, Criticum ad paucos. Hoc vero cujuſmodi ſit, quantum quidem animo ex veſtra ſapientia conjicio, plerique omnes intelligitis: ſed ne quis tamen unus conſilium hoc noſtrum inſimulet, oratione expli-

explicabo; simulque faciam, ut, rerum præteritarum cognitio quanti sit in uno quoque genere, constet; simul illud ostendam, quam multis naturæ industriæque præsidiis paratum esse atque instructum necesse sit, qui velit antiquitatem curiosius expendere, & severa Criticorum trutina sine periculo castigare.

Cum discendi desiderium ab ipsa nobis natura inditum Philosophi fuisse dicunt, tametsi universe loquuntur, nihilque prorsus excludunt, quod in hominis cognitionem cadere possit; ubi tamen eo descendunt, ut rem pluribus verbis exponant & confirment, facile apparet, in quo uno scientiæ genere omnes homines desiderando conveniunt, id aut Historicum esse, aut ad Historiam quoquo modo referri. Qua enim ætate plurimum natura valet, necdum iis affectibus tangitur, qui nos ad ingrata etiam suscipienda compellunt, vix quippiam est tam invisum, quam schola & magister: at illa tamen ætatula ipsa narratiunculis delectamur, earumque studio ducimur; quæ licet plerumque falsæ sint, magisque Poeticæ, quam Historicæ, certe declarant, quantum natura nostra rerum præteritarum cognitione afficiatur, cujus rei gratia fingendum etiam nutriculæ putant. Ubi porro adolevimus, rationemque adhibere jam licet, hoc ipsum naturæ judicium vel ex eo manifestum est, quod in aliis quidem disciplinis omnes industriæ nervos contendimus, nequid nobis nisi certum ac firmum, quantum rerum conditio patitur, inferatur; at in hac temporum præteritorum investigatione, etiam vero similia libenter audimus; scientesque ac volentes ad Poetas convolamus, qui insitam humano ingenio

cupi-

cupiditatem fallendo expleant, ſuaque illa mendacia, quantumvis immania, nobis obtrudant. Curioſitas hæc non unius, aut alterius hominis, ſed plane omnium, quicumque, non dicam litteras norunt, ſed litterarum nomen audierunt, quia ſcilicet naturalis eſt, nullo nos vitæ tempore, nullo loco deſerit; & cum aliæ omnes tardius exortæ, ætatis flexu dilabantur, hæc una nobiſcum nata, ad extremam uſque ſenectutem perdurat. Igitur cum dico, Hiſtoriæ ſtudium qualecumque ad omnes pertinere, naturam ipſam ducem ſequor, cujus ſi ratio perpetuo haberetur, haud ita multos ſuſcepti conſilii pœniteret. Nullam gentem eſſe puto tam incultam, tam vecordem, tam omnis humanitatis expertem, quæ ſuæ reipublicæ acta non litteris mandet, legique cupiat; carere barbari eloquentia poſſunt, carere Philoſophia, carere diſciplinis omnibus, Hiſtoria carere non poſſunt. Hinc Spartani ad omnia rudes, præterquam ad arma, Dicæarchi tamen librum de majorum ſuorum geſtis, totoque civitatis regimine, quotannis in loco publico recitari volebant: Romani vero antequam feritatem exuerent, rerum ſuarum annalibus dedere operam; quos quidem non quivis unus ex populo, ſed Pontifices ipſi ſcribere jubebantur; ut iidem & Sacrorum & Hiſtoriæ curam haberent, reſque duas potiſſimum neceſſarias magiſtratus unus, idemque graviſſimus procuraret. Quid Hebræi, tam antiqua natio, quam natura ipſa, in omnibus ferme rebus numine afflata, ut gentibus conſecuturis auſpicia præberet legeſque vivendi, quid, inquam, Hebræi? numquid aliunde ſuas litteras,

quam

quam ab Historia auspicati sunt? Nullus est codex Mosaicis commentariis antiquior, ut ex hac tamquam naturæ voce discere possimus, quo homines suopte ingenio ferantur. Quod si parum est in natura momenti, anne parum etiam in Dei optimi maximi providentia, qui sacrum Historicum movit, ut religionis mysteria, morumque instituta hac via & ratione doceret? Nolo enim hic plura quærere: liber omnium divinissimus, quo uno ad salutem indigemus, quem sine intermissione versare, legere, memoriæ mandare debemus, hic, inquam, liber tam necessarius historice scriptus est; num igitur sapere sine Historia ullo modo possumus? Sed nimis longe res ducitur: cominus agamus. Jam enim scire velim, quodnam litterarum, aut doctrinæ genus sine Historiæ adminiculo consistere possit. Non sane Poesis, quæ facta imitari fingendo solet; non nostra hæc dicendi facultas, quæ rerum vetustarum exemplis tum ad ornandum, tum vero etiam ad probandum frequentissime utitur; non Jurisprudentia, quæ sine Romani imperii totiusque antiquitatis notitia intelligi omnino nequit; non denique Civilis scientia, quæ multiplici rerumpublicarum & populorum historia constat, & ex ea maxime conflata est. De Philosophia vero quid dicam? Mitto quærere, utrum animalium & plantarum historia huc re vera pertineat; sed cum pulcherrima sit Philosophiæ pars, quæ de officio differit, sive a Pythagora, sive a Socrate inventa, num hæc præceptis tantummodo continetur? Nempe aut ipsa morum doctrina nihil est aliud, nisi Historia, aut ita

cum

cum Hiſtoria conjuncta, ut, ſi caret exemplis, ſcholaſtica ſit, jejuna, ſupervacanea. Tibi intus cane rigida illa & adducta virtutum genera, quorum uſu & poſſeſſione felicitatem definis; nihil nobis hujuſmodi perſuadere poteris, niſi rerum eventu & hominum factis oſtendas, quid pati poſſit humana conditio, minime nota illis, qui pallio incluſi intra parietes philoſophantur. Quid fieri debeat, oſcitantes audimus; ac cum id factum eſſe intelligimus, nec ſine fructu, & a præſtantibus viris factum, tum vero ſtudio movemur conandi ſimilia, tum æmulatione exardeſcimus. Magna eſt hæc Hiſtorici ſtudii ad philoſophica tractanda neceſſitas, & haud ſcio an maxima: non tamen major illa, quæ Theologicas diſputationes comitatur. Utrum enim ullus poteſt eſſe, aut dici Theologus, tanto par nomini, qui omni prorſus Hiſtoriæ cognitione careat? Iners profecto eſt, qui profanam ignorat, ſiquidem Canum, optimum ac ſolertiſſimum harum rerum diſceptatorem, conſulimus; at ſi quis ne ſacram quidem tenet, quem ego illum Theologum dicam? Niſi forte parum pertinent ad Theologiam Moſaicæ narrationes, acta Pontificum & Conciliorum, priſcorum Patrum memoriæ, Apoſtolorum & Martyrum vitæ, totius denique veteris diſciplinæ cognitio, unde multo firmius & clarius Chriſtianorum ſacra, quam ex *poſſibilium*, & *impoſſibilium* contemplatione, multarum ſcholarum otio familiariſſima, demonſtrantur. Quod nolim perinde accipiatur, quaſi ego Scholaſticam Theologiam ſummovere cupiam; & eruditionem quamdam ejus loco ponere ſine illo doctrinæ ordine, quam μέθοδον Græci dicunt, ſine acumine,

de loc. Theol. l. XI.

ne, ſine diſputationibus, uno verbo, quæ ingenio parcat, memoriam exerceat. Multa in Theologo eſſe oportet; nec ſatis muneri facit, qui Dialecticis commentationibus tantarum rerum ſcientiam circumſcribit; nec item ſatis, qui omnia religionis dogmata ex Eccleſiæ faſtis & annalibus egregie recitat, niſi eadem poſſit luculentis acutiſque rationibus illuſtrare, & contra oppugnatorum perfidiam communire. Ardeo, mihi credite, in parte tam ampla dicendi deſiderio; ſed multa neceſſario omittenda ſunt, ut de Critico Hiſtoriæ ſtudio, quemadmodum initio propoſui, quæ ſentio, vobis exponam. Vereor enim, ne ſibi quidam emendandi gloriola abrepti nimis indulgeant, ſuiſque illis judicandi regulis temere uſi, non modo leviora antiquitatis monumenta concutiant, ſed in arces quoque ipſas invadant, tantumque ſibi licere putent, quantum Criticæ concedendum prædicant; quæ ipſa per ſe optima eſt, magnoque in litteris uſui, ſed invidia laborat, quod ad ingenia furioſa aliquando perveniat. Neque vero idcirco actionem inſtituo, ut ea judicio perſequar, quæ legitimæ cenſuræ modum & poteſtatem prætergrediuntur. Nimis hoc longum eſſet, majoriſque ingenii opus. Sed illud mihi tamen non difficile erit oſtendere, pauciſſimis hominibus ætate & ſapientia valentibus arma hæc concedenda eſſe; quibus non recte adhibitis, ſolitudo & vaſtitas nobiliſſimis hiſtoriis, multarum ætatum fide confirmatis, afferri poteſt. Etenim ſi Criticum hujus facultatis ſtudium in eo conſiſtit, ut nihil omnino credatur, quod non certiſſimis monumentis traditum ad nos devenerit, quotus

quiſ-

quisque curam hanc tantam suscipere potest, ut obscurissimam antiquitatem excutiat, probet, castiget, excipiat, condemnet? Quot genera rerum, linguarum, studiorum teneat oportet; quam multa legerit, viderit, audierit, perceperit ex omni vetusta recentique doctrina, qui tantum in litteras sibi permittat, judiciumque tam periculosum, volentibus reliquis, aut saltem non ægre ferentibus, exerceat? Jam vero illud quantum est, vulgares opiniones deponere, ab omni odio atque amore sibi cavere, nimios animi motus modo in vetera, modo in nova pronioris coercere, veritatem unam tamquam ducem ac pæne deam sibi proponere; contra suos, contra patriam, contra seipsum, si ita necesse sit, aliquando sentire, & quæ sentias, libere pronunciare? Nemo sane est, qui ita non profiteatur communi illo Criticis omnibus, ac fere jam ridiculo scribendi prooemio, in quo vitia humanæ naturæ omnia statim ejurant, multis ingenio abutentibus maledicunt, de sua fide & integritate magnifice pollicentur. At Carneades, summa quadam in suo illo philosophandi genere notissimaque sapientia vir, ita sibi hac in re diffidebat, ut cum adversus Zenonem scribere constituisset, ad bilis impetus temperandos helleborum sumpserit. Nunc tantam illam diligentiam plurimi rident, quibus purgandis ne tota quidem sufficiat Anticyra; vixque in provinciam tam difficilem ingressi, continuo stilum exacuunt, magnaque Scriptorum nomina ad cædem designat. Et hoc quidem juvenum solet esse vitium, aut eorum maxime; quod sibi videantur aliena obtrectatione crescere, matureque ad famam sine multo labore pervenire. Herodotus,

inquiunt, Xenophon, ceterique Græci Poetarum similes sunt; Thucydides vero minus ad mentiendum aptus, obſcuritate ſermonis veritatem obnubit: ex Latinis Livius ſuperſtitiones conſectatur, nec patriam verborum poſitionem dediſcere poteſt; Salluſtius vetuſtatem affectat; Cæſar glorioſus, Curtius mendax, Florus declamator eſt: ex Eccleſiaſticis Sulpicius miracula venditat; Theodoretus fuco & metaphoris ſtudet; Rufinus futilis eſt; Euſebius, Socrates, Sozomenus favent Hæreticis; omnes autem negligenter ac ſupine tempora ſignant. Utrum quilibet unus ita loqui poteſt? Non nego poſſe aliquos, ſed eos ſcilicet, qui maximam vitæ partem in optimis ſtudiis collocarunt; qui multas ſibi litteras ac reconditas, præter Latinas, addiderunt; qui ſumma denique opinione ingenii conſecuti ſunt, ut extra invidiam poſiti judicentur. Nempe hæc ſibi multi tribuunt, ſed pauci præſtare poſſunt: Ex hoc enim tam ingenti hominum numero, qui in hoc pulvere deſudamus, quique nobis ipſi, ut fateamur ingenue, tacito quodam ſenſu blandimur, aliis fere valetudo deeſt, aliis voluntas, aliis ingenium, aliis ſubſidia librorum, aliis in veſtigando contentio, aliis patientia, aliis denique alia, quæ ſingula ubi deficiunt, multi adhuc ad planiora litterarum genera aditus patent, ad Criticum Hiſtoriæ ſtudium ferme nullus. Fac enim, ſe tam immenſo ac ſcrupuloſo pelago adoleſcentem committere: jam primus ejus labor Sacra Biblia, quo in codice ſine controverſia fideliſſimo, quam ſæpe tamen ſecum ipſe luctabitur, ſi omnia ad Criticæ leges exigere volet! Agedum incipe computare tempora, unde ſtudium hoc

exordia ducit: ecce tibi ſtatim nubem offundunt Septuaginta Interpretes, qni annos centum generationibus ſingulis adjicientes, Hebræam, vulgatamque χρονογραφίαν in magnum diſcrimen conjiciunt. Conſtitue mihi Beli tempus, de quo non uno, aut altero ſæculo, ſed annis ferme mille principes hoc in genere Scriptores inter ſe differunt. Quandonam Aſſyriorum, quando Perſarum imperia cœpere; quos in annos confers egregium Judithæ facinus; unde Babylonicæ captivitatis tempora numerare incipis, unde Danielis hebdomadas, unde ipſum Chriſti Domini adventum tam celebrem, tam notum, tam illuſtrem, de cujus tamen anno, ſi Orbis conditi rationem habeas, opiniones plus nonaginta, partim aliquo modo varias, partim omnino contrarias invenies? Te vero miſerum, ſi ſacra cum profanis componere velis, nomina nominibus, facta factis conciliare. Te Belus vexabit, te Nembrothus, te Cyrus, te Aſſuerus, te Artaxerxes, te multi Darii, te non modo temporum, ſed regionum terrarumque deſcriptio; quæ omnia ſiquis diſtinguere recte poteſt, & ſuo quæque loco ſtatuere, hunc ego hominem non cum cetera Criticorum turba comparo, ſed in primo ſubſellio colloco, & Muſis ipſis proximum judico. Quod ſi tanta eſt in hiſtorico illo difficultas, qui nec falli potuit, neque fallere voluit, quo animo ad eos accedes, qui homines ſunt, humaniſque erroribus obnoxii? Qua mentis acie, quo conatu opus erit, qua prudentia, quo ingenio, ut cum te ad horum lectionem contuleris, quanti quiſque valeat, ſtatim attendas; ſitne natura ſua ad laudandum inclinatior, an ad carpendum; quam ſit ambitioſus,

quam credulus, quam superstitiosus; utrum dubia, utrum contraria narret; unde sumat, quomodo sciat, a quibus acceperit, quorum partes sequatur, quibus adversus sit? Neque vero cum tantam animi intentionem, tantamque diligentiam adhibueris, salva res erit. Solent enim Scriptores, ubi imponere volunt, stilum naturamque commutare; & interdum quidem veracissimi falsa dicunt, quemadmodum fallacissimi interdum vera. Quo fit, ut cum facta, & auctoritates inter se pugnant, nemo nisi sapientissimus momenta illa colligere possit, quibus in partem omnem pensitatis, judicium conjiciendo feratur. At enim regulæ Criticæ sunt ab hominibus perspicacissimis compositæ, quarum ope ne adolescenti quidem difficile fuerit istiusmodi freta, & si quid istis infestius est, superare. Fateor equidem eo me compulsum, velut in acie declinando atque effugiendo, quo minime volebam; non quod vulgari Sophistarum artificio usus, libenter graviora dissimulem, sed quod regulæ istæ a præstantissimis ingeniis excogitatæ, magnam quandam animo venerationem metumque objiciunt, nec liberam vocem erumpere sinunt. Verumtamen audendum in loco est; tametsi idipsum parcissime faciam, ne forte videar caput artis eatenus petere, ut totam convellam. Prætereo igitur, quod vulgo fit, regularum auctores sese invicem labefactare; non dico, ex iisdem contraria concludi, quod Abgari litteræ, ne multa recenseam, per eadem oppugnatæ propugnatæque demonstrant; taceo, si quid in illis est nimis subtile, nimis varium, nimis multiplex, non tam ad veritatem enodandam, quam ad involvendam accommodatum; o-

mitto præterea multa magni quidem momenti, ſed quæ nec invidia carent, nec tantula oratione comprehendi poſſunt. Verum date mihi hanc, quæſo, veniam; ut de illa nonnihil dicam, quam Critici omnes ceterarum principem judicant, certiſſimam, inconcuſſam, ante oculos diu noctuque habendam. Age igitur recita. SIQUID IN ANTIQUIS MONUMENTIS OBSCURUM, PERPLEXUMQUE ERIT, CRITICI INTERPRETES SUNTO. Euge, nihil moror. SI NARRATIO NARRATIONI OPPONITUR, HOC PRIMUM JUS ESTO: QUA QUIS ÆTATE, QUOVE LOCO VIXIT, EJUS ÆTATIS LOCIQUE HISTORIAM SCRIBENTI FIDEM HABETO; TUM QUI PROXIME VIXIT, CONSULITO; AB ALIIS CAVETO. Hoc tamquam filo per avia ducti memorias antiquiſſimas Critici quidam condemnarunt, & narratiunculas neſcio quas multorum ſæculorum contemptu ſituque obſitas, in earum locum ſuffecerunt; parati negare verenda quælibet, ſiquis Scriptor ab inferis ſubito erumpat eorum æqualis, vel ab eorum ætate recens, de quibus eſt controverſia. Numquid igitur priſcis temporibus nullæ erant animi perturbationes, affectus nulli, non amor, non odium, non injuria, non beneficium, quibus Sriptores labefacti rerum fidem violarent, ſeramque poſteritatem aut malitia, aut infirmitate deciperent? Nunc certe Deum quendam eſſe oportet, qui potentum virorum facinora, ſeu pulchra, ſeu turpia, viventibus ipſis, fideliter ſcribat. Amicorum quoque ducenda ratio eſt, multo vero magis filiorum, interdum etiam nepotum; ut numquam fere ſimplex ac nuda veritas, niſi tar-

dissime, efflorescat. Multa profecto in hanc rem dici possent, nobis ipsis non audita modo, sed visa, nisi esset hoc ipsum periculosum; ut jam conjicere possitis, quam vera de aliis Historici dicant, cum de Historicis ipsis vera dicere intutum sit. Quapropter ad illos redeamus, *quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina*. Numquam enim ego eorum opinionem probavi, qui nova & inusitata vitia sæculo affingunt. Veteribus morbis laboramus, repente in singulos homines teterrima lue, qua se primus ille parensque ceterorum ad totius generis humani exitium contaminavit. Non est, opinor, Tacitus inter recentes adnumerandus; nec sane inter illos, qui minus acute aliorum peccata vident. Is tamen, tanti ingenii tantæque calliditatis vir, nihil valentius invenit, quo suam in narrando fidem commendaret, aliorum infringeret, quam si ostenderet, ceteros ante se Scriptores eorum facta retulisse, quibuscum vivebant. *Veritas*, inquit, *pluribus modis infracta; primum inscitia reip. ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. Ita neutris cura posteritatis inter infensos, vel obnoxios. Sed ambitionem Scriptoris facile adverseris, obtrectatio & livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa specie libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius nec beneficio, nec injuria cogniti*. Videte igitur, quanti sit ad veritatem canon iste, quem nobis Critici primo loco constituunt, nisi summa sapientia, quæ paucorum est, adhibeatur. At quo canone, quove duce per ea tempora ibis, quæ omni litterarum luce carent? Quis te, nisi sit multarum rerum cogni-

cognitione firmata mens, quis te, inquam, in iis tenebris reget, in quibus Pontifices Pontificibus oppositi, ſacerdotia pecuniis empta, magna rerum divinarum ignoratio, & ex ignoratione error, ſcelerum & armorum impunitas, exiguum ſacri & profani diſcrimen, quædam veluti nox Eccleſiæ offuſa, in qua vix oculatiſſimi ſine periculo verſari poſſunt? Ætatis æſtus, & levitas, & humani ingenii curæ in pejora vergentes, tranſverſum agent: nihil jam ſanum tibi videbitur, nihil certum; quodque ipſe percipere non poteris, neminem probe percepiſſe judicabis. Accedet illa etiam, quæ multis exitio fuit, antiquarum rerum ſatietas, & mutandi libido, qua fieri ſolet, non ut vera, ſed nova delectent; omnino ut in cibis aliquando uſuvenit, quorum exquiſitiſſimi conſuetudine vulgati faſtidium afferunt, deteriores novitate probantur. Quod ſiquis primos verecundiæ fines tranſierit, & antiquitatem contemnere cœperit, ubique Annios, ubique Inghiramos, ubique Ceccarellos, ubique Ligorios inveniet; modo hunc, modo illum auctorem criminabitur; nunc de ſtili varietate dolebit, quæ tamen poteſt eſſe quæſita; nunc de temporis fallacia queretur, quæ tamen ad librarium referri poteſt; nunc illum Scriptoris nomen, aut libri titulus commovebit, quæ multis tamen caſibus fere variantur. Quid multa? Vel in ſcirpo nodos quæret; neque putabit ex Critica dignitate eſſe, ſi quippiam apud ſe valeat, quod vulgatum ſit, multiſque commune: ex quo etiam falſa conſulto defendet, ubi vera ab aliis occupata videbuntur. Siquidem hoc ipſius artis proprium ac præcipuum eſt, ut homines faciat præſtandi cupidos,

dos, aliorum contemptores, rerum mirabilium nimis ſtudioſos; quæ vitia tanto magis tantoque facilius penetrant, quanto molliori accedunt ætati. Ac nimis undique magna, & fortaſſe etiam aliquibus moleſta dicendi ſeges mihi ſuccreſcit: temperandum orationi eſt, temporique ſerviendum. Quod reliquum eſt, ingenuam hanc ſtudioſamque juventutem, quæ ſe nobis in diſciplinam tradidit, oro atque obſecro, ut in ſuſcepto præteriti temporis ſtudio pergat. Neque enim eſt, cur antiquas ſtatuas, arcus, thermas, theatra, ſepulchra tam curioſe inſpiciamus; eorum vero animos immortales ac ſplendidos, qui hæc poſuerunt, quibuſque poſita ſunt, in Hiſtoriis deſcriptos cognoſcere nolimus. Egregium quiddam eſt ac dignitatis plenum, majorum noſtrorum memoriam revocare; religionis initia, incrementa, propagationem intueri; gentium ac populorum migrationes, bella, fœdera, regimina, fata ad prudentiæ uſum perluſtrare. Horum notitiam qui nullam habent, cenſentur inter pueros; qui ne habere quidem volunt, inter amentes. At ſimul illud ex animi ſententia moneo, ne plus capere velit, quam poſſit; hoc eſt ne nimis ſapere, neve maturius, quam oporteat. Nemini umquam crimini datum eſt, quod tardius ſe ad reprehendendum contuliſſet; multis quod citius: & nimirum gravius eſt judicandi opus, quam ut properari debeat. Ad hoc, qui narrat, aut laudat, impune alicubi peccare poteſt; qui cenſorem agit, ne in minimis quidem rebus ſine ſummo dedecore delinquit. Neque vero Criticorum inopia laboramus, ut undique omnes aſſumendi ſint; quin etiam affirmare licet, ut ſuum cuique ſæculo in-

lo ingenium eſt, quaſique ſidus, ita noſtrum hoc ubertate atque indole quadam ſua Criticos ferre. Verumtamen decus hoc tam pulchrum & exquiſitum in quodam veluti præſtantiæ acumine conſiſtit, unde minima quavis inclinatione in vitium & noxam detorquetur; ex quo fit, ut tamquam e longinquo adoleſcentibus aſpiciendum putem, nec ante attingendum, quam diuturna mentis exercitatione vires confirmaverint. Hanc mihi cogitationem Criticæ arti honorificentiſſimam cum illa injecerunt, quæ hactenus dixi; tum etiam noſtrum hoc vivendi inſtitutum non nimiæ contentionis capax; tum denique tua, Princeps Eminentiſſime, toties teſtata voluntas prudenſque judicium, nequid nobis in rerum memoriam, præſertim ſacrarum, tam cito licere exiſtimemus.

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

R*Ecte judicandi studium, quod mutuato a Græcis nomine, Criticum dicitur, etsi per omnia litterarum ac disciplinarum genera late fusum, ubique locum habet, attamen Historicam provinciam jure quodam præcipuo tenet, eamque in primis moderatur. Nam præterquamquod ipsa per se narrandi ratio, quod ex multorum fide pendeat, lubrica est, magisque periculosa, quam cogitandi; accedit insuper Historico vel oculatissimo admirabilitatis cura nimia, qua fit, ut sponte aliquando aberret, nec tam sollicite vera persequatur, quam mirabilia. Et ipsa igitur Historiæ natura, & Historicorum indoles artis Criticæ auxilium flagitat, eoque nititur uno, ut nobilissima facultas ad otiosos detrusa, in scholarum lucem interdum veniat, & cum ceteris consistere possit. Id magis certum est atque exploratum, quam facile, præsertim illis, qui ob ætatis infirmitatem fidei nostræ ac tutelæ commissi sunt. Itaque his publica Oratione commendaturus Historiam, & quod Historiam sequitur, Criticum studium, non stimulos tantum, sed frenos quoque adhibendos putavi, ob eas caussas, quæ, ut alibi minus valeant, in hoc certe loco magnum momentum ac pondus habere debent. Siquis hæc aut sibi, aut suis non satis existimat opportuna, ne me tamen iccirco ita fatuum credat, ut idem omnibus propinare velim. Vale.*

ORATIO IX.

AD ETHICA.

Moralis institutio magis a Poetis, quam a Philosophis, petenda est.

NOn deerunt, qui mirentur, cur ego meo quodam consilio, fortasse non malo, sed certe inusitato, ex aliis in alia quotannis aberrans, nova dicendi argumenta quæram, singulisque facultatibus in hanc lucem adductis, perinde disputem, quasi universum scientiæ orbem tantulo ingenio complecti velim, meque, ut vani Sophistæ solent, conflato ad invidiam nomine multiscium venditare. Attamen qui me, moresque meos parumper attendet, facile intelliget, neminem esse, qui istiusmodi ἐγκυκλοπαιδείαν aut minus sibi tribuat, aut aliis ægrius concedat, veluti quamdam mortalis ingenii intemperantiam ultra vires nitentis, & siquidem se posse, quod nititur, putat, etiam insani. Neque tamen inficior, id mihi a prima adolescentia fuisse propositum, ut studiorum decursu quam plurimas litterariæ provinciæ partes obirem; non ut aliquando immensum aliquid profiterer, sed nequid eorum omitterem, quæ ad Oratorium & Poeticum artificium aliquo modo conferre possent; tantumque doctrinæ & eruditionis haurirem, quantum de re omni probabilia dicturo in tempore satis esset. Nulla est enim ars, aut facultas ita cum alia conjuncta, ut omnes simul cum Poetica & Oratoria: quod cujusque artifi-

cis

cis sit propria materia ,suique fines, Poeta vero & Orator nullam certam ac definitam regionem habeant, sed late vagentur, omnemque dicendi & scribendi copiam, cujuscumque sit ordinis, jure suo sibi arrogent, comprehendant, moderentur. Ac de Oratoribus quidem video inter omnes convenire; de Poetis autem, ne rem infinitam aggrediar, quo tempore aliud quiddam instituo, alii viderint. Hoc ego dumtaxat in præsentia dicam, sive in omni sermonis & humanitatis genere recte versentur, ut multis visum est sapientissimis viris, & in his etiam Ciceroni; sive aliqua tantum rerum capita complectantur, ut morosi quidam tristesque Grammatici ab hac laude repulsi scriptitarunt; unum tamen esse, quod illis negari sine injura nequit, in quo præsertim tamquam in regno suo ab ipsa litterarum origine consederunt, quodque uni cum maxima dignitate & utilitate generis humani diutissime tenuerunt. Hæc Motalis institutio est, quam cum olim Philosophi, sive Pythagora, sive Socrate duce, ad certa officiorum capita redegissent, quidque sit in unoquoque primum, quid proximum, quid postremum, ratione atque ordine explicassent, in ea repente tamquam in fundo occupato pedem posuerunt, non admodum reclamantibus Poetis, genere hominum minime frugi, litium incurioso, & in diem vivente. Verum si tandem aliquando expergefacti jus suum persequi velint, eoque restitui, unde sine caussa dejecti sunt, ego illis hodie tamquam in judicio Centumvirali fidem meam operamque præstabo; vobisque cognoscentibus, sponsionem faciam, ni pareat, officii præscri-

de Or. l. 1 c. 16.

ben-

bendi rationem, quam Latini Moralem dicunt, Ethicen Græci, non tam ad Philoſophos, quam ad Poetas pertinere. Quod ut perſpicue faciam, omnemque dubitationem tollam, altius mihi repetenda ſunt Poeſeos initia: ex quo cognoſcetis, cui potiſſimum litterarum parti, velut ab ipſa natura naturæque auctore, morum diſciplina commiſſa ſit; tametſi poſtea Philoſophi jura turbarint, & in rem alienam, quaſi vacuam & caducam, dolo malo irrepſerint.

Quod ſinguli homines facere ſolent, ut a prima pueritia fabulas ſequantur, nullumque ſtudii genus ad multam ætatem libentius tractent, quam Poeticum, id ipſum univerſe ab humano genere factum eſt, cujus prima cura Poetice fuit, eaque una divinæ humanæque litteræ diutiſſime comprehenſæ ſunt. Quicumque aliquo doctrinæ genere excellunt, ſuoque ordine cenſentur, Theologi, Philoſophi, Juriſperiti, olim a Poeticis ſcholis exierunt, in quibus ſcientia omnis parta eſt, atque unice culta, ut Strabo, ut Plutarchus, ut Max. Tyrius, ut ille, qui unus nominari poterat, M. Tullius, nullo ferme repugnante, tradiderunt. Quod quidem non ad ipſa Mundi incunabula referendum eſt, nec divinando conjiciendum, cum ex hoc numero fuerint Muſæus, Homerus, Heſiodus, Parmenides, Epimenides, Solon, Empedocles, aliique notiſſimæ memoriæ Græci, qui diviſionem, ut nunc eſt, diſciplinarum & artium cum præceſſiſſent, variam multiplicemque eruditionem carminibus comprehenderunt, & modo Poetæ habiti ſunt, modo generali nomine Sapientes dicti. Crevere ab eorum ætate mirandum in modum

dum litterarum ſtudia, exorientibus undique neſcio quo ſidere magnis ingeniis; laticeſque ex uno fonte manantes in varios ſubinde rivulos deducti ſunt, qui magis magiſque una cum Græciæ opibus adaucti, ingentia doctrinarum flumina certis finibus diſtincta celeriter conſtituerunt. Hinc enim Juris & æqui ſcientia propagata eſt; hinc illa, quæ de Deo rebuſque divinis diſſereret, Theologia; hinc Phyſicæ & Mathematicæ diſciplinæ, quæ naturam latenteſque naturæ cauſſas ſubtiliter inveſtigando patefacerent. In quo ſane Poetarum ſapientiam & æquitatem recognoſcimus, ſed adverſæ fortunæ conjunctam. Cum enim ultro rerum naturalium ſcholas abdicaſſent, quod viderent, in ſingulis partibus jam præter modum amplificatis totam hominis induſtriam deſiderari; novæque litteratorum claſſi, qui ſe vel Sophos, vel Philoſophos dicerent, provinciam hanc tam amplam ac nobilem liberaliter conceſſiſſent; homines iſti a Poetis, ut ita dicam, geniti, in parentes arma verterunt; quamque illi ſibi reſervaverant officii explicandi poteſtatem, eam ipſam compilare conati ſunt. Sed quo ſucceſſu jam habete. Prodierunt novi iſti morum magiſtri, ut eorum eſt inſtitutum, obſoleto nigroque pallio, obſtipo capite, ore inculto atque horrido, barbati, capillati, ſuperciliosi, hominum potius terriculamenta, quam homines: cum autem ſe tamquam cælo demiſſos ad hominum licentiam coercendam magnifice jactaſſent, tum dogmata fundere cœperunt, quæ cum illo vultu atque habitu convenirent; peccata omnia eſſe æqualia; de re nulla dolendum, de nulla lætandum; vo-

lupta-

luptatem omnem turpem esse; paupertatem, morbos, captivitatem non recte haberi inter mala; jus omne, nisi sit summum, iniquum esse; nullum amicitiæ locum, nullum gratiæ, nullum misericordiæ tribui debere; & id genus multa, quæ si communiter persuadere potuissent, jam nullas haberemus civitates, hominesque cum hominibus vivere nequirent. Porro autem quia prava infinita sunt, sibique minime cohærent, vulgato arcano, bonorum & malorum fines pro libidine philosophantium variari posse, multi se repente familiarum duces constituerunt; in eo sibi uno convenientes, quasique conjurati, ut per pudenda & ridicula officium omne perverterent. Vix equidem mihi persuadere possum tantam aliquando fuisse hominum patientiam, ne dicam stuporem, ut cum viderent Diogenem cum suis Cynicis nudum ac sordidum ex professo jacere, Aristippum cum Cyrenaicis mollem & unguentis delibutum voluptatibus operam dare, Zenonem Stoicosque ceteros veluti lapides nullo rerum humanarum sensu tangi, Democritum in ridendo occupatissimum, Heraclitum in lacrimando; hos tamen non solum ferrent, sed & sapientes, & morum quasi canonas judicarent. Qui si aliquid probabile in tam ridiculo vitæ genere attulerunt, non tamen Poetas de antiqua possessione detrudere debuerunt, elegantes homines ac politos, qui sua præcepta ad naturam & communem sensum conformare solent, more hominum vivere, & id quod est in unaquaque re bonum, quamvis non sit admirabile, ad imitandum proponere. Et hæc quidem magnæ hujus disciplinæ principia fuerunt, quæ

niorum censuram tam prospere suscepit, quam videtis; donec ad Academicos, & Peripateticos ventum est, qui magis aliquanto ad humanitatem accederent, sed tamen Philosophi essent. Nomen hoc tam serium & grave jam apud omnes fide laborat, quod tota Philosophia litibus & controversiis implicita, cultores suos factionibus addicat, pugnaces faciat, acerbos, acres, redarguendi cupidos, per abstrusa & difficilia admirationem sectantes. Ac si officia disputandi caussa discerentur, isque optime moratus esset, qui subtilissime de moribus diceret, non esset ab his discedendum, qui in omnes humanas affectiones acutissime penetrant, multiplicique divisione rerum ac distributione minimas quasque differentias persequuntur: sed cum omnis hujusmodi disputatio ad actionem referri debeat, non video, tam minuta subtilitas quid valeat ad hominum animos permovendos; aut quomodo tandem plus valeat, quam Poetica oratio, rebus confecta de medio sumptis, lucida, suavis, ornata, per numeros, per imagines, per figuras, non in aures solum, sed in omnes pæne sensus contorta & vibrata. Nisi quis forte putet monogrammos, qui rem nudis lineis repræsentant, magis movere oculos, atque allicere, quam picturas perfecte coloratas, umbrisque ac luminibus distinctas. Equidem non diffiteor, ut in monogrammis partium varietatem, numerum, ac positionem, ita in Philosophicis libris omnes officii partes, & partis cujusque membra clare distincteque apparere; at in hac tanta luce rerum etiam minimarum friget animus, & in sermone tam bono vir bonus desideratur. Neque

vero

vero magna doctrina opus eſt, ut virtutem, ejuſque pulchritudinem cognoſcamus; quod cum ſecundum naturam ſit, ſuo ſe lumine prodit, & in cujuſque oculos incurrit: atque in eo potius præcipientis induſtria verſari debet, ut per omnia artificioſæ dictionis inſtrumenta naturam revocet ad prava converſam, & in ſuæ dignitatis cogitationem adducat. Quod cum Æſopus, Philoſophus non indiligens, animadvertiſſet, abjectis diſputationibus, ad apologos animum convertit, initoque cum Poetis fœdere, ſpem omnem formandæ vitæ in rerum communium imaginibus collocavit. Genus hoc fabularum miræ urbanitatis ac virtutis ad perſuadendum, non in familiari ſolum ſermone, aut in cantiunculis locum habet, ſed etiam in graviſſimis deliberationibus; quod multitudinem valde afficiat, trahat, deliniat, pertentet, callidoque artificio ducat ad earum rerum aſſenſum, quæ certis ac notis ſimile fiunt. Cedo mihi Philoſophum aliquem, cujus ſcripta ſimul omnia tantum potuerint, quantum una illa fabella, qua Menenius Agrippa Romanam plebem cum Patribus conciliavit, & in urbem reduxit. Nimium poſco: cedo ex his unum, qui non fruſtra clamet; quem populus libenter ferat; cujus præcepta, quamvis egregia, ſi cum Æſopeis hiſce noſtris conferantur, non frigida ſint, & audientibus moleſta. Agedum enim, ſiquis a Zenone contendat, aurum habenti nocere, quis patienter audit, quis non Stoicam ſeveritatem accuſat? At idipſum ſi Phædrus per apologum muli a latronibus ſpoliati eleganter tecteque ingerat, accipitur, probatur. Fac, nimium vindictæ ſtudium Philoſophus lib. 2. fab. 7.

damnet; creditur ſcilicet umbraticus homo conſulere timori ſuo. At ſiquid hujuſmodi Poeta velit, equo illo deſcripto, qui hominem armavit adverſus aprum, placet narratiuncula, perpenditur, imbibitur. Non eſt, cur ſingula commemorem. Quæcumque litteris conſignata ſunt de mendacio, de furtis, de fraudibus, de maleficiis, ſi ex ſchola Philoſophica veniant, aures fatigant; ſi blanda & eleganti comprehenſione verborum per fabulas efferantur, facile ſubeunt animos, & ubi inſederunt, conſcientiæ ſtimulos excitant. Si igitur res non ex ſpecie & magnitudine, ſed ex uſu judicandæ ſunt, pluris mehercule Phædri opuſculum, quam decem ipſi ad Nicomachum libri, & ſexcenta volumina ad eorum interpretationem ſcripta, non meo quidem, quod video quam leve ſit, ſed multorum ſapientum judicio æſtimari debet. Atqui adhuc in limine ſumus, nec niſi minimam fabularis induſtriæ partem, nutriculis ipſis familiarem, adverſariorum contentionibus oppoſuimus. Quid ſi ad graviores fabulas, quas proprie μύθȣς appellant, orationem ducamus? Quid ſi Comicas fictiones, ſi Tragicas, ſi Epicas in Partes vocemus? Tamen ne impetum morales Philoſophi ſuſtinebunt? Verum ego neminem veſtrum tam expertem litterarum exiſtimo, ut harum fabularum commoda & utilitates ad civilis prudentiæ uſum, & communis vitæ inſtitutionem non ſæpe audierit; mihique potius verendum eſt, ne inopia dicendi latiſſimum campum quæſiſſe videar, in quem μυθογράφοι ipſi, Poetarum explanatores, Critici, & Grammatici omnes infinitam prope ſegetem congeſſerunt. Itaque non doce-

Id. l. 4. fab. 4.

docebo, vivendi præcepta figmentis istis involuta latere; sed potius caussas exequar, cur ita Poetæ latere voluerint, cum simplex rectusque sermo, a Philosophis tanto post occupatus, ne ipsis quidem deesse posset. Omitto quod ante dixi, non admodum egere homines schola & magistro, ut in quo sit virtus, intelligant, ejusque contrarium; sed figuris potius & imaginibus, per quas moniti, de se ipsi cogitare cogantur, & digna suscipere natura sua. At si docendi tamen sumus, ut aliquo certe modo sumus, nonne qui docet, rationem inire debet, quæ cum maxime impellat, tum vero etiam molestia careat & satietate? Poterat enimvero, poterat Poeta quoque de laboribus ac periculis fortiter adeundis, quemadmodum Philosophus, multa verba facere; at quanto magis mulcet ac movet, cum Herculem nobis monstra superantem ob oculos ponit, & per hæc divinos sibi honores promerentem? Poterat de calamitatibus æquo animo tolerandis illa omnia proferre, quæ Philosophis tam pulchra videntur; at cum Ulyssem & Æneam per magnas ærumnas ad immortalitatem perducit, nonne & eadem canit, & canendo ad æmulationem incendit? Poterat denique de virtutibus omnibus, de amore patriæ, de fide, de justitia, de religione præclaros istos libellos ipse quoque conficere, nisi vidisset, quanto magis per exempla proficeretur. Unum vero neque ille consequi verbis poterat, neque Philosophi, quantumvis se ament, consequentur umquam, ut heroicam virtutem, quæ in summo præstantiæ fastigio, ac pæne supra hominem posita est, suis coloribus ornent, & recte subjiciant imitaturis.

Eximiam hanc & inusitatam excellentiam, quæ ad Superos proxime accedit, ut exprimeret Aristoteles, ipse quoque ad Poetica simulacra confugit, & Homerico Hectore producto, fidem quæsivit ex fabula. Et vero unum hominem exercitibus resistere, maria & navigationes aperire, populis salutem reddere ac libertatem, condere urbes ac gentes, orbem terrarum a tyrannis liberare, cujus putatis esse facultatis, quam divinæ, quam incredibilis? Quis talia, aut cui disserendo persuadeat, quamvis disrumpatur? Aut omnis profecto inanis conatus est, aut unus historiæ fabularis heros ab egregio Poeta descriptus in tam difficili negotio plus valet, quam omnes omnium Philosophorum disputationes de hoc toto virtutis genere, de natura, de partibus, de fine, de sede, de nomine, de adjunctis, de contrariis: quæ ipsa dum nomino tam macra & spinosa, jam in ore vestro molestiæ signa conspicio. Malebam equidem scholarum tædia præterire, quæ nimis jam multos inimicos habent; sed hæc potissima ratio est, quæ fabulas peperit, veluti quædam blandimenta sanitatis, per quæ salutaria pocula prompte & alacriter sumerentur. Quam porro suave, in theatro sedentem sine ulla animi corporisque contentione, non audire modo quid sit honestum & inhonestum, quid utile & inutile, sed hæc ipsa in illustribus personis varia fortuna jactatis aspicere, eo rerum apparatu, ac verborum genere proposita, quod cum ad monendum plurimum valet, tum etiam ad movendum? Videtis, ut ad hæc omnes ordines libentissime conveniant, ut attente audiant, ut numquam fatigentur, ut vel in lacrimas jucun-

Eth. l. 1 c. 7.

de

de soluti Tragicos eventus excipiant? Conferte nunc frequentiam istam cum solitudine, quæ circa Philosophos est; & plane intelligetis, utrum præstet per nostras hasce Poeticas blanditias, an per acumina Philosophica mores civitatis castigare. Ægre homines apertum monitorem audiunt; gravia sunt verba illa, *ne dicas*, *ne facias*; *debet*, *non debet*; *licet*, *non licet*; & cum vitia aliqua, nullo compellato nomine, reprehenduntur, ille sibi exprobrari putat, cui conveniunt. In scena neque histrioni, neque satyro irascimur. Irascimur autem? Tanto magis favemus, quanto acrius aspergunt; modo amicos, modo sodales, modo nos ipsos in iis moribus recognoscimus, & abditum ulcus ridendo tractari patimur. Ergo tota illa juvenum turba, quam, aperto Morali ludo, Aristoteles exclusit, habet ex hac officina unde sanetur; hinc nemo repellitur; nulla ætas, nullus ordo, nulla conditio Poetæ gravis est; omnibus animi perturbationibus, iræ, libidini, invidiæ, cupiditati medicamenta hæc adhiberi possunt. Huc etiam viri Principes invitandi sunt, quibus nullum monitum nisi callido artificio, & per ambages ingeri potest: quod tamen non ad reprehensionem referri velim, sed ad ipsam principatus naturam, quæ tueri majestatem quacumque ratione, modo honesta, debet; & privatorum in se arbitria cavere. Ad hos scilicet Philosophus accedat de jure & injuria disputaturus; his, siquis animus, edicat, ne tantum sibi licere putent, quantum possint; hos doceat aliud regem esse, aliud dominum; illum in primis parere legibus debere, cui legum

Eth. l. 1. c. 4.

gum cura commissa est; nemine peccare gravius, quam cujus exemplum transit ad alios. Amentem esse oportet, qui tantum audeat; præsertim proposito ante oculos Seneca, qui si tantum sapuisset, quantum profitebatur, non dicam tantas opes non collegisset, in quo a multis est accusatus, sed & opes quascumque habuisset, & quæsitam in habendo paupertatis laudem, & totam illam, [qualiscumque esset, Philosophiam procul a Nerone venditasset]. Id tamen, quod Philosophus sine offensione, atque adeo sine vitæ discrimine facere nequit, per suas fabulas Poeta facit, ita Principibus fere omnibus gratus, ita acceptus, ita aliquando etiam necessarius, ut jam inter aulæ instrumenta censeatur. Hic unus monere potest imperantem sibi, ancipitem fortunam, fœdosque tyrannorum exitus adumbrando; hæc una reliqua est virtuti via, qua se per Poetica involucra non quærentibus insinuet, & in illo etiam fastigio aliquando consistat. Quo in loco id velim tantisper cogitetis, quam angustis regionibus Philosophorum diligentia contineatur, quæ primum ultra privatos non progredituur; deinde hos ipsos, si adolescentiæ cupiditatibus irretiti curatione indigeant, tamquam sibi minus idoneos alio dimittit. Ergo nihil restat aliud, nisi ut tota hæc gravissima disciplina, quæ ad mores formandos spectare deberet, ingenio & disputationibus serviat, consuetudinem sequuta reliquæ Philosophiæ, quæ mentes contemplando conterit, & in se ipsa quodammodo vertitur. Quare nihil mirum, si tota est in argutiis, nec jam laborat, ut optima edat, sed ut παράδοξα, & quæ minime probentur in vulgus.

gus: *Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse; inter magistratum & repulsam interesse nihil; bona esse paria; mortem a vita non differre; virtutes esse animalia*; & multa similia istis. Tu ne igitur, bone Seneca, hæc scriberes, si vitiis sanandis non ex Stoica superbia, sed ex animi sententia operam navares? Tu hisce lusionibus felicitatem inesse putas, summum illud humani generis negotium; nostroque Homero tamquam nugatori dicam impingis? At is per suas fabulas, si recte intelligeres, aut quod intelligis, sine invidia fateri velles, Sen. ep. 61. 113. 117.

----*quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,* Hor. 1. ep. 2.
Plenius ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Nolite, quæso, mihi succensere, Auditores, quod de summo viro, & ut illa tempora ferebant, etiam probo, libere dicam. Concoquere enim nullo modo possum, quæ ille in Homerum sive Poetam, sive Philosophum, certe sapientissimum, ep. 88. atque adeo sapientiæ parentem, audacter scribit, ubi ad ludificandum aggressus more suo, cuncta liberalia studia contemnit, & numerat in supervacuis. ep. 76. Hæc si in illa Metronactis schola jactabantur, injuria profecto populum Romanum accusat epistola septuagesima sexta, quod ad pithaulem & tibicinem libentius iret. Quamquam ut nihil dissimulem ex veritate & fide loci hujus, De Reg. l. 3. ipse quoque Plato ab ea republica, quam sibi animo ae perfectissimam formam effinxerat, Homerum, Poetasque ceteros, qui omnia promiscue imitarentur, abesse jussit; quod nobis adversarii tamquam ex judicato objicere solent. Grave est hoc, Auditores, non tam ipsum per se, quippe a Philosopho, quam fama & auctoritate Platonis, cujus

cujus judicio vel in sua caussa multum deferre pro nostra æquitate volumus. Alios igitur sibi Heraclides Ponticus subscriptores adjungat, cum divinum hunc Philosophum, tamquam Ὁμήρου συκοφάντην, calumniæ postulat. Nos quandoquidem reputamus, Platonem Homeri studiosissimum fuisse; imo Poetas omnes tanto studio, seu potius veneratione coluisse, ut Deorum filios appellaret, & ipsi quoque Antimacho Clario, inepto ac verboso versificatori, unus ex omni Atheniensi populo aures præberet; quandoquidem, inquam, hoc reputamus, aliud quiddam illum spectasse credimus, quam quod vulgo existimatur, cum has delicias suas ab ea civitate removit, quæ nulla esset; aut si esse posset, heroum magis, quam hominum congregatio dici deberet. Pistores etiam mehercule & cupediarios exclusisset, si cives suos, quemadmodum sine vitiis & multarum voluptatum usu, ita sine cibis vivere posse existimasset. At enim ne Epicurus quidem Poetas probavit. Videlicet intemperantiæ patronus. Parcat vitiis necesse est, qui istius hominis benevolentiam captat. Ego vero non miror, Poetica studia alicui Philosopho displicere; sed ob eam displicere caussam, quæ solet afferri, quod obscena multa a Poetis scripta sint, id valde miror; quasi vero quod multa herbarum ac frugum genera valetudinem lædant, herbas frugesque omnes odisse oporteat. Ac primum si negem, qui ita scribunt, esse Poetas, non injuria facere videar, sed ex ipso antiquitatis judicio, quæ cum Musas huic studio præfecerit, satis superque ostendit, quam esset hoc nomine indignus, qui puellas honestissimas turpi lenocinio contaminaret: deinde si dicam, artibus

Cic. in Brut. c. 51.

omni-

omnibus ad ſalutem inventis commune infortunium eſſe, ut improborum ſcelere ad perniciem convertantur, dicam id, quod & notiſſimum eſt, & vel in ſumma Poetarum nequitia Poeſim tamen ab omni reprehenſione liberare debeat. Quod ſi quidquam eorum querelæ valerent, qui tam male animati in Poetica ſunt, quodnam de D. Baſilio judicium ferendum eſſet, qui Græcorum Poetarum lectionem adoleſcentibus commendat, multaſque ad virtutem opportunitates apud Homerum, apud Theognidem, apud Heſiodum, apud Prodicum Chium eloquentiſſima oratione demonſtrat? quodnam de ipſo D. Paullo, qui cum ex Arato, ex Mænandro, ex Epimenide aliqua referat, perſpicue ſignificat, in hoc litterarum genus quo animo fuerit. Eſto, jure queruntur: Poetas ablegemus, totamque arenam Philoſophi teneant, ſi ita demum ſalva res eſt. Quid? Utrum nos ignorare putant, quid doceat Epicurus, totuſque ille voluptarius grex? an ita bonos eſſe, ut Calliphoni, & Dinomacho credamus, qui Epicuream voluptatem cum honeſtate copularunt, *tamquam cum homine pecudem*, ut Tullianis verbis utar? Hi nempe nobis Poetarum nomina recitant, qui a modeſtia deſciverunt. At ego illis non unum aut alterum Philoſophum, ſed Sectas objiciam, Hegeſiacos, Theodorios, Annicerios, & quos modo dixi, Epicureos, qui facto agmine virtutem oppugnant; nec ut Poetæ in conviviis & ludis genio indulgentes licentius canunt, ſed in locis ad docendum graviſſimis ſerio & ex inſtituto turpitudinis illecebras, & indignas homine voluptates commendant, inculcant, ratas faciunt. Adde his & qui contra verecundiam diſpu-

Orat. τοὺς νέους πρὸς

Cic. 3. Off c. 33

pu-

putant; & qui fraudes tuentur, & qui utile ab honesto sejungunt, & qui privata commoda anteponunt publicis, & qui Deorum timore sublato, cetera concedunt sine discrimine. Quæ ego vitia hominum non commemoro, quod in facultatem innocentissimam redundare putem; sed ut hac in parte si vincere non possumus, ex æquo pugnemus; nec magis Poetarum licentia Poesi noceat, quam Philosophorum imprudentia Philosophiæ. Est utrobique, si verum quærimus, quod caveri debeat: neque Philosophorum amatores Philosophica omnia sine delectu probent; & nos Poetis nostris sæpe illud commemoremus, quod est apud Aristophanem in Ranis a. 4. sc. 2.

..... ἀποκρύπτειν χρὴ τὸ πονηρὸν τόνγε Ποιητὴν,
Καὶ μὴ παράγειν, μηδὲ διδάσκειν. τοῖς μὲν γὰρ
    παιδαρίοισιν
Ἐστι διδάσκαλος, ὅστις φράζει. τοῖς δ' ἡβῶσίν γε
    Ποιηταί

.... quæ mala sunt, abscondere Poeta debet,
Non producere, neque docere. Nam puerorum
    quidem
Magister est dicendi peritus, adultorum autem
    Poetæ.

Sed jam amotis criminationibus, in viam redeamus, ut pauca quædam extremo loco de Poeticis numeris habeatis, quandoquidem in fabulæ commodis satis, ut opinor, versati sumus. Altera igitur pars, & nescio etiam an prima, quæ Poesim constituit, carmen est, a quo res subjectæ tantum virium & virtutis accipiunt, ut se in animos facile insinuent, firmiter adhæreant, motusque illos vehementissime excitent, quorum gratia sunt comparatæ. Quod cum totum quan-

tum

tum est, explicari non possit, majus etiam aliquid ac mirabilius, quam veritas patiatur, huic arti tribui solet, ut & feras mitigare dicatur, & morari flumina, & silvas lapidesque commovere. Quare ut Poeta nihilo plus rerum, quam Philosophus, ad vitæ præcepta conferat, quantum tamen in eo putatis esse momenti, quod alter soluta ac simplici, alter ligata & numerosa oratione utitur? Huc illud pertinet, opinor, quod Pythagoras scripsit, plus posse tibicines ad mores corrigendos, quam Philosophos. Certe nisi quid excellens ac divinum ad mentes impellendas in Poetico sono numeroque esset, neque Archilochus Lycambem ad suspendium adigere per jambos potuisset; neque Tyrtæi versibus fuisset in acie locus; neque Solon, aut Terpander suas leges carminibus conclusissent. Nunc siquis officia & vitæ communis rationem numeris adstringere possit, morbisque animi tam valida remedia adhibere, hunc tamen Philosophus extrudet; suisque commentationibus, ad differendum, seu potius ad rixandum comparatis, subsellia franget? Sed urget indictus mihi orationis modus. Jam ex veteri Quiritium more, unde initio constituendæ caussæ formulas duximus, ite in consilium, Viri sapientissimi, & quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit, suam legitimis dominis possessionem fraude interceptam restitui jubete. Tu vero, Corneli Eminentissime, huic judicio moderando præpositus, cum plurimum legibus, quemadmodum semper soles, tum aliquid etiam benevolentiæ tribue: siquidem & Romani Cornelii, suæ gentis principes, Ennio, Lucilio, Terentio familiarissime usi, hac se Poetarum amicitia vel

in

in primis nobilitarunt. Nihil tibi a Philosophis polliceri potes, in suas contemplationes abditis, nullique viventibus; Poetæ cum singulorum officia juvant, tum publicam gloriam, & magnorum virorum gesta ad immortalitatem propagant. Quamquam nihil te magis in præsenti movere potest, aut debet, quam si tibi persuadeas, vera esse, quæ dixi; tuamque istam Juventutem, de cujus institutione majorem in modum sollicitus es, ad virtutem & optimos mores per Poetica studia fingi posse: qua de re si testimonium quoque flagitas, Horatianum producam, eoque vel apud Philosophos longe gravissimo finem dicendi faciam.

Os tenerum pueri balbumque Poeta figurat,
Torquet ab obscenis jam nunc sermonibus aurem;
Mox etiam pectus præceptis format amicis,
Asperitatis, & invidiæ corrector, & iræ:
Horat. l. 2. epist. 2.

EPI-

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Quo die Orationem hanc habere debebam, studiisque nostris ex more atque instituto praeludere, accidit, ut abesset hujus Seminarii Auspex Eminentissimus gravissima illa de caussa, quae totius Christiani Orbis Cardinales Romam concivit. Itaque supersedi, maluique carere voluptate illa, quae mihi quidem mortalium omnium maxima est, publice dicendi, quam dicere inauspicato. Ne tamen videar ignavia potius, quam ratione fecisse, ut publico judicio abstinerem, hoc quidquid est, in lucem edo; in quo etiam superiorum annorum consuetudinem sequor, sed mehercule parum fidenter. Nam antea cum vulgarem, quae recitaveram, videbar quodammodo mihi tenere judicia hominum, eosque sponsores habere, qui mihi aures non gravate praebuissent; nunc me totum fortunae committo, plane incertus quo casura res sit. Neque enim, ut audientium, ita legentium ora vultusque notare licet, ubi caput avertant, ubi oscitent, ubi lacunar spectent, ubi proximum de hora interrogent; ne quid postea librario tradatur, quod fatigarit, aut offenderit. Hoc anno jacta est alea: ferendum quidquid evenerit. Quamquam ego, ut verum fatear, ex recitatione magis speravi fructum aliquem, quam perceperim; quod fere nugarum taedia brevitate compensem, habeamque auditores vel ad ea, quae minus probant, attentos. Quod igitur dictioni audientiam

tiam facere consuevit, idem, ut spero, benevolentiam scriptioni conciliabit; brevitas videlicet, in qua ego mihi maxime placeo, quæ me in primis, measque lucubrationes ornare solet, quam ego unus si desero, jam quomodo consistat in hujusmodi exercitationibus, omnino non habet. Nam plerique omnes, quos identidem audio, disertissimi cum sint, temperare sibi nequeunt; ego vel si velim multa dicere, tamen inopia ingenii intra cuticulam cohibear. Sed altera jam pagella procedit; modumque in epistola pæne præterii, quem tibi in Oratione polliceor. Hactenus satis. Vale.

ORATIO X.

AD MATHEMATICAM.

Adversus eos, qui nimis paucis Mathematica studia concedunt; tum adversus eos, qui nimis multis.

QUod opus decem abhinc annis jussu & auspicio tuo, Princeps Em. ex hoc illustri atque edito loco solemnibus verbis institui, tandem aliquando exædifico; Deoque opt. max. grates ago, quod mihi homini valetudinis parum firmæ, ingenii vero infirmissimi, tantum virium vitæque tribuerit, ut cursum hunc, quem ne ipse quidem, cum auspicarer, totumque prospicerem animo, conficere me posse sperabam, tamen confecerim; & ad Mathematicam facultatem, quæ orbem claudit ceterarum, non sine aliqua certe felicitate, quantum ex hujus lectissimæ coronæ benevolentia conjicio, nunc demum pervenerim. Verum quod in magnis operibus fere accidit, ut ultima quæque difficillima sint, aut fessis jam viribus difficillima videantur, hic me postremus quasi actus vehementer terret, graviore quadam, ut sentio, persona imposita, novaque objecta non laboris modo, sed etiam difficultatis ac periculi specie. Nam de aliis quidem cum dicerem facultatibus, id unum requiri videbam, ut quæ cujusque tradendæ ratio mihi maxime probaretur, ex animi sententia declararem; nunc ipsa rei possessio in controversiam vocatur; nec jam ostendere oportet, cujusmodi sit Mathema-

matica ſcientia, aut quomodo comparetur, ſed quem deceat, quemve dedeceat. Scilicet non deſunt aſperi homines ac difficiles, qui eam nobis invideant; & cum ipſi inter ſe de toto hoc genere ſermones conferant minime æquos, tum nos quoque ipſos, ut ſibi videntur arguti, aliquando interrogent, ecquid juventutem in ſpem Eccleſiæ nobis concreditam, in angulis ac triangulis dimetiendis inaniter occupemus. His ego animis tam parcis & anguſtis, ut magnam partem generis humani, eamdemque ſtudioſiſſimam ad Euclidem & Archimedem accedere nolint, aliud quoddam genus hominum opponere conſuevi, qui neminem doctum virum exiſtimant, cujuſcumque ſit ordinis, ſi doctrinis careat Mathematicis. Cum enim utrique abeant ad extrema, ipſi ſe mutuo conficiunt. Sed jam ego quoque manus conſerere tamquam in judicio conſtituo, nec ſolum priores illos propellere, qui nos aggrediuntur, ſed hos quoque laceſſere, quorum opinionem utilem quidem noſtris rationibus ad tempus duxi, univerſe autem numquam probabilem. Quod ut ratione & ordine faciam, duplex mihi via non diverſa modo, ſed etiam adverſa ineunda eſt, quarum prima veluti defenſione conſtet, altera accuſatione. Defendam operam & induſtriam noſtram, quæ in Mathematicis diſciplinis impenditur; accuſabo labores eorum nimis, ut ita dicam, ambitioſos, qui has ipſas diſciplinas in aliarum fines inducunt, infinitaque contentione ſuſcepta, quæ Dii Deæque ſepararunt, communi vinculo jungere & copulare conantur. Ac defendendi quidem propoſitum ſive ſit neceſſarium, ſive ſupervacuum,

vacuum, quod nolo in præsenti quærere, a nemine reprehendi potest; illud vero accusandi cum re ipsa, tum nomine odiosum ita moderabor, ut omnes intelligant, non me levitate aut perturbatione aliqua ductum, sed studio veritatis ac justitiæ, suis finibus Mathematicam terminare, quos dum tenebit, in maximo ubique honore erit; ubi egredi incipiat, multas in se gravesque offensiones concitabit. Id vero quemadmodum se habeat, non ausim mehercule in hac luce exponere, nisi vestræ sapientiæ multis mihi rebus perspectæ magnopere confiderem; qua me una tamquam scuto adversus invidiam tuebor, siquis forte tam cæcus atque audax obtrectator erit, ut cum audierit, quo ego sim in Artem plane nostram animo, quam benevolo, quam studioso, quam illius amplificandæ cupido, mihi tamen crimini tribuat, quod omnem litterarum provinciam per fas nefasve occupatam Mathematico non condonem. Nemo profecto est, qui possit de re ulla publice dicere sine periculo: at me præter ceteros timere oportet, qui, quod sentio, non circuitione & anfractu tegere, non ad gratiam & voluntatem audientium temperare possum, sed cujusquemodi est, ex officio & gravitate personæ, quam hoc loco sustineo, perinde proferre debeo, ac si aram tenerem. Atque hæc valuere semper: illud vero hujus anni proprium ac peculiare est, quod peregrinus atque hospes in difficillimam regionem venio; nec ducere argumenta nisi ex universo genere possum, & ex communi quadam ratione, in quam litteræ omnes ac disciplinæ conveniunt. In his difficultatibus atque angustiis siquid efficere tamen

 pote-

potero, plane intelligetis, neque nobis Ecclesiasticam vitæ rationem ingressis omittenda esse Mathematica studia, neque ulli ultra modum & rerum naturam promovenda.

Qui in hanc facultatem alieno sunt animo, apertasque gerunt inimicitias, nihil sane afferunt valde firmum, sed tamen ita multa dicunt, ut si respondere singulis velim, in re non tam difficili, quam longa & molesta nullo litterarum bono tempus teram. At est callidum quoddam & insidiosum genus hominum, quod ut cognoscam, Auditores, indigeo sapientia vestra; ut refellam, auctoritate & auxilio. Soleo enim pro munere hoc meo, quod neque ego tanta assiduitate ac vigilantia obirem, neque ullus obibit pro hac rerum temporumque conditione, qui non se divinitus vocatum existimet, Deumque unum, contemptis mortalium consiliis, in omni actione & procuratione sibi proponat; soleo, inquam, diligenter omnia circumspicere; neque amicos solum, sed inimicos etiam, siqui sunt, audire, ut quantum fieri per me potest, studia nostra perficiam, & ab omni reprehensione liberem. Sunt igitur quidam ad litteras juvandas voce atque ore præclare compositi, qui Mathematicæ dignitatem multis verbis extollunt, sed usum ajunt non videri Clericis convenire. Quid hoc sit, non satis explicant; sed ita tamen multa turbant, ut eos appareat profanum aliquid hoc nomine designare, quod in militari Architectura, aut in vana divinandi arte positum sit. Quid dicam, Auditores? quid suspicer? Eosne malitiose facere, ut inde alios absterreant, quo ipsi accedere non potuerunt? At illi certe non sunt ita vafri:

quam-

quamvis non negem, esse aliquos, ubicumque tandem sint (nam & Momo debet esse locus) qui pulcherrima quæquæ studia ob id unum carpere audent, quod se ab illis exclusos videant. Cum his nobis nulla res est, qui toti sunt a mendacio, quorum vita fallaciis constat, quibus siquis unus fidem habeat, is ipse fabula fiat. Ergo illud est reliquum, ut qui nos a Mathematica revocant, non satis advertant, quam multa hoc nomen complectatur, quæ cum hoc nostro vitæ instituto consentiunt optime. Age enim, quid est in Physica scientia, nisi forte hanc quoque nobis denegant; quid est, inquam, in Physica scientia tam Philosophi privatum ac proprium, ut non magnam illius partem Mathematicus vindicet? Ratione quidem atque ordine contemplandi inter se differunt, rebus non differunt, nisi perpaucis: Quidquid numero, aut figura aliqua constat, quidquid sono judicatur, quidquid luce distinguitur, quidquid aliquo mensuræ genere comprehendi potest in toto terrarum orbe, non tam Philosophici, quam Mathematici juris est. Atque hæc ante pedes. Quid μετέωρα, quid astra, quid planetæ, quid cælorum orbes? An hæc ignorare Philosophus potest, aut sine Mathematico studio scire? Ego vero ne satis quidem puto ad philosophandi præstantiam hæc studia conjungere; præcedant Mathematica necesse est, quæ animum a sensibus excitent, & ad intelligendi celeritatem exacuant: siquid modo vidisse Pythagoram credimus, qui nullum auditorem in sua illa Philosophica adyta admittebat, nisi prius Geometricam, Gnomonicam, Musicam, Astronomiam didicisset, Hunc secutus est Plato, qui Mathematicam id- Gell. 1. c. 9.

De Rep. l. 7. circo προπαιδείαν vocat. Platoni accesserunt Xenocrates, & Speusippus, qui eisdem legibus Academiam post ipsum tenuerunt; tum ipse quoque Eth. l. 6. c. 8. Aristoteles, qui certe a Magistri sententia discessisset, si ullo modo adolescentem his auxiliis destitutum fieri posse Philosophum existimasset. Itaque homines isti divino ingenio præditi, non Philosophorum modo principes, sed Philosophiæ parentes, ea scripta reliquerunt de Physicis rebus, quæ ne legi quidem, nisi a Mathematico, possent. Aut igitur nobis tota interdicatur Physica provincia; aut concedatur, ut in eam tamquam cives & habitatores, non ut servi furesve, ingrediamur. Physica porro commemoro, non quod Logica & Metaphysica Mathematicis commodis careant, non quod Ethica ipsa alicubi non indigeant, non quod facultates reliquæ vim suam omnem ac dignitatem sine illis obtinere possint; sed quia nihil afferre constitui, quod subtiliter excogitatum videatur magis ad ingenium, siquod sit in nobis, quam ad veritatem ostendendam. At enim Philosophi sunt, & valde etiam, si Diis placet, beati, qui ne ipsum quidem quid significet Mathematicæ nomen, didicerunt. Esto: non tam bene cum litteris agitur, ut sapere non videantur, nisi qui sapiunt. Adhuc tamen est, quod nobis ætatique nostræ gratulemur. Nam per sæcula ante Galilæum bene multa unum illud Philosophicum studium privatas scholas publicasque tenuit, quo isti boni viri videntur esse contenti. Habete autem, quale fuerit. Sectæ hostili odio invicem infestæ; ingenia certis hominibus sacramento addicta; impotens atque infinita pugnandi libido; nova

re

rebus nomina indita ad lites alendas ex compacto institutas; fallaces & captiosæ interrogationes; certæ quædam solemnesque formulæ, quibus nihil subesset nisi strepitus; subtiles & acutæ speculationes de iis, quæ numquam fuissent, aut vero esse possent; perpetuæ & ad ravim usque productæ inani labore disputationes; omnia prius quæsita, quam veritas & natura. Videtis familias Gladiatorias; nolo enim Scholasticas dicere, quod nomen est, aut esse debet honestissimi ordinis: at hæ tamen ipsæ, silentibus Mathematicis, famam occuparunt Philosophiæ. Cum caput Mathematica extulit, suasque vires Physicæ adjunxit, tum veluti renovato orbe, magni illi extitere naturæ interpretes cum omni antiquitate comparandi, Galilæus, Cartesius, Gassendus, Borellus, Hugenius, Leibnitius, Neutonus, Wolfius; & qui horum secuti vestigia, Philosophi re vera sunt, & habentur. Quis igitur nobis tam erit infensus, ut inventis frugibus, rursus ad glandes mittat? Ergo si tempus & industriam vanis contentionibus impendamus, simul Physici, simul Clerici nomen præclare tuebimur; si naturam serio scrutemur, saltabimus extra chorum? voces & nomina persequi licebit, res non licebit? pro sectæ studio disrumpi gloriosum erit, pro studio veritatis indecorum philosophari? Nihilo plus dico, quam quilibet unus ex imis litterarum subselliis cognoscere possit; modo non ignoret, quam viam & rationem Philosophi teneant, ex quo iidem Mathematici esse cœperunt, suisque speculationibus sensuum testimonia & mechanicam operam adjecerunt. Atqui ego nimis exiguam laudem Mathematicis studiis tribuo, si nobis hactenus re-

tinenda ſtatuo, ut Phyſicis opem ferant: ſtant ipſa merito ſuo, eoque in primis magno atque admirabili, quod nullum vitæ ſtatum, nullumque ingenium reſpuunt. Si enim is non inditus arte, ſed animis innatus ſcientiæ amor, quo cuncti exardeſcimus, honeſtiſſimus eſt, lociſque omnibus ac temporibus aptus; quid eſt, quod Clericus ignorare illa debeat, quæ cum maxime ad diſcendum referantur, præſtabile hoc diſciplinæ genus conſtituerunt, non a rebus ipſis, quas comprehenderet, ſed ἀπὸ τῆς μαθήσεως, hoc eſt *a diſcendo*, nuncupatæ? Pœniteret me profecto conditionis hujus, ſi mihi naturam adimeret, qua impellor ad ſciendum; aut ſi cum multa ad ingenium exercendum concedat, ſive probabilia, ſive ambigua, hoc tamen intercluderet, quod unum propemodum cadit in ſcientiam. Habeant ſibi Peripatetici contentiones ſuas, habeant Academici, Stoici, Epicurei; volumina voluminibus opponant, factiones factionibus, ætates ætatibus; omnia ſollicitent, turbent, miſceant; ut non ſolum ſempiternis laboribus nihil ſciant; ſed illud etiam dubium faciant, utrum ſciri poſſit aliquid. Mathematica ſane una ab incertis cura ſeparat; ubicumque ſit veritas, eo accedit; non de tempore, non de loco, non de ſecta laborat; libera, ſoluta, expedita, uti eſt quidque, ſeu album, ſeu nigrum, ſine ambage demonſtrat. Hanc nobis qui auferunt, ſi nullum præterea litterarum genus relinquunt, parum abeſt, quin pecudes faciant; ſin autem & Poetica, & Critica, & Dialectica, & Philoſophica omnia liberaliter condonant, quid eſt quod illa excipiant, quæ ad doctrinam & eruditionem omnium certiſſima atque

ex-

exploratiſſima ſunt? Niſi forte, ut initio ſignificavi, quod multæ Mathematicæ partes ſint, aliquæ vero etiam hominum vitio corruptæ, unius aut alterius invidiam ad univerſas traducunt. Ita ſiquidem fit in rebus omnibus, ut cujuſque laus ac reprehenſio ſumatur ex proximo. In quo ego tam communi malo nihil nobis præſertim dolendum puto: tantum dico, ſiqua ſunt in Mathematicis, quæ cum hoc noſtro inſtituto non apte cohæreant, ea, judicio & temperatione adhibita, ſecerni poſſe, &, quatenus expediat, conciliari. Si me a militari Architectura abſtinere volueris, parebo lubens; ſi a civili quoque, honeſte reſiſtam: ſi Muſicam extorquebis, nobiliſſimam illius partem mihi reſervabo, mollem ac theatralem ſponte remittam: ſi Arithmeticam interdices, Pythagoricam retinere conabor, ſed illam illiteratiſſimam ultro abjiciam; quæ tamen (pro mores!) fortunatiſſima eſt, ridetque Theologiam noſtram: ſi me divinatricem Aſtrologiam ejurare jubebis, ejurabo non invitus, quam nemo umquam coluit niſi ſtultus, vel ut ſtultos deciperet; at interim non deſinam de corporibus cæleſtibus quærere, quid ſint, ubi ſint, quid efficiant, quomodo moveantur, quando concurrant; quod genus Aſtronomiam vocant, nulli magis propriam, quam qui mente atque animo aſſurgere ſupra ceteros debet, ea contemplando, in quibus, vel ipſo Tullio teſte, divinæ virtutis ratio maxime apparet atque exſtat. Tantus hic ampliſſimæ diſciplinæ modus, tantopere caſtigatus ac ſanus, video tamen quibus non probetur, quorum haberi fortaſſe ratio non deberet: ſed quandoquidem in animum in-

du-

duxi, ut omnibus per nos satisfieret, id ab illis peto, ut quam opinionem animo comprehenderunt, si ego illam hodie ratione labefactabo, tandem aliquando in hoc loco consessuque vestro deponant. Quodnam igitur est horum hominum de studiis nostris judicium? Quale scilicet rudi ævo illorum fuit, qui antiquissima Græcarum Latinarumque litterarum monumenta, undique conquisita, tamquam impura & exsecranda, devovebant; veriti, ne se a divinarum rerum cogitatione averterent, aut etiam contagione aliqua religionis ejus, unde essent profecta, contaminarent. Quantam tempestate illa jacturam fecerimus, nihil attinet commemorare. Nunc id agitur, ut cognoscatis, unde isti præclari monitores exierint, qui omnia perhorrescunt, quæ ad sacrarum rerum intelligentiam, aut morum compositionem aliquo modo non referantur. Hos enim nobis fines præstituunt, a quibus Mathematicos judicant abesse longissime. At non hercle ita judicabat Origenes, qui, ut est apud Eusebium, quos maxime idoneos ad sacra studia crederet, eos in Geometricis & Arithmeticis mature exercebat; ut tamquam præsidio aliquo eorum ingenia muniret, sine quo multi defecissent. Verum non accipiunt Origenis testimonium; credo quod erraverit in rebus maximis; at in hoc certe sapuit, in quo subscriptores approbatoresque habuit sine controversia sapientissimos, Hieronymum, & Augustinum, qui in sacrorum librorum interpretatione numerorum ac siderum scientiam, tamquam ad multa necessariam adsciscunt. Sed quid opus est testibus, ubi ratio non deest? Mitto, quantum momenti habeant Geometrici atque Arithmetici calculi in disputatio-

ſationibus de Arca Noe, de Babelica turri, de Salomonis templo, de Holocauſtorum altari: mitto, quam ſibi partem vindicet Aſtronomia in controverſiis longe maximis de Hebræorum annis Solaribus, & Lunaribus; de computo Diluviali, de principis Planetæ motu vel inhibito, vel revocato; de variis denique modis, quibus hæc explicant Ptolemaici, Copernicani, & qui Gigantum more cum Superis bella gerunt, Spinoſiſtæ: mitto etiam, quæ novi Teſtamenti ſtudioſos exercere ſolent, Eclipſis Chriſti mortem conſecuta, Magorum ſtella, cærimoniæ ad Lunæ tempora ordinatæ, omniſque calendarum ratio, quam Eccleſiæ Proceres, non adhibitis in conſilium Mathematicis, numquam conſtituiſſent: hæc, inquam, mitto omnia, non quod exigua ſint, ſed quia nimis nota, multiſque uſurpata. Unum illud in præſenti veſtris judiciis ſubjicio, de quo neſcio an multi cogitent, ſed mihi tamen graviſſimum eſt: ſiquis Mathematicus pro ea, quæ nunc gliſcit in dies magis, hujus facultatis propagandæ cupiditate fortaſſe nimia, ut mox oſtendam; ſiquis, inquam, tantum ſibi ſumat, ut ſacrorum myſteriorum veritatem Geometricis momentis expendere velit, huncne feremus arma tractare nobis ignota; nec ſolum Eccleſiaſticam pœnam, ubi jus lædat Religionis, ſed etiam judicium effugere? Non hic vanus metus eſt. Vidi ego, qui tamen in alio pulvere verſor, lepidulum libellum, cui titulus, *Theologiæ Chriſtianæ principia Mathematica*; quibus callidiſſimus auctor Joannes Craigius cæleſtis doctrinæ fidem non tam ex divino teſtimonio, quam ex rerum humanarum conditione metitur, & utriuſque Teſtamenti aur-

ti auctoritatem specie confirmantis infirmat. Anne hæc sua quadam lingua & notis arcanis scripta Theologi nostri ita ignorabunt, ut ne legere quidem valeant? Nihil ne juvabit, cum ejusmodi bella ingruent, esse ex hoc ordine, qui resistere possit? Non id ab omnibus requiro: at esse tamen aliquos singulis ætatibus necesse est, qui communem caussam quoquo modo petitam, ubi res postulet, æquis armis defendant. Non deerunt exempla, quæ sequantur, Riccius, de Cusa, Caramuel, Cavalerius, Ricciolius, Petavius, Tacquettus, Mersennus, Villalpandus, & præterea multi pietatis ac doctrinæ fama nobiles, qui cum se sacramento obligatos Ecclesiæ dedissent, non ideo tamen existimarunt, Mathematicam palæstram sibi esse præclusam. Sive autem operam suam Religioni navarunt, sive navandi defuit occasio, nemo certe repertus est, qui non eos magnopere admiraretur, summisque honoribus dignos censeret. Numquid habent, quod istis objiciant, qui nos ab eorum imitatione deterrent? Nam quod a Seneca sumunt, nihil Mathematicis doctrinis inesse frugis; quod a Polyæno, & Aristippo, nihil veritatis; cum tam sit aperte falsum, miror equidem, cur Stoica & Sceptica ingenia non agnoscant? De toto hoc genere hominum anno superiore diximus: neque opus est pluribus, in his præsertim angustiis, in quibus alteri quoque parti initio positæ debet esse locus. Jam vero ad illam venio, quam pro modo temporis mihi ad dicendum constitui brevissime absolvam, magis ut rem tantam attigisse videar, quam tractasse. Neque vero mihi in animo est illos arguere, qui cum sibi Mathematicam lau-

dan-

dandam proponunt, eam in omnes artes ac doctrinas, maximas minimasque, nobiles atque ignobiles, tamquam necessariam inducere conantur, ut neque bonus aliptes, neque coquus, neque pistor esse possit, nisi Mathematicos diligenter audierit. Vetus est hæc, communis, protrita laudatorum consuetudo, ut nihil se dixisse putent; nisi omnia rerum genera comprehendant; fidemqne hominum, & naturæ modum prætergrediantur. Non deerit alius querelis locus, quæ neque cessabunt umquam, neque proficient. Illa me hoc tempore cura sollicitat, quid tandem in mentem venerit Medicæ artis professoribus, ut sua omnia ad Mathematicam referant; nihil jam loquantur, nisi particularum figuras; fluida, solida, media, quæcumque corpori adhærent, aut corpus constituunt, ex pondere, ex nisu, ex mole, ex numero pensitent; medicamentorum vim & facultatem, bonam malamve corporis habitudinem, ipsum quoque spiritus motum Geometricis notis definiant; tandem illud efficiant, Medicum esse neminem, in quem Euclidis anima non migrarit. Non sum nescius, Hippocratem quoque ad Thessalum filium scripsisse, ut animum ad Geometriam & Arithmeticam converteret, unde esset aliquis in Medicina facienda usus: at nunc eo res adducta est, ut non jam Medicus studia sua Geometricis ornet, sed totus Geometra sit. Illud etiam fateor, morbos plane omnes, eorumque curationes formulis explicari posse ex arte Mechanica ductis, sicui tantum sit otii, ut nihil novi hominum salutem cum afferat, usitata verba mutare velit: verumtamen cum id fecerit, tam certum erit, Medicum iccirco esse Mathe-

Mathematicum oportere, quam certum eſt, ſutorem ac textorem eſſe Geometram, quod ſutrina ac textrina Geometricis formis explicari poſſint. Non vereor, ne nimio plus dicam, quoties reputo, Joannem Fernelium, qui ad Celſum elegantia, doctrina ad Hippocratem proxime acceſſit, nihil Mathematicum ſuis ſcriptis, quibus univerſam Medicinam complexus eſt, aſpergere voluiſſe; cum tamen ita ductus natura ipſa, omnes induſtriæ nervos in Matheſi contenderet; multoque maximam diei partem, & domeſticas fortunas in hoc ſtudii genus inſumeret. Quid? Huncne admirabili ingenio virum, non ſuæ modo ætatis, ſed omnis ab illa memoriæ Medicum præſtantiſſimum, cum omnes morborum cauſſas & remedia perſequeretur, poſſetque unus, ſiquis umtuam, Mathematicis ſpeculationibus ſcientiſſime uti, penitus abſtinuiſſe; noſtros vero ne reduviam quidem ſine illis curare? Diſcrimen hoc tantum unde ſit, alii viderint: interim accipite, quid cum a nobis urgentur, minus tecti reſpondeant. Sæculum cauſſantur Methodicis averſum; potentum mores nihil probantium, quod ipſi intelligant; divitum avaritiam, unde abradi pecunia nequeat, niſi per iſtiuſmodi miraculorum ambages. Hactenus ſapiunt: pergant, quod bene vertat, in hoc curriculo. Hic addunt, magnam ſuæ Arti injuriam fieri, ſi ejus criminis poſtuletur, quod ſibi fortaſſe aliquam levitatis notam inurit, at in Politicis, in Theologis, in Juriſperitis, quorum jam multi audire Mathematici volunt, capitale eſt. Ne hic quidem prorſus aberrant a vero. Quas enim præſtigias afferat neceſſe eſt, qui ſibi imperavit movere omnia, quæcumque in-

genio

genio possit, ut Theologicas doctrinas, omnemque civilem & Ecclesiasticam gubernandi rationem Mathematicis momentis adstringat? Tituli ipsi horum librorum, de quibus nihil amplius commemoro, offendunt oculos; & in quo se putant gratiam & auctoritatem Mathematicæ conciliare, in eo plane ipso fastidium pariunt & satietatem. Atqui malum malo mederi nequit. Non dico, Medicos tantum aliud agere: utinam quidem soli peccarent; at illi tamen, quod est in primis grave, nostro periculo peccant. Ceterum in libros quoque Philosophorum jam nimis multæ videntur mihi irrepsisse Mathematicæ tabulæ; quamvis alioquin non tam ipsæ inter se Philosophiæ partes conjunctæ sint, quam earum quædam, ut paullo ante dixi, cum Mathematica. Sit artibus ac disciplinis inter ipsas conjunctio & societas, sed cujusmodi solet esse fœderatis civitatibus, quarum unaquæque suo jure utitur. Quid in rem quamlibet Mathematicos appellas; quid eorum methodum ad omnem disputationem traducis; quid jura perturbas? Non est ille ad veritatem satis numerorum linearumque apparatus. Neque enim Mathematica demonstrandi ratio tantam sibi fidem & auctoritatem acquisivit quod per lineas & numeros conficiatur; sed quo, principiis fulta certissimis, quæ ex his colligit, ea quoque certa esse necesse est. Linearis & numerica probatio in omnem fere artem, ac disciplinam adduci potest, principia poni Mathematicis æqualia vix alicubi possunt. Quoties igitur in magna illa volumina incidimus, quæ in latentibus caussis & naturæ obscuritate versantur, nos quidem nihil moveant Geometricæ figuræ ta-

bellis inſcriptæ elegantiſſimis, nihil illa Mathematica methodus tantopere jactata, ſi rebus inædificetur natura labantibus, ut ſæpe uſuvenit. Haud equidem auſim magnos Auctores nominare, præſertim & ſupra nos poſitos, & famæ ſecuros; at videte tamen, quam nihil ferre nimium

Inſt. l. 1. c. 10.

poſſim. Ille ipſe Artis noſtræ magiſter Quinctilianus, Rhetorum oculus ac deliciæ, cum jubet Oratorem Geometrica percipere, ut ubi neceſſitas flagitet, de terminis ac menſuris apposite dicat, geſtumque digitorum ad computationes accommodet, videtur mihi propemodum ſui oblitus ad Sophiſtarum ſollicitudinem delabi. Nam id ſi accipimus, jam & Miles, & Architectus, & Hiſtrio, & Muſicus debebit eſſe Orator, ut de his artificiis verba facere poſſit, vocemque & manus ex arte moderari. Quid illi, qui Grammaticum quoque ad Geometras mittunt, ut de orationis numero, & ſyllabarum quantitate recte judicet? Satin ſani habendi ſunt? Sentio, me magno quodam æſtu commoveri; & ab eo litore, cui ſponte mea oonſilioque adhæſi, in altum quodammodo abripi. Sed jam, ut in lubrico, nimis multa. Summa ſummarum ſit, Mathematica ſtudia patere latiſſime; nec ipſa per ſe ſolum, quæ colantur, digniſſima eſſe, ſed aliis præterea multis ſuffragari: nobis vero in primis amplectenda videri, illuſtranda, promovenda; quod ſtatus hic vulgari conditione exemptus, & in illuſtri faſtigio collocatus, rebus ornari debeat omnibus, quæcumque humani ingenii ſolertia parari poſſunt; ut non muneris tantum dignitate atque excellentia ceteros mortales Clericus ſuperet, ſed ſeipſum quoque dignum oſtendat, cui

Inſt. l. 1. c. 1.

tal

tale tantumque munus committeretur. His se igitur dabunt Adolescentes nostri; modo, quod Fabius de Græco sermone præcipit, ne usque ad superstitionem. Facio equidem minus libenter, ut eorum industriæ modum ponam, cum ceteroquin aliunde non careant desidiæ invitamentis: sed nihil in omni vita tam lædit officium, quam quod extremum est. Magnum crimen istius ætatis, atque adeo ætatum omnium, ignavia; sed nihilo tamen minus ingenii ostentatio: tametsi utrumque fortuna, orbis terræ domina, suis bonis interdum cumulet. Ego illos in omni re & actione veritatem & honestatem sequi volo; nec omnino spectare aliud, quam quod tibi, P. Eminentissime, in cujus tutela positi sunt, mea voce declarandum videtur.

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.

ÆGre admodum tuli, quosdam se altera hujus Orationis parte læsos putasse, quos ego nec fando audieram, neque omnino suspicabar Medicos esse. Dispeream, siquid egi malitiose. Cum illa scriberem, gravi quodam valetudinis genere conflictabar: itaque dolor iram concitavit, ira veritatem expressit. Cum recte valeo, Medicos omnes, eorumque technas libentissime laudo; sed quædam ægrotanti condonanda sunt. Jam extra jocum. Ego equidem societatis ejus, quæ Medicinæ cum Mathematica intercedit, utilitatem agnosco, fateor, inculco; nec mihi aliud propositum fuit, quam quod nimium videretur, Oratorio stilo notare. Si quis hoc tamen in crimen vocabit (nam quibusdam nihil est satis) is sciat, rem sibi cum homine fore neque Medico, neque Mathematico, at certe rerum humanarum non prorsus ignaro. Vale.

ORATIO XI.

IN FUNERE

GEORGII CARD. CORNELII

EPISCOPI PATAVINI

Habita in Æde Cathedrali.

VIdeo vos, NN., ſicuti præter conſuetudinem mœſtos ac ſordidatos, ita in me oculis animoque defixos valde mirari, quomodo poſſim tam miſero ac luctuoſo tempore non dicam verba facere, ſed in hanc lucem acerbiſſimo caſu contaminatam prodire, eumque jacentem aſpicere, qui me a prima ætate educavit; quicum perpetuo vixi; quem, in ipſo adoleſcentiæ flore parentibus orbatus, parentis loco habui; cui uni tantum debeo, quantum homo homini proxime ac ſecundum naturam debere poteſt. At ſiquis umquam filius, quod & Tiberium admodum juvenem, & multos præterea veterum Romanorum more atque inſtituto feciſſe accepimus; ſiquis, inquam, filius in patris funere tandiu compeſcere lacrimas potuit, dum illi Oratione parentaret, hanc mihi, quæſo vos atque obſecro, veniam date, ut cum præter ceteros quærere ſordes ac latebras ad explendum dolorem debeam, tamen aliquantiſper in hominum conſpectum procedam, ea dicturus, quæ ad deplorandum GEORGII CARDINALIS CORNELII Epiſcopi noſtri interitum, ego illi tam multis rebus addictus pertine-

tinere existimabo. Nullum jam est eximiæ virtutis ac nobilitatis testimonium, quod levitas & adulatio non vulgarit; ipsaque hæc laudandi funeris consuetudo jamdiu ab antiqua institutione descivit, & ad multitudinem traducta est: ex quo fit, ut cum honor ipse obsoleverit, non videatur Principibus viris dignus, nisi pondus aliquod ab eo, qui dicit, ad hominum existimationem judiciumque accipiat. Atque in me quidem neque ullus dignitatis titulus, quarum rerum numquam studiosus fui; neque præstabilis dicendi facultas, quam mihi comparare pro hac ingenii tenuitate non potui; neque aliud quippiam ad speciem & pompam ornamenti est: sed ea tamen semper fuit observantiæ ac pietatis meæ erga Principem beneficentissimum vis & magnitudo, tam diuturna, tam constans, tam omnibus nota, ut hoc ipsum, quod ego loqui, quod hiscere, quod respirare in tanta calamitate possim, mirabile quiddam sit, vestrisque cogitationibus & posterorum memoria aliquo modo dignum ac celebrandum. Itaque hæc ne laudatio quidem dici poterit, sed debita quædam mœroris ac luctus publico in loco significatio; in qua si vobis, quemadmodum spero, satisfecero, mihi tamen certe numquam satisfaciam: quia cum plus etiam contendero, quam possim, minus tamen semper, quam debere me intelligo, ipse mihi contendisse videbor. Non deerunt memoriæ tanti Viri laudatores, donec stabit virtuti honos; eoque plures erunt, quod tale genus, dum viveret, pati non poterat: ego ea dicam, quæ ipse quoque, si vivus adesset, atque audiret, im-

pro-

probare non posset; quæque boni filii & officii memoris, non viri callidi & ad dicendum exercitati judicentur. Sustinete me tanto dolori imparem humanitate & auctoritate vestra, *Nobiles ac Reverendissimi Viri*, princeps hujus Ecclesiæ pars, in quorum fidem ac tutelam Patavina sacra & sacrorum Ministri concesserunt; sustinete, inquam, me, atque adeste supremo hoc in illum officio, qui vos universos perpetuæ concordiæ & caritatis vinculo complexus, plurimi semper fecit atque adamavit; qui multos ex vobis in celsam hanc amplitudinis sedem evexit, familiariter adhibuit, privatis publicisque benevolentiæ testimoniis ornavit: neque plus quippiam postuletis, quam quantum a mœsto turbatoque ingenio in tam magna ac recenti ægritudine præstari potest.

Quantum igitur ad humana ac divina præsidium in unius hominis morte amisimus, Auditores! Amisit patria Civem ornatissimum, suæ nobilitatis & gloriæ amplificatorem; amisit Christiana respublica Cardinalem religionis studio, consilii magnitudine, rerum gerendarum experientia præstantem; amisit Pontificem Patavina Ecclesia (pro Deum atque hominum fidem, quo tempore, quam importuno!) amisit tamen Pontificem integritate morum, pietate, intelligentia, vigilantia, liberalitate dignum prorsus, qui Ven. Gregorii Barbadici exemplum, non in hujus tantum Civitatis oculis, sed in totius Europæ luce positum unus exciperet; ipseque aliis, qui succederent, exemplo esset. Jacturam hanc tantam siquis ex nostris sine lacrimis ac lamentatione ferre potest, siquis cogitando non com-

moveri, non plorare, non ingemiſcere, is duritia & immanitate efferatus, ne inter homines quidem, nedum inter noſtros, habendus eſt. Sed ut tantiſper a nobis diſcedamus, eique Urbi ac Familiæ donemus aliquid, unde ortum Georgius duxit, quem eſſe putatis in vulnere tam acerbo Venetorum civium ſenſum, eorum præſertim, qui illi cognatione aliqua conjuncti fuere, hoc eſt nobiliſſimorum? quem Sereniſſimi Fratris uno eodemque tempore, neſcio quo ſiderum conſenſu & conjuratione, ut omnia dira eſſent, letali morbo proſtrati? Sed qua ego te voce appellem, optime Princeps, amantiſſime Frater, Joannes Corneliorum decus atque ornamentum, qui jam vel mortuus, vel morti proximus, ſqualori ſqualorem addis? O nos miſeros atque perditos! Ita ne duo lumina patriæ ſuæ longe maxima, tam illuſtria, tam ſplendida, tam benefica, uno pæne articulo temporis obſcurata jacere? Ita ne Imperium noſtrum, ac Sacerdotium uno ictu repente perculſum, funebri ſpecie ſordibuſque fœdari? O tempora nobis aſpera, o fata fera, o dies atri! Quis ita rerum humanarum ſenſu caret, ut cogitatione mali fatalibus cauſſis impliciti non frangatur? Quis ſi non privata, at communi ſaltem cauſſa non dolet? Quis Dei præpotentis indignationem non ſentit; aut ſi ſentit, cur non placare atque avertere conatur? Subeat animos veſtros Gentis hujus ſplendor tam antiquus, quam patria ipſa; tam magnus, quam qui eſſe in privata fortuna poteſt; tam late fuſus ac ſublimis, ut non ſupremum modo Civitatis ſuæ gradum iterum ac ſæpius occupaverit, ſed ad Regium quoque faſti-

gium

gium pertingere potuerit: hic porro vetusta quæque nomina uno intuitu prætereuntes, duo hæc ætatis nostræ decora splendidissima mentibus vestris insigite, attenteque contemplamini, Joannem Venetorum Ducem, Georgium Cardinalem Patavinorum Episcopum; utrumque altissimo loco positum, eique parem; utrumque complexum virtutes omnes, maximas minimasque, quæ tantam dignitatem ornarent; utilemque humano generi facerent; sed ea præsertim animorum ac voluntatum consensione, eoque amore conjunctos, qui sanguinis vim & naturam ipsam quodammodo superaret: tum vero reputate, par hoc Principum tam insigne, & pro temporum ratione plane unicum, eodem fere articulo temporis, quod certe ne posterorum quidem admiratione carebit, eodem inquam articulo sublatum. Me miserum atque infelicem, cui hæc tam fœda atque ominosa commemorare contingit! Vereor, ne aliquid in tantis terroribus lateat, quod nobis irati Superi hac ratione denuntient, ut ad veterum disciplinam moresque redeamus. Verum quo me rapit doloris impetus? Dii meliora! Exeamus jam patria, in qua satis querelarum, satis mœstitiæ luctusque est. Te, Roma, te inquam jam appello, altera veluti Georgii patria, quam sibi ipse divino consilio elegit, ubi gravissimos Magistratus gessit, cujus nomine celeberrimam Legationem ad Lusitaniæ Regem obivit, cui suffragio suo bis Principem ac Pontificem Maximum dedit, visus ipse non longo intervallo abesse ab illo dignitatum omnium culmine, si quantum valebat animo, tantum etiam corporis viribus & valetudinis firmitate valuisset. Audiat Summus Religionis

Antistes idemque optimus extinctum sibi & Ecclesiæ Cardinalem, qui nihil umquam aggressus temere, fide ac veritate sacra jura defendit, magnumque prudentiæ exemplum litteris & posteritati mandandum reliquit. Scio equidem, quam ex iis multa, quæ nobis admirationi esse solent, in Urbe illa omnium principe exigua sint; sed tempora ipsa faciunt, ut cui aliqua Ecclesiæ procuratio commissa est, is mirifica sapientia præditus ibi quoque videri debeat, si in tot hominum cupiditatibus sine ullius offensione ac sine turbis suam provinciam administret. Hæc singularis prorsus Cornelii laus fuit, quod per annos quatuor & viginti in regimine tam varie diffuso ac difficili nihil acciderit singulare. Neque enim tam periti Medici est accedentes morbos curare, quam ne accedant, præcavere. Viderat hoc, multisque ad imitationem memorare solebat, verum illud Summi Sacerdotii exemplum cum antiquis comparandum, Clemens XI.; in cujus egregia sensa successisse credendum est, qui in ipsam humanarum divinarumque rerum potestatem Dei Optimi Maximi providentia successit Innocentius XIII. Atque hunc etiam multo magis vidisse existimo, qui olim Georgio in Lusitana Legatione suffectus, recentia adhuc admirabilis virtutis vestigia in florentissimo illo regno ad immortalitatem impressa adspexit, & qualis quantusque esset, jam inde ab eo tempore cognovit. Hic tamen tanti nominis tantæque gloriæ Cardinalis ereptus est, hic, inquam, tibi, Roma, ereptus senectute prima, qui ne extrema quidem sine bonorum querimonia decedere potuisset. Verum ego quid diutius Romæ jacturas queror, nostrarum immemor?

amor? quid in tam lugubri hujus Civitatis conditione lugendi caussas aliunde peto? Nobis ille, nobis ereptus est; nostrum est totum hoc infortunium. Patavium amisit sacrorum præsidem, religionis custodem, pietatis assertorem, Pastorem, Patronum, Parentem. Revocate animo, quicumque Georgium paullo familiarius cognovistis, compositam illam in tanta dignitate facilemque naturam, sensa illa in rem quamlibet prudentissima, acumen illud ingenii ad difficillima quæque expediti; intelligendi celeritatem, decernendi consilium, agendi industriam: reputate cum mentibus vestris perpetuam illam verborum vitæque continentiam, flagrans ad omnia pietatis opera studium, sollicitam Christianæ institutionis curam, effusam in egentes ac miseros benignitatem, totam denique illam optimæ indolis rationem, quæ ubi se alicui dederat, in eo statim admirationem & benevolentiam commovebat. Id cujusmodi sit, intelligi magis potest, quam ex toto explicari: sed multi tamen animadverterunt, hoc proprium ejus ac peculiare fuisse, ut minimæ quoque virtutes excellentem quamdam speciem ac dignitatem ab ejus moribus sumerent, & quod in aliis vulgare esset, in eo tamen insigne atque eximium appareret. An ille, nisi tantus fuisset, aut etiam major, Barbadici famam, ut paullo ante dixi, excipere potuisset, ejusque locum magna omnium voluntate ac lætitia tenere, qui tamquam e cælo descendisse visus, eoque regressus, unde venerat, non humanis tantum laudibus, sed prope Superum voce ac prodigiis celebrabatur? Jacebat populus fere omnis ingentium damnorum memoria abjectus atque afflictus; mœrebant sacrorum Ministri

nistri præteritorum memores, anxii trepidique futurorum; querebantur sacri mulierum ac virorum Cœtus in diem viventes, & ad incerta casuum solliciti; ejulabat egentium puellarum ac viduarum turba, tam certo subsidio ad vitam tuendam atque honestatem privata; litteræ quoque ac disciplinæ tam secura spe dejectæ atque exanimatæ sibi metuebant. Hic tamen in tanto doloris ac timoris æstu superveniens, veluti Sol post atram turbidamque tempestatem, omnium vultus explicuit; brevique effecit, ut hominem interiisse tota Civitas judicaret, non virtutem. Nihil mutandum ratus eorum, quæ invenisset a Viro illo divino constituta, eamdem ubique justitiæ, disciplinæ, religionis viam tenuit; quidquid ingrueret, ad illius decreta & majorum consuetudinem confugere consuevit; at si quando enascentes novi generis morbi nova remedia postularunt, quæ ipse egregie constitueret, maluit videri reperisse, quam fecisse. Quamquam ita quieta sub hoc Præsule ac tranquilla fuere omnia, ut cunctas amplissimæ Diœceseos rationes qui suis momentis expenderent, & tempora temporibus compararent, præstantissimum hominis ingenium ex hoc maxime agnoscerent, & supra omnem sæculorum memoriam prædicando efferrent. Princeps Veneta prudentia & Romana gravitate compositus duas res non tam natura diversas, quam moribus dissociatas, præclare copulaverat, obsequium, & libertatem; obtinueratque, ut boni mores æquitate temperati plus valerent, quam antea bonæ leges. Ipse autem præibat omnibus intaminata quadam innocentia vitæ, ingentique instructu virtutum omnium, quæ in hunc statum

cade-

cadere poſſent: cumque initio eſſet paullo naturа iracundior, ut plerique omnes ſolertis ac vividi ingenii homines, ita ſeipſum brevi tempore edomuit, ut inditos ignes pertinaci exercitatione patientiæ non compeſcuiſſe, ſed prope extinxiſſe, videretur. Utinam vero eam valetudinem vegetam ac firmam, quam primum in hanc Urbem attulit, non intercepiſſet aliquando poſt articulorum dolor, qui cum in dies magis cœpiſſet eſſe gravis ac frequens, in cauſſa demum fuit, ut ipſe per ſe Diœceſim ſuam non tam ſæpe, quam voluiſſet, obire poſſet; inſuper vero etiam aliqua omittere, aut differre, aut ad alios delegare cogeretur, quæ non animi ſolum imperio, ſed corporis etiam miniſterio indigerent. Hæc illum cura magis, quam morbus ipſe, conficiebat; hoc unum, de quo aſſidue querebatur; hoc pretio æſtimata valetudo; huc vota preceſque converſæ, ſenſu ceteroquin ad perpetuos dolores obdurato. Ut vero aliquantum reſpiraverat, lecto adhuc affixus admittere humaniſſime omnes, audire graviſſima negotia, inquirere, decernere, expedire ingenio ita libero, ita celeri, ita experrecto, ut ipſo corporis labore purgari animus atque illuſtrari videretur; tantoque magis exſurgere atque unus dominari, quanto illud magis excruciatum ac miſerum contabeſceret. Ubi porro ſtare, ubi ſacras veſtes ſumere, ubi exire cubiculo poterat, ſtatim quæ Pontificis munia eſſent, peragere omnia; nulla in re ſibi parcere; non infirmæ adhuc valetudinis, non æſtus, non frigoris ratione habita, quo commiſſi ſibi gregis utilitate vocaretur, promtiſſime advolare. Quoties ego illum imbecillis adhuc viribus, pedibuſque laban-

tibus ad Seminarium accedentem vidi, quem locum, traditæ sibi provinciæ partem certe non ultimam, miro patrocinio ac benevolentia prosequebatur; quoties cum mane ibi fuisset, vesperi redibat; quoties per multos dies sine intermissione exercitationibus nostris aderat, ut studiorum morumque rationes exigeret; ut omnes non præceptores modo, sed etiam discipulos nosceret; ut cuncta investigaret, pervideret, distribueret; ut litterulas nostras, qui maximus mihi semper fructus laboris fuit, sua præsentia judicioque honestaret? Hinc sibi potissimum, nomine ipso Seminarii admonitus, surculos illos sumendos esse intelligebat, qui in omnem Patavinæ Ecclesiæ agrum pro temporum ac locorum necessitate transferrentur: de hoc & ipse libenter loquebatur, & alios loquentes audiebat; in hoc sibi magnopere placebat; huc hospites mittebat suos; nihilque abire patiebatur, quod ad istius pulcherrimæ atque utilissimæ institutionis incrementum quispiam moneret. Jam vero eo deveni, ubi cogor tamquam scopulo adhærescere. Cogitatio hæc una ita me totum obruit atque occupat, ut nihil versare aliud animo possim; ita me angit atque enecat, ut vocem jam ipsam pæne intercludat. Te ne Seminario tuo, te ne mihi Optime Præsu ac Parens, tam subito casu ablatum? O cæcas hominum mentes! Te ne mihi tam multa pri die, quam ægrotares, benevole amanterque dixisse, quæ nostra caussa cuperes, nulla plane tantæ hujus calamitatis præsensione, quæ tibi tam prope nobisque imminebat? Ita ne illa omnia momento temporis cecidere, quæ mihi constitueras, ut hoc ipso die, quo studiorum nostrorum cursus veteri

more

more absolvi consuevit, tuo nomine edicerem? Ille, ille igitur dies mihi ultimus erat, quo te alloquerer, nec tamen, homo tibi devinctissimus, ullo naturæ motu commonebar, quam dicunt sentire in posterum terribilia? Pro dolor, pro fatum, pro rerum omnium repente facta conversio! Sed ille jamdiu humanarum rerum tædio affectus, quod æterno dolore conflictaretur, usuque pedum ferme omni careret, ad quietem & beatitatem æquo animo ac libenti commigravit; neque mehercule verbum ullum protulit his totis octo diebus, quibus se morti proximum sensit, dimissaque cura rerum ceterarum, se proximum esse unus asseveravit; nullum, inquam, verbum protulit, quo vitæ longioris desiderium ostenderet, malletque aliud, quam quod Deus ipse vitæ necisque dominus constituisset? nos vero lacrimarum pleni, multarum rerum meditatione suspensi, abjecti, profligati, unde abierit aspicimus, non quo ascenderit. Erigamus tantisper animum, Auditores; & siquid esse solatii potest, ab eo loco ducamus, ubi ille susceptæ ad nostram utilitatem sollicitudinis præmio fruitur: quod certe ægre ferre non debemus, nisi ingrati videri volumus. Quamquam quæ ego solatia quæro? Vix humana mens humi defixa summum illud immortalitatis bonum, quod nemo nisi moriens consequitur, intelligere potest; & ad hujusmodi calamitatum levamen sincere vereque transferre: nos autem, ut in hoc tandem illius caussa conquiescamus, adhuc tamen rerum nostrarum cura tangit, tangetque diu; minuenda fortasse aliquando, numquam prorsus deponenda.

EPI-

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

FErvens adhuc erga Episcopum de se optime meritum Civitatis studium & voluntas, insolito omnium ordinum luctu significata, jubet me Orationem hanc emittere, quam ad ejus funus impetu quodam doloris effudi. Ac si mihi persuaderem, laudes ejus æquari dicendo posse, valde dolerem, paullo plus biduo ad rem tantam comparandam ingenio tam exiguo concessum fuisse: sed cum ita vixerit, ut a nemine pro dignitate laudari possit, id unum faciendum puto, ut de tota ejus Vita quædam præmittam annalium more, qualia fere ad Ughelli *supplementum altero abhinc anno brevi simplicique narratione exaravi. Ego equidem virtutem ejus, dum viveret, non fortunam admiratus, mortuum quoque perpetuo colam; nihilque omittam eorum, quæ ad ejus memoriæ propagationem quoquo modo facere videbuntur.*

GEORGIUS CARD. CORNELIUS natus est ex Federico Equ. & Cornelia Contarena Kal. Aug. MDCLVIII. Paucis post annis, Melitensem Ordinem accepit, & Magni Commendatarii Cypri titultm, hujus Familiæ hereditarium. Politioribus litteris Veronæ, Philosophia & Iurisprudentia Patavii instructus, more majorum, anno MDCLXXVII. Doctoris nomen & insignia sumpsit; statimque per Europam iter instituit. In patriam cum rediisset, Navalibus præfectus est anno MDCLXXXV: quo

in

in munere ita se temporibus difficillimis gessit, ut gravioribus curis par judicatus, ad Gallicam Legationem designatus sit. Sed ille quidem alio spectabat. Itaque Ecclesiasticæ militiæ nomen dedit, Romamque commigravit anno MDCXC. Biennium fere in ea urbe commoratus, per eos Magistratus, quibus maxime solent Præsulum ingenia explorari, magnam de se expectationem movit. Proinde maritimæ oræ in magna pestilentiæ suspicione præpositus est, deinde annonam curare jussus, demum vero ad Petrum II. Lusitaniæ Regem Legatus missus anno MDCXCII. Insignem jacturam rerum suarum in eo itinere cum fecisset, incredibili virtute fortunam elusit. Tanta enim rerum omnium apparatione & magnificentia, tanta fide ac sapientia munus illud longe gravissimum sustinuit, ut XI. Kal. Aug. MDCXCVII. ab Innocentio *XII. Cardinalis creatus sit, & paullo post Episcopus Patavinus, cum in ipso Legationis initio Archiepiscopi Rhodiensis titulum obtinuisset. Inde igitur Patavium venit ingenti omnium civium lætitia & expectatione, quam postea non explevit modo, sed etiam superavit. Omnino is unus efficere poterat, ut optimi Decessoris Gregorii Card. Barbadici desiderium in hac urbe moderate ferretur: quippe instituta ejus omnia non retinuit solum, sed etiam amplificavit; ac siquid necessitate temporum aut moderari, aut tollere coactus est, id singulari quadam prudentia fecit, sine qua ipsum quoque religionis ac disciplinæ studium interdum vanum, interdum etiam exitiale est. Diœcesim litteris, aut pietate cultiorem haud facile invenies: unde satis apparet, tantæ rei momentum in uno fere Episcopo esse. Capitulum habuit magna sibi observantia & caritate conjunctum, sed præ-*

sertim

sertim Ecclesiastica disciplina & morum honestate supra vetera exempla laudabile. Trestense Collegium sustulit, quod a prima institutione degenerare cœpisset, nec jam remedium pati posset. Ejus loco publicum Grammaticæ Gymnasium in urbe aperuit, optimosque præceptores sine ulla juventutis impensa docere jussit. In Seminario multa egregie constituit, quæ undique alumnos supra ipsam loci capacitatem invitarunt: sed quod caput est, Magistrorum numerum auxit; suaque humanitate & æquitate obtinuit, ut non deessent, qui se, libertatem, ac valetudinem tenuissima spe proposita, sine stipendio devoverent. Duobus Conciliis Pontificiis interfuit, quorum altero Clemens XI. altero Innocentius XIII. Summus Ecclesiæ Pontifex creatus est. Patavii diem obiit IV. Id. August. MDCCXXII. ipsisque Idibus elatus est, cum paucis ante horis Joannes Venetiarum Dux, frater ejus carissimus atque amantissimus, dira prorsus fatorum consensione decessisset.

ORATIO XII.

IN FUNERE ALOYSII PISANI DUCIS VENETIARUM.

LAtendi consilium, quod Superis bene faventibus anno superiore ceperam, numquam sane deposuissem, nisi acerbissimus casus qui nec opinato civitatem perculit & afflixit, me quoque excitasset, communemque calamitatem fletu & lamentatione prosequi coegisset. Obiit Dux & caput Venetiarum ALOYSIUS PISANUS, quod bonis omnibus debet esse grave; atque ita obiit, ut quasi Romulus alter ex oculis spectantium repente sublatus, mentes hominum stupore quodam defixas reliquerit. Proh Dii immortales! Nondum plane depulso terrore illo, quem nobis repentina intulit Patriarchæ CORRARII mors, statim succedit alter, & casus celeritate, & mole rerum aliarum super alias decipentium longe atrocissimus; ut nemo mirari debeat, si inter ipsa civitatis gaudia pro rerum vicissitudine consecuta, multi adhuc silentio hærent, prima illa cura & cogitatione suspensi. Cum enim in privata domo hoc genus mortis, siquando contingat, vicinos terret, tum præsertim in viris principibus fatale aliquid habere videtur, quod non finibus illis, nec capite uno coerceatur. Sed juvat bene ominari. Quod autem in magnorum virorum funeribus institutum est, ut eorum facta ad animi solatium

e suggesto referantur & ornentur, id in præsenti vix locum habet. Nam quæcumque ALOYSIUS fecit tum in primo illo privatæ vitæ genere, tum in altero hoc publicis insignibus titulisque ornato, cum omnia ad bene merendum de humana societate firmo quodam animi proposito constantique retulerit, quomodo ego vos amissa bona commemorando solari potero? Non sum nescius, præsidia quædam ab eloquentia peti solere, quibus rerum formæ coloresque mutentur. At horum præsidiorum copia mihi quidem pæne nulla relicta est, qui per annos admodum sexdecim longe aliis exercitationibus occupatus, nihil aliud quæsivi, quam quomodo rerum veritas, quolibet sive fuco, sive ornamento spoliata, in aperto poneretur, hominumque studia ipsa per se alliceret. Ergo qui mihi id oneris imposuerunt, magis quid vellent ipsi, quam quid ego possem, æstimarunt; vel si hoc ipsum æstimarunt, hominem quæsierunt, qui cum industriæ vires omnes laudando contenderet, idem tamen fidem & pudorem retineret. Sed illud quoque fortasse spectarunt, ut, cum in ceteris funeribus Oratores adhibeantur, qui præficarum more ad vanam quamdam doloris speciem querelas e medio sumant, sciteque jactent, is ALOYSII funus dicendo ornaret, qui multis officiis obstrictus ex animo loqueretur, concionemque ipsam veri doloris explicatione commoveret. Et vero si, quæ animo complector, assequi verbis potero, simul illud efficiam, ut intelligatis, me non tempori servire, sed personæ: sin minus, efficiam tamen hoc ipso, ut, quæ non dixero, qualia & quanta sint, cognoscatis.

PISANA domus, cujus origo in ipsa civitatis hujus antiquitate latet, eum in Rep. cursum perpetuo tenuit, ut vel in summa opum ac dignitatum copia careret invidia. Ac siquis ex illa in hujusmodi instituto recte feliciterque permansit, is certe ALOYSIUS fuit, cui ad honores ac divitias, quantum ordinis & loci natura patitur, cum fere nihil deesset, ipsa se quoque hominum benevolentia, & communis quædam animorum propensio comitem adjunxit. Neque enim propinqui solum & amici, sed populus omnis, atque adeo illi ipsi, qui ne de facie quidem hominem nossent, nomini ejus mirifice favebant; ægre admodum ferentes, siquis forte utcumque de patria meritus, in contentionem veniret aliquam, & cum illo dignitates peteret. Itaque nihil illi in hoc ambitionis cursu difficile fuit, nihil non expeditum. In ipso juventutis flore ad consultandum de Rep. Sapientum Collegio adscriptus est, cum fuisset annali lege solutus ob patrui Laurentii merita Cretico bello sublati. Atque in illo quidem gravissimo Consilio ita se gessit, tantamque sui spem excitavit, ut ad Gallicam legationem, ubi primum licuit, delectus sit. Iter ejus adhuc est in ore hominum, institutum comitatu ingenti, præmissis ad principes urbes, qui laute exciperent advenientem, effusis in hospitia cuncta & diversoria regio more pecuniis, quæsitis opera omni benigne faciendi occasionibus. Per hæc Lutetiam cum venisset, in Aulam totius orbis splendidissimam, ipsi per vos cogitare animo & conjicere potestis, qua rerum omnium apparatione, quam copiosa, quam inusitata legationem instruxerit. Illud certo constat, ipsum Re-

gem Ludovicum XIV. & nomine magnum, & ad magna omnia natura factum, non sine admiratione aliqua tantum privatæ fortunæ splendorem adspexisse. Valuit hoc ad gratiam & benevolentiam, & quod consequitur, ad eam gerendi negotii rationem valuit, quæ sine benevolentia ejus, quicum agitur, multis est difficultatibus impedita. Incidit enim in tempora valde aspera, primo quidem cum de Hispanica successione, vivente adhuc Hispaniæ Rege, agitari cœptum est, intentis in curam hanc Principibus cunctis, aliis caussa alia: deinde vero cum, illo mortuo, Italia bello flagravit; nosque in terris nostris ingentes exercitus, amicos illos quidem, sed tamen exercitus, pro illa rerum ac temporum conditione vidimus. In tanto rerum motu quanta prudentia opus esset agenti cum Rege illo, qui unus omnia miscebat, non est cur pluribus explicem. Ea fuit Ludovici natura atque indoles, ut audendum in loco crederet, & fortunæ fidendum, quæ nimiis consultationibus fatigatur: cum ex adverso Rerump. ratio poscat, ut nihil fiat nisi consulto, nullaque conditione committatur, ut liberæ civitatis homines ad incerta casuum trepidare debeant. Quapropter Regis consilia cum laudarentur officii caussa, resistere tamen periculosa proponenti oportebat, atque ita moderari responsa, ut & caussam suam probari crederet, nec tamen iu illam posse descendi. Attamen Rex, ut erat summo ingenio summaque prudentia præditus, non solum non querebatur, sed quoties opus esset, PISANUM libenter audiebat, complexusque favore omni, credi malebat, se homini tribuere, quod tempori dabat. Absoluta legatione,

ne, quæ jam quinquennium excesserat, discedendum fuit: quo tempore maxime apparuit, quantus esset erga ALOYSIUM non Regis modo, sed Aulæ totius, atque adeo civitatis amor, collatis in illum undique officiis, donis ultra morem & exempla liberaliter datis, votis etiam pro ejus itinere, tantum non publice, susceptis.

In patriam cum rediisset, Sexvir publicis regendis consiliis creatus, singulari quadam innocentia, fide, integritate Remp. administravit; eamque de se omnibus opinionem indidit, ut locum hunc tam celsum non alia de caussa quærere crederetur, si modo quæsivit umquam, nisi ut multis benefaceret. Itaque nemo unus inventus est neque ætate nostra, neque superioribus, qui tanta illum civtatis approbatione, tamdiunque tenuerit, donec ad summum evectus est. Inter hæc, jactatis Europæ rebus, cum Britannici regni possessio ad Annam venisset, Legatus extra ordinem ad gratulandum missus est una cum Equite Nicolao Eritio, magni nominis Senatore. Quid quæritis? Cum res tota ad dignitatem & pompam referretur, nec ignoraret ALOYSIUS, hac ipsa de caussa munus hoc sumptuosum & grave sibi potissimum fuisse delatum; quibuscumque rebus potuit, efficere conatus est, planeque effecit, instituto per Germaniam itinere, ut Veneti Senatus majestatem circumferre videretur. Ubi vero Londini fuit, ubi se Britannis ostendit, ubi in conspectu Reginæ stetit, ut officiose pro Rep. faceret; quanto rerum omnium apparatu, quam splendido, quam magnifico usus est! Magnopere vereor, ne quis existimet, me ex communibus locis laudes ALOYSIO quærere; qui tamen illa

ipsa cum faceret, quæ communia sunt, pro animi sui magnitudine ita faciebat, ut communia esse desinerent, ejusque propria viderentur ac singularia. Hinc factum est ut cum Carolus VI. Romanorum Imperator Mediolani esset, & Catholici Regis titulo urbem illam teneret, idem ad gratulationes & officia eligeretur, addito collega Andrea Legio D. Marci Procuratore, qui animo præditus æque magno, cuncta fieri vellet, quæ in tanta Italiæ luce Veneto digna nomine judicarentur. Nihil profecto Legatione illa neque fieri, neque cogitari magnificentius potuit, nihil ornatius, nihil gravius; ad quam celebrandam, præter ipsum Legationis comitatum longe pulcherrimum, fama rei ex vicinis civitatibus viros nobilissimos acciverat. Eminebant supra omnia Legati ipsi, hominumque oculos ad se trahebant; quod constaret, non mitti extra ordinem a Senatu nisi summos viros & in rebus gravissimis exercitatos.

Jam vero litteræ quoque præsidium ab ALOYSIO sibi quærebant, litteræ, inquam, quæ si magnis patrociniis careant, vel parum procedunt, vel in ipso cursu fatigatæ contabescunt. Hunc igitur sibi patronum deposcebant, & rerum suarum moderatorem, qui honestatem & verecundiam amaret, velletque modeste petentibus, vel etiam non petere ausis, jura sua tribui. Res ex voto cecidit. Nam Patavini Gymnasii cura & administratio ad illum delata est, hominem non dicam litteratum (cur enim illi bonis suis tam multis ornato tribuantur aliena? *Tu regere Imperio populo, Romane, memento; hæ tibi erunt artes.*) sed tamen nec illitteratum, & ad re-

Virgil. 6. v. 852.

ćte

ſte de litteris judicandum natura ipſa rerumque uſu ſatis idoneum. Magiſtratu hoc tam gravi, quem majores noſtri inter primo eſſe voluerunt, iterum ac ſæpius defunctus, quantam ſibi exiſtimationem & benevolentiam apud ſingulos & univerſos, qui in hoc curriculo ſumus, compararit, cum multa declarant, tum in primis monumentum illud, quod ejus nomini in ipſo Gymnaſio communibus impenſis poſitum eſt ad memoriam poſterorum ſempiternam. Nos, quod unum licuit, voluntatem erga illum noſtram verbis teſtati ſumus: at Reſp. titulis & honoribus, quantoſcumque capere civis poteſt, non dicam datis, ſed effuſis, ALOYSIUM ornavit, auxit, cumulavit. Nam cum Eques jam eſſet, qui fructus communis Legationum eſt, eoſque magiſtratus teneret, quos modo memoravi, ipſa quoque D. Marci Procuratio, dignitas in civitate maxima, & uno Principatu minor, incredibili civium conſenſu populique ſtudio, ubi primum tulit occaſio, adjecta illi eſt. Statim erecti omnes in gratulationes, & publicæ poſſeſſionis ſpectaculum; quod ſane fuit ejuſmodi, ludis, congiariis, totius urbis ornatu, ut neque tot annorum curſu, neque exemplorum ſimilitudine ejus memoria deleri potuerit. Fama rei late pervaſerat, nihilque magis homines expectabant, quam ut vertentibus annis ſupremam in Civitate ſedem ALOYSIO fortuna præberet: fortuna, inquam, quæ in hac una Reip. parte plurimum valet, & cum virtute meritiſque ita certat, ut interdum ſuperior ſit. Ventum igitur eſt ad interregnum. Meminiſtis, opinor, qui concurſus ad Piſanorum ædes ſtatim factus ſit, quantus univerſi populi favor, quæ voces, & quam

insolitæ animorum significationes. Forte accidit, ut cum eo peteret Senator gravissimus, ætate major, Eques ac D. Marci Procurator, Carolus Ruzzinus, cui cum a virtute nihil deesset, ne fortuna quidem deesse voluit. Magnum repente consecutum est Civitatis silentium ob summam hominis auctoritatem, quem ordines omnes suspiciebant, & loco dignum sine controversia fatebantur. Verum fervente adhuc in Pisanos patrum populique studio, ipsa D. Marci Procuratio a Ruzzino deposita ad ALOYSII fratrem Carolum Equitem translata est, quod uni accidit ex omni memoria non petenti. Ego equidem quoties reputo tantum illum animorum motum, de quo nec dici satis, neque fortasse cogitari potest; sic existimo, si illi ipsi, qui Remp. hanc constituerunt, patriæ parentes in hanc honoris contentionem cum Carolo venissent, repulsam fuisse laturos. Nolim tamen existimetis, impetu potius, quam consilio, factum, ut dignitas tanta Carolo tribueretur. Modus & tempus ad gratiam, qua summopere valet Pisanum nomen, referri debet; res ipsa stat jure suo. Cum enim vellent cives obtrectanti fortunæ resistere, & desiderio suo facere satis, quæsierunt aliquid, in quo ratio sola & libertas valeret. Non est hic locus, ut de Caroli meritis dicam, quem a prima adolescentia in omnibus Reip. bellis fortuna virtusque exercuit, ipsum quoque Principali fastigio dignum, nisi maluisset fratri cedere. Interim ALOYSIUS animum revocavit, suamque repulsam recte, ut debuit, interpretatus, fratris honorem erectus & alacer excepit. Satis enim perspiciebat, pro consueto naturæ cursu non sibi negari, quod petierat,

rat, ſed differri, ut familiæ tituli dignitateſque augerentur; & hoc ipſum in beneficii loco ponendum ſperabat, quod non ſtatim obtinuiſſet. Ita prorſus evenit. Etenim extincto Ruzzino, quaſi jus ad rem prima illa petitione acquiſiviſſet, nemo præter illum inventus eſt, qui nomen ſuum profiteretur. Non deerant ſane, qui putarent, ſibi cauſſas eſſe profitendi; ſed noluerunt cum eo de dignitate certare, qui eſſet omnium ſine controverſia meritiſſimus. Hic vero ineptus plane ſim, ſi putem poſſe me ſpeciem aliquam illorum dierum informare dicendo, quibus de novo eligendo Duce actum eſt, electuſque ALOYSIUS in populi conſpectum venit. Cum ordines omnes præter morem læti eſſent, plebs bacchari quodammodo & furere lætitia videbatur; viæ, fora, templa novo quodam genere plauſus & acclamationibus perſonabant; cives civibus non tamquam de communi bono, ſed de ſuo quiſque, gratulabantur. Hic mihi triduum illud explicandum eſſet per ludos & ſpectacula ſplendidiſſime actum. Sed utcunque dicendo contendam, numquam tamen illis, qui viderunt, ſatisfaciam. Sunt enim quædam, quæ verbis exprimi nequeunt; & cum eloquentia res parvas ornet, in magnis ſæpe deficit. Enimvero ſiqua umquam in hac Urbe Romani triumphi imago fuit, ex illa novi Ducis proceſſione ſpecies aliqua ad conjiciendum duci potuit. Reliqua ſubinde conſecuta ad initia tantæ dignitatis illuſtranda proceſſioni paria fuere. Ceterum traducta in Prætorium familia omni, Hermolaus frater a domeſtica bibliotheca divelli non potuit. Hermolaus, inquam, Senator emeritus, quo uno neminem vidi, qui animum ab ho-

norum cupiditate facilius revocet, qui seipso magis gaudeat, qui humanæ vitæ vicissitudines benignius interpretetur. Hujus in primis cura factum est, ut bibliotheca ad Civitatis commodum in Pisanis ædibus construeretur; nullaque conditione committendum putavit, ut honoris specie suum illud senectutis solatium desereret, in quo jamdiu conquiescebat. Interim Aloysius viam omnem ac rationem quærere cœpit, qua se suis civibus probaret, & veterem, quæ de ipso erat, expectationem sustineret. Quid enim fuit, quod a Veneto Principe vel in Rep. administranda præstari posset, vel in personæ dignitate tuenda, vel in publicæ majestatis splendore suis exterisque ostendendo, quod non abunde præstiterit opera, consilio, largitate?

Negari profecto nequit, magnum aliquid in divitiis esse, quod homines capiat & in admirationem trahat: attamen sapientum judicio majores habentur, qui eas contemnunt, quam qui habent: ALOYSIO utrumque contigit, & habere, & contemnere. Tantam hanc seu virtutem, seu felicitatem reliqua comitabantur animi bona, quæ quidem mortalis natura capit, & quæ qui habent, beati dicuntur; singularis quædam ad optima quælibet suscipienda voluntas; ordo & constantia vitæ non ad legem modo, sed ad rationem compositæ; eximia rerum omnium diligentia etiam minimarum, exquisitum & elegans in vestibus, in servis, ceteroque rei domesticæ apparatu judicium; summa in rebus contrahendis æquitas & facilitas; dictorum & factorum omnium pro sua dignitate gravitas, & cum gravitate conjuncta moderatio; pietas & religio nec privatim in-

intermissa umquam, & publice ad exemplum splendide culta. Hæc scilicet homines movebant, ut ALOYSIUM magnopere admirarentur ac diligerent, ut honores omnes illi delatos vellent, ut prodeunti sine satietate acclamarent. Accedit, quod natura quoque suavitatem quamdam induxerat ori ejus, quæ aspicientes statim alliceret, & ad benevolentiam conciliaret. Quid vero, si se tibi daret, si alloqueretur, si operam suam promitteret? Tum sane non vultus dumtaxat, sed ipsæ quoque cordis affectiones apparebant; ut si nihil daret, nisi verba, tamen verba ipsa, ex animo ducta minime tecto, pro factis acciperentur.

Sed quærat fortasse aliquis, numquid in tanto prosperitatis cursu ALOYSIO contigerit, quo se hominem esse & humanis casibus obnoxium reputaret. Est enim quiddam in ipsa quoque felicitate nimium, si humanam naturam & mortalitatem Christianis momentis expendamus. Quin etiam contigere multa, gravia, & atrocia, eaque fere in ipso secundarum rerum articulo. Sed qui alienis calamitatibus ita commovebatur, ut eas aspiceret tamquam suas: idem in suis fortissimus erat. Nolo singulas commemorare, ne illam attingam mihi quoque acerbissimam, quæ Principatus initia contaminavit. Id unum dicam, quod omnibus notum est, & crebris sermonibus per hosce dies ad miserationem repetitum, vidisse illum non modo parentum suorum interitum, quod æqua naturæ lege comparatum modice ferri debet; sed & uxoris, & fratrum, & filii, & nepotis, temporibus alienissimis: cumque suos omnes vehementer amaret, nullam tamen in tantis luctibus doloris significationem dedisse, quæ

mo-

modum excederet. Accidit, audiente, me, ut honesta lætitia exultanti luctus denunciaretur. At ille composito celeriter animo respondit, quidquid boni Deus dederit, eo loco ponendum esse, ut idem repetere, nobis non repugnantibus, statim possit; se quidem nec extolli rebus prosperis, nec adversis deprimi. Ceterum siquis inter ejus infortunia recenset, quod repente sublatus se mori non senserit, is mihi de humanis rebus non recte judicare videtur. Hoc ego ipsum ad quemdam quasi cumulum felicitatis refero, quod non morbo prostratus & sensim confectus luctari cum natura debuerit; quod non fœdam mortis speciem ac terrificam aspexerit; quod propinquorum lectulo adstantium lamentationes non audierit; verbo dicam, quod vitam cum vita commutarit. Cum enim ille in hoc postremo quasi actu, quo Principis personam sustinuit, nullis ambitionibus distractus sibi uni vacarit, atque ita vixerit, ut siquid humanitus accideret, quotidie paratum inveniret; quid erat optandum magis, quam ut ejus animus, fractis repente vinculis, momento temporis liberaretur? Quidquid est igitur in hac repentina morte calamitatis, non ad ALOYSIUM, sed ad nos pertinet, coactos carere adjumentis, quæ adversus mala summa paullatim ingruentia parari solent. Si ille febri correptus jacuisset dies aliquot, ac veluti per gradus venisset ad extrema; licuisset nobis inter spem metumque jactatis parare animos in partem utramque; licuisset haurire oculis aviditate ultima vultum ejus; licuisset ad Superos abeunti supremum vale dicere, nosque illi ac nostra commendare: id quia non licuit, jure dolemus. Verumtamen

quia

quia dolemus de incommodo nostro, videndum est viris bonis & fortibus, ex hoc genere quantum liceat. Excitemus mentis vires; & quod tempus est allaturum, consilio & prudentia prævertamus. Non probat ille certe dolorem nostrum, in æterna animorum quante collocatus, qui dum viveret, ferre non poterat, quippiam alteri sua caussa molestum esse. Desiderio nostro delectari potest, mœrore non potest. Demus hoc Principis memoriæ de nobis meritissimi, ut nihil agamus, quod non sit ex voto ejus. Hac vos in primis cogitatione animum confirmate, Religosissimi Patres, qui peculiari hoc officii genere Duci optimo parentare voluistis, factisque pro more sacris ad expiandas minores culpas, quibus in tanta naturæ infirmitate nulli fere mortalium carent, laudes supremo Numini gratesque agite, quod Vir tam bonus, tam integer, tam pius, humanæ vitæ laboribus ac periculis egregie functus, in beatorum sedes subito facilique transitu convolarit. Atque hæc ad hominem. Ad patriam quod attinet, quidquid in hoc infortunio jacturæ est, satis superque publici Consilii prudentia reparavit, suffecto cive illo sui ordinis principe, qui ab ipsa adolescentia in Reip. administratione versatus, nihil umquam suscepit sive domi, sive foris, quin summa felicitate perfecerit; quem tota Civitas singulari studio ac benevolentia prosequitur; cui natura ipsa & rectum ingenium, & speciem imperio dignam largita est. Ergo cum justa Pisano solverimus, pro novi felicitate regiminis vota faciamus; ut quando in humanis nihil est æternum, sic tamen diuturnum sit, ut nostra omnium desideria expleat.

EPI-

EPISTOLA
AD LECTOREM

ORationem hanc semel atque iterum ab aliis editam, & publici juris jam factam, mihi quoque proferre libet, ceterisque conjungere. Et quia pro temporis brevitate, quo scripta est, alicubi paullo angustior videbatur, magisque Orationis commentarium, quam Oratio, ubi commode fieri potuit, eam nonnihil extendi. Principis tanti merita fortasse poscebant, ut capita rerum singula plenius explicata pro dignitate dilatarentur; sed nec fides publica patitur, nec stili ratio ad eas temporis angustias accommodata, ut nimis multa adjiciantur. Intelligentibus id erit satis, litterariæ plebeculæ admodum nihil. Vale.

ORA-

ORATIO XIII.

AD DIALECTICAM

Habita in Gymnasio Patavino coram

JO: ALOYSIO MOCENICO

URBIS PRÆTORE.

Dialectica quasi contracta & adstricta eloquentia putanda est; Eloquentia vero Dialectica dilatata. Cic. in Brut. cap. xc.

QUa sexdecim ante annos alacritate Philosophicum studium intermisi, ut humanitatem & eloquentiam, ad quam me natura ipsa illiusque ætatis impetus ferebat, amplecterer, eadem nunc, defervescente jam sanguine, ad primum illud institutum redeo; rerumque mearum fata, manifestis indiciis cognita atque comperta, libentissime sequor. In quo videor mihi, si licet cum magnis parva componere, divini illius hominis, cujus ingenium unice admiratus, imitari etiam pro viribus semper studui, M. Tullii dico, litterarum cursum vitæque institutionem aliquo modo tenere: nisi quod ille, mutato reip. statu, ab arte dicendi cum jactationibus fori curiæque conjuncta, in philosophiæ quasi sinum & complexum se se recepit, ubi conquiesceret; ego improvisa quadam mutatione rerum a Rhetoricis ad Philosophica rejectus in novum discrimen adducor, eoque periculosius, quo locus hic in totius Europæ luce collocatus, majorem operam industriam-

ſtriamque requirit, quam quantam ad veteres illas noſtras exercitationes, honeſtas quidem ac liberales, ſed tamen anguſtis terminis circumſcriptas, olim afferebamus. Atque utinam Cicero, quæ initio Topicorum pollicitus fuerat, abſolvere potuiſſet, aut, ſiquidem abſolvit, vetuſtas & barbaries non confeciſſet; ut quemadmodum in dicendi ſtudio ab eo numquam diſceſſi, ita in hoc differendi, quod nunc aggredior, eo duce atque interprete uti poſſem: Attamen erit in poſterum quoque, ubi illum cum Ariſtotele non inepte componam: non quod nullam eſſe Dialecticam putem in ſcholis ferendam, niſi ex fontibus Rhetoricæ manet, vel in eos demum derivetur; quod ipſum tamen nec ſine ratione, nec ſine auctore facerem; ſed quod artes ipſæ natura valde ſimiles, in eadem ſæpe veſtigia incurrant, & communione quadam rerum plurimarum contineantur. Ex quo fit, ut in eodem ſtudio manere quodammodo mihi videar; aut certe non tam longe abire, quam homines quidam exiſtimarunt, de nobis illi quidem optime meriti, ſed pro humani ingenii cura plus nimio ſolliciti. Ipſe quoque me ad eorum judicium aliquando compoſui, & in ſpeciem dolentis conformatus, quod ita requirere viderentur, quaſi ad Antipodas mitterer, officioſe reſpondi. Nam & periculoſum putabant, quid eſſet Rethorica & Dialectica, extra loci hujus auctoritatem docere velle, & utcumque acciperer, plane videbam, tam gravem diſputationem tamque illis inauditam familiari ſermone expediri non poſſe. Nunc jam publico decreto munitus, & quod in hujuſmodi rebus valere plurimum debet, ſapientiſſimorum Virorum præſentia

& ju-

& judicio confirmatus, curam illis omnem ac dubitationem eximam; tantamque oſtendam horum ſtudiorum conſenſionem eſſe, quanta eſſe maxima in litteris poteſt. Quod antequam faciam, Triumviris litterariis, totique Veneto Senatui, muſarum noſtrarum cuſtodi, præſidi, moderatori, laudes grateſque ago; quod hoc mihi bonarum artium omniſque doctrinæ domicilium patere voluerint; ubi ſiquid poſſem, ad florentiſſimæ juventutis inſtitutionem expromerem, & immortalis Reip. gloriæ ipſe quoque ingenio tam exiguo pro virili parte conſulerem. Fecere illi ſane pro ſuæ magnitudine auctoritatis cum me nihil tale cogitare auſum, & in umbra pæne privata deliteſcentem, repente in hanc lucem extulerunt, quam ſiquis non reformidat, is mea quidem ſententia aut ſupra mortales videt, aut nihil videt. Et quamvis certo ſciam, ab eorum conſiliis divinam quandam vim ac providentiam pro rerum humanarum ordine abeſſe non poſſe, quæ me cogitatio valde erigit atque confirmat; attamen cum reputo, quibus me quantiſque Viris adjunxerint, quidve præſtare debeam, ut in clariſſimum ordinem non irrepſiſſe videar, ſed veniſſe, magno quodam æſtu commoveor; nec mehercule, ſiquid eſt in tanta honoris amplitudine jucunditatis, ut certe debet eſſe plurimum, ejus ego fructum, niſi facto virium mearum periculo, magnaque itineris parte confecta, percipere me poſſe ſpero. Sed jam audere incipiamus, & quæ ſit Rhetoricæ cum Dialectica affinitas uti modo poſitum eſt, ex ipſarum natura, & antiquitatis teſtimonio explicemus.

Sentio me in quæſtione verſari neque nova,

neque difficili, in qua multa de medio ſumpta, & Latinis Græciſque litteris vulgata afferre neceſſe ſit. Sed primum qua de re Dialectici Rhetoreſque omnes initio ſuorum operum ſcribere ſolent, non mihi de illa tacendum puto; nec ſiquid verum ab illis dicitur, idcirco omittendum, quia ſit occupatum; quæ ratio ſi valeret, jamdudum homines de rebus præclariſſimis ſiluiſſent; deinde non omnia, ut ſpero, communia erunt; tum communia ipſa & publica ſiquis conferre voluerit, inveniet a nobis more quodam noſtro pertractata, & quomodo jubet Horatius, *privati juris facta*. Atque hoc primum conſtituo, orationem omnem, quæ ſit modo litteris ac luce digna, Grammaticorum opera indigere ad emendationem, Rhetorum ad ornatum & elegantiam, Dialecticorum ad fidem & probabilitatem. Id enim mihi dari puto atque concedi, noſtram hanc ſive Dialecticam, ſive Logicam ἀπὸ τοῦ λέγειν, ideſt *a loquendo* nomen inveniſſe, in eoque eſſe poſitam: qua de re vix ullus jam dubitat; niſi forte illi, qui eam *Cogitandi Artem* appellare malunt, de quibus poſtea verba faciam. Igitur, cum ſit nihil homini pulchrius, quam loqui; nihil vero dignius homine litterato, quam recte loqui; totum hoc anti momenti opus triplici diſciplina comprehenſum eſt, ut veluti per gradus perficeretur. Ætas prima, quæ minus ingenio valet, in ſermonis proprietate cognoſcenda exercetur; & cum pure atque emendate poteſt, hoc eſt ſine ſolœciſmis & barbariſmis verba componere, Grammatice loqui dicitur: proxima, in qua roborari animus incipit, & ipſe per ſe aliquid parere, ad ornandum & augendum promovetur, in quo eſt elo-

que-

quentiæ virtus: tum demum quæ ordine ſuccedit ætas, ad inveniendum & judicandum apta, argumentandi vim & rationem perſequitur; ut rebus dubiis fidem faciat, & aſſenſum temere negantes tamquam telo pervincat & jugulet. Quamquam vero hæc rationis inveniendæ atque adhibendæ facultas, quæ Logica dicitur, aliquo modo ſtare ſine Rhetorum arte poteſt, velut oſſa nervis adſtricta; attamen Rhetorica ipſa ſine Logicæ præſidio nulla eſt, ut ſuccus & ſanguis humani corporis ſine oſſibus ac nervis conſiſtere nequit. Quod ſiquis recte accipere voluerit atque expendere, cito intelliget, quicumque probationes ab Eloquentiæ ſcholis ablegarunt, in quo graviter ab Ariſtotele Rhetoricorum initio reprehenduntur, non eos quidem exiſtimaſſe, dicendi artem tueri ſe nomenque ſuum ſine probationibus poſſe, ſed eas petendas ab alia facultate eſſe, cujus tota ratio & natura in hoc uno conſiſteret. Nunc quandoquidem cum Ariſtoteles tum Cicero, tum etiam Quinctilianus (quid enim alios attinet commemorare?) probationes quoque in Rhetorum ditione eſſe voluerunt, iiſque locos aſſignarunt, quibus ad inveniendum uterentur, non jam mihi duæ iſtæ facultates ſociatæ videntur ad eam, quam modo dixi, loquendi virtutem perficiendam, ſed in unam quodammodo coaluiſſe; quæ cum fuſe lateque incedit, verborum ac ſententiarum luminibus ornata, Rhetorica appellari ſolet; cum ſubtilior eſt & ſqualidior, Dialectica nuncupatur. Nam cum ajunt horum ſtudiorum duces atque antiſtites, Rhetoricam rebus Civilibus contineri, reliquis Dialecticam; alteram certa tempora cauſſaſque complecti, quæque illis conveniant videre;

alteram in summis generibus versari, non habita rerum singularum ratione; hanc scrutari naturam rerum, uti est, vel sapientibus esse videtur; illam populares opiniones sequi, ex iisque argumenta ducere; discrimen afferunt sane aliquod: at cum iidem scribunt, utramque in rebus omnibus cerni, nullis regionibus clausam; quæstiones finitas ad infinitas revocari; tum Oratorem, tum Dialecticum disputare in partes contrarias; utrumque communia quærere; utrumque ab judiciis hominum pendere; utrumque fidem facere dubiam & labantem; tum vero vincta miscent, & unum quoddam atque idem disputandi & dicendi genus efficiunt. Hinc nihil frequentius apud illos, quam alteram facultatem ex altera efflorescere, sibi invicem respondere; mutuis rebus ali; Dialecticam contractam esse Eloquentiam, Eloquentiam Dialecticam esse dilatatam: quæ loquendi formæ quamquam nisi in res duas aliquo modo diversas cadere nequeunt; attamen differentia ita est exigua, ut nec rerum variare naturam, nec omnino in quo consistat, explicari facile posse, viri sapientissimi judicaverint. Sed hæc singillatim atque ordine videamus. Quacumque de re disputetur, tria sunt ferme consideranda, id de quo ambigitur, argumenta ad probandum comparata, & argumentorum explicatio: quæ singula si suis ponderibus examinentur, vix leve quiddam inveniemus, in quo non sibi inter se Artes istæ conveniant. Et ut a primo incipiam, quæ disputandi materia est, & quæstio in scholis dicitur, illud firmum ratumque puto, tam Rhetoricam, quam Dialecticam, per omnia rerum genera fundi; & in omnibus suo quodam modo dominari.

Sunt

Sunt quædam, Auditores, ita ſimplices ac perſpicuæ veritates, ut verbis explicari, & oſtendi quaſi digito poſſint, probari rationibus omnino non poſſint. Non multis igitur contendam. Quidquid in rerum natura, aut ſupra naturam eſt, qualecumque ſit, aut eſſe videatur, ne in mentem quidem cadere poteſt, & intelligentia comprehendi, niſi ſit ejuſmodi, ut dici de illo, ac differi poſſit. Quod ſiquis Hermogenis auctoritate movetur, aut Cornificii, qui, quæ moribus ac legibus ad uſum civilem ſunt conſtituta, Oratori tribuunt; cetera a vulgo remota, quæ intelligendi diſciplinam conſtituunt, Dialectico aſſignant; hunc ego ad illos adducam, quos paullo ante nominavi, rei litterariæ conſtituendæ quaſi Triumviros, Ariſtotelem, Ciceronem, Quinctilianum, quibus ſi credimus, & dicendi & intelligendi & judicandi magiſtris ſine controverſia peritiſſimis, nullis neque Rhetorica, neque Dialectica coercenda finibus eſt; quamvis altera in foro præſertim ſedem habeat ac domicilium, altera libentius in rebus verſetur Philoſophicis. At illis, credo, reſpondere difficile fuerit, qui ſtatuunt, Oratoris operam intra cauſſas & controverſias concludi, quas Græci hypotheſes dicunt, quæſtiones autem univerſales in poteſtate eſſe Dialecticorum. Ita videlicet, niſi idem ille Cicero, qui hæc in primo *de Inventione* ſcripſerat, contraria deinde & *in Oratore*, & *in Topicis* præcepiſſet, omnemque theſim ad dicendi copiam Rhetori conceſſiſſet. Porro cum dico, Ciceronem præcepiſſe contraria, ex aliorum ſententia dico. Nam ego quidem ita exiſtimo, cum ea, quæ in facto ſunt, proprie & per ſe ad Oratorem pertineant, id primum ab

illo fuisse præceptum; deinde vero cum animadvertisset, latius de toto, quam de partibus dici posse, non sane quæ scripserat, improbasse, sed illud insuper addidisse, ut in media caussa a certis personis ac temporibus, velut ex angustiis, avocaretur oratio, & in ampliorem arenam adduceretur. Quare cum illi pro Sex. Roscio Amerino dicendum esset, non thesim de parricidis posuit, sed hypothesim, num Sex. Roscius patrem occidisset; quam deinde a Roscii persona ad summum rei genus traduxit, & de culpa suppliciоque parricidarum divinitus disputavit. Sequitur argumentum, ex quo alterum discrimen, siquod modo est, duci debet. Ajunt enim, Logicam scrutari naturam rerum, ex eaque rationes capere, quæ aut veræ sint, aut proxime ad veritatem accedant, Rhetoricam argumentis uti popularibus, qualibet contentam veritatis specie, magisque fidem & persuasionem, quam scientiam parere. At mihi quidem non ita videntur Dialectici de veritate solliciti, quæ una est in rebus omnibus; siquidem eorum est institutum differere in partem utramque, & parens artis Zeno (Eleatem dico) bilinguis est appellatus, quod contraria defenderet. Nam quod aliqui clamant, Sophistarum esse in Rhetorum ditionem irrepere, & per ea disputare, quæ nihil habeant veri nisi speciem; videant, opinor, quantum sibi licere in Sophistas existiment, & quatenus ab hoc nomine abhorrent, quod ipsum per se neque turpiter sonat, nec antiquis temporibus caruit honore. Sophistæ enim & Solon, & Pythagoras fuere, ut scribit Themistius in Orat. 4. qui cum animi & ingenii caussa, non fraudis aut quæstus differerent,
tan-

tantam doctrinæ & sapientiæ famam collegere, quantam nemo ignorat, nisi omnem ignoret litterarum historiam. At vero cum honesta & liberalis exercitatio in vitium decidit; multique se huic studio dediderunt, quibus aliud nihil propositum erat, quam ut homines minus sagaces fallacibus conclusiunculis implicarent, & ex alieno errore lucrum facerent; magna invidia Sophistæ laborare cœperunt, & in novam quamdam familiam compulsi sunt, quæ a germanis Dialecticis non quidem δυνάμει (ut verba ipsa Aristotelis teneam) sed προαιρέσει differret. Tanti ne igitur istorum audacia, qui nobilissimam facultatem corrumpere tentarunt, apud nos erit, ut eorum caussa de jure nostro decedamus, in locum coacti tam angustum, quam angusta in rebus humanis veritas est? Totam ne igitur Logicam, levium Sophistarum odio, ad exiguam illam partem contrahemus, quæ ne Logicam quidem dicitur ab Aristotele? Si enim veritatis nomen suis terminis coercere velimus, ut nihilo plus significet, quam quod explicari per caussam potest ac demonstrari, non Logici, sed Analytici juris est. Quod si vocem hanc late sumimus ut omnia complectatur, quæ aliquo modo vera & necessaria sunt, tametsi per caussam non demonstrentur; Logica quæ dicitur ab Aristotele, non ita veritatem occupavit, ut sola teneat. In hanc quoque segetem interdum Rhetores veniunt; nullisque sibi legibus edictum putant, ut vera ubi invenerint, iis abstineant. Id nisi esset, cur in Porticus & Lycea a Cicerone & Quinctiliano mitterentur, ut divinarum humanarumque rerum scientiam sibi compararent? Cur & jura civitatum, & populorum

Rhet. l. 1. c. 1.

mores, & Deorum religiones, & quidquid a Philosophis de natura ſcriptum eſt, cognoſcere juberentur, ſi ſe ad imperitorum captum ubique conformare deberent; nihilque poſſent ex veritatis & ſapientiæ fontibus ductum oratione explicare? Pauca ſunt, inquit Ariſtoteles in lib. 1. Rhetor. t. 91. *neceſſaria, ex quibus Rhetorici ſyllogiſmi fiunt*. Concedo eſſe pauca; ſed tamen ſunt aliqua. Ex quo ſequitur illud, nullum eſſe locum, cujuſcumque tandem ſit notæ, Rhetori interclusum; ſapienterque factum a Cicerone eſſe, cum illos ipſos, quos Philoſophus noſter ad Logicas diſputationes paraverat, Oratoriis exercitationibus cauſſiſque accommodavit. Topica dico; quorum interpretationem cum quæſiſſet Trebatius, ut eſt ejus libri initio, ad Rhetorem miſſus eſt. Quamquam mihi ex Topicis cito abeundum eſſe intelligo, quod pulcherrimam hanc artis partem, & natura primam, & uſu planiſſimam, Dialectici noſtri dudum omiſerint, ut ſe totos alteri darent, quæ in judicando poſita eſt. Moverant aliquando ſcholas rei tam neceſſariæ indormientes, viri doctiſſimi Agricola, Ramus, Gorſcius, Titelmannus, Perionius, Carbo, Trapezuntius: ſed quia nimis multa requirere videbantur, quæ ſimulari non poſſent, vicit conſuetudo; jamque ætas noſtra, cum Ariſtotelis Categorias, & pauca quædam de enunciationibus delibavit, octo ipſos Topicorum libros, tamquam alienos, prætergreditur, & in illo Analytico Mæandro, multiplici, obſcuro, impedito conſeneſcit. Omnis igitur eorum, qui nunc regnant, Dialecticorum induſtria ad argumenti refertur tractationem, quod erat a nobis tertio loco poſitum.

Quia

Quia porro non unus eſt argumentandi modus, ſyllogiſmum & inductionem ſibi ſumunt, enthymema & exemplum relinquunt Oratori. Siquis autem ab iis quærat, quid ſit enthymema & exemplum; alterum ad ſyllogiſmum, alterum ad inductionem referunt, tamquam partem ad totum, & imperfectum ad perfectum. Primum quidem hæc ipſa partitio ſatis oſtendit, ea, in quæ cadit, genere ſaltem convenire: deinde illud quæri poſſe videtur, quomodo argumentationis forma imperfecta & anguſta Eloquentiæ tribuatur, cujus natura nihil magis refugit, quam jejunitatem; plena & perfecta aſſignentur Dialecticæ, quæ copiam & ubertatem neque deſiderat, neque capit. Sed num enthymema ſit id, quod iſti putant, & qua ratione differat a ſyllogiſmo, alias examinabimus. Nunc, quoniam in argumenti explicatione verſamur, illud per mihi mirum videri ſolet, cur ab Ariſtotelis more deſciſcant, qui ſe puſillos Ariſtoteles putant, homines neſcio qui, quorum oratio tota argumentis conſtat eodem cadentibus, & per veterem quamdam cantilenam numeratis, non brevis, non preſſa, non facilis, non perſpicua, non ulla denique earum virtutum prædita, quas ipſi magno ſupercilio ab aliis requirunt. Hoſne ego Dialecticos appellem, hoc eſt acres & conciſos diſputatores, qui quæcumque proferunt, in longas & inanes propoſitiones atque aſſumptiones dilatant, crebris concluſionibus in orbem volvunt, bis terve ſingula repetunt, in minimas quaſque particulas ſecant; ne illa quidem enunciata ſine ſuis formularum ambagibus dimittentes, quæ notiſſima cum ſint, nemo, niſi bardus, ad garrulitatis gloriolam impugnat? Si hoc

ex

ex arte fit, valeat Ariſtoteles, qui hac arte tota caret. Hæc enim vero illa Dialectica eſt, cum qua nihil commune Rhetores habent; quæ tantum ab Eloquentia, quantum a ſanitate, diſtat; quæ tota argutulis fallaciis conſtat ad oſtentationum comparatis; quam nemo neque profiteri, neque mehercule intelligere poteſt, niſi, omni abjecta litterarum humanitate, in barbariem ac cœnum ſe ſe conjiciat. Quid? An tu, inquiet aliquis, ne illud quidem concedis communi opinione vulgatum, Dialecticorum eſſe adſtrictum loquendi genus, fuſum ac multiplex Oratorum? Nempe concedo libens: ſed primum quidem velim, duo hæc genera recte finiri; quod certe non faciunt Logici noſtri, dum rebus ſunt preſſi, verbis redundantes: deinde illud quoque velim, nequid nimis. Nam & Dialectici interdum cum rerum ſcientia eloquendi ſuavitatem conjungunt; qui mos eſt Ariſtotelis ipſius, Ariſtotelis dico, veteris illius Stagiritæ, qui Græce ſcripſit, non Latine: & ſæpe Oratores nudis brevibuſque argumentis adverſarium urgent; unde eſt illa cauſſarum forenſium pars, quæ dicitur Altercatio. Probo equidem, vehementerque laudo, quod primum a Zenone dictum, multis deinde placuit harum rerum Scriptoribus, Dialecticam eſſe pugno ſimilem, Rhetoricam palmæ: at ſimul illud moneo, utramque facultatem una eademque manu ſignificari; una, inquam, manu, quæ neque contrahitur, neque diducitur, niſi per gradus. Atque ego hactenus perinde dixi, quaſi cum veteribus Dialecticis agerem, qui toti in diſſerendo erant; cum ad eos potius convertenda ſit oratio, qui nunc ſcholas tenent, ſeque *cogitandi Artem*

do-

docere profitentur. Horum autem duo ſunt genera; alteri totam hanc laudem in eo collocant, ut notiones inveniantur a communi ſenſu remotiſſimæ, & in rerumuniverſarum contemplatione poſitæ, quas ne illi quidem ex toto intelligunt, a quibus tractantur; alteri diligenti quadam idearum omnium, quæ formari poſſunt, meditatione, quid in re qualibet verum, quid falſum ſit, perſpicere ſtudent; & hanc ſive ſcientiam, ſive ſolertiam, quamvis in animo inſiſtat, nec foras ad uſum diſputandi exeat, Dialecticam nominant Platonica loquendi conſuetudine. Non quæro, in duplici hac cogitandi via, utri magis appoſite cogitent; id dico, non eſſe mirum, iſtiuſmodi ſtudia, quamvis pulcra & ſublimia, cum Rhetoricis non convenire, cum abſint a Logicis quoque. Nihil poteſt eſſe nobilius, quam animum corporis pondere humi dejectum ad res altiſſimas meditando tollere, & veritatis lumine undique expreſſo colluſtrare; at niſi totum hoc in diſputationes conferatur, & comprehendi diſputando poſſit, ad aliam quamdam pertinet facultatem, non ad hanc noſtram, in qua verſamur; ſin autem & confertur, & comprehenditur, quid eſt, oro, cauſſæ, cur cogitandi artem, quam diſputandi, appellare malimus? Logicæ nomen in medium afferunt; λόγῳ autem ajunt rationem & cogitationem ſignificari. Mitto, antiquum artis nomen, Græcis Latiniſque familiariſſimum, Dialecticam eſſe, hoc eſt diſceptatricem, ut Cicero; diſputatricem, ut Quinctilianus interpretatur; mitto, ab Ariſtotele dici διαλόγων τέχνην, a Platone προσομιλητικὴν, a Protagora ἐριστικὴν, ab aliis modo ἐρωτηματικὴν, modo ἐπιχειρηματικὴν: quarum vocum

ſi ha-

si habenda ratio est, aliquid profecto amplius sonant, quam quod cogitatione perficitur: hæc, inquam, mitto omnia. Logica sit. Quid sentis de hac voce, M. Tulli? Te enim libenter interrogo, tamquam Apollinem quemdam, cujus auctoritatem siquis est qui contemnat, miror, non dicam, cur hic sedere audeat, sed quomodo hæc subsellia possit aspicere. *Altera* (inquit l. 1. de Fin. c. 7.) *Philosophiæ pars, quæ* λογικὴ *dicitur, est ars quærendi, ac disserendi*. Percurrite singulas Organi Aristotelici partes; quidquid ubique præcipitur, id fere omne ad interrogandum & respondendum pertinet, & in quadam vertitur duorum, aut plurium concertatione. Omnes illæ de syllogismo regulæ; doctrina illa omnis de vocibus Categoricis, de definitione, de divisione, de enunciatione; omnis denique ratio arguendi ac refellendi frigida est ac jejuna, si extra cogitationem non progrediatur. Jam vero quo se modo tuebitur Socrates, quomodo Pyrrho, quomodo Arcesilas, quomodo Carneades, quomodo reliqui veteres novique Academici, qui nihil sciri posse putabant, omnesque ingeniorum suorum contentiones ad disputandum referebant? Academicos dico? Dogmatici ipsi, atque adeo Græcia tota, disputandi studiosissima, omnem prorsus veri investigationem contemnit, quæ muta sit, & cogitatione finiatur. Habeant ergo sibi suam *cogitandi Artem* viri doctissimi, & ad eximia quæque invenienda nati; dum nobis in antiquo pulvere libenter manentibus communem illam multis ætatibus ac populis differendi rationem, quod æquum existimamus, non gravate relinquant. Nunc illud fortasse requiretur, utrum

eos

eos quoque Dialecticos cum Rhetoricis conjungam, qui se *Summulistas* dicunt, & in nectendis ac solvendis verborum cavillationibus otium & ætatem consumunt. Sunt illi sane magni ingenii magnæque industriæ disputatores, &, siquidem vera narrant, ducem sequuntur Aristotelem. Unde hoc sit, quove spectet, jam habete. Cum in ea tempora magnus hic Philosophus incidisset, quibus Megaricæ captiones valerent, eoque plus famæ sibi quisque compararet, quo plures posset suis interrogationibus irretire, & in arctum compellere; id serio cogitare cœpit, quomodo insanam istam veritatis contaminandæ cupiditatem extingueret, vanosque homines ad silentium adigeret. Itaque ratiocinandi artem ingenti contentione scribere aggressus, miras subtilitates excogitavit; quibus, tamquam clavo clavum, istiusmodi fallacias truderet; atque ab hac lue jam late fusa, & in dies gliscente Philosophiam liberaret. Id posteris imitatione dignum visum est, & cum temporum felicitate Sophistas non invenirent ad oppugnandum, ipsi se abundantia quadam otii calumniari cœperunt, sibique respondere; &, quæ prius necessitas fuerat, in ludum vertere, De his Seneca epist. 45. *Nectimus nodos*, inquit, *& ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat.* Quid vero si nobiscum viveret, totumque hoc artificium videret infinitis rebus exaggeratum, quæ, ut ipsius verbis utar, *nec ignoranti nocent, nec scientem juvant?* Quid si grandia ista volumina aspiceret *de ente prædicamentali & transcendentali, de terminis univocantibus & univocatis, de dici de omni prioristico & posterioristico, de fu-*

turi-

turitionis radice, *de præcisionibus objectivis*, *de principio individuationis*, *de suppositalitate*, *suppositione*, *subalternatione*, (sic enim inscribunt) quorum ne titulos quidem aut fando audisset, aut cogitando perciperet ? Cum enim id quoque in arcanis habeant, non oportere Philosophum usitate loqui, nemo ad illos accedere potest, nisi prius discat, quam cuique voci rem subjiciant. Novi equidem, morem hunc a Stoicis manasse, qui non sententia modo, sed verbis quoque a populo differre volebant; sed ut multa a Zenone suo Seneca sumpsit de bonorum & malorum finibus, omninoque de beata vita, ita nodos illos, & ἀπόρους λόγους, in quibus reliqua Stoicorum turba sibi placebat, neque probavit umquam, neque duxit imitandos. Ex quo intelligitis, quid mihi sentiendum sit. Nihil magis Sophisticum puto, quam quod ab hoc genere hominum adversus Sophistas disputatur. Opponunt enim acumina acuminibus; & rigidam quamdam metiendi sermonis superstitionem tradunt, per quam ad oppugnandi & repugnandi exercitationem fortasse proficiscitur, ad eam, quam quærimus, veritatis illustrationem certe parum. Quod si teneamus, quid sit nomina pro rebus sumere; ludere in ambiguo; tribuere omnibus, quod convenit alicui tantum; ex fortuitis necessaria colligere; componere quæ non sunt componenda; dividere quæ dividenda non sunt; denique si illa captionum genera non ignoremus, quæ sunt ab Aristotele in Elenchis descripta, & ab optimis interpretibus ex communi consuetudine explicata, non erit opus istorum bibliothecis impallescere, ut per multas amba-

bages & salebras tandem aliquando discamus, signum cæleste non latrare, etsi *canis* nominetur; Solem & Lunam non esse septem, quamvis ex *septem* planetis sint; poma non esse fugienda, licet *mala* dicantur; quamvis Deus sit *ubique*, tamen non esse adverbium. Quæstiunculæ istæ tam leves, tam minutæ, tam frugis expertes, neque dicentem, neque differentem decent; & quod idem Seneca monet, subtilius solvuntur, si contemnantur. Gravius quiddam est atque præstantius, in quo nos disciplinæ hujus nostræ rationem ponimus, & cum Oratoris opere conjunctum dicimus. Serio disseratur oportet: serio autem disserere, non est cavillosa verborum comprehensione populum admirantem, quæ non intelligit, ludificare, aut cum ludificantibus congredi; sed certa ab incertis, a veris falsa, probabilia ab improbabilibus, si fieri potest, & quatenus potest, plana & perspicua oratione separare: quæ quidem oratio quamdiu temperate fertur, Dialectica est; ubi assurgit, figurisque & affectibus incitatur, cognatæ facultatis nomen assumit. Abeant vero hinc apud barbaros, quicumque societatem hanc, non tam ab hominibus, quam ab ipsa natura conflatam, dirimere conantur, & Logicæ genere nescio quo nauseantes juvenum animos imbuere, per quod omnis antegressa litterarum cognitio, libero capite & ingenuis moribus digna, obliteretur. Quærant sibi alias terras, ubi se suamque illam tam exsuccam blaterandi formam venditare possint, quæ cum hujus loci more atque instituto, cum hoc Patavino ingenio ad humanitatem & elegantiam facto, cum hoc cælo atque solo a nu-

nugis alienissimo pugnat mirum quantum. Sed hic certe numquam pedem ponent, quamdiu vos, Viri doctissimi, quemadmodum facitis, exemplo vestro inter pauca præteritarum ætatum memorando resistetis. Audiant, si quis eorum tamquam vento jactatus ad hos parietes umquam accedit, audiant, inquam, ab his Philosophis, ab his Theologis, ab his Medicis, ab his Jurisperitis, quid sit vere & sapienter disputare; hinc cujusque rei quæ natura sit, & quomodo explicari debeat, si quid remanet sanitatis, aliquando cognoscant; ex hoc tamquam templo Palladis voces & oracula, hoc est disciplinarum dogmata rectis momentis examinata, & ad publicam felicitatem volentibus nolentibusque proposita, accipiant; ita denique statuant, se, siquid sapere supra horum sapientiam velint, omnino desipere. Ego certe mihi disputandi leges non aliunde sumendas duco; quas ubique tenere tametsi pro dignitate non potero, voluisse tamen & contendisse, cum erit mihi semper apud æquos æstimatores honorificum, tum illa carebit invidia, quæ insolita afferentes comitatur. Hæc mihi exempla ante oculos posita dies noctesque contemplabor; & si quid umquam aut dicendo, aut docendo potui, in posterum eo conferam, ut ad hujus consuetudinem loci conformetur, in quo Dii hominesque Italicarum litterarum fortunam, multis casibus jactatam, statuisse videntur, & ad immortalitatem firmasse. Voluntatis hujus meæ consiliique testes habebo vos, lectissimi Adolescentes; teque in primis, nobilissime atque ornatissime *Prosyndice*, qui fraternæ laudis æmulator, non solum auctoritate reliquis præes, sed morum elegantia, gravitate, & splen-

& ſplendore quodam plurimum præſtas: neque vero vos appellare auderem, ſi aut quippiam pollicerer, quod non eſſet e re veſtra, aut quod polliceor in tanta celebritate, non quavis conditione præſtandum putarem. Quod ſi rerum agendarum felicitas omine aliquo continetur, gratulor egomet mihi, quod primum hunc meorum laborum induſtriæque diem tu præſentia tua, optime ac præſtantiſſime Senator, ornare volueris, ac pignus veluti quoddam mearum contentionum publico nomine accipere. Conſpectus hic tuus admodum gravis, ſed idem tamen longe ſuaviſſimus, ita me recreat atque confirmat, ac ſi Venetum ipſum Senatum, illamque majeſtatem ſummis Principibus verendam, repente in has ædes translatam viderem, ejuſque me judicio ac ſapientiæ committerem. *Mocenicum* nomen ex omni temporum memoria Patavinis fauſtum, & ſingulari quadam ratione, quantum in Republica licet, a nobis cultum, numquam ſe magis prodidit, & quale quantumque eſſet oſtendit, quam cum tu, *Aloyſi*, Præturam hanc dudum jacentem ſummo noſtro bono ſuſcepiſti; tuaque iſta prudentia plane Veneta, benignitate iſta plane tua, graviſſimis rerum anguſtiis ac difficultatibus aut levamen, aut ſolatium attuliſti. Tene hunc virtutis ac beneficentiæ curſum a Majoribus cœptum; habes memorem Civitatem, in qua tibi tuorum benefactorum gratia diutiſſime conſtabit. Ego certe, ut de me ſpondeam, cum aliorum beneficiorum, quæ plurima & maxima accepi, tum hujus præſertim memoriam totius vitæ obſervantia ſtudioque colam; & ſiquis addi ſponte currenti

ſtimulus poteſt , tu mihi animo perpetuo obverſaberis ; neque committam , ut quod opus tam bonis auſpiciis inchoavi , ullo umquam tempore frigeſcat.

Habita eſt XIII. Kal. Febr. MDCCXXIV.

EPI-

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.
AD GYMNASII PATAVINI MODERATORES.

JUvit me, SENATORES AMPLISSIMI, Oratoriam Artem cum Dialectica vel ob id maxime conciliare, ut primum hoc laboris specimen jussu vestro suscepti ad vos ipsos ominis gratia afferre possem; & siquidem recte caderet, alia subinde generis ejusdem producerem, vestrisque nominibus longe splendidissimis exornarem. Nam ipsa per se Dialectica, ut est in Isocratis epistola ad Alexandrum, non pertinet ad viros Principes, qui neque inter se contendere verbis debent, neque aliis concedere, ut contra se disputent. Agnoscite igitur facultatem illius affinem, cujus in primis ad populorum regimen & reip. administrationem magnus est usus: Quamquam vobis totius rei litterariæ moderatoribus nihil est ex hoc quidem genere, quod non magnopere conveniat; nisi ea forte de caussa, quod ab auctore non satis idoneo proficiscatur. Et nimirum hoc restat excusandum, quod tam infirmi ingenii homo primum ad vos accedam daturus aliquid; deinde vero exiguum libellum promam, quod horæ unius opus videri possit. Ita sunt, credo, principia omnia; quæ si vos non improbabitis, tempore ita crescent, ut etiam timendum sit, ne magnitudine ipsa aliquando laborent. Quidquid hoc erit, nutu vestro temperabitur, quibus, me totum fidemque meam ita obstringo, ut laboribus extingui malim, quam aut ignavia deficere aut malitia fallere. Valete.

ORATIO XIV.

DE DIALECTICÆ AC RHETORICÆ DIFFERENTIA.

Habita in Patavino Gymnasio anno MDCCXXIX.

OMnes fere, qui in hunc locum ascendunt, ut publice doceant, diligentissime cavere solent in tanta ista, quæ sæculum tenet, opinandi licentia, ne quid forte proferant, quod aliquando revocare conentur. Ego vero illo ipso die, quo me primum vobis dedi, tale aliquid in medium attuli, & persuadere conatus sum, quod sane intelligerem, me non perpetuo defensurum. Quid enim? Cum contendebam, tantam esse Rhetoricam inter & dialecticam similitudinem, tantamque affinitatem, ut vix altera ab altera secerni posset, videbar ne vobis ex animi sententia loqui, an vero caussæ temporique servire? Scilicet cum ex mitioribus studiis ad dura hæc atque aspera transirem, & ipse me collectis undique similitudinis rationibus solari quoquo modo conabar, & aliis nimia quadam cura in rem novam intentis admirationem excutere. Nunc quis me jure reprehendat sive Academicum hominem, ut mihi placet; sive Peripateticum, ut placet illis, qui studia nostra moderantur; quis me, inquam, jure reprehendat, si animo jam confirmato & ab humanis judiciis securo in contrariam partem dicere agredior; & ostendio, quam longo intervallo Dialectica a Rhetorica distet?

ſtet? *Mihi ſemper* (inquit Cicero in Tuſcul. 2. c. 3.) *Peripateticorum Academiæque conſuetudo de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi non ob eam cauſſam ſolum placuit, quod aliter non poſſet, quid in unaquaque re veriſimile eſſet, inveniri; ſed etiam quod eſſet ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt.* Quamquam nihil eſt a nobis in prima illa exercitatione ad extrema ductum; ſed ita quæ communia & ſimilia ſunt inter duo hæc ſtudiorum genera commemoravimus, ut non dedeceat hoc tempore, tamquam ex parte altera, afferre propria ac diſſimilia. Addo etiam illud, venientibus primo in lucem hanc more majorum ſtatim eloquentiæ campum patefieri; neque tam ab iis poſtulari in hujuſmodi ingenii periculo, ut vera diſputent, quam ut acute copioſeque oſtendant, ſe inſtrumentis illis non carere, quæ ad publicam diſputandi formam neceſſaria ſunt. At vero jandumdum occupata a nobis provincia, traditaque iterum ac ſæpius veritatis inveniendæ ac judicandæ ratione, turpe eſſet, artium naturam adhuc obtegere; & per vana quædam ſimulacra, ad illius conditionem temporis quæſita, hominibus fucum facere. Accipite igitur non jam ab Rhetore, ſed a Dialectico, quid inter utrumque differat, ne forte exiſtimetis, artes ac diſciplinas ſine cauſſa multiplicari.

Cum Dialecticam dicimus, vel inſtitutionem quamdam ſignificamus, quæ, recte diſſerendi leges continet a rebus avulſas, & *docens* nominari ſolet; vel ipſam diſſerendi exercitationem intelligimus, cum rebus, de quibus diſſeritur, conjunctam, quæ *utens* communi ſcholarum nomine

appellatur. Eodem ferme pacto dividi Rhetorica potest, ut alia sit, quæ rationem dicendi tradit; alia, quæ in dicendo occupatur. Utraque igitur utrique conferri potest. Nos, nequid ambiguum afferamus primum Dialecticam *docentem* cum *docente* Rhetorica comparabimus; tum ad utramque *utentem* ordine deveniemus.

Dialectica igitur, primo illo modo si accipiatur, est ars, quæ veri inveniendi ac judicandi præcepta tradit, qualia sunt, ea, quæ Topicis & Analyticis libris ab Aristotele comprehensa sunt; quæ qui tenet, quacumque in re versetur, recte differit, unde nomen ipsum dialecticæ est. Qui Artem hanc a Rhetorica differre nolunt, statim inveniendi præcepta communia faciunt; totamque illam institutionem Topicam, quam Aristoteles in Dialecticorum ditione posuit, ad Rhetoras propagant. Quod autem gravissimum est, id ipso fieri ajunt Aristotele auctore, qui initio Rhetoricorum multis verbis ostendit, argumenta in primis ad Oratoriam pertinere facultatem; eosque valde reprehendit dicendi Magistros, qui antea floruerant, quod nihil nisi de movendis animis & ornanda oratione præcepissent. Primum igitur animadverto, non defuisse ex veteribus sapientissimis viris, qui de argumenti inventione nihil laborandum Rhetori existimarent. Non defuisse autem? imo vero fuisse omnes, qui de Rhethorica ante Aristotelem scripserant, si ejus testimonio credimus, quod nobis opponunt. Deinde concedo equidem, Topicam doctrinam caussis adhibitam, idest quæstionibus finitis, quæ tempus, locum, personam respiciunt, in Rhetorum potestate esse; sunt enim cuilibet disciplinæ pro va-

rie-

rietate materiæ Topica ſua: attamen communia huius artis præcepta de generibus & formis, de cauſſis & eventis, de abſolutis & comparatis, de antecedentibus & conſequentibus, ceteraque ordinis hujus per generales argumentorum claſſes digeſta, & Logicis formulis expreſſa, non ab aliis quam a noſtris, peti debent. Teſtem producimus illum ipſum, quem tanti faciunt, Ariſtotelem. Hic enim in Topicis libris, ut refert Catulus apud Ciceronem 2. de Orat. c. 36. *propoſuit quoſdam locos, ex quibus omni argumentandi via non modo ad Piloſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſſis utimur, inveniretur*. Et ſane cum Rhetorica & ſit, & ab eo dicatur in libro Rhetor. 1. c. 9. propago quædam & particula tum Dialecticæ, tum Civilis ſcientiæ; quemadmodum quæ ad mores & civilia inſtituta pertinent, non ipſa per ſe tractat, neque ex ſuo fundo ducit; ita aliunde mutuari debet quidquid ſibi ad defendendam argumentis veritatem opus eſſe cognoſcit. Nolim videri difficultates difficultatibus augere apud eos, qui non facile concedunt, atque adeo ne intelligunt quidem, quomodo Rhetorica Civilis ſcientiæ pars ſit. Id non una explicari ratione poteſt. Quidam ajunt, iccirco Rhetoricam eo referri, quod propria ejus materia actiones ſint humanæ; ut eſt in Dialogo de Cauſſis corrup. Eloq. c. 31. *Veteres intelligebant, opus eſſe, ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honeſto ac turpi, de juſto & injuſto diſputatur. Hæc enim eſt Oratori ſubiecta ad dicendum materia. Nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de utilitate, in laudationibus de honeſtate dicimus*. Sed

quia res omnes, quæcumque in disceptationem cadere possunt; revera subjectæ Oratori sunt, quamvis aliæ magis, aliæ minus subjiciantur; alia quadam via Rhetorica ad Civilem rationem revocanda videtur. Sic igitur habete, tria esse in dicendo, quibus maxime victoria comparatur; primum ad dicentem spectat, cujus mores ad fidem faciendam maxime valent; alterum ad auditores, quorum animi affici debent atque inclinari; tertium ad rem ipsam, a qua probationes ducendæ sunt. *Ratio omnis dicendi* (inquit M. Antonius in libro Ciceronis 2. de Orat. c. 27.) *tribus ad persuadendum rebus est nixa; ut probemus vera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quemcumque caussa postulabit motum vocemus*. Quæ verba ex ipsis fere ducta sunt Aristotelis verbis 1. Rhet. t. 53. Αἱ μὲν πίστεις εἰσὶν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναί πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. Adhibendi sunt igitur loci de vita & moribus ad conciliandos & permovendos auditores. Ac nisi volumus locos istiusmodi Rhetoricos facere, totamque Civilem scientiam suo jure spoliare; ne illos quidem, quibus ad probandum Oratores utuntur, Dialecticæ auferre debemus.

At quærat a nobis fortasse aliquis, si Topica doctrina omnino ad Dialecticum pertinet, qui fiat, ut eam tamen Rhetores tractent ferme soli? Dicam libere, quod sentio, quandoquidem mihi contigit in utraque facultate versari. Ex quo cœpit Rhetorica ante disciplinas rationales tradi, factum est, ut puerorum animi rebus vacui, haud aliter possent ad tolerabilem aliquam, si non elo-

quen-

quentiam, ſaltem loquentiam præparari, niſi dicendi magiſtri communes argumenti inveniendi locos in artem inferrent. Itaque noſtræ huic diſciplinæ Topicam doctrinam quaſi clavam Herculi eripuerunt; ut jam Dialecticus de Topicis hiſcere quidem audeat, aut plus paullo plus hiſcere, quam licet in re ab alio uſu capta. Quidam id cenſent eo fieri, quod cum olim Rhetorica, nondum inventa Dialectica, ſcholas occuparet, ipſi ſibi Rhetores inveniendi præcepta formare coacti ſunt; non quidem univerſe, quod poſtea a Dialecticis factum eſt, ſed quatenus ſuo illi inſtituto, quod intra judiciorum controverſias tenebatur, ſatis eſſe putabant. Quæ res in cauſſa fuit, ut poſteri eamdem rationem ſecus, & ut fit in acquirendo jure, terminos prægreſſi, intra quos invenere quos ſequebantur; ipſi Dialecticæ jam repertæ & ad ſummam perfectionem adductæ propria quædam hujus generis abſtulerint, quorum in Rhetorica vix ullus ſit uſus. Qualiſcumque tandem rei hujus cauſſa ſit, Stoici quoque ipſi, qui omnium ſubtiliſſimi in diſſerendo habiti ſunt, & ob excellentiam Dialectici nominati, Topica omittebant; non quod inventione argumenti carere ſe poſſe exiſtimarent, ſed fortaſſe quod pars hæc ipſis prærepta, & juventuti mature tradita in Dialecticas ſcholas afferretur. Hoc nomine reprehenduntur a Cicerone in capite Topicorum ſecundo, qui locus notiſſimus eſt. Quamquam inveniendi argumenti artem qui totam Rhetori tribuunt, minus ægre ferendi ſunt, quam qui, noſtri quoque juris ratione habita, poſſeſſionem communem faciunt. Quid enim opus eſt, artes duas in rem unam venire, eodemque cardine

dine

dine verti? Cum ego Dialecticus tibi aperui, quæ ſint in genere univerſo cujuſque rei facies, unde omnis inveniendæ veritatis ac defendendæ ratio colligitur, quid neceſſe eſt, eſſe Rhetora, qui doceat idem? Aut ſi Rhetor eſt, cur Dialecticus ſine cauſſa conſulitur? Aut ſi uterque idoneus habetur, quis tamen non videt, alterum eſſe dominum ſolummodo χρήσει, alterum etiam κτήσει; alterum uti propriis, alterum commodatis?

Utinam tamen hic hærerent; nec in judicando, quod eſt alterum diſſerentis munus, ſe nobis Rhetores conjungere vellent. Porro judicare nihil eſt aliud, quam, invento argumento aliquo, ita illud explicare verbis, & Logica trutina examinare, ut, quæ ſit ejus vis, quantaque ſit, perſpicue cognoſcatur. Id cum ex arte fit, quæ abſtruſa latebant, ſtatim emergunt; omneſque ſeu veri, ſeu falſi gradus recte cernentibus ac judicantibus ſe produnt. Vix puto eſſe aliquem ex vobis, qui non videat, totum id ad eam diſciplinam pertinere, cujus eſt, ut Cicero ſcribit in Bruto c. 41. *rem univerſam tribuere in partes; latentem explicare definiendo; obſcuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde diſtinguere; poſtremo habere regulam, qua vera & falſa judicentur; & quæ quibus poſitis ſint, quæve non ſint conſequentia*. Definit profecto etiam Rhetor, dividit, argumentatur; ſed ex legibus a Dialectica acceptis: in his autem ipſis non admodum diligens eſt, quod facile ſibi putet orationis fuco fallacias occulere, & rem pro re concioni venditare. Sunt qui concedant, judicia veri ad Dialecticum pertinere: iidem tamen ſimilia vero judicari ab Rhetore volunt; & quemadmodum

ille

ille syllogismi atque inductionis naturam aperit, quibus veritas manifestatur, ita hunc enthymematis & exempli leges explicare ajunt, unde efficitur verisimilitudo. Itane igitur, quot erunt veritatis gradus & conditiones, totidem constituentur disciplinæ? Non sic profecto sensit Aristoteles cum scriberet in libro Rhetor. 1. c. 5. τό τε ἀληθὲς καὶ τὸ ὅμοιον τῷ ἀληθεῖ τῆς αὐτῆς ἐστι δυνάμεως ἰδεῖν. *Ejusdem facultatis est, verum, & simile vero cognoscere*. Quamobrem idem eodem loco Rhetora ad Dialecticum mittit, ut ab eo argumentandi rationem sumat; quod cujusmodi sit diligenter attendite. Omnis argumentandi ratio procedit vel ab universalibus ad singularia, vel a singularibus ad universalia; hoc est, vel a mente ad sensus, vel a sensibus ad mentem. Primus modus syllogismum constituit, ut cum dico: *Affectio omnis differt a re, cujus est affectio; figura autem hujus tabulæ est affectio ejus; igitur ab ea differt.* Hinc manat Rhetoricum enthymema, quod naturam syllogismi habet, nec ab eo differt, nisi modo quodam; ut nos alias ostendimus adversus Dialecticam turbam. Modus alter, qui a sensu ad mentem pergit, & ex singularibus colligit universale, inductio vocatur, cujusmodi erit, si dicam: *Prudetia, justitia, temperantia, fortitudo id habent singulæ, ut laudentur; laus igitur omnem virtutem consequitur*. Hinc enascitur Rhetoricorum exemplum: quod licet in singularia tendere videatur, & progredi ἀπὸ μέρους πρὸς μέρος, ut loquitur Aristoteles; attamen reipsa tendit in universale, & ab eo vim suam capit. Nam cum dico: *Gracchi sunt occisi; ergo & Catilina debet occidi*: hujusmodi argumentatio eatenus valet, quatenus ta-

ci-

cita quadam virtute efficitur, si Gracchi sublati sunt, omnem seditiosum civem tollendum esse, proindeque & Catilinam. Quæ cum ita sint, nulla est Rhetorica agumentandi forma, quæ ad Dialecticam non referatur. Et ut a capite arcessam, tota veri judicandi ratio, imo & inveniendi, ut est paullo ante demonstratum, nostra est; nec de illa præcipere aliquid, nisi ex hoc fonte petitum, Rhetores possunt. Quid est igitur, inquies, de quo præcipiant jure suo? Scilicet de modo ornandæ ac dilatandæ orationis. *Esse* (inquit Cicero in Orat. c. 32.) *perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus atque finitimam Dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere; attamen utrumque in disserendo est. Disputandi ratio & loquendi Dialecticorum sit, Oratorum autem dicendi & ornandi*. Quid est autem per Deos immortales, cur Rhetoras suæ conditionis pœniteat? An levis operæ & exiguæ judicant, quod jam sit inventum, eloqui & expolire, nisi nostræ quoque artis munia sibi sumant? Teneat quisque fines suos. Cum rebus egent, a nobis petant; nos vicissim, cum verbis egebimus, ab illis mutuabimur. Neque enim ii sumus, ut, quod nobis deest, turpi verecundia diffiteamur; aut cum fatemur, inquinate tamen velimus obscureque disputare, ne ad alios artifices confugiamus. Utrique in omnem disceptationem venimus; idem tamen utrique præstare non possumus. Vires conjungamus; nos illis argumentorum vim, illi nobis sermonis nitorem impertiantur.

Hic

Hic vero etiam a nostris mihi timendum video. Audivi enim nonnullos, qui gravi supercilio dicerent, se non rhetoricare, sed veritatem quærere: quasi vero cum barbarie veritas coalescere possit, cum sermonis elegantia non possit. Quæ malum est veritas ista, quæ tam male habitat; quæ in luto volutatur; quæ lucem ferre non potest; quæ inter barbara & inquinata eminet, inter culta & nitida jacet? Nempe veritas Sophistica, quæ qualis sit, statim apparet, si ex suis tenebris & ambagibus educatur. Accipio excusationem, cum illud Manilii nobis occentant lib. 3. v. 39.

Ornari res ipsa negat, contenta doceri.

Sed interim tamen mecum ipse reputo, quanta sit istorum hominum calamitas, qui suorum ingeniorum conatus ad monstra tam deformia adjecerunt, ut omnem respuant humanitatem. Nullum clarius esse puto argumentum pessimi, quam hoc ipsum, quod jactant ad excusandum. Nam quid isti simile Manilii habent? Ille rem novam atque intentatam Poeticis numeris comprehendere nitebatur, planetarum stationes, sortium discrimina, horoscopos, athla, & alia id genus Astrologica nomina, quæ ne flecti quidem Latine poterant. At qui naturales disciplinas, aut civiles, aut sacras tot locis, tot ingeniis, tot litteris elegantissime proditas atque explanatas, rursus dare aggrediuntur, novisque commentationibus amplificare, qua fronte Manilium appellant, & Poetam, & pro illo instituto nitidissimum, ut cœnum sordesque suas tanto nomine tegant? Appellent Ciceronem potius, omnium litterarum omnisque doctrinæ magistrum; & ab eo tandem aliquando discant, quo se mo-

do

do metiri debeant, & quibus terminis suas contentiones definire. *Fieri potest* (inquit Tuscul. 1. c. 3.) *ut recte quis sentiat; & id, quod sentit, polite eloqui non possit. Sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & litteris*. Qui ita scribunt, perinde faciunt atque illi, qui optimas dapes in mensa conspurcant, ne ab aliis tangantur; ac proinde *suos libros*, ut idem ait Cicero, *ipsi legunt*, ceteri stomachantur. Magna hæc apud vos animi confidentia dico, ubi nemo sibi dicta suspicari potest. Quilibet vestrum & sumit ipse, quæcumque potest, ab arte dicendi, ad squalorem suarum disputationum detergendum; & alios plura sumere ad nitorem & ornatum, dum intra modum faciant, sine invidia & sine obtrectatione patitur.

Sed jam de Dialecticæ, ac Rhetoricæ præcepti satis multa diximus. Nunc ad utriusque usum veniamus oportet. Et ne ab ordine in parte prima instituto discedamus, videtur ne vobis Orator communibus locis eadem ratione uti, atque Dialecticus? Hic plenas & perfectas definitiones requirit; ille descriptione quavis contentus est. Dialecticus dividendo & partiendo cavet, nequid desit, nequid redundet; Orator nihil fere hujusmodi habet legibus adstrictum. Alter caussas rerum proprias & proximas, eventa caussis respondentia, signa necessaria, antecedentia & consequentia adhibet in argumentando; alter caussas quaslibet idoneas existimat, quamvis alienas & remotas, eventa fortuita, signa sive adjuncta sive conjuncta, affectiones cujusquemodi rerum ac

per-

personarum ; uno verbo , quidquid aliquo modo valet ad tractandos sensus hominum, & popularibus opinionibus imbuendos. Dialecticus refert probationes suas ad res ipsas, Rhetor ad auditorum animos accommodat : quia hic movere studet , ille non item , satis beatus , si vicerit. Quid opus est pluribus? Orator cum populo agit, Dialecticus cum sapientibus ; ille actionem , hic cognitionem spectat ; illius virtus fere tota in civilibus negotiis cernitur, hujus in disputationibus scholasticis ; alter vincere acutis interrogationibus, alter persuadere morata oratione conatur. Hinc , opinor , manifestum est , quam diversis indigeant ad inveniendum locis ; eosdemque cum adhibent, quam diversa ratione adhibeant.

Sed longe maxima in usu veri judicandi harum disciplinarum differentia est: Quamvis enim ratiocinandi forma una sit, a Dialecticis profecta ; attamen aliam quamdam rationem nomenque induit, cum Rhetoricis argumentis inducitur. Nos , quia vera tantum, & veris proxima quærimus, syllogismis atque inductionibus disputamus ex ipsa rerum natura petitis, & ad exquisitas artis leges castigatis: Oratores, qui persuadere quovis modo student, & populum ducere , primum quidem externa quædam argumentandi genera adhibent , ex tabulis testibusque dicta ; deinde parium comparatione utuntur , quorum genus omnes exemplum vocant ; tum , ad interna quoties veniunt , non vera & necessaria curant, sed veris ac necessariis quoquo modo similia. Probationes porro ipsas , quarum partes Dialectici uno ordine semper efferunt , eoque recto, Oratores multipliciter variant & invertunt,

tunt, a complexione fere incipientes, & in propositionem desinentes. Quo spectat illud Cicer. in Partit. c. 13. *Altera argumentatio* (idest Rhetorica) *quasi retro & contra, prius sumit quae vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis, jacit ad extremum*. Quid quod Dialectici universi generis quaestiones tractant, quarum finis non ultra cognitionem & victoriam in disputando progreditur; Oratores autem, quorum opera quaestionibus finitis est adjecta, id propositum habent, ut eos, quibuscum agunt, ad assensionem & actionem trahant, inclinent, impellant? Ex quo fit, ut Dialectica argumenta Graeci dicant ἔνδοξα, idest, opinabilia; Rhetorica πιθανά, idest, persuasibilia. Neque enim satis Oratori est ita in foro, aut in Senatu dicere, ut qui audiunt, se minime pares resistendo fateantur; nisi animo victi atque inclinati id assentiendo probent & faciant, ad quod oratione impelluntur. Dialectico linguam vicisse satis est; quamvis ille, quicum disputat, ut scribit Seneca ep. 82. *ad confessionem perductus aliud respondeat, aliud putet*. Hoc nihil est, si recte reputamus, in praesenti negotio valentius: quandoquidem nulla major excogitari distinctio potest, quam quae oritur a fine, in iis praesertim facultatibus, quae instrumenti rationem habent, & aliis inserviunt. Vulgo ea solet haberi differentia princeps, quod Dialectici presse & anguste, Oratores fuse lateque differant; Dialectici loquendo, Oratores dicendo; illi jejunis aridisque interrogatiunculis, hi plena perpetuaque oratione. Alii totum discrimen hoc contemnunt, tamquam in modo, non in re

posi-

positum. Sed revera gravissimum est, & ab ipsa istarum artium natura officioque petitum. Etenim, si rem altius ab ipso capite repetere volumus, differentis officium est, primum quidem eas notiones invenire & apte conjungere, quæ vera germanaque societate sibi cohærent; tum eas quoque componere, quæ aliquam inter se affinitatem aut similitudinem habent. Primum illud qui præstat, Dialecticus dicitur; qui in altero excellit, Oratoris nomen sibi adsciscit. Uterque autem in Sophistam degenerat, si ea colligat, simulque sociare velit, quæ sibi respondere videntur, nullo tamen modo respondent. Dialecticus igitur cum ea conjungat, quæ vel natura, vel firmo quodam sapientum judicio inter se continentur, modo res clare nitideque explicet, nullis præterea indiget adminiculis. At Orator cum levia multa affinitatis ac similitudinis genera complectatur, quæ vel a suspicione nascuntur, vel a vulgari presuasione, vel ab ipsa etiam sermonis ac litterarum figura, tam tenue differendi genus modis omnibus, quoscumque caussa capit, fulcire & roborare debet, tum miscendo animi motum, in auxilium adscita Civili scientia, tum augenda & coloranda oratione, quæ ipsi propria supellex est.

Hæc cum ita sint, non tamen negare ausim, duas has facultates inter se coire, seque mutuo sustentare; ut in uno eodemque sermone utriusque vires ac virtutes appareant. Id cum fit, inventio ac dispositio Logici juris est; elocutio & actio pertinet ad Oratorem: quod recte vidit, & luculenter explicuit acerrimo vir ingenio, Gaspar Scioppius in Pædia Politices p. 21.

Q Qui

Qui rem his momentis expendet, jam intelliget, cur olim integra oratione contenderim, ad Rhetoricam accedenti magnam esse in primis verborum curam suscipiendam. Nam cum stilus Rhetoricis exercitationibus formatus est, cetera subeunt aliunde adscita, & ad fidem faciendam facile promoventur. Minutuli quidam declamatores, qui plus judicant, quam intelligunt, statim putarunt, me veteres artium fines movisse, ac veluti Gracchum quemdam reip. litterariæ tranquillitatem perturbasse. Itaque alii alia requirere, iidemque alio tempore alia, quæ me artis ignoratione, quam a me ipso accepissent, omisisse fingebant. Sed cum maxime nitebantur, Tullianis formulis ex Nizolio sumptis & insulse compactis, modo hoc, modo illud Rhetori adjicere, informe nescio quid & confusum edebant, falsa quadam Latinitatis specie oblitum, in quo nihil esset, nisi sonus inanis. Hos ego jamdiu, qui tam stulte obtrectando inclarescere student, in ordinem coegissem, nisi navi & honesti hominis ira fæcem hanc Rhetorici ludi prorsus indignam existimassem. Est illis supplicii loco & thus,

Et piper & quidquid chartis amicitur ineptis.

EPI-

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD GYMNASII PATAVINI MODERATORES.

QUemadmodum Oratio hæc non potest ab illa separari, quam habui, cum primum publice docere cœpi, ita eisdem auspiciis uti debet, idest vestris. Aliter si esset, vix auderem ad exigui libelli præsidium nomina tam splendida compellare. Quamquam, utut est, res istiusmodi qui mole metitur, nihilo plus videt, quam quod in sensus incurrit. Ac siquid est in mole pretii, ea mihi litterarum pars a vobis commissa est, in qua non difficile sit grandia volumina invenire. Nam cum superioribus annis opinio increbuisset, Dialecticam esse fallendi artem ad alendas scholasticas pugnas, fallendi autem viæ sint plane innumeræ; factum est, ut non singuli modo homines, sed Collegia quoque in idem institutum sacramento adacta, bibliothecas potius, quam libros, ederent. Ego cum a Cicerone didicissem, disciplinam hanc nihil esse aliud, quam viam & rationem veri inveniendi; recta autem ad verum via una sit, eaque brevis; omnes ingenii mei contentiones eo contuli, ut veterem simplicitatem ac brevitatem revocarem. Habuistis alias rei hujus testimonium; & nisi me amor verum mearum fallit, etiam probastis Nunc mihi visum est, in litterarii hujus curriculi instauratione Dialecticæ naturam magis magisque a-

perire; & a gravi quadam ambiguitatis suspicione, in quam cum ab aliis, tum etiam a me ipso olim conjecta fuerat, liberare. Quod volui, num recte præstiterim, vestrum erit judicare; pronamque in hæc studia voluntatam, non verbis, sed re, ut profecto soletis, promovere.

ORATIO XV.

Habita ab Adolescente Scholastico ad instauranda Artium Studia Gymnasii Patavini.

De Litterarum & Artium felicitate.

ANimadverti (NN.) omnes fere Oratores, qui superioribus annis in hunc ornatissimum locum ascenderunt, de artibus ac literis verba facturi, unam ex omnibus Medicinam sumpsisse, de qua dicerent, in eaque una versatos esse. Quasi vero dies hic non artibus omnibus recensendis institutus sit; aut Medicinæ nomine ipsa quoque Theologia, Mathesis, Philosophia, Humanitas denique ipsa, & omne litterarum genus contineatur. Ego vero artibus ritu solemni proludere jussus, ita de universis dicam, ut nulla de silentio nostro queri possit; ita universas defendam, ut nullius caussa prætermissa videatur. Placet enim mihi eorum criminationes refellere, qui antiquitatis admiratione capti, ac pæne lymphati, sæculi hujus studia contemnunt, nihilque probant, nisi *quæ terris semota suisque temporibus defuncta vident*. Contendam igitur, illos injuria queri, qui de nostrorum studiorum conditione queruntur; & quantum in me erit, conabor ostendere, ad litterarum & artium felicitatem nihil prorsus hac ætate desiderari. Id dum facio, tu primum fave, Præsul amplissime, qui totus ad facilitatem & benevolentiam compositus es: favete vos deinde, præstantissimi Civitatis hujus Moderatores, in quorum præsidio ac tutela non ego modo tan-

tulus adolescens, sed universa hæc clarissimorum virorum Corona libentissime conquiescit. Tu quoque nobis adesto auspicio tuo, nobilissime Pro-Rector ac Syndice, & hoc primum die fac ut significes, qualis in posterum toto litterario curriculo futurus sis.

Duo sunt, quæ passim queruntur gravissimi antiquitatis patroni, & esse jam nimio plus a veteri studiorum industria descitum; & in hac tamen artium ac litterarum incuria non deesse homines, qui novo quodam usi critices studio, Scriptores ipsos vetustate verendos ac prope sacros, sine ulla verecundia aggrediantur. Alterum illud cum sit minime verum, minime criminosum alterum; non erit, opinor, difficile utrumque refutare: eisque re tota litteraria inter dicere, qui privatas ignaviæ suæ caussas in communem temporum conditionem stultissime conferunt. Quid enim deest hoc tempore homini, non invito prorsus Apolline nato, ad omne litterarum genus vel in patria, vel non procul a patria facillime capessendum? Quam multa in omnibus fere urbibus ad liberalem juventutis institutionem constituta Collegia? Quot ubique artibus ac disciplinis excolendis positæ Academiæ? Quam varia ad animi corporisque cultum inventa exercitationum genera? Ut jam non toto orbe, quemadmodum olim, magnis impensis ac laboribus conquirendi Magistri sint, sed contra Magistris innumeris ubique invitantibus, juventus ipsa evocari debeat, rogari, cogi. Numquid est igitur, cur heroicæ illi Pythagoræ, aut Platonis ætati invideamus, quorum alter ut edoceretur, Ægyptum, Persiamque totam lustrare coactus est; alter &

Ta-

Tarentinos ſapientes adire, & Locrenſes, & Ægyptios, & alibi ſane multos? An vero illa ſui deſiderium reliquerunt aurea, ut appellant, Romanorum tempora, ad quos nec pervenere litteræ niſi ſero, & cum perveniſſe viſæ ſunt, in Atticam tamen ad eas comparandas migrare oportebat, aut Atticos homines domi alere; quod pleraque melius Græce, quam Latine, quædam etiam Græce tantum diſputari poſſe crederentur? Illud ipſum Civile jus, quod nuſquam amplius eſſe poterat, quam ibi, unde jura toti terrarum orbi dabantur; ita tamen erat jejunum, ut ſe triduo juriſconſultum fieri poſſe, Tullius in cauſſa Mureniana jactarit. Nunc autem & facultatum omnium profeſſores paſſim occurrunt, & facultates ipſæ ampliſſimæ ſunt, & qui ad eas contendunt, tanto ſunt ubique numero, ut Collegia quædam loci anguſtia laborare cœperint. Sed qui nobis veteres Athenas opponunt, aut Latium, auctoritate magis & fama tantorum nominum, quam re ipſa congrediuntur; cumque nos litterarum atque artium initia eo libenter referamus, quid eſt, cur illi incrementa longe maxima noſtræ huic ætati gravate concedant? Ætatem porro noſtram cum dico, ab Antoninorum uſque imperio memoria repetens, ſæcula ſtatim apage prope duodecim; quibus acciſæ litteræ atque proſtratæ, ſemel atque iterum efferre caput conatæ ſunt, ſed rurſus labefactatæ miſerrime contabuerunt. Eo velim mentem advertant ſeveri nimium rerum noſtrarum contemptores; tum vero ex fœdo illo Muſarum ſqualore ac ſitu judicent, utrum jure nos beatiſſimos hac in parte prædicemus. Nihil eſt, cur diſſimulent, & iniquiſſimis Attilæ

edictis Latinitatem primum exulare jussam, & litteras deinde omnes usque adeo fuisse probro, ut Amalasuntham Theodorici uxorem gravissime increparint Gothi Principes, quod Athalaricum filium præceptoribus instituendum tradidisset. Putabant enim stolidissima capita, litterarum studio frangi ingenia hominum, & ad otium inclinari; eaque erat in primis egregiæ fortitudinis commendatio, siquis ne scribendi quidem artem tota vita didicisset. Hinc non barbari modo Reges Theodoricus Ostrogothorum, Vithredus Cantiæ, & alii præterea multi fuere scribendi imperiti, sed & Chlodoveus, & senior Justinus, & ipse ille Carolus magnus, elegantiorum ceteroquin artium pro ea temporum calamitate instaurator. Ad Ecclesiam videlicet, tamquam ad asylum confugerant pulsæ undique litteræ; jamque obtinuerat consuetudo ad meliorem usque ætatem sermone scriptisque usurpata, ut litterati quicumque essent, Clerici appellarentur. Sed quam ibi quoque acceptæ non laute? cum acgumento constet non uno, & Clericos bene multos, & Presbyteros quoque, addo etiam, quod calamitosissimum est, Episcopos aliquos, ne scribendi quidem artem tenuisse. O vos miseros, quicumque aut hæc ignoratis vulgata per omnes, aut cum ignorare nullo modo possitis, nescio qua tamen morum perversitate a veritatis confessione alienissimi, in præteritorum quotidie temporum laudatione versamini! Quis nunc non dicam Princeps, non patricius, non civis paullo honestior, sed sutor, sed tonsor, sed agricola in sua illa fortuna aliquanto copiosior, qui non litterulas aliquas, seu faventibus Musis, sive adversis, sibi comparet? Neque vero est, cur

bella

bella cauſſati majores noſtri vix umquam intermiſſa, turpiſſimæ inſcitiæ cauſſas in fata potius, quam in hominum ſegnitiem tarditatemque conjiciant; cum bellum intuiti, quod ſæculi hujus initia fœdavit, facile intelligere poſſimus, nec plures umquam uno tempore ad arma procurriſſe gentes; nec opibus odiiſque majoribus in mutuam perniciem conſpiraſſe; nec latius ad humani generis exitium protuliſſe luem; nec diutius in magna varietate fortunæ conſtantiam retinuiſſe. Quo tamen tempore utrum eſt aliquid tota Europa de veteri Muſarum diſciplina remiſſum? Numquid aut ſublata litterarum ſtudia, aut impedita, aut paullum retardata? Ne vivam, niſi per annos ferme quindecim, quibus acerbiſſimo incendio conflagravimus, & novæ inſtitutæ ſunt artium pulcherrimarum Academiæ, & veteres aliquæ jam intermortuæ rurſus excitatæ; & innumera excuſa volumina, & litteratorum commercium mirum in modum amplificatum. Tutæ enim litteræ innocentia ſua, vel in caſtra ipſa libere excurrunt; ictoque jam olim cum armis fœdere, commune ſibi cum illis numen, ut eſt a Græcis ſapientiſſime confictum, Palladem conſtituerunt. Videtis, opinor, Auditores, quam nullum mihi negotium faceſſant, qui litterarum gloriam tam longe repetunt.

Sed profecto major quædam cum iis futura pugna eſt ac difficilior, qui duobus ante noſtrum proxime ſæculis bonarum artium laudem ita deferunt, ut partem vix minimam ad nos redundare patiantur. Floruit enim revera per eam ætatem & in Italia, & extra Italiam ingens quædam doctorum hominum copia, qui bonas artes

ac

ac litteras, illuvie situque obsitas, in pristinam lucem ac dignitatem vindicarunt. Sed quemadmodum iis solet contingere, qui per avia loca & abrupta, procul a luce hominumque commercio, iter susceperunt, ut cum denique in amœni alicujus ac belle ædificati prædioli conspectum exeunt, ad Hesperidum hortos repente se raptos existiment; tantamque animo capiant delectationem, ut cetera subinde, quæ invenerint, multo licet amœniora, non valde mirentur; ita erutæ tunc primum ex tenebris suis litteræ adeo repentino splendore hominum oculos perstrinxerunt, ut nihil amplius ad eas accessisse diuturni temporis opera videatur: immo præclare secum agi aliquando putent, si usu ipso quasi protritæ, de parta olim gratia & existimatione non multum amittant. Ceterum quis non videt, quam nunc late diffusa Græca Latinaque eruditio, ab elegantioribus populis ad Sarmatas quoque ipsos, & Moschos pervenerit; quæ exiguis quondam terminis conclusa, non tam re ipsa, quam spe majoris progressus laudabatur? Quod si non totam litterarum provinciam uno linguarum studio contineri velimus, ut profecto non continetur, quam sibi exiguam laudem, ac pæne nullam in ceteris facultatibus, ac disciplinis tempora illa pepererunt! Jacuere Philosophica studia, jacuere Mathematica; nemoque unus inventus est ad sæculum usque decimum septimum, qui Philosophi dignus nomine, veterum Sectarum jugum excuteret, rerumque naturalium scientiam novis inventis illustraret. Resonabant undique Aristotelis nomina & Platonis, Hippocratis & Galeni, Euclidis & Archimedis; jamque sibi quisque vel

Phi-

Philosophi, vel Medici, vel Mathematici laudem sine controversia tribuebat, si, quæ illi tamquam ex tripode tradidissent, per quamdam quasi historiam memoriter didicisset. Primi vos scilicet extitistis, Galilæe in Italia, Bacone in Anglia, Helmonti in Belgio, Gassende in Gallia, qui antiquis repagulis tandem aliquando refractis, studiorum pomeria magno animo protulistis. Tum vero sublato veluti libertatis signo, Cartesius, Hervæus, Bartolinus, Borellius, Malpighius, Leibnitius, Neutonus, & ubique innumeri, tanto conatu in barbatos illos scholarum Principes ac Dominos irruerunt, ut de antiquissima possessione prope dejecerint. Jam enim non singuli homines, sed magnæ quædam societates, studiorum ratione conjunctæ, meditando, investigando, experiundo, ita præsertim animalium Historiam, Anatomen, Mathesin, Meteorologiam emendarunt, auxerunt, ornarunt, ut non illæ quidem olim fuisse minores, sed omnino vix fuisse videantur. Pudeat ergo Capreolos, Toletos, Durandos, Jandunos, Picolomineos, & id genus alias ejus ætatis delicias, quibus piaculi loco fuit Aristotelicos terminos, tamquam Herculis columnas, tantulum præterire; nec velint cum hominibus nostris, ad præclarissima quæque invenienda natis, in laudis contentionem descendere.

Sed nimium ajunt abuti nos inveniendi libertate; jamque honestissimam illam Philosophiæ propagandæ industriam in temerariam carpendi licentiam degenerasse. Hic enimvero, Auditores, necesse est de nostra levitate fateamur; si modo ex vitiosis nescio quibus triobolarium Philosophorum conatibus quippiam in nos temporum conjunctione redundat. Sunt enim, ut in castris, ita

ta in hac philosophandi palæstra gloriosi quidam milites, seu potius gladiatores, qui in magna virium infirmitate præstandi libidine ducti, laudatissimos totius antiquitatis viros injuriis strepituque lacessunt, secumque ipsi diu sine hoste colluctati, de parta demum victoria, deque profligato Stagirita sibi magnifice gratulantur. Stagiritam enim appellant pyrgopolynicæ isti, quem virum, bone Deus! ita inquam appellant Aristotelem, quasi unum de turba sine nomine, cui nihil sit gloriæ præter patriam. Ecce tibi homines, qui artem Criticam in hujus sæculi invidiam adduxere. Quorum vitio siquis censet studium per se optimum ablegari oportere, cur non is artes ceteras, & bona generis humani universa ablegantia putat, & procul removenda, quod aliquando abutentium malitia in hominum perniciem convertantur? Ceterum si res non aliunde, quam ex natura sua, judicanda sunt, nihil est, aut excogitari potest in toto litterarum genere præstantius, quam libera illa, eademque honestissima Scriptorum censura, quæ parum detorto a Græcis nomine Critice appellatur. Hanc si tollas, noctem quasi aliquam veritati offundis, & atrum quoddam artibus ac litteris chaos inducis, quale fuisse ab initio orbis totius Poetæ fabulantur. Hæc enim non una aliqua facultas est definitis regionibus circumscripta; sed late vagatur facultatum omnium vindex, ubique in provincia sua, ubique domina, quoties aut falsa detegere, aut obscura illustrare, aut expedire confusa necesse est. Huc tamquam ad Lydium lapidem Chronologia, Historia, Philosophia, litteræ demum cujuscumque generis universæ revocari per

omnes

omnes ætates, consueverunt; tantumque crevere singulæ copia rerum, & fama celebritatis, quantum illis industriæ pro temporum varietate navarunt Critici homines. Proinde qui nos hoc nomine reprehendunt, conanturque ad ignavam rerum omnium patientiam adducere, ii videntur mihi litteras oppugnare ipsas, & conditionibus premere multo durioribus, quam passas olim accepimus, cum barbarorum illuvione obrutæ diutissime conticuerunt; quod longe præstet, litteras esse plane nullas, quam esse depravatas. Sed qui ad ætatis suæ mores sunt adeo delicati, nihil ne umquam apud Græcos offenderunt, nihil apud Latinos; quod Criticam sapiat libertatem? Numquamne Plato, boni viri, in Parmenidem, in Protagoram, in Zenonem censoriam exercet potestatem? Numquamne in Platonem ipsum Aristoteles, in Aristotelem Theophrastus, & ne singulos homines percenseam, Scholæ omnes in se mutuo? Itane igitur Aristophanes Grammaticus, & Aristarchus fuere meticulosi, itane Socrates ipse vir, siquis alius, ea tempestate modestissimus, ut nihil umquam in Hesiodo, in Theognide, in Pindaro, in Homero castigare ausi sint? Me miserum, qui hæc tanta contentione disputo, quasi vero ullus in hac hominum corona lectissima possit esse dubitandi locus, quin Græcia per assiduas contentiones ad eam litterarum gloriam pervenerit, quæ posteros deinde omnes in sui admirationem pertraxit. At Romani minus certe contentiosi. Minus tamen etiam sapientes, quod & sero admodum disciplinas susceperint, & cito intercidere passi sint. In sua tamen illa, qua usi fortuna sunt litterarum & artium, unum

gen-

gentibus aliis opponunt Ciceronem, qui, qua plurimum valebat facultate. Oratorum omnium ingenia vireſque ad trutinam revocavit in pulcherrimo illo de claris Oratoribus libro; cum idem ipſe tantus vir, Calvi Brutique cenſura non caruiſſet. Quod ſi ad ea ſæcula deſcendamus, quæ vel ob Hetruſcas litteras egregie cultas, vel ob Græcas Latinaſque reparatas, aureis proxima ſolent appellari, quanta nobis repente ſe ſe offert utiliſſimarum ſeges contentionum! Ecce tibi manus conferentes, hinc Politianus cum Scalla, Nizolius cum Majoragio, Sigonius cum Robortello; illinc Caſtelvetrius cum Caro, Guarinus cum Noreſio, Taſſus cum Salviato; tamque præterea inter ſe multi, quot fuere per ea tempora litterati: quorum ſiquis forte fortuna præſente caruit adverſario, omnem antiquitatem provocavit. Tantum enim abeſt, ut cordati Scriptores pugnas detrectent, aut ægre recipiant, ut potius undique ſibi adverſarios comparent; ſeque non raro in ſe ipſos, quod maxime mirum eſt, fictis criminationibus arment. Adeo ſe tenuem adeptos gloriam exiſtimant, ſi nulli videatur invidenda.

Quæ cum ita ſint, etiamne eorum querelas pati poſſumus, qui nullius cauſſæ patroni, in hujus ætatis Criticos quotidie declamant! Cum enim illi nihil trutina dignum efferant, quique trutina caſtigantur, in hoc ſibi etiam placeant; cur non aliquando ridiculam curam abjiciunt, & ſuis potius, quam communibus incommodis remedia quærunt? Sed nolunt, mihi credite, præclaram illam inertiæ excuſationem amittere, quod nihil ſit tutum a Criticorum injuriis. Verum injurioſi ſiqui ſunt in aliorum ſcriptis judicandis, eos

ego

ego non Criticos, sed conviciatores appello: nec satis intelligo, quo jure in litteratorum numerum obrepere velint, si ea non sunt humanitate imbuti, quæ cum litteris adeo conjuncta est, ut in ipsum litterarum studium humanitatis studium nuncupetur. Solent enim homines liberaliter educati, bonisque artibus ac disciplinis instructi, non tam inter se opinionis contentione, quam mutuis officiis certare; fitque plerumque, ut hujusmodi controversiæ, magno partis utriusque consensu compositæ, vel veteres benevolentiæ necessitudines confirment, vel novas constituant, ad litterarum & artium commoda magis magisque propaganda. Ne igitur sæculo nostro injusta de caussa bella moveant; discantque suum esse Criticæ exercitationi campum, longe lateque patentem, præter obtrectationes & sumptas de trivio contumelias. His qui delectatur, Momus quasi aliquis habetur inter Musas; cui si locus est in Republica litteraria ullus, non ea conditione est, ut nobis ad imitandum proponatur; sed ut, quid potissimum fugere debeamus, sua fœditate demonstret. Erit hoc etiam ad ætatis hujus felicitatem referendum, ut cum bonorum copia tanta sit, quanta olim certe numquam, mala ipsa, quæ rerum humanarum conditionem sequuntur, in usum aliquem bonum convertantur.

Sed ab intento jam cursu me temporis ratio revocat. Multo vero magis vos ipsi revocatis; quos magna cum animi mei lætitia præsentes intueor, clarissimi Professores; quorum singuli vel præstabilis scientiæ, vel artis egregiæ, vel mitioris alicujus facultatis; vel omnium simul facultatum & artium eruditione præditi, exemplo magis

ve-

vestro, quam ullius possit oratio, importunos antiquitatis laudatores ad silentium compellitis. Illud propterea est reliquum mihi unum, ut hos, qui me circumstant, Adolescentes diligentissime moneam, ne tanta sæculi fortuna, ne parentum suorum cura, ne tot insignium Professorum industria, ne Principis Serenissimi liberalitate ad otium abutantur. Tanto enim major secutura ignavos pœnitentia est, quanto circa se plures litteratos viros, quocumque se verterint, aspicient.

EPI-

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD ASSANIUM LASCARUM ARTIUM SYNDICUM.

Veteri instituto receptum est, ut Orationes, quæ in hoc Patavino Gymnasio ad instauranda litterarum & artium Studia quotannis haberi solent, Syndicorum nomine & auspiciis in publicum emittantur. Cur ita faciat Orator quilibet, satis caussæ habet, quod ita semper fieri consuevit. Ego vero, cum ad te venio, si more veniam, & id facere me dicam, quod ceteri faciunt, injurius profecto sim & ingratus. Domi scilicet auspicia sunt; Græcus Græcum, Sodalis Sodalem appello: nec ego alium invenire poteram, in quo spes meas libentius collocarem: nec tu alium, a quo officia magis debita reposceres. Quod si in hujusmodi rebus nobilitas inprimis spectari solet, qua potissimum homines Superum beneficio hominibus excellunt, quis est in tota Græcia, qui se Lascaris præferre audeat? Nullum prope est Græcæ historiæ monumentum, in quo Lascarus aliquis non celebretur. Genus late fusum, gratia opibusque abundans, armis ac litteris per omnem ætatem insigne. Hinc tu ad hujus Academiæ præsidium & ornamentum extitisti, unde omen & bene sperandi argumentum. Fac digna loco tam nobili; ut Civitas hæc intelligat, Græcas terras evasisse barbaras; Græcos homines adhuc humanitatem retinere. Vale.

ORATIO XVI.

Habita ab Adolescente Scholastico ad instauranda Studia Gymnasii Patavini,

Quam facile est videri; tam difficile est litteratum esse.

NOn deerit fortasse (NN.) qui miretur & quærat, cur ego, qui anno superiore loci hujus majestatem magnopere veritus, publice dicendi munus ingenti trepidatione suscepi, nunc in idem periculum sponte veniam, artibus ac litteris more solemni prolusurus. Non venissem profecto, nisi me quorundam rumusculi excitassent, passim querentium, nimium me Oratione illa sæculo nostro tribuisse; & ignavos adolescentes, quasi explicato supra fidem & veritatem domestico patrimonio, in ignavia confirmasse. Ego vero, Auditores, nihil minus cogitavi. Ac proinde rursus prodire volui; ut siquid forte commodorum nostrorum commemoratione aliquibus nocui, nunc incommoda ipsa memorando remedium adhibeam. Neque vero mihi telam retexere in animo est, aut ullo modo labefactare, quæ tanta animi corporisque contentione in Æde hac tam augusta, testibus Superis vobisque, firmavi. Iterum ajo ac defendo, artium ac litterarum studia hoc sæculo vel maxime florere; sed idem tamen ostendere aggredior, esse in iis studiis pro magnarum rerum natura fallacias difficultatesque tantas, ut quam facile est litteratum videri, tam sit difficile revera litteratum esse. Ecce vobis capita duo, quibus quasi terminis hodiernam hanc

exer-

exercitationem circumscribam; ex quibus demum apparebit, quanta animi providentia studiosi Adolescentes inanes & fucatas litteras vitare debeant, quanto labore veras & solidas consectari. Exercitationis hujus nostræ testes atque auspices habemus illos ipsos, quos tam benevolos anno superiore experti sumus, hujus Civitatis Præsides ac Moderatores ex omni sæculorum memoria optimos ac vigilantissimos: habemus eundem ipsum Pro-Rectorem ac Syndicum ASSANIUM LASCARUM, cui in annum alterum ob insignem virtutem dignitas propagata est: habemus eundem Professorum sapientissimorum Ordinem, qui jam nobis favere cœpit, & omnibus Adolescentibus qui in hunc locum ascendunt, favere solet. Itaque primo illo die, quo me vobis dedi, bene sperare volui; nunc ad experta beneficia, quasique obstrictam benevolentiam cum veniam, diei hujus felicitatem in tuto positam esse certo scio.

Cum præmia litteris ac disciplinis proposita sæculo nostro nec pauca sint, nec exigua, minime mirum videri debet, esse homines etiam minus idoneos, qui ad illa contendant. Desiderium hoc sive laudis, sive commodi, sive utriusque, multis commune, fecit, ut qui sua parere hoc in genere nequeunt, aliena ornent atque explicent; atque ita cum ipsis rerum auctoribus sociati & conjuncti eundem in locum veniant. Ajunt, fuisse primum viros sapientes, qui res præclaras in commune bonum invenirent; non defuisse subinde, qui inventas augerent & absolverent; denique eo jam ventum esse, ut ad famam & gloram satis sit, has ipsas faciliore quadam via & ratione digestas atque illustratas posteris manda-

re. Hactenus tamen ferenda esset conditio litterarum & artium, nisi eorum fallacis deterior fieret, qui omnem doctrinæ laudem in eo collocant, ut librorum inscriptiones syllabique addiscantur, & plurima Scriptorum nomina pro re nata recitentur. Hinc magno natu homines quidvis potius, quam litteras vita superiore consectati, repente bibliotheca comparata, per argutulos quosdam controversiarum libellos, per epitomas, per elenchos, per ephemeridas inter magistros irrepunt, & prima subsellia occupant. Quam enim callide abdunt seque suasque merces, ubi insurgat aliquid gravius! quam nihil hæsitantes expromunt se totos, ubi in suam provinciam ventum esse animadvertant! Tam multos tibi de re proposita Scriptores referunt & interpretes; tam belle narrant de tempore, de loco, de caussis, quibus editi libri sunt, oppugnati, explanati; tam prompte judicant, castigant, attondent; ut eos recens tanquam ex Apollineis Musarum ædibus demissos arbitreris. Quod si futile adeo litterarum genus non magna quadam calliditate tuerentur, omnia potius ferre parati, quam extra sua illa munimenta aperto loco pugnare; intelligeres profecto, quam nulli sint, quamque inepte in libros illos judices sedeant & quæsitores, de quibus nihil fere norunt, nisi quod ex actis litterariis & compendiis didicerunt. Acta hæc ad memoriæ magis, quam ingenii, exercitationem comparata, etsi in homine artibus disciplinisque gravioribus prædito sperni minime debent, sola tamen si inveniantur, vix honestiori bibliopolæ ad mercaturam exercendam satis præsidii afferunt & ornamenti. Hinc facile patior, hujusmodi homines queri

Pas-

passim, nihil a nostris in lucem edi; ea demum esse valida ingenia, quæ typis quotidie aliquid committant; infirmos ac desides homunciones domesticis tenebris contineri*. Scruta laudat scrutarius: quique librorum titulis perdiscendis nominis sui celebritatem & famam definiunt, nihil mirum si, non quidem bonos, sed multos libros laudant, ex quibus pro suo instituto proficiant. Equidem fateor, eum qui revera scit, non sibi uni scire debere; miseramque esse quorundam modestiam planeque ridiculam, qui se contemptu gloriæ famæque latere dicunt: sed tamen quodnam genus hoc impudentiæ est, omnes sine delectu ad cælum ferre rerum Scriptores; neque cogitare, quid quisque protulerit, sed quantum? Videte, quæso, a bonæ illius antiquitatis moribus ac studiis quantopere desciverimus. Cum enim olim nihil esset magis in viris doctis reprehendendum, quam scribendi cacoethes, tanta nunc rerum facta conversio est, ut vitii loco habeatur, *perituræ parcere chartæ*. Imo didiceris quamtumvis multa, multa docueris, sis licet & Philosophus, & Jurisperitus, & Orator, & Poeta, & quod lubet; attamen nisi magni voluminis atque adeo multorum voluminum auctor es, in postremis jaces. Recinitur tibi identidem illud: quid habes hoc anno a te editum? quanti prostant opera tua? quo librario uteris, quo bibliopola? Perinde quasi non strenue quidem pugnasse egregia militis laus sit, sed sæpius in acie fuisse: & ille ipse Thersites suam sibi gloriæ partem, Trojano bello confecto, vindicaverit, quod in Græco exercitu una cum cæteris fortissimis viris decem annorum stipendia meruerit. Si hos demum intra fines do-

ctrinæ fama continetur, frustra in hac aquula velis remisque laboramus. Quid enim potest esse facilius homini non invita Minerva nato, quam vel obsoleta quædam Scriptorum opera parum immutata pro suis venditare, vel adversaria extrudere, vel externa patrio, vel patria externo idiomate reddere? aut, si nihil hujusmodi in promptu est, ad illam confugere populi totius segetem, Epicedia, Genethliaca, Epithalamia, Panegyricos? Qui via hac ad litterarum gloriam eniti constituerunt, multum se profecisse putant, cum adhibitis in consilium amicis, de titulo deliberarunt. Votorum hæc summa est, si verba cupressis similia, plena, sonantia, pluribus ex linguis composita inveniant, quæ voluminis frontem impleant luculente. Neque enim quid opere toto præstare possint, solliciti sunt, sed quid initio statim polliceri debeant; polliceri autem sibi videntur egregie, si portenta verborum præfigant, quæ vix possint continenti spiritu singula pronuntiari. Jejunum est apud illos ac frigidum, *Demosthenis orationes*, *Plutarchi opera*, *Ovidii carmina*; multoque plus saperent probabiles isti ceteroquin auctores, si mimallonea διαγράμματα excogitassent, quibus accedentes statim oculos in admirationem perducerent. Usque adeone, Auditores sapientissimi, nativus litterarum vigor extabuit, ut ampullas has, & (quod Synesius ait) φλεγμαίνοντα ὀνόματα homines probent? castam vero illam dicendi scribendique simplicitatem aut vetustæ superstitionis, aut inficetæ siccitatis nomine contemnant? Vetera nimirum fastidio sunt; ac sicuti vestes, ita litteræ videntur nobis exolescee. Inhæres, inquiunt, religiose nimium Ciceroni

ni illi tuo; nimius es in Terentio lectitando; totus Plauti quisquilias oles: tu te erige, si vires; pone leviculam istam veterum verborum curam, magnosque animos sumens, aude aliquid dignum te, dignum hac sæculi gravitate & sapientia. In dubio tanti negotii discrimine salva tamen res erit, nisi qua tibi societas sit cum Aristotele. Huic vero homini bellum ubique indictum, est, magno quodam ejus flagitio, quod diu nimium discendi studiosis placuerit, eorumque animos & ingenia per sæcula multa prope solus ex Philosophis occupaverit. Ita facilis quædam ad nominis prædicationem & gratiam patefacta via est; ut siquis, cetera bardus, ausit in Philosophum facile principem impudenter garrire, statim incipiat esse aliquis, & ad publicam lucem emergat. Si auditoris judicium auferre satius esset, quam mereri, teterrimam hanc litterarum pestem a nobis non deprecarer; quod jamdiu fusa in plures late grassetur, plaususque & fortunæ bona, idest vulgi beatitatem, sæpissime pariat. Sed cum beatius mihi multo videatur soli placere Platoni, quam toti Atheniensi populo, quemadmodum Antimacho Clario recitanti contigit, quæso vos obtestorque, Juvenes ornatissimi, quibus me in hoc curriculo fortuna conjunxit, quæso, inquam, ut sanioribus studiis incensi, non ad levem paucorum dierum laudem, sed ad immortalitatem contendatis. Hoc siquidem fatuæ plebis studium clamoresque ut excitare facile est, ita, quod nullo satis firmo nitantur fundamento, vel statim evanescunt, vel tota ad summum vita perdurant. Ipsa hæc mehercule facilitas rei pretium imminuit; semperque cordati viri per difficilia &

abrupta vadere ad gloriam maluerunt, quam una cum populo planis tritiſque itineribus ferri, ad aſperiora quælibet trepidantes. Quæ cum ita ſint, quid eſt, quo ego vehementius poſſim lectiſſimæ hujus juventutis animos ad litteras arteſque inflammare dicendo, quam ſi ita oſtendero auctas hoc tempore & exaggeratas, ut revera litteratum eſſe tam difficile ſit, quam eſt facile videri?

Profecto ſi alibi dicerem, quam Patavii, magnum quoddam onus ac prope immenſum ſuſcepiſſem; cui vel numquam facerem ſatis, vel tum demum facerem, cum vetera memoria repetens noviſque conjungens, univerſam artium ac diſciplinarum provinciam longa oratione perluſtraſſem. Nunc autem ibi dico, quo tamquam in Muſarum templum, rerum pulcherrimarum profeſſores ac magiſtri ex omni Europa confluxere, quorum ſinguli artes minimum ſingulas, non nemo plures, univerſi autem ſimul omnia rerum genera, quæ certa aliqua regula ac ratione conſtant, & illam ipſam ἐγκυκλοπαιδείαν, quantumvis magnitudine rerum, copia, & varietate diffuſam, complectuntur. Hos ego teſtes appello, num Hiſtoriæ, num Geographiæ, num Theologiæ, num Juris Legumque cognitio latius ætate alia patuerit; num Medicæ facultatis, num Phyſicæ, num Mathematicæ ſtudia, vel auctorum, vel interpretum, vel ſectarum numero varia magis fuerint ac multiplicia. Quænam non dicam Civitas, vel paullo honeſtior Academia, ſed qui ludus, quinam homo eſt, vel homini ſimilis, qui malit in publica hac ſcriptitandi libertate alterius ſectator eſſe, quam nova excogitando familiam ducere, etiam per inania, modo ſua? Nullus jam certus

au-

auctor, nullæ hoc tempore certæ leges, fines denique nulli discendi studiosis præstituti, quo sibi ad extremum perveniendum intelligant, difficili aliquo, definito tamen, confecto itinere. Alibi obstrepitur Aristoteli, Democrito alibi, alibi Epicuro, cariosa nonnulli Etruscorum rudera movent, in recentibus quidam curiose exultant; nec desunt, qui nihil probantes, Socratico more in omnes promiscue insurgunt, omnemque rursus personam suscipere parati, nullo sibi vel tempore, vel loco satis constant. Ipsum hoc oratorium artificium quam est, bone Deus, Criticorum omnium disputationibus excussum, opinionum varietate distractum, formis ac præceptis infinite auctum! Quodque mirabilius videri debet, non Græce modo, aut Latine dicentibus & Asiaticæ, & Rhodiæ, & Atticæ, & Laconicæ pro Rhetorum libidine præscriptæ formæ; sed ipsa Italica lingua, quam in omnibus vitæ negotiis usurpamus, tam multis legibus illigatur, ut quæ olim videbantur terræ patriæ beneficia, labore comparare debeamus. Certe mecum ipse dum reputo, Græcos Poetas in altissimo jugo Deas litterarum præsides collocasse, quo esset hominibus per invia & confragosa omnia multis laboribus perveniendum, videntur illi mihi aut fuisse delicati nimium, aut suo illo divino furore, ut appellant, in futuras ætates prospexisse. Præclare enim cum illis agebatur, qui nullo linguarum studio retardati, statim se ad rerum cognitionem conferebant; in hac autem ipsa, angustis terminis conclusa, spe citius eminebant. Nobis primum & Latinæ & Græcæ litteræ diligenter tractandæ; tum vero tardius multo, quam sit pro artium diffi-
cul-

cultate ſatis, ad diſcendum aggredimur; vixque ullo licet eſſe numero, antequam & ſingulas Philoſophorum familias congnoverimus; & egerimus cum Mathematicis; & Juriſperitos audierimus; & Hiſtoricis, & Oratoribus, & Poetis familiariter uſi ſimus: ut propterea quæ olim ſingula ſeptenos Græciæ homines, totius antiquitatis principes, ad famam ſapientiæ ſempiternam abunde ornarunt, ea omnia ſimul collecta ne ſapientiæ quidem ſtudioſum, noſtris hiſce temporibus difficillimis, ſatis ornent atque inſtruant. Quid ita? Nimirum naſcentibus tunc primum artibus ſua vel mediocribus ingeniis laus erat; nunc autem ad juſtam ætatem & magnitudinem cum pervenerint, nemo ſuæ conſulit gloriæ ſatis, niſi Herculi, ut ajunt, clavam extorqueat, & prodigiis ſimilia faciat. Ita prorſus cum primum inſtitui cœptæ ſunt navigationes, Jaſon ceterique Argonautæ exiguum mare menſi, cælum ipſum attigiſſe viſi ſunt, naviſque illa luculenta, tamquam res divina, multorum commentis inter ſidera eſt collocata; nunc vero vix paucis noti ſunt Franciſcus Drake, Thomas Candiſchius, Simon Cordes, Sebaſtianus Canus, qui tamen per maria omnia fœda monſtris, prædonibus infeſta, ſcopulis ac tempeſtatibus formidoloſa totum hunc orbem quaquaverſus obiere. Etenim principia rerum admirationem ſibi inſolentia & novitate conciliant; quæ aliquo exemplo fiunt, uſu ipſo & conſuetudine plerumque vileſcunt. Quid vero ſi ad hæc hominibus non valde copioſis maxima omnium accedat difficultas, librorum & magiſtrorum inopia? Quis non videt amplificatis adeo bonorum promiſcue malorumque ſcriptorum licentia litteris ac diſci-

pli-

plinis, nec ſine ingenti bibliotheca tentari quippiam cum laude poſſe, nec peritiſſimo ſine duce feliciter urgeri opus, & ad exitum duci? Hæc autem niſi ſumptibus immenſis non paranda, quam longe mediocritatem hanc noſtram privatamque fortunam ſuperant? Scilicet hoc unum deerat temporibus aſperis, ut cum hominum externa bona pecuniæ imperio ſubjiciantur univerſa, animus quoque ipſe, animoque inſitæ facultates ab ipſa penderent; ſicque miſerrime fieret ad artium & litterarum detrimentum, ut quemadmodum pecunioſi homines laboris tædio in ſcholis ſedere nolunt, ita tenuiores multarum rerum inopia impediti arcerentur. Ego equidem, niſi nobis divinitus contigiſſet, Adoleſcentes, ejus Reipublicæ auſpiciis dare operam litteris, quæ nihil patiatur deeſſe bene conantibus, ad alia vos impellerem, unde certus aliquis laborum fructus exiſteret. Sed quoniam nihil eſt in hac Urbe ad doctrinam & eruditionem cuiquam deſiderandum, nolite per veſtram fidem Principis liberaliſſimi voluntati ſegnius reſpondere. Eſt ſane ratio omnis litterarum ardua, ſalebroſa, pene ultra modum diffuſa; magnum quiddam eſt litterati nomen, ſplendidum, auguſtum; vixque uni aut alteri ſingulis ætatibus conceſſum: ſed tamen reputate, nihil eſſe experrectis ingeniis tam invium, quo nequeant acri adhibito conatu operaque diuturna tandem aliquando pervenire. Dixi.

EPI-

EPISTOLA.

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD ASSANIUM LASCARUM ARTIUM SYNDICUM.

UTrumque nostrum incredibili modo consentit astrum. *Juvat enim iisdem te affari ver-*
l. 2. Od. 17 *bis, quibus Horatius Mæcenatem suum. Tu iterum Syndicus, ego iterum Orator; eademque fata nos hoc anno conjungunt, quæ superiore conjunxerunt. Sed in negotio valde simili dissimiles caussæ sunt. Tibi enim idem honor in annum alterum iccirco propagatus est, quod experta virtus expectationem fallere non possit: ego rursus in eandem arenam vocor, ut priore periculo monitus tolerabile aliquid enitar. Itaque tuum nomen in tuto est; meum vero majori cuidam discrimini objicitur. Illud me tamen erigit & solatur, quod infirma firmis sociata facile consistant; nec possit non probari, qui prodit in medium auspicio bono. Tu igitur me tegere debes; & efficere, ut omnes intelligant, publicarum exercitationum Præsides nescio quid numinis habere, & exercitationes ipsus pro mortalium conditione fortunare. Ego, quantum quidem in me erit, mihi non deero, ausus etiam supra vires, quod bis in eodem peccanti nulla venia speranda sit. Vale.*

ORATIO XVII.

Habita ab Adolescente Scholastico ad instauranda Jurisprudentiæ Studia Gymnasii Patavini.

De Lege Regia.

CUm publicæ lucis experimentum (NN.) tam difficile sit ac periculosum, quam quod maxime, mirum videri profecto debet, inveniri quotannis adolescentes famæ securos, qui hujus auctoritatem loci non reformident. Id ea fortasse de caussa fit, quod qui de Jurisprudentia, de Medicina, de Philosophia dicturi accedunt, nihil aliud sibi propositum putant, quam ut harum disciplinarum naturam in genere toto patefaciant; cujus quidem rei tanta copia est, ut aliena describere volenti, sibique arrogare, magis laborandum sit, quid omittat, quam quid sumat. Ego præter meam & multorum expectationem in hanc provinciam vocatus, statim cogitare cœpi, quomodo ex campo tam vasto exire possem, meque certis terminis concludere, quibus animus veluti compressus vires colligeret, ac de suo aliquid niteretur. Non tenebo vos pluribus. Legem illam, quæ *Regia* dicitur, prima hac studiorum nostrorum exercitatione ad auspicium comparata, infirmare conabor, ac veluti surculum loco non suo per dolum & fraudem insitum exscindere. Non ignoro, quantum laboris ac periculi suscipiam, quoties reputo, Legem hanc viris longe omnium consultissimis fuisse probatam, & tanquam aureum antiquitatis monumentum ad firmandam Imperatoriam Majestatem in Romano Jure collocatam; attamen rogo vos atque obtestor, ne ma-

magnorum Scriptorum nomine capti, contra adolescentem, caussa nondum audita, pronuncietis. Primum enim nihil prohibet, quin magni Scriptores magnis Scriptoribus repugnent; deinde fieri potest, ut illi ipsi, qui minus doctrina valent, in ancipiti controversia eam partem suscipiant, quam viri docti æstu quodam ingenii rapti deseruerunt. Adeste animis de re non levi judicaturi; meque, sicubi defecero, benevolentia & humanitate sustinete.

Sed quia video, qui Romani Juris periti non sunt, eos non satis intelligere, quid *Regiæ legis* nomine significetur, & quo spectet tota hæc controversia, initio rem totam aperiam. Cum Tribonianus digestione illa sua, vetustis Legibus & Romanæ civitati minime commoda, multa turbasset, quæ ad legitimæ potestatis discrimina pertinebant; mentionem injecit legis cujusdam antiquæ, quæ *Regia* nuncuparetur, quæque omne Jus omnemque Populi Romani potestatem in Imperatorem transferret. Lege hac antiqua roboratum putat Ulpiani responsum, per quod (nisi in hoc ipso aliquid fraudis latet) summum rerum omnium arbitrium Imperatori recens creato tribuebatur; quo fiebat, ut & Βασιλεὺς a Græcis diceretur, & regio more populos civitatesque gubernaret. Atque ita quidem tales tantasque tenebras Jurisconsultis atque Interpretibus offudit, ut existimaverint, Rempublicam omnem ejusque auctoritatem ab Augusti dominatu intercidisse, & in quandam Regni formam transisse. Id nos scilicet negamus, contendentes, nec *legem Regiam* fuisse antiquis temporibus ullam, nec per illud Senatus consultum, quod hoc nomine fertur, re-

giam

giam auctoritatem Imperatoribus fuisse collatam. Quod antequam facio, peto a vobis hanc veniam, ut liceat mihi, ducibus magnis viris, de Triboniani fide dubitare, qui ut erat ad adulandum projectus, nulla commenta omittebat, quibus posset Imperatoriam potestatem amplificare. Age igitur videamus primo loco, num probabile sit, post Reges exactos latam fuisse legem, quæ *Regia* nuncuparetur. Qui ita sibi persuadeat, oportet illum in moribus atque institutis Romanæ civitatis rudem ac peregrinum esse. Ex quo populus ille, præter modum libertatis cupidus, Tarquinios ejecit, ita cavit in minimis quoque rebus, ne quid sibi regium vel re, vel nomine obtruderetur, ut hac in parte abiisse ad extrema visus sit. Siquid unquam crudele patratum ab eo populo est, ceteroquin ad humanitatem mirifice comparato, in eos duntaxat patratum est, qui aliquam Regii nominis suspicionem movissent. Suspicio hæc prodidit homines de Republica optime meritos, Gracchos, Melios, Capitolinos, atque insuper alios quos non est opus commemorare: quique eos in populi invidiam adduxerunt, non aliud egerunt, quam Reges appellarunt; scilicet quod nimiam quandam præstandi cupiditatem præseferrent, quæ fortasse in civitate æquo jure vivente ferenda non erat. Neque vero cum primum Imperatores libertatem labefactarunt, ullius nominis, aut potestatis Regiæ mentionem facere ausi sunt, rati populum Romanum iniqua omnia pati posse vel infra servilem conditionem, regiam vocem pati non posse. Quid existimatis in caussa fuisse, ut illi ipsi, qui maximis beneficiis, propinquitate, familiaritate Julio Cæsari con-

jun

juncti erant, ei necem molirentur, nisi quod imprudentia quadam M. Antonii *Rex* fuerat in Lupercalibus salutatus? Etsi enim Cæsar & Regium nomen, & Regis insignia publice repulerat; attamen tantum illi invidiæ ex hac ipsa ludicra salutatione conflatum est, ut multi statim in illum exarserint, & quavis conditione perire voluerint. Post exempla hæc persuadere nobis conabitur Tribonianus, legem latam de Imperatoris auctoritate fuisse, quæ *Regia* nuncuparetur? Nisi forte putat, legem, quæ sub Regibus fuisset, a populo Romano esse renovatam, & ad Imperatorium dominatum translatam. Mitto, hoc ipsum odiosum esse, sicuti cetera quæ hactenus dixi, jura illa Regia convalescere, quæ Regibus exactis penitus abrogata sunt, magnisque contentionibus ex publicis tabulis & ex omni memoria sublata; mitto, inquam, odiosum esse, ac proinde minus credibile; illud quæro, qua ratione, aut quo monumento probetur, & fuisse hanc legem, & esse renovatam. Si verbo ais, verbo nego. Mirum est enim, Auditores, quomodo illi qui *legem Regiam* nobis venditare conantur, nihil de loco, nihil de tempore, nihil de auctoribus hujus legis dicant; sed tanquam levem quandam Juris particulam, quæ ad privata negotia componenda pertineat, eam dicis caussa, & aliud agentes in medium proferat. Qui hoc quo spectet, non intelligit, aut nihil intelligit, aut certe non is est, qui ad Scriptorum fraudes cognoscendas accedere possit. Sed videte quam liberaliter agere velim! Concedo, *legem Regiam* fuisse, si Imperatores hoc jure vivebant, & imperabant. Et ne verbis ludamus, habete quid sit *lex Regia*. Tam le-

legem hoc nomine significari puto, quæ uni homini supremum rerum omnium & perpetuum arbitrium tradit; quæ illum vitæ & necis, belli & pacis sine provocatione dominum facit; quæ omnibus civitatis legibus & oneribus liberat; quæ denique unum statuit, a cujus nutu universi ac singuli pendeant. Nunc ipsi vos, qui Romanam historiam tenetis, cum animis vestris reputate, num Imperatores hac lege uterentur: ex quibus Adrianus quidem palam edixit, cum imperium caperet, se Rempublicam ita gesturum, ut sciret populi rem esse, non propriam; Alexander vero dispensatorem se publicum professus est. Neque enim Principis nomen, quod Imperatori tribuebatur, Regium aliquid significat, cum ipsa quoque florente Republica, quem dignissimum Senatorem Censor judicasset, is Princeps Senatus diceretur. Itaque cum Tiberius ajebat, se esse Dominum servorum, Imperatorem militum, & principem ceterorum, nihilo plus sibi potestatis tribuebat, quam quod liberæ civitatis Capiti debebatur. Non sum nescius, & Tiberium ipsum, & Imperatores reliquos, impotentia dominandi abreptos, tantum sibi licere voluisse, quantum poterant: sed hoc quidem tantum abest, ut ulla lege facerent, ut contra, quod ita facerent, in magno civitatis odio & perpetua quadam capitis dimicatione versati sint; donec populus consuetudine malorum fractus, & veteris libertatis plane oblitus iniquam dominationem pati didicit. At enim superest adhuc inter vetustatis reliquias Senatus Consultum, ex quo apparet, infinitam quandam potestatem Vespasiano tributam fuisse, nec vero difficile est conjicere, ad

cujusque principatum constituendum tale aliquid fuisse usurpatum. Videte, auditores, quam varia sint hominum judicia. Ex quo monumento adversarii argumenta ducunt ad *legem Regiam* confirmandam, ego hoc maxime utor ad eam evertendam. Nam si Princeps quilibet indiget Senatus Consulto, ut possit in Civitate jure dominari, nulla igitur unquam *lex Regia* lata est; quæ quidem si lata esset, Senatus populique auctoritas exaruisset. Sed ex ipso Senatus Consulto cognoscamus, quænam sit tanta hæc potestas, quæ Imperatori confertur. Primum permittitur illi, ut possit *Senatum habere ac remittere, relationem ac Senatus Consulta facere*. Hic Reipublicæ Caput video, Regem Dominum non video. Deinde statuitur, *rationem habendam esse illorum extra ordinem, quos in petendis honoribus Imperator Senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit*. Videtur ne vobis Regia potestas in hac commendatione esse? Si verba hæc serio recteque perpendimus, nihil significant ejusmodi, ut Senatus populusque Romanus abdicasse sibi suam auctoritatem dici debeat, & in alium transtulisse, a cujus voluntate tanquam a lege unice pendeat. Additur, *ut liceat Imperatori pomerii fines proferre, cum e Republica censebit*. An non idem in summa Civitatis liberate multis civibus permissum est? Verum ibi maximum rei totius momentum est, ubi habetur *Imperatorem solutum esse legibus*. Hic vero auxilium peto ab incomparabili viro Joanne Vincentio Gravina, qui difficultatem hanc in omnes partes versavit, ac penitus sustulit. Dicam igitur illa,

quæ-

quæ tantus hic Jurisconsultus dixit; sed ille more suo, hoc est, elegantissime, ego more meo, hoc est exiliter. Primum igitur solutum esse legibus, si Dioni credimus lib. 53. nihil est aliud, quam liberum esse a pœnis, quæ in legum sanctionibus continentur. Quamvis enim nihil tam proprium Imperii sit, quam legibus vivere; ut scribit Alexander in leg. 3. Cod. t. 23. de Testam. attamen si Imperator deliquerit, non punitur. Præterea ut ut concedamus, Imperatorem legum vinculis fuisse solutum, non tamen solutus est vinculis legum omnium, sed certarum duntaxat, quibus adjectum fuerat, ne Princeps teneretur. Hujusmodi erant leges conjugales, caducariæ; & aliæ id genus, quæ solemmia quædam juris continebant, quibus obstringi dignitatem tantam non deceret. Ceterum nemini, qui in Romano jure parumper versatus sit, ignotum esse potest, teneri Principem lege Falcidia, & multis præterea testamentariis; ut proinde Augustus non ausus sit, aliquid supra legitimam portionem Liviæ uxori relinquere, nisi venia legis Voconiæ a Senatu petita. Nunc reputate, quanti valeat *lex* ista *Regia*, quæ Imperatorem aliis legibus liberat, aliis non item. Atque ego tam multis verbis eminus tela jeci. Congrediamur. Si *lege Regia* Imperatoris munus & auctoritas nitebatur, cur Imperatores singuli, vel ii ipsi, qui superbissimi erant; & in omne crudelitatis genus profligati; cur, inquam, & Consulatus sumebant, & Pontificatum maximum, & Censuram, & Tribunitiam potestatem? Cur Augustus profitetur in monumento Ancyrano, *se Patriciorum numerum*

auxisse jussu populi & Senatus , cum esset Consul V. & Senatum ter legisse , & in Consulatu VI. Censum populi Romani M. Agrippa Collega egisse ? Concedo enim , interdum Imperatores tanta potestate Civitatem rexisse , quanta prope reges solent : sed tamen ajo , non per legem aliquam *Regiam* id sibi tribuisse , sed per potestates populares ac Senatorias , quas sumebant , & per temporum vices repetebant . Nolim videri justo longior , præsertim apud homines Juris legumque peritissimos, quibus nihil est hujusmodi ad intelligendum difficile . Habetis industriæ nostræ specimen, ut hinc cognoscere possitis, quam viam & rationem in Jurisprudentiæ studio teneamus. Reliquum est, ut rogem vos atque obtester , ne contendentibus nobis ductu vestro & sapientia deesse velitis . Non deerit certe Eminentissimus hujus Civitatis Episcopus, a quo de more ante omnes auspicia petimus , ut appareat, quantopere litteræ cum religione conjungi debeant . Non deerunt Patavini populi Præsides ac Moderatores vigilantissimi , qui in hoc ipso sui Regimnis initio multis rebus demonstrarunt, se quidem totam Civitatem benefaciendi voluntate complecti ; attamen partem hanc singulari quodam studio prosequi , & tanquam filiolam deosculari . Non deerit postremo loco generosi animi Adolescens, *Pro-Rector ac Syndicus* , qui munus hoc natura sua tam splendidum , quam is , a quo sustinetur , moribus, sedulitate, liberalitate ornare cœpit ; unde liceat toti huic studiorum curriculo bene ominari. Dixi.

EPISTOLA AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD SYNDICUM.

Cum Orationem hanc, quæ publici juris fit, ad te potissimum affero, more & consuetudine facio; sed eodem tempore lætor, morem hunc cum mea erga te voluntate studioque consentire. Nam si mihi integrum esset, unum aliquem ex his omnibus Adolescentibus, qui in Patavina Academia vivunt, pro arbitrio appellare, & auspicem rei hujus constituere, tu certe is esses, quamvis tanto honore ac dignitate careres. Neque enim admiror Syndici nomen, quantumvis illustre; sed indoles ista tua ad omnem virtutem & humanitatem conformata, & me, & illos omnes, qui paullo altius res spectant, vehementer capit, tenet, obstrictum habet. Cetera hominis bona possunt esse a fortuna, quæ temeritate regitur; hoc unum hominis ipsius bonum est. Mature cœpisti veræ laudi operam dare; & siquidem ita perges, ut procul dubio perges, videbis nomen tuum, non istiusmodi lucubratiunculis, sed maximis & gravissimis litterarum monumentis, ad hominum commendationem, & posteritatis memoriam propagatum. Vale.

ORATIO XVIII.

Habita ab Adolescente Scholastico pro Artium instauratione Gymnasii Patavini.

Juniorum Philosophorum inventa a Græcis fontibus derivari.

SI cui forte mirum videtur (NN.) cur ego, qui hujus discrimen loci, in quod me anno superiore Jurisprudentia conjecerat, vix superavi, rursus fortunam tentare audeam Artibus prolusurus, is, quæso, reputet, in humana vita quædam contingere, quorum caussa vel reddi omnino non possit, vel publice reddi non debeat. Id pro certo habete, mihi quidem primi illius periculi nondum oblito alterum hoc supervenisse; quod nisi libenter & animose subeam, illorum consilio injuriam facere videar, quibus rerum nostrarum cura Principis judicio commissa est. Atque, ut ingenue fatear, quod res est, jamdiu cupiebam in eum locum adduci, ut de Philosophicis studiis publice dicerem; quod concoquere nequeam, esse tam multos hac tempestate, qui veterem Græcorum nostrorum philosophandi rationem contemnant, seque junioribus nescio quibus, non dicam in disciplinam, sed in obsequium & adulationem tradant. Ego equidem, quantum ætas hæc mea ferre potest, in istorum provincias excurri, qui nostræ infesti sunt; nova rebus nomina indita, experimenta passim jactata, machinæ, tabulæ geometricæ, omnia in spectaculum & admirationem composita. Neque vero dif-

fi-

fiteor, in his ipsis quædam latere ingeniose inventa, quorum accessione Philosophicum studium crescet, & novam quandam figuram induat; veruntamen ita mihi persuadeo, siquis velit ex animo nobiscum agere, eum facile concessurum, rivos istiusmodi a Græcis fontibus derivari. Id si ostendero, quemadmodum spero, nolo vos iccirco, Adolescentes optimi, a novis Philosophis desciscere, sed eos cum veteribus consociare: qua societate fiet, ut undique muniti adversus pericula omniam in litterariis exercitationibus stare possitis.

Veteri Philosophiæ nomine non prisca quælibet Græcorum dogmata intelligo, quæ jamdiu coli desierunt, Pythagorica, Platonica, Stoica, Epicurea, sed doctrinam illam multorum sæculorum usu comprobatam, & in dies magis per obstantia florescentem, quam ab auctore Aristoteleam, a schola peripateticam nuncuparunt. Hanc ego ajo ejusmodi esse, ut si teneatur, ceteræ etiam, quæ novæ dicuntur, facile parari possint; & in unum quondam sapientiæ genus omnes omnino coerceri. Id vero non iccirco tantum dico, quod Peripateticum philosophandi genus subtile & acutum, ita hominum ingenia patefaciat, explicet, exacuat, ut omnia, quæ deinceps aggrediuntur, plana & expedita judicent; sed eo præsertim, quod pleraque omnia recentium Philosophorum inventa ab illo prodierunt, aut cum illo consentiunt, aut ad illud sine cura ingenti referri possunt. Et quidem cum universa Philosophia in tres partes distributa sit, ut est apud Ciceronem in libro de Oratore primo, *in naturæ obscuritatem*, *in disserendi subtilitatem*, *in vitam atque mores* hoc est in Physicam, Logicam, & moralem, lubet

ne per singulas ire, ut has corniculas denudemus? Agedum a moribus exordiamur, quæ una olim habita est Philosophia. Quid nobis tam divinum afferunt homines isti de virtutibus ac vitiis, de animi tranquillitate & perturbatione, de vera & falsa felicitate, quod non multo ante docuerit Aristoteles in libris ad Eudemum, in magnis Moralibus, in Ethicis ad Nichomachum? Equidem non inficior, Sacrarum Scripturarum lumine multa nobis ad mores componendos innotuisse, quæ frustra quærantur in schola Peripatetica; veruntamen si quæ Philosophi ante Aristotelem omnes, Pythagoras, Socrates, Plato, si quæ ceteri post ipsum litteris tradiderunt, non Theologica, sed Philosophica trutina examinemus, hunc unum vidisse omnia fateri cogimur, quæ vix singula singuli, & quæcumque ipsa per se capere potest Philosophia. Nunc qui se plus sapere credunt, virtutesque ab Aristotele positas accusant, aut ordinem, aut officia mutant, non illi quidem suo, sed verbi divini lumine ducuntur; nec inde oculos avertunt, quin volentes nolentes in nostra incidant cogitata. Audivi aliquos ita acerbe animatos in Aristotelem, ut cum hæc negare non possent, eo devenirent, ut Ethicos libros ad alium auctorem vindicarent. Sed hoc vetus crimen est, & a Græcis Scriptoribus, & a Latinis abunde dilutum. Regnet igitur hac in parte late dominus, quam ne hostes quidem ipsi valde petunt, in ceteris occupati.

Ad Logicam veniamus. Sed quid Logicam dico? *Artem cogitandi* hoc tempore appellant; ut Peripateticis nomen quoque ipsum vetus ac pene sacrum extorqueant. Verum bene haber, quod

præ-

præter nomina & ordinem vix quippiam mutant. Nisi forte illi magnam rerum mutationem inducunt, qui decem Aristotelis Categorias numero minore concludunt; aut qui hominis cognitionem a sensu incipere negant, innatasque ideas propugnant. Interim tamen easdem cogitationes, eosdemque cogitationis modos admittunt; nullam novam syllogismi formam, nullam veritatis notam de suo penu producunt; quidquid Aristoteles de simplicibus, & compositis notionibus, quidquid de enunciatione, de argumentatione, de Analiticis, de Topicis, de Sophisticis pronuntiat, ratum habent. Ergo valde homini Peripatetico laborandum est, ut Dialecticas Juniorum meditationes comprehendat; non est ingenii nostri ad hos elegantissimos libellos accedere, quos Aristoteli opponunt; sudandum & algendum, ut antiquis studiis obliteratis, nos quoque cum Gallis, & Batavis recte cogitare incipiamus. Enimvero si tota horum hominum industria his finibus contineretur, nihil omnino caussæ esset, cur se a nobis alienos putarent, & nova sibi subsellia construerent; sed, nequid dissimulem, hanc nobis ultro provinciam concedunt, seque in Physica jactant, quæ tertia est Philosophiæ pars initio proposita.

Haud equidem ita desipio, ut inficiari velim, multa Juniores ex ultima antiquitate reparasse, multa etiam de novo reperisse, quæ vel Peripateticis absunt, vel desunt, vel contraria sunt; attamen id peto, ut mihi quoque pro sua humanitate non gravate concedant, ea, quæ cum disciplina nostra non pugnant, conjungi posse; quæ pugnant, explicari & in concordiam adduci. Non

omnia

omnia tam brevi tempore complecti possum; sed tamen si capita rerum tantisper attigero, nullo negotio patefaciam, dissidia fere omnia verborum esse. Cur enim nostra principia *materiam*, *formam*, *& privationem* tantopere exagitant? An non illi quoque, si ullam rerum naturalium mutationem admittunt, idem re affirmant, tametsi verbo negent? Nulla certe mutatio fieri potest, nisi sit terminus, a quo res mutanda recedat, qui a nobis dicitur *privatio*; terminus, ad quem procedat, qui a nobis dicitur *forma*; res ipsa denique recedendo, & procedendo mutata, quæ a nobis dicitur *materia*. Quamquam cum *privationem* dicit Aristoteles, eo dicit, ut *negationem* excludat; quod quidem in generatione quam sit necessarium, illi satis intelligunt, qui hujus Philosophi Logicam non ignorant. Aliter explicari terminus iste voce una non poterat. At enim Peripatetica materia *neque quid est*, *neque quale*, *neque quantum*. Ita; quia nulla res definita est, sed unde res omnes. Atqui ne tuæ quidem particulæ, o Gassende, neque trina Cartesii materia aut homo est, aut equus, aut lapis, sed aliquid, unde omnia. Pergite porro. Peripatetici putant formas esse substantias. Grave enimvero crimen. At si placet esse accidentia, adite per vestram fidem tertiam & sexagesimam particulam libri primi Physicorum, ubi omnes omnino motus Aristoteles numerans, *quæcumque fiunt*, *aut figuratione fieri*, dicit, *ut statua ex ære*; *aut accessione*, *ut res aucta*; *aut detractione*, *ut ex lapide Mercurius*; *aut compositione*, *ut domus*; *aut immutatione*, *ut quorum materia graves affectiones subit*, *& quodam modo variatur*. Numquid est aliquid hoc loco præ-

præter accidentia! Numqua ſubſtantiæ genitæ mentio? Nulla enimvero, nulla. Hinc facile turbas illas querelaſque ſedabimus, quæ in nos excitari ſolent, quod novas formas quotidie, veteribus pereuntibus, naſci dicamus, ortumque & interitum perpetua viciſſitudine ſibi ſuccedere; quaſi vero tritum illud vulgatumque ignoremus, *gigni de nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reverti*. Sive enim forma hæc ſubſtantia nuncupetur, ſive natura; ſive eſſentia, vocabula quidem ipſa varia ſunt, ſed nihil omnino ſignificant, quod cum ſuperiore Ariſtotelis ſententia pugnet, & ab illa materiæ modificatione, quæ per hodiernas ſcholas reſonat, diverſum ſit. Id nemper ætatis hujus noſtræ proprium eſt, ut vocibus ac nominibus diligentius ſtudeat; priſci homines in rebus occupatiſſimi, ſine magna verborum cura ſcriptitarunt, unde tam multæ controverſiæ, diſceptationes, commentarii ad unam ſæpe voculam explicandam profecti ſunt. Neque vero omnia Ariſtotelis ſunt, quæ Ariſtotelici quidam, Latini præſertim, intemperantia quadam ſpeculandi, & unum ex alio deducendi, ad illum referunt; multa multi ingenioſe affigunt, alii aliter explicant; cumque inter ſe nullo modo conveniant, videntur tamen ſibi cum Ariſtotele ſinguli convenire. Contentiones iſtæ Juniorum deliciæ ſunt, qui cum Peripateticum aliquem feliciter oppugnarunt, tum ſe magnos Imperatores exiſtimant, triumphum parant, & Ariſtotelem ipſum inter captivos ducunt ante currum. Eſt inter Peripateticos qui putet, vim quandam innatam eſſe corporibus, qua ſe ipſa per ſe naturaliter moveant? Statim dies dicitur Ariſtoteli; quantumvis Phyſicorum octavo in-

ingenti voce clamet, multisque verbis confirmet, *quidquid movetur, ab alio moveri*. Inducit aliquis bonus homo species nescio quas *intentionales*, a corpore spirituque distinctas? Scilicet reus agitur Aristoteles, quod formas sine materia sensiles in secundo de Anima posuerit. Perinde quasi cum sensiles dicit, non satis appareat, corporeas esse, sed ita tamen tenues ac defæcatas, ut, si corporibus compares, unde effluunt, materia carere videantur. Enimvero nihil aliud sonat, si lites tollere volumus, Juniorum effluvia, quæ a corporibus jugiter erumpunt, sensusque movent. Placet ne cuipiam de populo sectæ hujus lucem appellare qualitatem a lucidis rebus plane distinctam? Jam ipse pœnas luit Aristoteles; tametsi in libro de Anima 2. affirmate doceat, *lumen esse lucidi corporis in aliquo loco præsentiam*; & in secundo Poster. t. 53. *lumen per laternam transmitti, quod subtilioribus partibus constet*. At illi certe nunquam in mentem venit, ut ea præstaret omnia, quæcumque posteri suæ doctrinæ studiosi pro libidine commenti essent. Gravia sunt, quæ dico, Auditores, sed multo remanent graviora. Quid enim si ostendam, atomis pepercisse Aristotelem, aut cum his aliquando in gratiam rediisse? Sane in primo Physicorum libro, & in tertio de Anima res naturales definitos habere suæ parvitatis terminos docet, infra quos descendere nequeant. Tu ne igitur, inquiet aliquis, Aristotelem Democriticum facis? Ego vere hinc tam longe absum, quam qui maxime: sed tamen, si modo, ut ante dixi, societas placet sententiarum, primum quidem Juniores in familiam nostram invitabimus; deinde vero, si cedere noluerint, nos

cum

cum ſupellectile noſtra in eorum domos non inviti migrabimus. Videmus enim illos noſtris ſpoliis magna ex parte decoros; nec ſane tam acerbos putamus, ut nullo unquam tempore in tanta cogitationum ſimilitudine fœdus & amicitiam nobiſcum inire velint. Quam enim multa de elementis, quam de gravitate multa, de motu, de tempore, de ſenſibus, de ideis, de patiente & agente intellectu diſputare poſſem, quæ infinitam litium ſegetem Juniores inter & Peripateticos excitarunt, cum tamen ſine ira explicata ad eundem omnino ſenſum revocentur!

Sed cogenda vela, ut aliquid etiam de Metaphyſicis poſtremo loco, ac veluti extra ordinem, dicamus. Jam vero ſive hæc altiſſimarum rerum contemplatio de materia generatim diſſerat, ſive ſpiritalia tractet, tota Peripatetica eſt, nulliſque prorſus rebus non dicam ab Junioribus caſtigatur, ſed ne augetur quidem, aut ornatur. Percurrite omnia, Viri Sapientiſſimi, quæ de ente ac modo entis, de ejus attributis ac primis notionibus ubique gentium diſceptantur; accipite univerſa, quæ de Angelis, de Deo, de mente humana aut dicuntur, aut ſcribuntur, nihil aliunde, quam ex fontibus noſtris manaſſe intelligetis. Niſi forte illa ad Metaphyſicam pertinent, quæ olim ad nos advecta, hoc nomine jactabantur; cum tamen revera tam longe abeſſent a Metaphyſica, quam illi qui jactabant, ceteroquin non indocti, ab hoc genere ſtudiorum & a cogitandi ſanitate aberant. Non eſt opus, ut eos nominemus. Sed nimio plus mihi ſumo, qui coram doctiſſimis Philoſophis tam audacter de omnibus Philoſophiæ partibus judico. Iſti vobis, Adoleſcentes

opti-

optimi, recte philosophandi leges dicent; isti vobis viam ad sapientiam patefacient: quo in cursu nunquam deficietis, si vos ornatissimis Nationum Consiliariis strenue præeuntibus conjungetis. Aderit etiam vobis Eminentissimus hujus Civitatis Antistes pro sua erga litteras & disciplinas propensione; aderunt Patavini populi Moderatores, Viri summi, & ad benefaciendum nati, quibus nihil gratius facere poteritis, quam si, quod vestra plurimum interest, serio facietis.

EPISTOLA

AD LECTOREM

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD URBIS PRÆFECTUM ET PRO-PRÆT.

ORatio hæc habita coram Te, SENATOR AMPLISSIME, non aliis auspiciis, quam Tuis, in publicum exire debet, gravissimumque oculorum judicium subire. Neque vero id ad Tuam istam dignitatem solummodo refero, quæ summa est in hac Urbe, omniumque vota & obsequia jure suo sibi vindicat; sed mentis acumen & præstantiam maxime specto, qua totam hanc litterariam provinciam complexus es, unusque potes, vel pæne unus, de parte ejus qualibet rectissime judicare. Nunc demum intelligimus, quantum intersit ad Civitatis felicitatem, si viri sapientes imperent, suisque oculis uti velint, ac possint. Nos litterarii ordinis Adolescentes supra ceteros Tibi debemus, incredibili quadam beneficiorum copia cumulati; nec aliter respondere possumus, quam ingenua hac debitionis professione, tanquam æterno ad posteritatis memoriam documento. Perge, quemadmodum cæpisti, bonis artibus litterisque favere; unde religionis morumque ratio, populorum felicitas, Reipublicæ gloria, & si quid est in terris majus, potissimum pendet.

ORATIO XIX.

Habita ab Adolescente Scholastico pro Artium instauratione Gymnasii Patavini.

De Medicis Judiciis.

QUod nautæ facere solent (NN.) ut quamvis in magna tempestate aliquando deprehensi, otium & quietem per omne votorum genus a Superis petierunt, tamen paullo post discriminis obliti rursus se mari committant; id ego quoque facio, qui superioris anni periculo defunctus, interum publicæ lucis aleam subeo, hominumque de me judicia pertento. Sed illi quidem cum sponte agant, Deos hominesque iratos habent, si quando novis incommodis laborent: at ego improviso gravissimi Magistratus decreto, cui resistere nefas est, in hanc arenam vocatus, benevolentia vestra sublevari profecto debeo, si qua in parte deficere, aut labare dicendo videbor. Quanquam nihil est dubitandum, auctore tam bono:

Invalidas vires ipse exicitat, & juvat idem,
Qui jubet; obsequium sufficit esse meum.

Facit enim ad rem nostram, quod scripsit Ausonius ad Theodosium. Interim, quandoquidem tempus tulit, ut rursus ex hoc loco de Medicina dicamus (quod volentibus, ac nolentibus bene vertat) caussas & rationes explicare aggredimur, cur Medica judicia difficillima sint. Video enim, Medicos omnes in duo veluti genera dispertiri, quorum alteri illud firmum decretumque habent, ut statim atque accedunt ad

ægrotos, faufte ominentur, eofque bene fperare jubeant; alteri velut ex inftituto gravia ac molefta prænuncient. Habent utrique quid fequantur, magis tamen ex ea, quam fibi propofuerunt, callide vivendi & agendi lege, quam ex Artis natura petitum. Nam primi illi bene polliciti, operam fuam initio commendare ftudent, nihil de exitu laborantes; alteri exitum fpectant, qui quidem Artem probat, fi malus fit, vera prænunciantis; fi bonus, mira patrantis. Num recte agant, atque utri rectius, non aufim decernere. Illud certe hinc colligo, firmiterque defendo, vel ex hoc ipfo apparere, Medicorum judicia multis graviffimifque difficultatibus implicari. Non opus eft pluribus, ut intelligatis, qua de re dicturus accedam. Quod tamen antequam facio, ratio poftulat, ut Medicum judicium in fuas partes dividam, & ab omni ambiguitate liberem. Totum igitur hujus noftræ Facultatis judicium vel ad morbi cauffam & naturam, vel ad exitum pertinet; quorum primum a Græcis διάγνωσις alterum πρόγνωσις appellatur. De utroque, fi mihi ea bengnitate, qua cœpiftis, adfueritis, fingillatim difputabo; & quam potero planiffime, utriufque difficultates explicabo.

Et ut de eo primum verba faciam, quod ipfo naturæ ordine antecedit, ideft de διαγνώσει neminem unum effe exiftimo, qui non videat, ad rectam morbi cognitionem corpus illud recte cognofci debere, in quo morbus eft. Porro cum corpus quodlibet partim ex fluidis conftet, partim ex folidis, ille demum corpus cognofcere dicetur, & quod confequitur, corporis morbos, morborumque cauffas, qui tum folida, tum flui-

da probe tenebit, ſciteque explicare poterit. Hoc autem quantum eſt, bone Deus! Nam, ut a fluidis incipiam, quis unquam tam feliciter in re phyſica verſatus eſt, ut fluidorum omnium figuram, contextum, mixturam ex iis glandulis ſæpe manantem, quæ oculorum aciem effugiunt, aut perſpexerit ipſe, aut ab illis didicerit? Quis eorum motus, quis curſus, ac recurſus, quis velocitatis & tarditatis momenta menſus eſt? Conjicere, divinare, ſuſpicari poſſumus, ſcire non poſſumus. Cum igitur fluida nemo cognoſcat, videtis, quam difficile ſit eorum temperationem cognoſcere; quando in rectam, quando in malam valetudinem vergat; num confirmari, an corrigi debeat; num Medico, an Coquo indigeat. De uno ſanguine, ut aliis fluidis parcam, tam varia atque adeo contraria obſervata & ſcripta ſunt, ut quotidie de ejus natura, de ſalibus, de acidis, de familiaribus & extraneis particulis, & quod maxime mirum eſt, colore ipſo, qui ſub oculos cadit, deque coloris ſignificatione in Medicis ſcholis diſputetur. Tantas has difficultates Medici quidam ut ſuperarent, aut imminuerent, infundendi artem inſtituerunt; id eſt latices quoſdam pararunt, varioſque iis ſuccos miſcentes in brutorum venas infuderunt, ut alienis periculis docti, ſuæ noſtræque ſaluti conſulerent. Sed hoc ipſum quam fallax experimentum ſit & frugis expers, vel ex eo apparet, quod ejus uſus jam intercidit, præter quam apud illos, qui ad eruditionem & ornatum res Medicas tractant.

Verum de fluidis hactenus. Ad ſolida veniamus, quorum genera cum plura ſint, pluribus item difficultatibus ſunt obnoxia, quas ſuperare no-

nostrorum temporum Anatomici valde nituntur; Illud pro certo habete, quamvis homines isti diligentissimi multa in humano corpore detexerint, & in dies detegant, majoribus nostris ignota, tamen multo plura esse, quæ adhuc latent. Quis musculos omnes numerare potest, vascula, fibras, nervos, glandulas, stamina denique universa, quibus machina hæc per infinitos pæne anfractus & ambages in hominis figuram consurgit? Attamen qui velit de iis recte judicare, prius cognoscere singula debet. Sed fac, in universum cognosci. An idcirco etiam in quolibet individuo cognoscentur? Si paucissimæ partes, quæ hominis vultum componunt, & eodem ferme modo dispositæ sunt, tamen pro exigua varietate situs, quem tenent, ita variant humanas facies, ut in Orbe toto duæ plane similes inveniri non possint; quodnam judicium ferendum erit de interna cujusque structura, quæ infinitis partibus constat? Nunc ipsi per vos cogitate, num eorum morborum, qui a solidis manant, magis lubrica διάγνωσιν sit, an illorum, qui a fluidis. Utraque certe anceps, periculi plena, & plerumque fallax.

Si, quemadmodum se quidam jactant, re vera Physici essent, hoc est totius naturæ periti, facile concederem, posse illos fluidorum & solidorum caussas, quæque ex his caussis pendent, sive bona, sive mala, perspecta & cognita habere. Sed nullum nomen magis vanum est, quam quo ipsi se appellant *Medicos Physicos*. Scilicet Physicos se dicunt Galenici, cum vocibus quibusdam ad rixandum inventis de substantia Peripatetica, de elementis, de qualitatibus disputare cum suis didicerunt: Physicos se vocant Epicurei, cum

omnia momentis, declinationibus, figuris, atomis definierunt: Physicos se nuncupant Cartesiani, Gassendistæ, Neutoniani, & reliqui minorum gentium disputatores, cum per quantitatem, & motum quæcunque in hac rerum universitate contingunt, callida oratione evolverunt. Cum veritas Physica una sit, omnes autem isti tantopere inter se differant, quo jure se Physicos dicunt? Pythagoram ferunt, cum reputaret, quam difficile sit, sapientiam acquirere, noluisse se *Sophum* nuncupare, sed *Philosophum*, unde nomen ad reliquos manavit. Maxime vellem, ut nostri quoque non se *Physicos*, sed *Philophysicos* nuncuparent, hoc est cognoscendæ naturæ studiosos. Si verecundia hac rerum Physicarum studia tractarent, eadem prorsus in medicam provinciam venientes, diu multumque dubitarent, hærerent, quærerent, cogitarent, antequam ad alicujus morbi διάγνωσιν se duci paterentur. Neque vero cum id dico, eos Medicos laudo, qui tanquam Harpocrates ægrotis assident, nihil judicare ausi. Hos ne Medicos quidem existimo. Cautum judicium laudo; nullum condemno.

Quod siquis ab hac parte repulsus, ad alteram migrat, & in Medica προγνώσει se conquiescere putat, huic ego initio statim divini Hippocratis monitum recito *Moneo* (inquit Prædict. lib. 2. c. 3.) *ut quam prudentissime agatur, tum in reliqua arte tum, in hujusmodi prædictionibus. Nam is, cui successerit prædictio in admirationem erit apud ægrotum intelligentem; is autem, cui non successerit non solum odio erit, sed etiam insanus judicabitur.* Συμβουλεύω ὡς σωφρονεστάτους εἶναι καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ τέχνῃ, καὶ ἐν τοῖσι τοιούτοισι προῤῥήμασι: γνόντας, ὅτι ἐπιτυχὼν μὲν

ἄν τις

αὖτις τοῦ προῤῥήματος θαυμασθείη ὑπὸ τοῦ ξαυνόντος ἀλγίοντος; ἀποτυχὼν δ' αὖτις, πρὸ τῶ μισεῖσθαι. τάχ' ἂν καὶ μεμηνέναι δόξειεν. Scilicet nihil eſt difficilius, quam prædicere quid ſit futurum de re, quæ ab innumeris cauſſis externis interniſque pendere poteſt; quæ in corpore quolibet peculiaribus conditionibus prædita eſt; quæ variatur in horas; atque ita interdum variatur, ut divini aliquid interceſſiſſe, homines ignari naturæ ſibi perſuadeant. Audivi ego, id ætatis adoleſcens, Medicos graviſſimos, & fama nominis celeberrimos, repente ludibrio habitos, quod ſuprema fata ægrotis quibuſquam prænuntiaſſent, eoſque proinde deſeruiſſent, qui tamen poſtea mulierculæ curatione ſunt reſtituti. Itaque noſtri, qui plane ſapiunt, nihil unquam affirmate pronunciant. Accedunt ad ægrotum graves & meditabundi, venas tangunt, quærunt de tempore, de vitæ inſtituto, de poſtremis exercitionibus. In has fere morbi cauſſam conjiciunt; & ambiguis verbis rem totam deſcribentes, curationem ex alto ducunt; eorum, quæ præſcribunt, vim & effecta ambagibus involvunt; ſperare ſimul ac timere jubent; uno verbo ita orationem moderantur, ut quidquid acciderit, ſive ſua, ſive naturæ cauſſa, multo ante prædictum eſſe videatur. *Hac iter ad Superos*. Enimvero ſi in Arte ipſa certæ firmæque leges eſſent, quibus morborum exitus ſine errore cognoſci poſſet, attamen cum plura intervenire ſoleant ſive ægrotantium impatientia, ſive aſſidentium incuria, ſive aeris ſiderumque mutationibus, quæ ſane in officio contineri nequeunt, prudentis Medici eſſet prædictionibus abſtinere.

Hic vero fortaſſe dixerit aliquis veſtrum, Me-

 di-

dicam facultatem, quæ sui operis exitum neque polliceri, neque scire ullo modo potest, inter liberales non esse numerandam. Itane vero? Quin igitur & Oratoriam Facultatem, & Politicam excludimus, quarum neutra suæ contentionis exitum aut novit, aut præstat? Oratoris enim est dicere apte ad persuadendum, non persuadere; Politici est non felicem Rempublicam facere, sed illa omnia adhibere, quæ ad felicitatem Reipublicæ comparandam sunt idonea. Quemadmodum igitur satis est ad Oratoriam, & Politicam laudem, si omnia fiant boni exitus gratia, quamvis minime fortuna respondeat; ita ad optimi Medici nomen debet esse satis, si omnia adhibeantur, quæ ad morborum curationes conducere videntur, quamvis neque prædici, neque præstari sanitas in tantis difficultatibus possit.

Ceterum nolim quispiam judicet, me talia commemorando Adolescentum nostrorum studia retardare voluisse. Illud potius reputate, Juvenes studiosissimi, eatenus a nobis διαγνώσεων & προγνώσεως difficultates recenseri, ut disciplinam latissime fusam, dubiisque rebus implicatam mature suscipiatis, sine intermissione tractetis, per omne laborum & industriæ genus cognoscere nitamini. Habetis in hac Urbe magna exempla ad imitandum; in hac, inquam, Urbe, in qua propter multa cæli solique subsidia non recte valentibus a natura parata, ex omni memoria temporum medicina floruit. Habetis Hippocraticos Viros, habetis Philosophiæ Naturalis studiosos, habetis Anatomicos, & Botanicos, qui omnes, in sua quisque arte, peritissimi sunt, & toto terrarum Orbe notissimi. Nolite abuti fortunæ beneficio,

quæ

quæ vos eo loco collocavit, in quo ad proficiendum nihil deesse potest, nisi voluntas. Monet atque excitat vos Eminentissimus Episcopus Patavinus, qui in tanta pietatis ac religionis cura litterarum curam non intermittit. Monent Civitatis Moderatores, Amplissimi Viri, qui cogitationibus in nos conversis, id agunt in primis, ut ex Patavina Academia, tanquam ex equo Trojano, viri præstantes quotidie exeant. Monent denique nobilissimi ac studiosissimi inclytarum Nationum Consiliarii, qui non ordine modo, sed contentione, & industria reliquos antecedunt, offusa illis verecundia, qui vel sequi nolint, vel tarde sequantur.

EPISTOLA
AD LECTOREM
Præposita editioni primæ hujus Orationis.
AD CIVITATIS PRÆFECTUM ET PROPRÆT

OMnes homines ita sunt natura comparati, ut res suæ, qualescumqne sint, ornari velint, & in pretio haberi; nec ullus est artifex tam ipse de se demisse sentiens, quin quod facit, non maxime cupiat placere aliis, & commendari. Ex quo fit, ut qui aliquid dicunt, aut scribunt, quod prodire debeat, & hominum judicia subire, si forte dubitant de ingenio suo, aliunde præsidia quærant, sæpe magno aliquo nomine, tanquam Ajacis scuto, adversus irruentia tueantur. Ecce tibi, Senator amplissime, quid mihi animo proposuerim, cum Orationem hanc auspiciis tuis habitam, non aliter in vulgus exire volui, quam iisdem auspiciis eodemque nomine tectam: ut cum ipsa per se parum valeat, titulo saltem ornata & munita tantam hanc litterarum lucem sine periculo sustineat. Quanquam quid ego mihi præcipue arrogo? Quem potius, si recte cogitamus, appellare Musæ nostræ debent, quam illum, in cujus ditione & imperio sunt, a quo uno potissimum in hac Urbe pendent, cujus manu aluntur & sustentantur? Eas igitur tibi sisto, ad quem jure veniunt; meque in primis, earum nomine quasi facem anno huic litterario præferentem, tutelæ tuæ fideique committo. Tantum autem nobis in posterum de tua bonitate pollicebimur, quantum in præsenti velut ad omen conferre volueris. Vale.

ORA-

ORATIO XX.

DE ALEXANDRO ZENO EQUITE,

Cum Marcianæ Basilicæ Procurator creatus esset.

DOloris magnitudo, quem ex inopinato Zachariæ Canalis Equitis ac D. Marci Procuratoris interitu ceperam, non alia profecto sedari ratione poterat, quam si tu, Alexander, quem ego peculiari quodam studio colo & suspicio, relictum ab eo summæ dignitatis locum occupares. Angebar enim pro mea erga illum minime obscura animi benevolentia & observantia, non multæ ætatis hominem, ad hoc tempus valetudine integra usum, honesto otio sine ulla animi perturbatione fruentem, pietatis ac religionis officiis, quantum rei publicæ privatæque ratio patiebatur, unice deditum, importunissimo temporis articulo inter Medicorum manus ambigua loquentium expirasse. Sed cum fama tulit, celsissimam istam honoris sedem Magni Consilii auctoritate & sapientia tibi potissimum destinari, tum vero cœpi mœrorem animi novæ lætitiæ compensatione lenire. Statim enim mihi illa omnia in mentem venere, quæ ille, dum viveret, narrare præclare facta de te solebat, cum multis in rebus te sibi compararet, & hoc ipsum ominaretur, quod evenit, ut qui primus Procuratoris titulus vacaret, quamvis de suo nihil tale præsentiret, tibi uni ex o-

mni-

mnibus publico judicio concederetur. Utinam vero, qua ille intelligentia, quo acumine, qua facundia totam Reipublicæ constitutionem in hemicyclio sedens amicis explicabat, homines hominibus, merita meritis, tempora temporibus conferendo, eadem mihi publica in luce uti liceret; sed quod ille me sæpe pro sua prudentia rerumque usu monebat, metiri se quemque decet, nec plus conari, quam possit, & in iis ipsis quæ potest, ita sibi temperare, ut non ingenio indulgere suo, sed moribus & loco servire videatur. Itaque ignosci mihi necesse est, si in hac, quam institui, gratulatione communia quædam in medium afferam, quæ omnium mentibus infixa populi sermonibus celebrantur. Vera dabo, non mira. Atque hoc ipsum, nisi fallor, in libera civitate, ad justam solidamque boni civis gloriam pertinet, si nulla in re se magnopere efferat, eaque ad honores via contendat, quæ certa & usitata sit; ut cum ad summa pervenerit, non impetu, non astu, non temeritate fortunæ, sed ratione & consilio pervenisse dicatur.

Ita natura comparati sumus, ut cum aliquem vel doctrina, vel prudentia, vel alio virtutis genere excellere supra ceteros videmus, & hominum judicia tenere, statim quæramus, quibus potissimum initiis & fundamentis laus hæc excitata sit. Interdum a majoribus vetustaque gentis gloria argumenta rei hujus & causas ducimus; quod, ut in Veneto Patritio pro Civitatis amplitudine & antiquitate facile est, ita mihi quidem parum admodum videtur significare. Sæpius autem ad parentum institutionem oculos convertimus,

unde

unde ita pendet reliquæ vitæ cursus, ut siquis parentibus ætate prima destitutus, in avi aut patrui curam incidat, nepotemque agat, is plerumque in vitia præceps delabatur, &, quod rei nomen fecit, nepotari soleat. Vix quatuor Alexander excesserat annos, cum patrem amisit; anno autem ætatis decimo septimo matrem quoque. Quid expectatis ab adolescente ordinis primi, qui in maximo naturæ æstu ingentis patrimonii hæres & dominus est, multis, ut fit, fortunam ejus blandientibus, & pro more sæculi ad licentiam impellentibus? Scilicet quærit, cui pareat. In vivis erat patruus ejus Vincentius, vir moris antiqui ac severi, qui sese, mutata veste, in Ecclesiæ sinum abdiderat. Hujus fidei ac tutelæ se suaque tradit Alexander; hujus præceptis atque institutis tam ancipitis ætatis cursum moderatur, ab hoc & magistros, & morum formatores, & rerum suarum administros accipit; ac veluti filius obsequentissimus sub patria quadam, quam sibi ipse crearat, potestate vivit. Nisi ita fecisset, non eam dare operam litteris ac disciplinis potuisset, quam certe dedit, via & ratione persecutus, quæ nunc juventus laboris impatiens vix per summa capita & compendia delibare solet, tantumque arripere, quantum satis sit ad irridendum quod non intelligit. Sic porro profecit, ut cum postea pro varia Reipublicæ parte, quam administrandam suscepit, vel dicendum illi, vel scribendum fuit, omnes faterentur, ingenium ejus ad recte cogitandum formatum fuisse, & ad ea, quæ cogitasset, feliciter explicanda. Hinc ortum acumen ejus ac doctrina ad legum & judiciorum disceptandas controversias; hinc rectum exquisitumque judi-

judicium ad ea cognoſcenda, quæ in deliberationem caderent; hinc ille ipſe litterarum ac librorum amor, quo factum eſt, ut domi ſuæ bibliothecam inſtrueret, & quidem ejuſmodi, ut ſatis appareat, non ad ſpectaculum, ſed ad uſum paratam eſſe. Jam & togam virilem ſumpſeras, Alexander, & primos Magiſtratus gerebas, & annum attigeras ſextum & vigeſimum, nec tamen a patrui diſciplina diſcedebas. Auctore illo quæſita uxor, Clara Marcella, Petri Procuratoris filia, Virgo, ſiqua fuit unquam, aut eſſe poteſt, omni virtutum genere ornatiſſima. Hoc ille poſtremo in te benefacto vitam clauſit; & hoc ſane uno reliqua omnia complexus, te ſibi memoria obſtrinxit ſempiterna. Non enim diſſimulandum eſt, quod omnes norunt, uxoris virtutes & ingenium ad tuas laudes longe plurimum contuliſſe, ut, cum amore invicem & maritali ſtudio certetis, illud quoque in ancipiti ſit, uter utri ad mutuam felicitatem & commune familiæ bonum ſit utilior. Domo tam bene conſtituta, nullum Reipublicæ munus erat, modo in ætatem illam conveniret, quod non tibi, alia ab aliis conjiciendo, deſtinaretur. Placuit a provinciali incipere, quod cum tibi majoribus titulis prædito eſſet oblatum, ſine mora aut tergiverſatione recepiſti. Intelligis, me de Vicetiæ Præfectura loqui, in qua ſatis ſuperque oſtendiſti, quantum naturæ vis & doctrina, etiam ſine rerum uſu, ad recte imperandum valeat. Inſtructa magnifice pro muneris dignitate, & Urbis elegantia tum domo, tum familia, ſtatim communem omnium benevolentiam & exiſtimationem tibi conciliaſti, quod multum valet ad reliqui temporis auſpicium; ut etiam ſi quid poſt eveniat, in quo ſit offendendum, non

homi-

homini, sed fortunæ, tribuatur. Durat adhuc, præsertim apud Ordinem primum, lætissimæ illius præfecturæ memoria, in qua rite parendi & imperandi officiis utrinque servatis, omnia ad civilem quandam societatem & hilaritatem referebantur. Neque vero ad tuendam hanc benevolentiæ constantiam aut nimiæ potentiorum licentiæ indulsisti, aut de tuo, aut de publico Jure quippiam remisisti. Nunquam sane ejus Urbis Præfectura fortiore animo administrata est; & cum tibi ad breve aliquod tempus Prætura quoque accessisset, efficere potuisti, ut nec Prætoris partes in Præfecto, nec Præfecti in Prætore desiderarentur. Nimirum enim eorum, qui reguntur, affectiones & studia non magis ex re ipsa, quam ex regiminis modo pendent; nec tam sæpe homines spectant, quid sibi imperetur, quam a quo. Hinc factum est, ut Vicetinæ ditionis, ejus præsertim, quæ remotior ab Urbe est, status ac disciplina; cum solutior aliquando fuisset, in ordinem per te redacta, etiam clementiæ famam in summa legum custodia tibi pepererit. Ut magna ubique, ita ibi nihilo minor, fortasse etiam major, in vectigalibus exigendis difficultas; quod splendida natio animum gerat in sumptus liberales effusum, & solvere quidem Principi velit, ac revera solvat, sed paterna indulgentia petenti. Attamen huic ipsi parti egregie consuluisti, & quod in primis laudabile est, sine populorum querimoniis consuluisti, ingenti exacta pecuniæ vi, certisque constitutis legibus ac modis per agrum totum, quorum ad hoc tempus neminem pœnituit. Quid vero cum publicas curas ad eos populos contulisti, qui fines Venetorum tenent, & pro

loci

loci natura rerum omnium licentiam sibi deberi putant? Hos non modo in officio continuisti jure imperii, sed ipsorum cum proxima natione dissidia ex omni memoria temporum inveterata sustulisti, ut per quietem & otium agerent, irent, redirent, negotiarentur. Ita se tibi Lestaroli dedere, ita ipsi quoque Folgoretani, ut jam alteri alteros veluti populus unus, & natio eadem, mutuis præsidiis & communi opera sustentarent. Mirum hoc, quod ab ingeniis ferocibus incredibili facilitate obtinuisti; illud vero mihi magis mirum, quod ejus ætatis homo adolescentiam vix egressus, totum id obtinere potueris. Justitia videlicet, industria, fides, religio eam tibi auctoritatem & sapientiæ opinionem peperit, quam aliis ætas afferre solet; sed acumine potissimum & intelligendi celeritate fecisti, ut te tui alienique vererentur, dignumque crederent, cui parerent. Ex iisdem plane fontibus Civitatis in te studia manarunt. Summa enim gravitate cum esses, quod ipsum non tam ab aliquo studio, quam a natura habes, nihilque non graviter ageres, & ex tui dignitate muneris, neminem tamen unquam re, neminem verbo, neminem vultu læsisti, ut illi ipsi, qui sub initium reverentia quadam subrustica accedere ad te non audebant, cum semel accessissent, nunquam postea dimoveri potuerint. Hinc tanta illa, cum decedendum provincia fuit voluntatum erga te significatio publicis privatisque gratiarum actionibus, Civium nobilissimorum comitatu, vulgi clamore plausuque celebrata. Nec vero pluribus argumentis Senatus indiguit, ut cognosceret, quid sibi de te polliceri posset, siquid gravius virtuti jam

ex-

exploratæ commisisset. Itaque non multo post Gallica Legatio consecuta est, in qua tempus ipsum & occasio magnam tibi diligentiæ ostendendæ, magnam consilii ac prudentiæ materiam præbuit. Cum enim exterorum Principum exercitus in Italia essent, regionesque ejus florentissimæ bello involutæ flagrarent, qua arte opus fuit, nequid nobis periculi ex proximo afflaretur; projectique ad audendum milites suis se finibus continerent? Sed Regio Consilio persuadere pro caussæ natura facile erat; illud vero difficillimum, mandata extorquere, quæ ad copiarum ductores mitterentur, Regisque voluntatem signis non dubiis significarent. Nempe animum ejus ceperas, tibique devinxeras, qui unus in primis omnia poterat, Cardinalis Floriacensis; qui pro insigni probitate naturæ & Ecclesiastici nominis sanctitate honestos homines diligebat, & cum diligeret, libenter audiebat, sibique ingeri patiebatur, quod ab justitia & Regni dignitate non abhorreret. In tantis rerum difficultatibus vix dici potest, quam libenter litteræ tuæ auditæ in Senatu fuerint, non solum quod graviter ac dilucide scriptæ essent, in quo sane plurimum vales, sed etiam quod semper aliquid continerent, unde constaret, quantum tibi Aula illa tam culta tribueret, quantique a Rege ipso fieres. Et vero cum filius natus tibi esset, & lustrali aqua Christiano more expiari deberet, Ludovicus ipse tanti Regni dominus, auspicia nomenque dare voluit, magno Regiæ domus operante Mysta, cunctisque proceribus & administris ad celebritatem convocatis. Non sum nescius, honorem hunc aliis quoque ante te fuisse communem, & quidem memoria

no-

nostra Viro magnificentissimo, & summa omnia adepto, Aloysio Pisano; sed hoc ipsum ad tuam laudem facit, addo etiam ad omen, potuisse te vestigia tam illustria ad immortalitatem impressa egregie consequi & æmulari. Quidquid porro tibi tuisque virtutibus pro eximia Regis bonitate concedebatur, ita accipiebas, ut quoties usuveniret, ad patriæ utilitatem & commodum conferres. His adjumentis atque præsidiis obtinuisti, ut in magnis Europæ perturbationibus nos incendio proximi summa tranquillitate terra marique frueremur, & illud quoque pecunia nobis pensaretur, quod pensari justissimum est, sed tamen interdum vel re, vel tempore, vel utroque impeditur. Accidit interea, ut Stanislaus, Reginæ pater, Poloniæ Rex eligeretur, unde tibi novæ benevolentiæ comparandæ occasio sese obtulit, cum ad gratulandum Legatus extra ordinem Senatus decreto declaratus es. Mitto, quam splendide Legationem hanc in Regiis Meudoni ædibus obieris, cum in omni Reipublicæ administratione, ad ejus majestatem ostendendam, tuarum magnitudinem fortunarum servire volueris. Illud unum dico & confirmo, fecisse te in toto Legationum tuarum cursu, ut, cum mentis præstantiam, qui tecum agebant, maxime celebrarent, tum in ceterarum rerum apparatu nihil requirendum faterentur. Nondum Gallicam absolveras Legationem, cum tibi Germanica apud Cæsarem commissa est. In quo profecto Cives tui quid de te sentirent, cumulatissime significarunt. Vindobonensis Legatio ipsa per se ardua & valde negotiosa semper habita est, quod finitimarum gentium commercia quotidianis difficultatibus & controversiis implicentur. Tua vero

in tempora incidit non ſane læta propter incerta belli, ex quibus Aula illa, pro rerum humanarum viciſſitudine, ſpe obſcura pendebat. Sed curam hanc alia excepit, cum Carolus VI. ex inopinato decubuit, & intra dies paucos naturæ ceſſit. Quamvis enim caſus ad Venetos magnopere non pertineret, ſi omnia illa locum habuiſſent, quæ Cæſar multo ante ſanciverat; attamen cum plures ſtatim exorti hæredes, alii Germaniæ ſtatum concuterent, alii minarentur Italiæ, apparuit, ſublata inter magnos Europæ Principes pace, neminem non ſollicitum eſſe oportere. Interim Senatus majori Caroli filiæ Ungarorum Reginæ Legationem extra ordinem pro veteri inſtituto decrevit; teque potiſſimum ad geminum hoc pietatis & gratulationis officium elegit. Sed bella ex bellis, incendia ex incendiis orta, & ad hanc diem obduratis partium animis continuata, pacis atque otii officia retardarunt. Totus fere Legationis illius curſus dubiis temporibus expoſitus fuit; vixque explicari oratione poteſt, quo conſilio, qua ſapientia, qua dexteritate opus fuerit in ſubita illa fortunæ converſione, rerumque omnium motu ad benevolentiam & exiſtimationem conſervandam. Quamquam præſtare volenti, ſeque totum patefacere, fluctus quoque ipſi jactationeſque lucro apponendæ ſunt, ſi incurrant non quæſitæ; quod non magni facere gubernatorem ſoleamus, qui probo navigio ventiſque ſecundis perpetuo uſus, maris pericula tempeſtateſque expertus non ſit. Jam vero in patriam redeamus, non quidem ut Equeſtri dignitate ſemel atque iterum ornatus otio domeſtico fruaris, vel operam illam dumtaxat Reipublicæ impendas, quæ cum dome-

ſticis commodis conjungi poſſit; ſed ut animum eo revoces, unde cœpiſti, ad Civitates gubernandas. Vix enim ſumpta in ſupremo Sapientum Ordine Sexvirali toga, primoque abſoluto curriculo, Patavina Prætura tibi decernitur. Quo tu illam animo acceperis, dubitandum non eſt, qui nihil unquam bono Civi pro patriæ bono recuſandum exiſtimaſti. Nos certe ſumma animi lætitia nuncium accepimus: quippe in actis reperiebamus, Zenorum nomen ex omni antiquitate fauſtum Patavinis fuiſſe. Nam ut nihil dicam de Zenis illis, qui in hac Urbe, cum libera eſſet, vel ſuis pareret, Prætores fuerunt, illud & publicis litteris teſtatum, & in animis noſtris inſitum quaſique conſignatum habemus, Reinerium Zenum Venetiarum Ducem anno MCCLVI. copias, arma, commeatus Philippo Fontanæ, Pontificis Romani Legato dediſſe, quibus Ecellini exercitu victo fugatoque, Patavium liberavit, feramque illam extruſit, quæ noſtrorum Civium ſanguine paſcebatur. Statim autem Præturæ tuæ ipſa quoque Præfectura conjuncta eſt, omniumque rerum moles uni incubuit. Tum vero cognovimus, Viro præſtanti & experrecto nihil eſſe arduum. Mens enim tua non magnis modo rebus ac præcipuis, quod & alii fecere, ſed minimis quoque geminati hujus regiminis partibus continuo infuſa eſt, omneſque abunde comprehendit & rexit, quæ in utroque continerentur. Et quanquam Adminiſtros longe optimos tibi adjunxeras, quorum fidem præſtare poſſes; nihil tamen ab iis agi patiebare, quod non ipſe ante vel voce, vel ſcripto cognoſceres. Id eos non modo in officio retinebat, ſed illud quoque efficiebat, ut operam omnem & induſtriam

ſtriam in ſuo quiſque munere adhiberent, nihilque temere aggrederentur. Accedebat etiam, quod cum facillimus eſſet ad te privati cujuſque aditus, preceſque & querelas æquo animo vultuque audires, iis, qui circa te erant, quicumque eſſent, nullus relinquebatur fallaciæ locus. Satis conſtat, hanc ipſam admiſſionum facilitatem, quæ populares Prætores facit, niſi iidem prompti & acuti ſint ad ea, quæ latent in hominum animis pervidenda, non leves errores parere poſſe. Sed tu quidem, quod ſæpe animadverti, rem quamlibet ad te delatam incredibili animi celeritate in partes omnes excutiebas; cumque concedenda cito concederes, ſi quid non probares, vel ſilentio, vel brevi interrogatione repellebas, ceteroquin alienus a garrulitate & contentione, quæ imperantis majeſtatem minime decet. Quamvis porro majorem quandam in rebus omnibus veritatis ac juſtitiæ rationem haberes, nemo tamen inventus eſt, præſertim ex miſeris & afflictis, qui humanitatem & clementiam in te requireret. His virtutibus præcipua, ſed nimirum auſim vel ſola dicere, eorum qui imperant, merita continentur, & eorum quibus imperatur, felicitas; atque ex his oritur illa, quæ Civilis gloria dicitur, quam nec invidia minuere poteſt, neque tempus extinguere. Audivi ſæpe, Vicetinos Cives de tua ſibi Præfectura valde placere: ſed ut fateamur, quod res eſt, ad eam nihil aliud attuliſti, quam optimam naturam, earumque diſciplinarum præſidium, quas tibi domi comparaveras; ad nos & ætatem inſuper attuliſti, & quæ ætatem neceſſario poſcit, multarum rerum experientiam, Legationibus obeundis, moribuſque aliarum gentium cognoſcendis

partam; quæ duo cum plurimum valent ad ceteras virtutes acquirendas, tum in primis ad prudentiam, sine qua virtus nulla stare potest. Multa sunt in Patavino regimine, quam in aliis ex toto continente, difficiliora; sed Gymnasium maxime Rectores exercet. Pars hæc Civitatis multarum rerum difficultatibus impedita, præcipuam quandam curam & vigilantiam postulat, ut primum quidem incommoda consilio prævertantur; deinde siqua præverti nequeunt, iis curationes adhibeantur minime periculosæ. In eo autem plurimum momenti est, si litteræ pareant illi, a quo cognoscantur & amentur. Primis statim mensibus ea fecisti, ex quibus te suum esse litterarius Ordo sibi persuasit. Cum enim vectigalia omnia, excussis fallaciis, certa ratione composuisses, tum Gymnasticum in primis ad trutinam revocasti, quod in dies magis aliis atque aliis de caussis obsolescere dilabique cognovisses: jamque illud effecisti, ut, quod ipse non potueris, non Præfectis, aut Quæstoribus, sed ipsi rei suo quodam morbo laboranti imputandum judicetur. Neque vero de ærario duntaxat cogitasti, sed partium singularum suscepto patrocinio, legibus, tabulis, monumentis diligentissime examinatis, nunquid detrimenti cepissent, quave ratione reparatæ aliquando essent, aut in posterum reparari possent, cognoscere voluisti. Videbitur fortasse Oratio mea, Legationes leviter attingendo prætervecta cum sit, in Patavina Prætura nimio plus immorari; sed ego quidem ex illius temporis recordatione tantum capio voluptatis, ut vix temperare ingenio possim; & quando alia nulla ratio est referendæ tibi gratiæ, aliquam mihi sumo prædicandæ. Modum adhibeamus

mus. Vix abſoluto Patavini regiminis curſu, cum primum ſe dedit occaſio, Sexvir publicis conſiliis regendis rurſus creatus es. Ex quo conjicere licuit, quid tibi ſperandum eſſet, ſi id eveniſſet, quod evenit, ut D. Marci Procuratio vacaret. Jam id ipſum obtinuiſti, nec mirum in domo tua, neque novum. Fuere hoc nomine & honore præditi ſuperioribus ſæculis plane multi, ab ipſa hujus Ordinis inſtitutione; ſed reperti ſunt etiam patrum noſtrorum memoria, qui cum in magna meritorum luce viverent, tituloſque petendi & cauſſas haberent, abſtinere maluerunt, ut ex eo quod ipſis debebatur, ad nepotes aliquid redundaret. Hieronymum dico, atque Alexandrum, qui ſæculo proximo exeunte, cum graviſſimas Legationes ad ſummos Europæ Principes obiiſſent, ac ſubinde inter Sexviros relati eſſent, Equeſtri honore contenti vixerunt. Pater tibi in ipſo ætatis flore præreptus eſt. Frater, natu major, vix primis patriæ honoribus delibatis, Monaſticæ vitæ ſtudio abreptus, ad Euganeos Camaldulenſes migravit; & ut oſtenderet, ſe non impetu, ſed ratione ſolitudinem quæſiſſe, ipſas ejus Ordinis Præfecturas ultro ſibi delatas, cum ad obedientiæ teſtimonium recepiſſet, poſtea dimiſit. Nimirum tibi uni familiæ honores fortuna ſervavit. Patere igitur, ut dum tibi dignitatem hanc meritis procul dubio partam gratulamur, fortunæ quoque ac felicitati nonnihil largiamur; fortunæ, inquam, quæ ubi diuturna eſt & conſtans, divini neſcio quid habet, hominum admiratione & reverentia dignum. Scilicet in te ornando fortuna ipſa, fidelis conſiliorum tuorum comes, cum virtute certavit, atque ita certavit, ut utramque in poteſta-

te habuisse videaris. An non enim fortunæ tribuendum, quod, parentibus sublatis, in patruum incideris, qui omni abjecta reliquarum rerum cúra, tuis commodis unice augendis vacaret? At virtutis fuit ab ejus voluntate nutuque pendere, ac tanquam patri in rebus omnibus obtemperare. An non fortunæ tribuendum, quod pulcherrimam eandemque sanctissimam uxorem inveneris, quæ te per omnia constantissime secuta, magna onerum parte levaret? At virtutis fuit ejus fidei atque ingenio honorem habere, tantumque illi dare atque concedere, quantum Liviæ suæ Augustus solebat. An non habenda fortunæ gratia, quod liberos susceperis & multos, & recte valentes, & egregia naturæ indole præditos? At tuæ virtutis est, quod recte instituendos cures, nullisque aut impensis, aut industriæ parcas, ut bonis artibus ac disciplinis informes. An non demum fortunæ est divinitus tibi adiunctæ, quod honores alios super alios ab initio adeptus ætatis, nunc illum ipsum, de quo agimus, ceterorum amplissimum, quasi tibi uni ex tot Civibus meritissimis debitum, nemine tecum petente, obtinueris? At virtutis est, atque adeo virtutis tuæ, quod gradatim honores absque ullius obtrectatione petieris; eorumque splendorem ita excipias atque sustineas, ut totum hoc, quicquid est, sine admiratione nimia certo judicio perpendas. Scio, esse aliquos, qui fortunæ vocem ægre ferant, quod nihil magis rationi contrarium putent. Sed quid sit hoc, non definiunt. Mihi nihil est aliud, quam mens illa Mundi præses, nobis ignota, cujus nutu ac providentia res humanæ earumque vicissitudines temperantur. Menti huic, Alexander,

quod

quod pie ac religiose servias, eosque servire voDE lueris in omni Rei publicæ administratione, quibus imperasti, cuncta tibi prospere feliciterque evenere. Manent adhuc Vicetinis nostrisque monumentis consignata, quæ pro divino cultu, & sacrorum religione, si quando opus fuit, ex officio & auctoritate Prætoria fieri curasti. Idem tibi sensus in domo tua, & in omni vitæ gubernatione est: neque unquam severius cum domesticis, aut etiam cum filiis agis, quam cum forte hac in parte, quæ tibi summa est rerum omnium, segniores videntur. Hoc animo si pergis, & perges enimvero, habes debitorem gratum; non solum te, quam modo dixi, fortunæ indulgentia non deseret, sed bonis omnibus cumulatum ad ipsum fastigium aliquando extollet. Novi equidem, satis tibi esse quod obtinuisti; & sane pro ætate tam florida debet esse satis. Nobis tamen aliquid superest adhuc precandum: dabis huic civitati tarda illa quidem, & mihi fortasse non visenda, sed tamen aliquando dabis nova lætitiæ publicæ spectacula. Interim ego illam ipsam lætitiam cogitando præsumo; & quando modestia tua mihi manum injicit, omine tam bono finem dicendi facio.

ORATIO XXI.

DE LAUDIBUS

LUDOVICI PISANI Eq.

Cum electus S. Marci Procurator in loci possessionem veniret.

SI quis a nobis forte quærat, Senator amplissime, quem potissimum ex Marcianæ Basilicæ Procuratione tanto consensu tibi delata jucunditatis fructum capias, affirmare non dubitaverim, nihil esse rerum omnium, quod te magis teneat ac delectet, quam quod omnes civitatis ordines sine discrimine lætari vides; nec tibi modo, sed sibi inter se, quasi de suo quemque honore suisque commodis, gratulari. Commune enim civitatis beneficium est, quod confertur in civem optimum. Omnino hac de caussa majores nostri dignitatis tam splendidæ possessionem summa celebritate capi voluerunt, & spectaculo esse, ut publicum de ejus meritis judicium fieret, qui illam obtinuisset: ex quo judicio & ipse justum anteactæ vitæ solatium reportaret, & respublica futuræ quoddam quasi pignus acciperet. Dies hic auspicatissimus speciem quandam & imaginem triumphi repræsentat, qualem prorsus tempora nostra moresque ferunt, animi viribus, non corporis partum, in ea urbe, quæ cum pacis & libertatis domicilium sit, illa parat domesticæ fortitudini præmia atque ornamenta, quæ Romani, ad amplifican-

dum

dum imperium unice intenti, bellicæ parare consueverunt. In hac totius populi lætitia, quam præ se quisque voce vultuque ferre studet, ego mihi eas partes sumpsi, ut egregie facta dicendo explicem, quæ te ad celsam hanc dignitatis sedem supremæ proximam extulerunt: in quo quidem nihil aliud reputavi, quam ibi me dicturum, ubi omnes te recte nossent; totidemque viderem dictorum meorum testes, quot auditores. Tibi uni fortasse pro tua in rebus omnibus modestia animique moderatione nonnihil molestiæ dicendo afferam: sed quid tandem? *Sume superbiam quæsitam meritis*; & cum tam multa laudabiliter egeris, da huic publicæ gratulationis officio, ut libere nobis liceat tuas laudes commemorare; ex quibus intelligatur, te tuis civibus, quantum in te fuit, non minora tribuisse quam acceperis. Hor. l. 3. od. ult.

Qui pueros instituunt patricii generis, illud in primis curant, ex vetusta Græcorum παιδεία, ut cum interrogare incipiunt, & discendi desiderium ostendere, præmissis quæ ad religionem pertinent, facta præclara & illustria narrent, quorum imagine illorum animus mature imbuatur atque excitetur. Et quia ita sumus omnes natura comparati, ut nostra nos magis, quam aliena capiant & moveant, recte cum illis agitur, qui ea in patria vivunt, & ex ea domo sunt orti, ut nihil ipsis audire sit opus, nisi sua. Tibi certe, LUDOVICE, hujus generis adjumenta ad ciendos primæ ætatis spiritus, mentemque formandam non defuere, cum Venetas historias percurrentibus nulla fere se offerat ætas, qua non Pisanus aliquis domi forisve insi-

insignis rempublicam administrarit. Nam, ut u præstantes illi morum magistri, qui pueritiam tuam regebant, ab antiquitate ultima repetere monumenta noluerint, certe de VICTORE Pisano tacere non potuerunt, Venetæ classis adversus Ligures imperatore, qui, licet adversis aliquando jactatus, tanta apud populum benevolentia, gratia, & auctoritate valuit, rebus præclare gestis parta, ut in summis patriæ periculis, magnaque desperatione rerum hunc unum dari sibi ducem optarit, ac pæne voluerit, ejusque auspiciis armari. Paucis post annis fato contigit, ut vir tantus, patriæque tam utilis, in imperio cum esset, Siponti moreretur: justa autem illi Venetiis ingenti funeris apparatu coram Duce Senatuque omni, ad publicum civitatis luctum ostendendum, celebrata sunt, & statua pedestris posita. Atque haud scio, an non fatale aliquid ex hoc mortis genere Pisanis hæserit. Quatuor enim subinde ex eadem gente, volventibus annis, viri fortissimi longeque principes, dum militarem reipublicæ operam navarent, procul à patria sunt extincti, LAURENTIUS Candiæ Præfectus in urbis illius obsidione, ANTONIUS Trierarchus in Amphimaliæ aquis, NICOLAUS navium majorum Ductor ad Cenussas Insulas, ANDREAS classis Imperator Corcyræ. Quid, cum eos tibi ex tuis majoribus referrent, qui se rebus civilibus dediderunt, Sexviros, Decemviros, Legatos, terrestris maritimæque ditionis vario nomine variaque auctoritate moderatores? Quid, cum ad Sacerdotia quoque narrando progressi, FRANCISCUM Cardinalem memorarent, Jurisperitum suæ memoriæ celeberrimum,

Leo-

Leoni X. in primis carum, qui cum Patavinam Ecclesiam regeret, Episcopales ædes magnifice extruxit? Quid, cum ALOYSIUM adderent Episcopum item Patavinum, disciplina litterisque præstantem, Pii IV. judicio & auctoritate Cardinalium Collegio adscriptum? Quid, cum alios minoribus quidem titulis præditos, sed moribus, doctrina, charitate in patriam, benignitate in omne genus hominum effusa nobilitatos tibi ad imitationem ante oculos ponerent? Hinc scilicet vis atque indoles Pisani sanguinis excitata, & quodammodo accensa, stimulos tibi viresque adjunxit, ut virtutes illas acquireres, quas in omni vita necessarias existimasti ad tuendum & ornandum fortunæ statum, in quo te Superi collocarunt. Itaque cum tibi primum versari in republica licuit, atque ostendere per minores administrationes, quid polliceri de te posses, navalibus præpositus es: quo in munere plane gravi non fidem solummodo atque industriam præstitisti, ut omnia pro temporum necessitate in promptu essent, neve ex tam multis, qui tibi parebant, ullus ab officio recederet, sed rationem ipsam construendæ navis & artificium omne cognoscere voluisti; quod intelligeres, parum bene agi cum domino, qui servorum non solum manu, sed etiam mente indiget. Sed cum Pater ad summum civitatis locum ascendit Dux Venetiarum creatus, vacandum tibi ex patriis legibus fuit, cura una relicta, ut quæ ad familiæ dignitatem pertinerent, optimi senis arbitrio cuncta liberaliter splendideque fierent; ne, cum in privata fortuna unus omnium ALOYSIUS munificentissi-

mus

mus habitus esset, ad regium fastigium evectus a seipso desciscere videretur. Et sane quid unquam per eos annos prætermissum, quod ad munificentiam declarandam pertineret? Cui vel civi, vel hospiti, ubi res tulit, non benigne factum? addo etiam, cui non large, modo cum ratione peteret, effuseque donatum? Vivebant in tanto illo Pisanæ familiæ splendore patrui immortalitate digni, HERMOLAUS, & CAROLUS, quibus pro tua erga illos reverentia & pietate omnia deferebas: sed alter se totum, emenso ambitionis honorumque cursu, bibliothecæ parandæ in usum civitatis dederat; alter militari multorum annorum labore fatigatus, gloriaque & dignitatibus auctus, honesto otio fruebatur. Rerum moles domesticarum, quæ in publicas identidem incurrebant, tibi pæne uni incubuerat; & vel ex eo tempore intellectum est, quam esses rebus agendis idoneus. Itaque, extincto patre, novoque suffecto Duce, ad Brixianos regendos missus es auctoritate Prætoria, cui Præfectitia quoque per menses aliquot accessit. Tam gravi publicæ personæ suscepto onere, statim privatam exuisti; nihilque cogitare aliud visus es, quam quod ad ejus civitatis commodum & salutem referretur. Ajebas enim, non te tibi Præturam gerere, sed reipublicæ; nobilissimam provinciam non potestati tuæ traditam, sed fidei ac tutelæ commissam; te illuc venisse ad bonorum jura tuenda, ad commune omnium commodum procurandum, ad veterem custodiendam populi fidelissimi tranquillitatem. Captis de more in templo auspiciis, statim significasti, quinam tibi sensus erga

illos

llos futurus esset, qui religionem læderent; tuosque in primis divinitatis metum ostendere jussisti, ut aliis exemplo essent. Egregia vero initia, magnoque viro, & sapiente Prætore digna. Quis enim ignorat, ex nulla re magis, quam ex religionis cura opinionem gigni probitatis & justitiæ, quæ maxime valet ad eorum mentes occupandas, quibus imperatur, cupiditatesque continendas? Vix autem prodire cœpisti, teque civitati dare, cum ipso oris vultusque habitu omnes cujusque generis homines tibi conciliasti. Prima enim commendatio a natura est. Quid vero cum ad publica negotia expedienda ventum est, ad jura privatis reddenda, ad sontes puniendos, ad pacanda dissidia, ad exigenda vectigalia? Tunc enimvero apparuit, qualis quantusque esses & vir, & Prætor. Omnia enim sic agebas, ut nec celeritas deesset ingenii ad intelligendum, nec judicis gravitas ad decernendum, nec animi lenitas & placabilitas ad æqui, siquid molestius eveniret, bonique faciendum. Illud autem maxime ad prudentiæ tuæ commendationem attinet, quod quamvis implicata quædam ipse per te explicare posses, nunquam bonorum consilia rejecisti. Hoc enim ipsum inter rectæ gubernationis arcana ad effugiendam multorum offensionem habetur, ut qui præest negotiis, interdum doceri velit; & illa ipsa, quæ scit, ab aliis cognoscat, eorumque judicio se agere profiteatur. Quemadmodum autem tu tibi aliorum consilia non inutilia esse putabas, ita eos, qui tibi adsidebant operamque præstabant, nihil agere, te inconsulto, patiebaris; & cum officia pro regiminis magnitudine

mul-

multa essent, & in multos dispertita, tu tamen singula mente complexus assidue diligenterque inspiciebas. Sunt, quibus hæc ipsa diligentia nonnihil molestiæ afferat, nisi magno judicio sit adhibita, & morosi ingenii suspicione careat; at ea erat de tuæ bonitate naturæ non unius aut alterius, sed omnium opinio, tam alte inhærens ac penitus insita in hominum animis tuæ virtutis existimatio, ut nihil velles, nihilque faceres, quod non omnibus probaretur. Ad hoc laudis genus multa tibi subsidia natura præbuit, cum frontem explicuit, cum micantes oculos annuentesque dedit, cum faciem totam ad concilianda hominum studiu conformavit; at fortitudinem & constantiam studio tibi comparasti. Neque enim omnia ad lenitatem referenda sunt; præsertim in administratione tam fusa, ubi esse aliquos necesse est pro humani ingenii varietate, quorum audacia nisi metu contineri nequeat, Ex quo efficitur, ut inter omnes imperantis virtutes primo loco habenda justitia sit. Verum, cum duo sint in eo, qui imperat, justitiæ exercendæ modi, quorum unus in tuenda rerum contractarum fide positus est, alter in prohibendis injuriis coercendaque improborum licentia; ad primum illum omnia tibi, quoties oporterret, in promptu erant, sive communi jure agendum esset, sive per ea, quæ apud Brixianos peculiari lege constituta sunt, populique consensu recepta; at vero de altera cum ageretur justitiæ parte, non tu quidem eam negligebas, sed invitus ad pœnas decernendas accedere videbaris; nec unquam acerbiores esse passus es, quam tuæ ratio posceret bonitatis ac mansue-

sue-

ſuetudinis. Non enim crimina tantum ſpectare conſuevisti, legemque omnibus una voce loquentem, ſed cuncta ſimul, quæ legis vocem æquitate ac ratione temperant, quis deliquiſſe dicatur, quo loco, quo tempore, qua de cauſſa; num ſcelere, an errore potius; num conſulto, an caſu; num iratus & in re præſenti, an multo poſt tempore; num dolo & inſidiis, an aperte & ex condicto; num per vim & injuriam, an laceſſitus. Novi equidem, eorum qui judicia exercerent, vix ullum inveniri, qui non ſibi ex hoc cautionum genere laudem quærat; ſed ea eſt de animi tui æquabilitate communis omnium exiſtimatio, totius vitæ uſu moribuſque ſpectata, ut, cum de aliis interdum dubitetur, vel dubitari poſſe videatur, de te nemo unquam dubitarit. Fit enim, quamvis raro, ſed tamen fit, ut collecta quidam integritatis ac virtutis fama, quales fuere ad poſteritatis exemplum Ariſtides Athenis, Cato & Fabricius Romæ, non modo extra omnem peccandi ſuſpicionem habeantur, ſed etiam neſcio quo pacto extra periculum. Jam vero fortuna ipſa mentis tuæ vim & conſilium experiri voluit. Repente enim ingraveſcere annona cœpit, eorumque multitudo, qui in diem vivunt, in metu eſſe. Hic vero quis tuam in agendo celeritatem & ſolertiam explicare poteſt, quis intelligentiam in providendo, ut comportatis undique frugibus atque expoſitis, inopiæ occurreretur? Brevi tempore, excuſſis per totam provinciam horreis, illectiſque vicinotum locorum mercatoribus, rem frumentariam non ſolum reſtituiſti, ſed exaggeraſti. Macellum quoque laborabat, correptis ſubita

bita quadam contagione luis, & absumptis magna ex parte bobus. Tum tamen singulari sapientia fecisti, quod difficillimum videbatur, ut nec agris cultura, nec urbi carnaria deessent. Eadem opera & providentia reliquis provinciæ partibus consultum est, ut jam te non Prætorem modo, sed custodem, patronum, ac prope parentem appellarent, dignumque arbitrarentur, cui, si licuisset, perpetuo parerent. Id præsertim intellectum est, cum, exacto Præturæ tempore, inter populi plausum & gratas acclamantium voces, Magistratus insignia posuisti. Ne tu quidem in tanto illo civitatis motu tibi temperare potuisti, quin te amari sentires, proindeque non plane lætum discedere, verbis humanissimis declarares. Certarum utrinque est, non officiis ex formula, sed caritate quadam, & mutua voluntatum significatione; nec ullus fortasse ex omni memoria Prætor tam sibi unum aut alterum benevolentia obstrictum reliquit, quam tu tibi universos.

Cum in patriam rediisses, non ita multo post Palmæ præfectus es, qui locus in ipsis Venetæ ditionis finibus positus non multum negotii viro navo exhibere videtur, nisi forte extra ordinem. Curam tibi aliquam & cogitationem afferre debebat, quod viro succederes magnificentissimo FRANCISCO LAURETANO, qui nunc principem patriæ locum tanta cum dignitate tantoque splendore tenet: veruntamen liberalitas & magnificentia ita propria Pisanorum est, ut tum maxime gaudeant, cum ad hujus laudis æmulationem vocantur. Qui te norunt, nihilo plus quærunt, ut intelligant,

quo

quo apparatu munus ſuſceperis, quam copioſo, quam ſplendido, omnino ut appareret, non tam ubi eſſes, quam quis eſſes. Non ſane diu tibi otium fuit. Etenim cum mœnia, & propugnacula præſertim duo tempore disjecta labarent, Senatus reſtitui per te juſſit, valloque & foſſa muniri. Tua igitur opera & induſtria effectum eſt, ut non modo pacis tempore ad oppidi famam tuendam ſuffectura in poſterum videantur, ſed etiam, ſi quid forte ingruat, arcere pericula poſſint. Quid aquæductum memorem, quem ex ligneo marmoreum ingenti ſubſtructione feciſti, opus oppidanis ſalutare, omniumque votis diu multumque expetitum? quid arma ignea ad ſæculi morem & aliarum nationum exemplum renovata? quid armamentaria ipſa, & militum contubernia vel reparata, vel refecta? quid tela generis omnis & bellica tormenta conditoriis importata? Ne multa: id egiſti, ut poſteri quoque ſcirent, ac lætarentur, te Palmæ cum imperio fuiſſe. Jam nemora quoque publica inviſebas, cum ſubito juſſus es gravi de cauſſa, quæ motum Cremæ exciverat, in eam urbem migrare. Ibi vero cum te ex inopinato oſtendiſti, cives illi omnes, veluti nautæ viſo Caſtore, ſpe tranquillitatis elati perinde loquebantur, quaſi jam haberent, quod afferebas. Res profecto erat non leviter impedita, tu tamen illam tanta evolviſti celeritate, ut, cum alii alia cogitarent, repente expeditis difficultatibus, omnium vota & conſilia præverteris. Poſt tot ac tanta in rebus gerendis prudentiæ, fidei, virtutum omnium experimenta nemini mirum videri debet, ſi ſumma tibi omnia cives tui detu-

lerunt; si statim gravissimo Xvirum Consilio adscriptus es; si, quæ prima vacavit Marcianæ Basilicæ Procuratio, tibi vacavit. Ex quo cœpisti in hac honorum contentione versari, incredibili quadam felicitate usus, omnia obtinuisti petitione prima.

Sed ille me ex orationis cursu dies revocat, quo te supremum Civitatis Consilium non tam suffragiis, quam voce ad summam hanc dignitatem elegit; tum duo illi deinceps secuti, quibus officia & gratulationes domi tuæ recepisti. Hærebant adhuc mentibus hominum penitus infixa solemnia illa apparationum, quibus eundem hunc honorem CAROLUS Patruus magna omnium admiratione celebraverat; illa quoque memorabantur, quæ Pater tuus, delato sibi Principatu, longe majora atque illustriora in ædibus publicis præbuerat: effecisti tu tamen singulari quadam magnificentia liberalitatis, ut ne tui quidem tecum in hujus laudis contentionem venire possent. Debes plurimum (fatendum est enim) FRANCISCO Fratri, Senatori optimo atque ornatissimo, qui non minore animi magnitudine præditus cum sit, vias omnes & rationes quæsivit, quibus benignitatem ostenderet erga illos præsertim, quibus non ad spectaculum, sed ad rationem benigne faciendum est. Ne sibi quidem ipsi pepercit in tanto illo rerum atque hominum motu, de tua magis laude, quam de sua valetudine per eos dies non valde firma sollicitus. Est in utroque vestrum similis quædam probitatis ac virtutis significatio, ex qua oriatur amor necesse est ipso illo major, quem natura peperit. Fraternam istam animorum

con-

conjunctionem atque concordiam, quæ in Pisana domo nunquam desiderata est, Deus Opt. Max. numine suo firmet, iisque bonis & honoribus augeat, ut alter alteri, quantum patria instituta legesque sinunt, ornamento sit. Tu autem, LUDOVICE PROCURATOR amplissime, fruere tam honorifico de te supremi Consilii judicio ad animi fructum & lætitiam; fruere tanta hac tuorum civium benevolentia, quam inter paterna bona velut hæreditariam habes; fruere demum redintegrato superioribus diebus per nuptias gaudio ad uberiorem Pisanæ familiæ propagationem, quæ inter ceteras benefaciendi fama celebris, ex bonis, quibus abundat, tantum capere voluptatis creditur quantum aliis commodi affert.

SERENISSIMO PRINCIPI

FRANCISCO LAURETANO

DUCI VENETIARUM

F

Cum bonorum civium gesta, & præmia gerentibus collata celebrantur, pro certo haberi debet, eum in primis lætari, qui caput & Princeps civitatis est. Paucis habes, Dux Serenissime, cur ego Orationem hanc ad te potissimum instituam, tuaque ipse auspicia quæram. Agitur in ea de Ludovici Pisani meritis, quem supremum reip. Consilium, te anctore atque auspice, S. Marci Procuratorem creavit; eoque die agitur, quo se ille tibi in magna Optimatium corona ritu solemni sistit, ut alloquatur, teque sibi de se loquentem audiat. Mirum videbitur, esse hominem ita sibi præfidentem, ut post augustas Principis voces iisdem de rebus verba facere audeat; &, siquis est, certe prodire non debet, quin prius genibus advolutus tuis veniam & facultatem dicendi petat. Dabis, quemadmodum spero atque concedes, ut optimi Senatoris egregie facta, quæ tu pro personæ quam sustines, majestate breviter collegisti, ego sigillatim exponam; nec nostris modo, qui viderunt atque audierunt, sed posteris quoque ad memoriam & imitationem tradam. Plurimum enim interest, notum fieri omnibus, quanti valeant, te Duce Venetiarum, in magna

fortu-

fortunæ magnæ virtutes, & quibus honoribus pro patriæ amplitudine ornari soleant. Intelligo sane, quantum oneris ac negotii in hac mearum virium tenuitate suscipiam; sed nihil est hujusmodi, quod ego jamdiu Pisanis obstrictus pro eorum gloria suscipere non debeam, teque annuente, suscipere non ausim. Non poterit civitas conatum hunc, qualiscunque sit, non probare, quem & officii religione a me susceptum, & judicio tuo probatum viderit.

ORATIO XXII.

JUVENES AD ELOQUENTIAM APTIORES ESSE, QUAM SENES.

Habita xi. Kal. Jan. MDCCVII. ad instauranda Seminarii Patavini Studia coram civitatis Episcopo

GEORGIO CARD. CORNELIO.

VEterem illam atque usitatam in litteraria concione dicturis formidinis professionem, tritamque veniæ petendæ quasi formulam, licet mihi in tantam hanc ingeniorum lucem nunc primum venienti, citra artis injuriam & hominum offensionem prætermittere. Habent enim alii fere omnes, qui in publicum prodeunt, quid existimationis amittant, si forte dicendo peccaverint; at ego, cujus vix ullus est umbratilis exercitationis usus, fama vero omnino nulla, videor mihi in discrimen prope nihil adducere, de quo sit magnopere pertimescendum. Videlicet jussus accedo, nec ea sane mente animoque accedo, ut statim Oratoris partes nomenque occupem, tota plane cessurus provincia, si forte conatus hic primus in loco tam gravi minus prospere videbitur cecidisse. Quamquam jubet me ipsa bene sperare eloquentiæ ratio & natura, in qua conniti laudabiliter, ut ut a me judicetur alienum, a mea certe ætate non vehementer abhorret. Immo siquis in adolescentes ingenio doctrinaque instructos convertat

tat animum, inveniet profecto, facultatem hanc, ætate cum ætate collata, juvenum magis, quam senum propriam dici debere. Absit dicto invidia. Hoc enim est, quod in præsenti, Auditores, contendo; si mihi pro vestra humanitate datis atque conceditis, ut quo primum tempore dico, pro caussa mea dicam, idque sumam argumenti, quod me in suscepto instituto, si fieri potest, toto reliquo vitæ cursu confirmet. Verebar enim aliquando hujus aleæ periculum fortasse plus nimio; verentemque sponte mea deterrebant insuper hominum judicia gravissimorum, a quibus eloquentia dicitur munus quasi divinum, quod minime deceat juvenum levitati, ut ipsi loquuntur, demandari. Idcirco statui, siquando mihi potestas fieret orationis, ea vobis exponere, quibus effici videretur, adolescentes ad eloquentiam non solum non esse ineptos, sed etiam senibus toto genere magis aptos. Intelligo sane, quanto discrimini objiciar; planeque sentio, visurum me illis monstra afferre, qui sentiunt, certis eloquentiam ac prope immensis includi difficultatibus, quæ nunquam ab homine universæ, vel totius vitæ labore & contentione dumtaxat superentur. Verum enimvero liceat mihi, non pro me quidem, sed pro ætate pugnare mea; eamque supra senilem efferre, vel quod ita sentiam, vel quod ingenium exercenti ardua movere interdum expediat, & in partem quamlibet animose disputare. Neque enim hoc loco dicentes capite, vel fortunis dimicamus, ut eæ nobis ad decertandum controversiæ deligendæ sint, quarum certa victoria constet: sed cum illud nobis propositum unice sit, ut publicum aliquod in-

duſtriæ ſpecimen exhibeamus, quid eſt quod magnopere laboremus, ſi forte cauſſæ vitio ceciderimus, modo in cauſſa ipſa explicanda ac defendenda non improbemur? Itaque ante denuncio, & ex animo teſtor, ita me pro juvenibus ſtare, ut ſenes tamen magnopere verear; eoque me animo partem hanc tueri, ut qui pro altera, ſi opus fuerit, pugnare paratus ſim.

Cum ætas non una ſit, quæ poteſt in certamen eloquentiæ deſcendere, ſitque mihi cum una tantum inſtituta contentio, pacem cum virili eſſe volo; eique de re tota non moleſte concedo, quod cum maximarum facultatum perfectam ſibi poſſeſſionem pro viribus naturæ vindicet, nequeat illi eloquentiæ principatus denegari. Juveni cum ſene hodierna diſceptatione res eſt. Juvenem porro cum dico, vigentem aliquem vitæ ſtatum intelligo, qui nec ſit infra annum quintum & vigeſimum, nec valde ſupra trigeſimum; quæ ætas promiſcue ſolet modo adoleſcentia, modo juventus appellari. Tria ſunt autem initio ſtatim diſtinguenda oratoris officia, quorum primum in probando, in delectando alterum, tertium in movendo collocatur; ut cum planum fuerit, triplici hoc laudis genere juvenes anteſtare, tum demum ſatis vobis eſſe factum de re propoſita arbitremini. Ajo itaque, adoleſcentiam ſenectuti comparatam copioſius invenire, quæ doceant auditorem; ajo, ſplendidius ornare, quæ inventa fuerint; ajo, affectibus uti multo aptius. Jam vero ut primum expediat oratio mea, quod eſſe debet in quavis oratione primum, quid eſt, cur tarda illa & fatigata ſenum ingenia cum juvenum vegetis, &

ad

ad excogitandum promptis conferantur? Quemadmodum enim sensus nobilissimi, auditus, & visus, inclinata ætate dilabuntur, & una cum toto corpore sensim ad interitum ruunt, ita vis animi illa, quæ ingenium dicitur, senectutis accessione minuitur, & in dies magis magisque contabescit. Est profecto animus in corpore quasi compagibus septus & inclusus, ut nihil possit absque sensuum opera assiduoque ministerio ipse per se moliri: unde facile intelligitur, animum ipsum consensu quodam naturæ sentire damna corporis, ministrisque deficientibus suis, non posse non deficere, & una cum illis quodammodo consenescere. Oratoria autem inventio & confirmatio non qualicunque efficitur ingenio, sed magnam requirit vim ac virtutem, conatus ingentes, hominem totum; ut siquis propterea, senex cum sit, in hoc se discrimen conjiciat, frustra ille quidem conetur, aut tale quiddam pariat, quales solent animantia fetus gignere, si forte exacta jam ætate effœtaque natura concipiant. Quapropter Pythagoras cum inter humanæ vitæ status atque anni tempora comparationem instituisset, juventutem quidem hilari ac fecundæ æstati, senectutem vero horridæ hyemi, contractæ, sterilique similem judicavit. Sed quod gravissimum est miseris senibus, ipsa etiam destituuntur memoria: ex quo facile consequitur, ut, cum parum apti sint ad sua procreanda, ne alienis quidem uti possint. Ferremus enim illos æquiore animo, si cum minime valeant ingenii fecunditate, memoriæ tamen ope sufful-ti in commune penus excurrere possent, sibique pro caussæ susceptæ natura consulere aliunde mutuan-

tuan-

tuantes. Quantulam enim in ſene putatis eſſe memoriam, in cujus exſucca organa atque obdurata rerum ſimulacra difficillime recipiuntur, quæque prius fuerant recepta, non ſecus atque imagines in veteri pariete depictæ, ſitu ac ruina oblitterantur? Hinc intelligitis, quam nullum nobis negotium faceſſant, qui idcirco ſenem præferunt adoleſcenti inventionis laude, quod ille multa didicerit longo uſu, aſſiduo ſtudio, diuturna artium ac litterarum tractatione; hic vero admodum pauca pro vitæ curſu tam exiguo. Qua enim juvenes felicitate memoriæ valent, tam alte defigunt animis, ac ſuum pæne in ſanguinem convertunt, quæcunque perceperunt, ſeu multa, ſeu pauca, ut illa, cum opus eſt, tamquam ex ingenio ſuo fundant & vel ad ſubitos caſus gignere videantur. Verum adhuc ibi verſamur, ubi ad victoriam non ſatis momenti eſt; quod non ſit difficile, ut ait Auctor ad Herennium, invenire quid ſit, cauſſæ adjumento, difficillimum vero ſit inventa expolire, unde exiſtit delectatio, quod erat ex oratoris officiis antea propoſitis partitione ſecundum. Fateor lubens: addo etiam, inventionem multis eſſe communem minime diſertis, elocutionem vero ita unius eſſe oratoris, ut ab ea artem dicendi omnem eloquentiæ vocabulo majores noſtri ſapientiſſime nuncuparint. At illud etiam affirmo, inter oratores ipſos multo eloqui ornatius juvenem, quam ſenem, ideoque alterum altero magis delectare. Enimvero orationes noſtræ liberi veluti noſtri ſunt, qui parentum naturam, mores, affectus ore ipſo atque habitu plerunque refe-

runt:

runt : proinde qui fieri poteſt, ut ſicca illa, aſpera, ſtrigoſa ſenilis ætatis conſtitutio orationem gignat verborum delectu & poſitione concinnam, translationibus feſtivam, numeris ſuavem, ſententiis illuſtrem? Anni, anni ipſi profecto lætiſſima ingenia opprimunt, nec venuſte aſſurgere patiuntur; & qui, dum ætate florerent, lepore atque hilaritate redundabant, viriles annos prætergreſſi, ſalebroſum neſcio quem dicendi modum, & impexam antiquitatem conſectantur. Ipſe ille Iſocrates, cujus tota fere gloria, quamdiu oratorem egit, in numero & elegantia orationis fuerat, ætate in ſenium vergente, viſus ſibi inornatior, ſponte ſiluit. Et, nequis eum forte levitatis inſimularet, propoſiti ſui cauſſam explicuit in epiſtola ad Jaſonis liberos. *Puto*, inquit, *me quidem in conſilio dando valere: nam experientia ſenes inſtruit, atque efficit, ut quid expediat, acutius quam alii, perſpicere poſſe videantur. De propoſitis autem rebus ſuaviter, concinne, atque elaborate dicere jam non noſtræ ætatis eſt*. Ἡγοῦμαι συμβουλεύειν μὲν ἀκμὴν ἔχ ν. αἱ γὰρ ἐμπειρίαι παιδεύουσι τοὺς τηλικούτους, καὶ δοκοῦσι μᾶλλον τῶν ἄλλω δύνασθαι καθοραν τὸ βέλτιστον· εἰπεῖν δὲ περὶ τῶν προτεθέντων ἐπιχαρίτως, καὶ μουσικῶς, καὶ διαπεποιημένως οὐκ ἔτι τῆς ἡμετέρας ἡλικίας ἔργον ἐστίν. Nimirum graviora cogitamus, cum exuendæ mortalitati proximi ſumus; ac, ſicuti veſtem paullo lætius pictam, atque artificioſius complicatam, ita floridam dictionem & expolitam putamus ſenem hominem dedecere. Non ignoro, eſſe quoſdam aſperioris ingenii homines, quibus probetur, qualiſcunque ſit, ſenilis orationis jejunitas? ſtudeantque a vitio liberare, quod frigi-

gidum est, grave solidumque appellantes. Sed hujus generis homines nulli sunt, opinor, in hac civitate, inter vos certe nulli, qui qua estis naturæ morumque suavitate, in rebus omnibus quibus actio vitæ continetur, ampla & jucunda quæritis, in loquendo autem præsertim ac scribendo ab inornata istorum siccitate plane abhorretis. Itaque nihil mirum, si senum duritiem aversati ad juvenes oratores libentius acceditis: qua in re perinde facitis atque illi, qui fructus ex agro quærentes, non vetulas arbores, sed novellas vegetasque excutiunt. At ego maxime vellem, ut genus hoc senilis eloquentiæ, quo duci se aliqui dicunt, certa aliqua in parte orationis designarent. Cum enim tardior sit senex ad inveniendum, quod est antea pro modulo nostro demonstratum; cum sit nihilo in ornando felicior, quod vix ullus, modo loquatur ex animo, negare ausit; num est tanta ista dicendi præstantia in animorum concitatione posita, quod erat tertium a nobis propositum? Hic vero rogo vos etiam atque etiam, quod interdum facere in media oratione ipsi quoque poetæ solent, ut animos intendatis. Ut enim in movendo potissimum ars & virtus oratoris sita est, ita quæ aptior videbitur ad movendum ætas, pro ea vos stare in præsenti coutroversia oportebit. Certe, ut ad misericordiam excitandam non inutilis sit aliquando senectus, ad reliquos affectus pertentandos, iram, invidiam, spem, lætitiam parum valet. Neque enim possumus ea concipere, a quibus natura ipsa abducimur, ignemque inde excutere, ubi nihil est nisi frigore & glacie quasi quadam constrictum.

Hac

Hac ſcilicet maxime in parte dicendi genus debet eſſe incenſum, acre, concitatum & ad pertrahendos audientium animos, quocunque pro cauſſæ neceſſitate libuerit, vehementiſſimum. Hic locus eſt, ubi audacter provocandus reus, vel gratia, vel opibus, vel nobilitate potens; quod quis auſit, niſi ille, qui & natura ferveat, & ſit virium ſuarum confidentia valde animoſus? Hic ubi imploranda judicum fides, odium creandum, incutiendus terror, minæ intentandæ, roſtra, ſubſellia, forum permiſcendum: quod certe præſtari ab illo nequit, quem vox, latera, ſpiritus ſenio deficiunt. Quid ſi ad milites verba facienda? Nonne ridiculum ſit ſenem producere in concionem? Quo ille pacto, qua vi erumpet in armatorum animos, audaces comprimet, timentes eriget, terrebit ſeditioſos, clamores faciet, tonabit, fulgurabit, bacchantemque exercitum, & quaſi limphatum oratione ſua ad pugnam compellet? Hæc enim vero grandiora ſunt, quam ut capiat ſenum infirmitas: ac, ſicui forte contigit in foro & judiciis ætatem vitæ ultimam non infeliciter agere, in caſtris certe oratoribus iſtiuſmodi nec fuit unquam, nec poteſt eſſe locus. Sed a foro etiam recedant, ſiqui ſunt, juvanteſque conſilio acceſſuros ad ſe, abſtineant patrocinio. Fateantur non inviti ad maximum oratoris officium ſe minus idoneos; utque credant, facultatem ſibi non deeſſe optima quæque parandi, pronunciare ſaltem pro dignitate ſe poſſe diffidant. Juvat enim pronunciationem huic parti conjungere, non quod ad probandum & delectandum habeat momenti parum, ſed quod in movendo

pecu-

peculiarem quandam ſedem ſibi vindicet, ac veluti principatum obtineat. Rem paucis expedio. Modo enim reputetis, pronunciationis dignitatem figurata quadam vocis firmitudine, corporiſque motu contineri, jam arduæ non erit operæ judicare, utrum ille ad oratoriam pronunciationem comparatus & idoneus dici poſſit, cujus frigida ætas & vieta vocem pæne omnem motumque laxavit, depreſſit, infregit. Indulgendum fortaſſe ſenatori: at in foro qui verſari velit, & cum populo agere, parum mihi ſapere videtur, cauſſamque prodere, ſi nec voce ſatis valet, nec geſtu ad ea, quæ dicit, in ſenſus hominum animoſque infigenda. Hæc autem quam vera ſint, oſtendunt reipſa oratores non pauci, qui gloria contenti florentibus annis parta, denique a ſole & a pulvere diſcedunt, ſcribentes domeſtico in otio ad aliorum utilitatem, quæ rerum uſu & experientia didicerunt, aut reſponſa dantes accedentibus tamquam ad oraculum. Quod ſiquis deſinere neſcit, *peccat ad extremum ridendus*; & dum oratoris laudem extra tempus quærit, prudentis viri nomen & exiſtimationem amittit.

At enim habent ſenes, quo ſe tueantur; habent ſua quædam præſidia, quibus ad eloquentiæ laudem ſine intermiſſione contendant, nulloſque ſibi terminos niſi vitæ conſtituant. Primum quod jactant, auctoritas eſt, qua ſe putant in hominum animos quodammodo dominari, & quod ſuadent, facile perſuadere. Non diffiteor, plurimum ponderis habere auctoritatem, ſi in teſte ſit, ad fidem faciendam; at in oratore ſiquando valet, minus valet, quam iſti

arbi-

arbitrantur. Sed valeat interdum, ſiquidem M. Scaurus accuſatus hac una cauſſam ſuam feliciter dixit. Quid tum? Num idcirco tota eſt ſenectuti concedenda! Quid ſi etiam oſtendo, in ſene oratore plerunque dilabi? Domitium certe Afrum accepimus auctoritatem prioribus annis magno populi Romani conſenſu in foro partam, non ſolum non auxiſſe beneficio ſenectutis, ſed valde imminuiſſe; &, quod auctoritati nihil eſt contrarium magis, riſum frequenter illis ipſis, quibus ante admirationi fuerat, verecundiamque moviſſe. En vobis ipſum Quinctiliani teſtimonium ex libro Inſtitutionum XII. cap. XI. *Vidi ego*, inquit, *longe omnium, quos mihi cognoſcere contigit, ſummum oratorem Domitium Afrum valde ſenem quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, auctoritate perdentem; cum, agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori non erat dubium, alii riderent, alii erubeſcerent*. Hinc cenſet egregius eloquentiæ magiſter receptui canendum, antequam in iſtas ætatis inſidias deveniatur; & relata integris viribus trophæa domeſtica in umbra procul a periculo cuſtodiri jubet. Sed ſit in ſene, & valeat auctoritas; numquid utilis in cauſſis omnibus oratori eſt? Imo vero interdum nocet. Itaque Cicero in cauſſa Sex. Roſcii Amerini, qui Syllæ dominantis opibus premebatur, ad ſe adoleſcentem ventum eſſe profitetur, quod oratores alii auctoritate atque amplitudine impedirentur, ne de republica verba facere auderent, & adverſus temporum iniquitatem in foro libere queri. Alterum, quod nobis objicient, ſapientia eſt, quæ cum grande aliquid ſonet, multoque labore acquiſitum,

tum, esse non potest nisi in illo, qui diu vixit; eloquentiam autem sine sapientia frigescere ajunt usque adeo, ut olim iidem haberentur sapientes & eloquentes. Ego vero in duas classes veteres scriptores tribuo, qui de sapientia meminerunt; quorum alteri ita eam in arctum detruserunt, ut soli Deo conveniret, cujus opinionis fuisse Simonidem ferunt, & Milesium Thaletem; alteri vero ita amplificarunt, lateque fuderunt, ut non Philosophis modo, oratoribus, ac poetis, sed musicis quoque ipsis nomen hoc tam augustum, Strabone teste, impertirentur. Si in illorum placet sententiam ire, divinum nescio quid sapientia est, omnem oratoris facultatem ætatemque supereminens. Quod si liberalius agentes cum secundis, sapientiæ vocem latiore aliqua significatione usurpamus, nihil est cur cytharœdi & cantores appellentur sapientes, orator vero, quamdiu floret ætate, nominis hujus honore careat. Qui revera valet eloquentia, valet etiam sapientia. Tertium denique restat, quod nobis opponunt, exercitatio dicendi. Quemadmodum enim, inquiunt, qui artes alias exercent, diu multumque agendo apti fiunt ad agendum; ita qui se Oratoriæ dediderunt, diu multumque dicendo apti fiunt ad dicendum. Atque illi quidem hac in parte ita loquuntur, ut non juventuti modo, sed cuilibet ætati senectutem præferre videantur. Verum quid ista, per Deos immortales exercitatio est tamdiu producenda? Num est aliquid infinitum, quod comprehendi non possit nisi spatio vitæ totius? Ergo cum artes reliquæ certis finibus concludantur, ad quos florida vigensque ætas

possit

poſſit pervenire, eloquentia ita moroſa eſt, ut non patiatur accedere ad ſe niſi cito morituros? Nunquamne igitur abſolvi poteſt dicendi exercitatio, niſi diſſolvi incipiat dicentis natura; ac tum demum ſperanda eſt eloquentiæ laus, cum jam erit de vita ipſa prope deſperatum? Cum porro ſcopulum iſtum nihil veriti Demoſthenes, Cicero, Craſſus, Cæſar, Hortenſius, ab ipſa adoleſcentia cauſſas graviſſimas ſuſceperunt; imo Romanorum prætextati nonnulli ante ipſum tirocinii diem in foro dicere auſi ſunt? Videtis, opinor, lectæ ſpei juvenes, diſputari iſta artificioſius ab adverſariis, ut ab hac gloria deterreamini. Eſt profecto eloquentia majus quiddam ac difficilius, quam quidam arbitrantur, nec ſine exercitatione parandum; ſed eſt tamen illud definitum, & intra hominis vires a natura poſitum: ac, ſicuti qui aſſidua annorum aliquot exercitatione fruſtra contendit ad eloquentiam, eum fas eſt affirmare ad dicendi laudem non eſſe natum; ita qui ad illam natus eſt, modica quadam exercitatione non poteſt fieri orator. Quid igitur reſtat, niſi ut magnos animos ſumatis, atque illuc properetis, quo laboribus veſtris atque induſtriæ patere aditum boni Superi voluere? Ipſe vos Rhetorum arbiter Quinctilianus evocat ex umbra, & in conſpectum prodire jubet, ne nimium ingenio diffidentibus id demum contingat, quod Porcio Latroni contigiſſe refert; qui cum ab umbratili ludo, ubi exercendo ſtilo prope conſenuerat, in forum eſſet tandem aliquando deductus, cœpit impenſe rogare, ut in baſilicam ſubſellia transferrentur. Adeo, & jure ille quidem, lucem publicam formidabat, qui prima illa ætate, qua omnia fidenter audemus, luci

Lib. 10. c. 5.

publicæ non aſſueverat. Ergo erubeſcendum multis ex vobis fuerit potius, quod tam exiguos in oratoria arte progreſſus feceritis, quam pertimeſcendum, ne illam niſi ſub vitæ finem adipiſcamini. Ad me quod attinet, qui viam præire jubeor, ſtudio conatuque omni contendam, ut quæ dixi fieri poſſe, naviter faciatis. Adeſt vobis auctoritate & patrocinio Princeps Eminentiſſimus, qui cum bis in anno diligentiam veſtram in ſcholis adhibitam, eorumque induſtriam, qui vos inſtituunt, præſens expendat, rectiſſime novit, quos fructus ætas quælibet hoc in genere ferat, eoſque pro ſuo jure a vobis nobiſque repoſcit.

ORATIO XXIII.

SENES AD ELOQUENTIAM APTIORES ESSE, QUAM JUVENES

Habita XI. Kal. Jan. MDCCVIII. ad inſtauranda Gymnaſii Patavini Studia coram civitatis Epiſcopo

GEORGIO CARD. CORNELIO.

SIquis eſt unus, qui poſſit ſe ipſum lædere non gravate, theſaurumque domeſticum, quod proverbio vetamur, calumniari, is hodierna luce mirabitur, cur ego inuſitato quodam timore perculſus ad dicendum accedam, nec animo ſolum, ſed voce quoque ipſa, præter coronæ expectationem erga nos tam benevolæ, contremiſcam. Videlicet propoſitæ ſuperiore anno controverſiæ partem alteram

teram propugnare jubeor; delatamque per me hoc ipso in loco adolescentibus eloquentiæ palmam idem ipse cogor abripere, senibusque nihil tale sperantibus orationis contentione tribuere. Non ego profecto is sum, qui possim, quemadmodum Græcus Carneades ad Romanos Legatus, & pro justitia, & contra justitiam disputare: ac si hodie rem viribus longe majorem aggredior, cogitate, ab eo mihi impositum fuisse onus, cujus & judicium summopere vereor, & imperium nequeo sine piaculo detrectare. Tametsi, ut vere dicam, illa me cogitatio valde erigit, quod, sive feratis, ut contendo, pro senectute sententiam, magnum mihi solatium oboriatur, cujus orationi tantum tribuisse videamini; sive magis adolescentum vobis caussa probetur, jure nihilominus gratuler egomet mihi, cujus ætati in re tam gravi altera illa, audita utrinque caussa; cedere compellatur. Quicunque autem me manet exitus, illud a vobis initio statim peto, ut reputetis, non quid adversus adolescentes dici possit, sed quid adolescentem dicere conveniat. Nonnulla quidem afferri libere poterunt, & ornari; plura tamen erunt tractanda levius, quasique summis labris delibanda; aliqua etiam innuenda dumtaxat; non pauca omnino reticenda. Tametsi res adeo ipsa pro senibus pugnat, adeo Scriptorum suffragia conveniunt pæne omnia, ut ad illorum caussam tuendam non magna sit opus eloquentia. Dicam pro tenuitate mea, pro temporis modo, pro caussæ genere non admodum copiose; ut ex hoc ipso intelligatis, uberem illam & præclaram dicendi facultatem, quæ oratorem constituit, majoris ætatis esse.

Qui hac in caussa pro adolescentibus disputant,

omnino tria ponunt, quæ cum probarint concioni suæ, necesse sit senectutem de tota eloquentia æmulæ ætati concedere; quod nos ipsi præteriti anni studiis ex hoc ornatissimo loco proludentes, efficere conati sumus. Nimirum videtur adolescentia probare plenius, quod vivida & ubere virtute valeat ad inveniendum, sitque quasi ver humanæ vitæ, cui vix liceat frigidam effœtamque senectutem comparare; tum creditur delectare facilius propter festivam quandam & redundantem ingenii vim, qua nihil non elegans, lætum, mirabile consectatur, jacente fere senectute inter sicca omnia, dura, impexa, & antiqua; denique ad movendum aptior prædicatur, quod affectuum concitatio ferme omnis ex ignea quadam sanguinis temperatione, ex celeri spirituum motu, ex voce, ac lateribus proficiscatur quibus quanto plus valent adolescentes, tanto minus valere senes, ita ferente natura, necesse est. Hos scilicet ipsos nobis fines terminosque statuimus, satis senectuti facturi, si ostenderimus, eam probare multo utilius, qu m adolescentiam, ornare aptius, flectere vehementius. Sane cum moribus suis & nomine ipso potissimum fidem faciat orator, sæpiusque persuadeat is qui dicit, quam id quod dicitur, quid est quod nos ignoti adhuc nulliusque auctoritatis adolescentes ei hominum generi bellum moveamus, qui longa dicendi consuetudine id jam iu assecuti sunt, ut in foro regnent, & Curia? Hæc nimirum a primis usque litterarum temporibus ætatis hujus nostræ calamitas fuit, quamdiu erunt litteræ, duratura, ut quoties in rostra ascendimus, circumspiciant nos undique homines; ad ea, quæ dicimus, assurgant curiosius; quærant morosi vel

in

in scirpo nodos, ex præjudicata illa opinione, quod nequeat optime dicere, nisi qui diu multumque dixit. Quo fit, ut non liceat nobis nisi in caussis privatis & levioribus versari, in quibus non requiritur dicentis auctoritas; senibus interim publicas illas gravissimasque suscipientibus apud Centumviros, ad populum, in Senatu. Parit siquidem per se vita honeste acta etiam sine exercitatione dicendi fructum quendam auctoritatis in senectute, ut & M. Scaurus simplici se negatione defendere in populari judicio potuerit, & Menenius Agrippa Romanam plebem seditione concitatam fabella compescere. At enim Cicero adolescens Roscii Amerini caussam in publico judicio adversus Chrysogonum Syllæ dominantis libertum feliciter defendit. Ita sane: sed statim post abjit in Græciam, ibique triennium commoratus est. Numquid ille adolescens contra Rullum Tribunum plebis, legesque ejus agrarias dicere ausus esset? Hic vero in primis Tulliana apparuit eloquentia, quæ coegit Tribus Romanas, ut Plinius ait, abdicare alimenta sua: sed eloquentia erat jam matura, & suam quandam prope senilem auctoritatem adepta, per quam visus est orator popularis, dum populi commoda oppugnaret. At in iis, quibus nondum per ætatem emergere licuit ad hominum existimationem, quid potest esse momenti ad fidem faciendam? Omnia sunt extra nos quærenda; agendum rationibus, tabulis, testibus, more majorum; iis denique instrumentis omnibus, quæ possit quisque maxime artis, industriæ, ingeniique auxilio invenire. Ubi tamen etiam a senibus vincimur, quorum ut major est rerum usus, doctrinæ copia, eruditionis apparatus,

pus, ita uberiorem oportet esse ingenii fœcunditatem ad ea promenda, quæ auditores utiliter doceant. Neque enim recte existimat, qui hiemem quasi aliquam appellat senectutem, cujus vietum ingenium sit ad res novas gignendas, & ad veteres efferendas labefactata memoria. Profecto nec Sophocli ingenium defuisse dici potest, qui omnino grandis natu tragœdiam edidit, nec Isocrati, qui quarto & nonagesimo anno Panathenaicum scripsit, nec Platoni, qui quæ in ejus operibus maxime præstant, summa senectute litteris mandavit. Memoriam sane haud inficior, ingravescente ætate, fieri plerumque minorem; quod omnes fere laboris tædio, cum senuerint, linguæ ac stili exercitatione abstineant, qua maxime alitur memoriæ facultas, & sustinetur. Ceterum da mihi oratorem, qui semper in acie fuerit, semperque si non dicendo, saltem scribendo egerit aliquid, non modo obliviosum non deprehendes, sed vix intelliges, utrum magis ingenio, an memoria valeat. Sunt enim istæ colligatæ inter se animi virtutes, mutuisque crescunt auxiliis, ut, quemadmodum juvenes pauca reminiscuntur, quia pauca ediscere potuerunt, ita senes quia perceperunt plurima, memoria quoque plurima teneant. Ex hac rerum plurimarum recordatione legendo parta, meditando, & agendo, sapientia illa est, sine qua nec senator bonus, nec probabilis orator esse potest. Quapropter Solon egregie sagax lege cavit, ne quis in sua civitate adolescens magistratum gereret, aut fieret publici consilii particeps; Lycurgus autem Spartanos pueros ad mediam usque ætatem in agros amandavit; omnesque bene constitutæ respublicæ curia ado-

adolescentes prohibuerunt, Senatumque ipsum a senibus appellarunt. Utinam autem hæc consilli imbecillitas, quæ nos arcet a curia, non etiam removeret a luce forensi, quod simus hic quoque & ad inveniendum tardiores, & ad ea, quæ invenimus, distribuenda parum idonei. Id affirmate, quamquam non sine dolore, dico: nisi forte est aliquis hoc in loco, qui nesciat, inventionem ac dispositionem opus esse doctrinæ, atque experientiæ, quæ duo ab artium studiis & exercitatione potissimum pendent. Proinde quicunque nobis hoc nomine veterum monumentis laudantur, ii vel magna ac diuturna rerum administratione hoc sibi præsidium pepererunt, ut Agamemnon, & Menelaus; vel plena quadam disciplinarum notitia, quemadmodum Socrates; vel regionum ac gentium perlustratione, sicuti Ulysses; vel ipsa demum vitæ diuturnitate, uti Nestor, qui valde sapiens, quia valde senex, a Poeta sapientissimo appellatur. Vester igitur hic campus est, Senes sapientissimi, ubi pro gravitate consilii, rerumque usu optima quæque colligitis, eaque suis momentis examinata & expensa in oratione collocatis. Contra adolescentes suo quodam ætatis impetu atque ardore permoti, e schola in forum evolant, caussasque susceptas, vix ullo habito delectu, redundantia sermonis onerant, judicesque fatigant. Attamen istiusmodi verborum sartago levioribus ingeniis adeo placet, ut inde etiam existere oratoriæ facultatis partem ordine secundam, elocutionem videlicet arbitrentur: perinde quasi eloqui nihil sit aliud, quam plurimum loqui, concionemque obruere conquisitis undique figuris, effatis, sententiolis, seu bene, seu male

congruentibus; prorsus ut Medici quidam faciunt, qui farcimina multis conflata succis ægroto præbere solent ipsa nominum varietate suspenso, & mirum quiddam expectanti. Si hoc demum eloqui est, concedimus non gravate eloquentiam adolescenti; sed senum modum, atque adeo siccitatem, ut isti vocare malunt, magis laudamus, qui ea tantummodo ex omni apparatu deligunt, quæ & solida sint, & rei propositæ cohæreant apte, & loco temporique respondeant; plane ut arboribus contingit, quæ cum ætate processerunt, fructus edunt nec ita multos, nec ita venustulos, suaviores illos tamen, magisque salubres. Ego certe (utinam & possem in hac virium mearum tenuitate præstare quod sentio) ego, inquam, non in vasta illa structura orationis, & copia verborum blande cadentium statuo dicendi elegantiam, sed in presso & Attico dictionis genere, sententiarum gravitate, & figurarum temperatione, tanquam luminibus, judicio & ratione distincto; ut torvam illam potius referat Macedonum aciem, equis armisque præclare instructam, quam molles Persarum copias auro gemmisque fulgentes, quibus non modo non terreatur hostis, ut Dario exprobravit Charidemus, sed potius ad prædam alliciatur. Sunt enim & sua dicentibus arma, & cultu prope bellico ornatur oratio, quæ ex umbra domestica prodeat ad forenses impetus sustinendos. Ac, sicui libitum est domi alere gloriam suam, extra contentionum discrimina copiose & ornate scriptitando, quales ex Græcis Thrasymachum Chalcedonium fuisse ferunt, Leontium Gorgiam, Theodorum Byzantium, & omnium instar Isocratem; hi tamen ipsi λογοδαίδαλοι nun-

nunquam ornasse melius visi sunt, quam cum senectutis beneficio minus in ornando laborarunt. Habet, ut fateamur quod res est, concinnitatis nonnihil ac deliciarum juvenilis oratio ad alliciendos homines, sed est totum illud vinis recentioribus simile, quæ quo plus habent dulcedinis, eo sunt fæce majore permista; vetusta vero asperiora illa quidem, sed tamen puriora sunt, & saluberrimi saporis plena. Deliberandum est de bello, aut de pace in Senatu: quid tu mihi molli quadam minimeque senatoria verborum volubilitate sententiam dicis? Concitandi judices in Verrem, Miloni conciliandi: quid tu verbis uteris blande concinnatis, quæ sint ludo magis ac scenæ apta, quam veræ illi gravique judiciorum concertationi? Agendum ad populum, inflammandi milites, placanda seditio: quid troporum fuco, & numerosæ orationis ambitu delicias facis? Si te istiusmodi lenocinia delectant, quin eo in genere verseris, quod epidicticum nominant, ubi liberius possis verborum ac sententiarum ornamentis, omnique figurarum genere lascivire? Veruntamen memineris, te unum aliquem de Sophistis hac ratione futurum, non vero Oratorem. Est enim quiddam eloquentia supra phaleras positum ac myrothecia; & ille ipse Isocratis Panegyricus, quod tinnulus nimium & circunfluens, visus est Ciceroni infra Oratoriam majestatem jacere, artemque sapere Sophistarum. Id, nisi fallor, in caussa est, cur mediocrem verborum ornatum de industria senes consectati, malint interdum minus politi videri oratores, quam ipsum oratoris nomen luxuriantes amittere. Neque enim credibile est, absumptam esse ornandi vim senectute;

ætute; quaſi vero quod rebus corporeis accidit, ut uſu conterantur, id animo etiam contingat, ut longa cogitandi conſuetudine exareſcat. Imo vero creſcit in dies ex cogitationum abundantia ſermonis copia uſque adeo, ut inter ſenilis ætatis vitia garrulitatem in primis numeremus. Quod ſi temperant ſibi, natura obnitente, cordati homines, ut veram illam non Sophiſtarum, ſed oratorum laudem conſequantur, næ ille parum ſapit, qui neſcio quos juveniliter exultantes ſenibus præfert. Jam vero ad animorum motus veniamus, quod erat tertium a nobis initio propoſitum. Videte, Auditores, quam ſit ſenum ætas ad omnes eloquentiæ laudes una comparata, ut cum inveniat copioſius, quam adoleſcentia, cum ornet gravius, poſſit etiam hoc ipſo movere vehementius. Colligantur enim hæc communi quodam vinculo inter ſe, docere, delectare, movere, ut qui vel artis, vel naturæ ope ſupra ceteros ſit acutus, ac politus Orator, nequeat in tractandis animis non eſſe callidiſſimus. Ut autem hic locus eſt, ex quo maxime vehementis oratoris copia & virtus eſſloreſcit, ita plus litterarum, ingenii, doctrinæ, uno verbo ætatis plus poſtulat. Eſt enim difficile quiddam, longaque induſtria & labore parandum, penitus ingredi naturas hominum, eorumque intimos ſenſus & cogitationes introſpicere, ea cuique ut commemores, quibus maxime doleat, lætetur, invideat, iraſcatur, timeat, exardeſcat. Fit autem interdum, ut boni adoleſcentes ſpecioſa aliqua quæſiti doloris pompa in lacrymas effuſi riſum excitent; & reo ſuo miſericordiam imploraturi, judicum in ſe indignationem moveant. Venia

nia tamen aliqua ætati concedenda, quod judicum animos fere turbare nequeant, nisi qui & in accusatores multa ingeniose retorqueant, & judicibus ipsis caute minitentur, & de republica libere dicant, & temporum ac morum conditionem aliqua cum invidia querantur: quod quidem cum dignitate præstabit nemo, nisi sit idem senectutis auctoritate munitus. Hinc enim secura quædam existit παῤῥησία, qua Philosophus ille Solon, Pisistratum tyrannum animose insectatus cum esset, interroganti cuipiam quid ita auderet, non alio, respondit, præsidio tutus, quam senectute. At adolescens quam sit oportet in querelis cautus, in accusationibus parcus, in omni dicacitatis genere meticulosus, præsertim vero si magistratibus velit ac reipublicæ dare operam! Ergo nimis putant vulgare negotium, & in medio positum eloquentiam, qui cum de animorum perturbatione disputant, rei totius difficultatem in nervos ac latera conferunt, & munus oratoris longe gravissimum strepitu vocis, jactatione manuum, ac pedum supplosione confici posse arbitrantur. Est certe momenti plurimum in gestu ac motu corporis, in vocis ac laterum firmitate ad vim orationi addendam; nihil tamen hujusmodi supra vulgi virtutem est, si careat prudentia illa, quæ tota longi est usus, ætatisque valde maturæ. Quanquam, unam si tollatis iracundiam, reliquæ affectiones animi universæ quieta illa ac remissa senum oratione agitantur multo facilius, quam tragicis adolescentum clamoribus, quibus rei plerunque nihil subest, quemadmodum nihil continetur vasculis, quæ maxime tinniunt. Acuto in primis versutoque ingenio opus est, ut concionis

ani-

animi pertententur ; omnes philosophiæ ope & auxilio pernoscendæ naturæ vires ; cujuslibet ætatis, sexus, ordinis, dignitatis mores ac studia pernoscenda : tum, si vocis, oculorum, atque oris totius liberalis quædam accedat conformatio, ne illius quidem actionis laus, quæ concitata dicitur, in senectute desiderabitur. An non enim M. Cato apud Ciceronem gloriatur, se annos natum quinque & sexaginta legem Voconiam bonis lateribus suasisse? Nonne Cyrus apud Xenophontem negat se unquam senectutem expertum ulla in parte superioribus ætatibus imbecilliorem? Scilicet eorum effœta senectus est, & a publico arcenda, quorum fuit vel vitiosa adolescentia, vel tota superior ætas otiosa. At vero honesti hominis vox perficitur usu, vires actione confirmantur, manus oculique erudiuntur exercitatione, & talis quidam efficitur dicendi habitus, ut semper æquabiliter, ac sine labore dicamus. Hinc illa est actionis dignitas, eruditorum scriptis tantopere commendata, qua cum media extremaque ætate mirum quantum excelleret Demosthenes, adolescens tamen adeo caruisse fertur, ut quoties in publicum esset proditurus, eam sibi domi aliquauto ante per otium compararet, adhibito etiam speculi auxilio. Nimirum fieri nequit, ut is recte agat, qui diu antea non egerit; cumque omnis fere ars tempore atque usu perficiatur, quis sibi persuadeat, actionis oratoriæ facultatem annis & exercitatione amitti? Actionis dico? Quid est, oro vos, in toto hoc dicendi munere, quod non dicendi usu magis paretur, quam schola & præceptis, atque adeo illa ipsa disciplinarum omnium ἐγκυκλοπαιδεία? An non sæpe adolescentes illustri in-

De Senect. c. 5.

ge-

genio præditi, doctrinaque inſtructi, quod nondum ſe dicendo ſatis exercuiſſent, duriuſculi iu toto genere viſi ſunt; ſenes vero natura rudiores, pertinaci tamen exercitatione mirabilem quandam ſermonis facilitatem adepti, in foro curiaque regnarunt? Quædam enimvero ſunt & in artibus, & in rebus omnibus, quæ anni ipſi ſuapte vi afferunt; noſque inepti ſumus, ſi naturam pervertere conamur, maturitatem ejus ac perfectionem ad acerbitatem revocantes. Tota reclamat antiquitas, omnis in nos exſurgit Scriptorum turba, ſancitque, graviſſimum Oratoris nomen nemini antea uſurpandum eſſe, quam & in foro, & in roſtris, & in curia, & ubique multa quaſi ſtipendia meruerit. Quo ſpectaſſe crediderim Iliados primo Muſarum patrem Homerum, qui eloquentis viri exemplum daturus, novam quandam ſenectutem ab adoleſcentia remotiſſimam effinxit, Neſtoremque ſuum, tribus denique exactis humanæ vitæ ætatibus, oratorem appellavit. Et vero ſapientiſſime ille quidem, ut nihil non ſapienter. Si enim rerum ſcientia oratori eſt neceſſaria, annis ſcientiam comparari, libro Inſtitutionum ultimo ſentit Quinctilianus: c. 11. ſi morum diſciplina, ab ejus poſſeſſione adoleſcentes removet in primo Ethicorum Ariſtoteles: c. 3. ſi auctoritas, ſi gravitas, ſi ſapientia, hæc omnia inter ſenectutis fructus numerat M. Tullius in Catone, in Oratore, in Bruto. Sed ego licentius fortaſſe, quam oporteat, rem perſequor; verendumque magnopere, ne mihi commiſſos adoleſcentes præter inſtitutum operis finem a dicendi ſtudio deterream. Verum enimvero quidni potius majores capiant animos vireſque intendant,

dant,

dant, dum reputant, quod adhuc consequi non potuerunt, fieri tamen posse ut aliquando consequantur. Colligite hinc, seduli juvenes, non exiguis conatibus, nec paucis illis artis praeceptis, quae a nobis accepistis, fieri vos protinus oratores posse; tota propemodum vita strenue laborandum, cognoscenda antiquitas, addiscenda philosophia, Romana jura legesque tenendae, de moribus hominum optima quaeque volumina prevolvenda, ut eam vobis dicendi praestantiam comparetis, quam pro dignitate & amplitudine sua nemo unquam potuit nisi tarde comparare. Quod siquis tamen vestrum mature adeo in hoc laudis campo versari coepit, ut aetatem anteverterit, acceptum id referat Principi nostro Eminentissimo, cujus imperio, sapientia, & auspiciis ardua quaeque aggredi licet, Superisque faventibus efficere.

ORATIO XXIV.

PRESBYTERI

Nomine Synodum Dioecesanam alloquentis, quo primum die aperta est.

COnsessus hic vester tam copiosus, tam gravis, tam augustus ita oculos meos animumque afficit, ut nunc demum intelligam, quantum sit in Religione decoris, amplitudinis, majestatis. Quamvis enim non ignorem, quid in singulis rerum sacrarum administris positum sit ad splendorem, & dignitatem; attamen tanta haec omnium

nium ordinum frequentia & concordia ad quandam cæleſtis illius ſedis imaginem diſpoſita, me quodammodo extra me ipſum rapit, & in altiſſimam totius Eccleſiaſticæ Hierarchiæ contemplationem adducit. Id mihi in mentem revocat Ignatii Martyris pronuntiatum in Epiſtola ad Trallianos : *Veneramini* (inquit) *Epiſcopum tamquam Dominum Jeſum Chriſtum cujus locum tenet, Presbyteros tamquam conſeſſum Dei, & Apoſtolorum congregationem, Diacenos tamquam miniſtros Jeſu Chriſti. Sine ipſis non eſt Eccleſia.* Cum vero cogito, quo conſilio hunc in locum auſpicatiſſimum poſt publicas privataſque ſupplicationes conveneritis; cum mentem Concilii Tridentini reputo, qui vos convenire jubet; cum cauſſas expendo, quibus permotus Epiſcopus noſter optimus ac ſapientiſſimus hoc vos tempore potiſſimum advocavit, ſibique adſidere voluit; hæc omnia, inquam, cum animo verſo, magnam quandam curam & ſollicitudinem veſtra cauſſa ſuſcipio. Video enim, quantum ſingulis atque univerſis oneris incumbat, ſive de ſe quiſque cogitet, ſive de grege ſibi credito, ſive de tota hac Eccleſia, cujus etſi multa ſint membra, tamen eſt *cor unum & anima una.* Act. 4. 32
Hæc ego tria brevi oratione perſequar, non quod aliquis veſtrum monitore indigeat, ſed quod in magni cujuſque negotii pertractatione finis & officium tandiu ac tantopere inculcari debet, ut non modo mentibus, ſed oculis pæne ipſis, ut ita dicam, infigatur. Ac ſi mihi de unius dumtaxat parœciæ regimine ſermo eſſet habendus, tamen valde metuerem, ne in re nimis gravi frigidus apparerem: nunc vero quo me animo eſſe putatis, cum de ampliſſimæ Epiſcopalis Diœceſeos digni-

gnitate & ſalute, & de urbis & agri diſciplina, de communi totius Cleri concordia, uno verbo de illis omnibus, quæ ad ingentis populi felicitatem pertinent, dicere debeo, & pro tantarum amplitudine rerum orationem moderari? Ille nimirum præpotens Spiritus verba mihi ſententiaſque dictabit, cujus inſtinctu afflatuque concionem habeo; ille, ille inquam, qui *ubi duo vel tres ejus nomine congregantur, in medio illorum eſt*. Tantæ hujus virtutis confidentia niſus, offuſum mihi publicæ lucis metum, pudoremque ſubruſticum tantiſper depono; & in hac magnorum virorum corona, qui unus maxime ſilere deberem, ante omnes verba facere aggredior.

Matth. 18. 20.

Quemadmodum inter mortales nullus eſt corpore tam robuſto, viribuſque ita firmis, ut non morbo aliquo interdum laboret, & Medico uti cogatur, ſic nullus eſt in Eccleſia ſacerdos tam confirmata conſtantique virtute, ut non aliquando labaſcat, & aliorum præſidio indigeat. Hoc illi præſertim accidit, qui aliis regendis præpoſitus eſt, cujus quantacunque diligentia ſit, nunquam tamen rerum humanarum viciſſitudines prævertere conſilio poteſt, & ad incerta caſuum in promptu remedii copiam ſemper habere. Hinc orta Synodorum neceſſites, ex quibus ſibi quiſque, ſuæque Eccleſiæ, ſi qua parte laboret, præſidia quærat; &, quod ſolus nequit, per multos efficiat. Ego equidem cum reputo, quantopere de ſe anxius ac ſollicitus fuerit D. Paullus, qui tamen vas electionis erat, ad celebrandum *Chriſti nomen coram gentibus, & regibus, & filiis Iſrael*, vix intelligo, quomodo nos eodem vocati, ſed ab ejus perfectione remotiſſimi, honore hoc placidiſſime frua-

Act 9. 15

fruamur, nobisque ipsi satis placeamus. Neque enim se Dei minister in tuto esse putet, si culpis gravioribus abstineat, eaque præstet, quæ Christanus quilibet ad nominis dignitatem tuendam præstare necessario debet. Quemadmodum enim pretiosæ & ad nuptiarum solemnia comparatæ vestes levi qualibet macula fœdantur, quæ ceteroquin in sago & communi toga ne apparent quidem; ita homines in sortem Domini vocati, & ad ejus mysteria evecti illis quoque rebus contaminantur, quæ quamvis suapte natura criminosæ non sint, specie tamen aliqua moris obductæ liberioris, criminis suspicionem movere possunt. Id ego hoc in loco audacter dico, ubi cum omnes castigatissimis moribus sint, & ad veræ pietatis exemplum conformatis, nemo suspicari debet, sibi aliquid exprobrari. Attamen dicendum est, iterumque ac sæpius repetendum, ut & præsens disciplina custodiatur, & in futurum monitis saluberrimis roboretur. Jam vero, quod erat alterum a nobis propositum, illorum quoque habenda ratio est, quibus sacrorum mysteriornm arcana aperire jubemur, atque æternæ vitæ alimenta præbere. *Non enim summos tantum Antistites* (inquit Leo Magnus Serm. x. de Quadrag.) *aut secundi ordinis sacerdotes, nec solum sacramentorum ministros, sed omne corpus Ecclesiæ, universumque fidelium numerum ab omnibus contaminationibus oportet esse purgatum*. Purgare autem ad eos pertinet, quibus Christus Dominus tanquam medicis sempiternæ salutis pharmaca, ideſt sacramentorum distributionem commisit: quod quidem cum omnes Ecclesiæ ministri præstare debent, tum vero illi maxime, qui

ſe ad animarum regimen idoneos exiſtimarunt, tantamque ſarcinam ſuis humeris imponi paſſi ſunt. Quod quantum ſit, ſi homines diligenter reputarent, non ſane opus tam grave Beneficii nomine appellarent, & tamquam ſuorum laborum præmium ac otium & quietem ſibi depoſcerent. Stolidam hanc & temere ſuſceptam cogitationem reprehendit D. Bernardus epiſtola ad Henricum Epiſcopum Senonenſem. *Curritur paſſim*, inquit, *ad Eccleſiaſticas curas, tamquam ſine curis quiſque victurus tunc ſit, cum pervenit ad curas*. Siquis eſt hoc tempore, qui in hanc reprehenſionem inciderit, mature cogitet, quid ſit non ſuos modo, ſed alienos quoque præſtare mores, inſpicere, luſtrare, arguere, totumque vitæ genus ita inſtituere, ut non ſibi ſoli, ſed aliis quoque ſerviat. Tu pie religioſeque vivis; non ſatis eſt, niſi ita illi quoque vivant, quorum curam demandari tibi poſtulaſti: neminem tu lædis; non ſatis eſt, ſi alii lædunt, qui a te vivendi præcepta accipere debent: tu iram, libidinem, ceteraſque perturbationes compeſcis; non ſatis eſt, niſi illi quoque compeſcant, quibus ipſe compeſcendi viam & rationem tuo quaſi jure præſcribis. Hæc nos in præſenti tamquam nimis remota parum tangunt; ſed graviſſime tangent, cum ille adſtabit mortalium omnium judex, rationem repetiturus. *Quid tunc* (inquit D. Proſper de vita contemplat. c. 20.) *quid tunc cuique proderit ſuo non puniri, ſi alieno ſit puniendus peccato*? Quandoquidem igitur eo fine hunc in locum convenimus, ut communi opera penſitemus, qua potiſſimum ratione tantum opus perfici poſſit, ſui quiſque gregis imbecillitates libe-

libere exponat, & remedia ex animo quærat. Tertium denique restat, de quo mihi verba facienda sunt, universæ nostræ hujus Ecclesiæ bonum. Cum enim de se quisque cogitarit, ac de suis, ad corpus totum, cujus ipse cum suis pars est, cogitationem convertere debet. Hic vero nimis multa dicenda essent, si daretur temporis satis. Illud certe omittere non possum, quod ad mutuam totius cleri caritatem & concordiam pertinet; quæ vel in primis Synodo huic, atque adeo Synodis omnibus debet esse proposita. Ut enim nihil valentius concordia est ad res parvas augendas, ad infirmas roborandas, ad collapsas restituendas, ita nihil discordia exitiosius ad firma quæque debilitanda & evertenda. Denuncio itaque vobis Apostoli nomine, ut *stultas & sine disciplina quæstiones devitetis, scientes quia generant lites*. Abeant, siqui forte sunt ad contentiones litesque proniores, abeant ex regis pacifici aula; templa relinquant, fora frequentent; aris & sacrificiis valedicant, stent ad tribunalia vadimonia obeuntes; verbo expediam, aut vitæ genus, aut habitum mutent. Homines istiusmodi nec quiescere ipsi possunt, neque alios quiescere sinunt; unde ingens solet existere divini cultus & Christianæ pietatis detrimentum. Hæc igitur prima erit cogitatio & cura, ut concordia custodiatur; & sicubi desit, quidquid est virium, eo conferamus ut restituatur. Proxima autem ut Synodales Examinatores decernantur, qui pietate & doctrina reliquis sui ordinis præstent. Cum enim Episcopo adsidentes judicum nomen & subsellia teneant, omnium in se oculos convertunt. Proinde monitos volo, quicunque ad

Ad Timoth. 2. 23.

hanc veluti censuræ dignitatem vestro suffragio assumpti fuerint, ut si alios excutere magno animo volunt, ipsi se primum excutiant; tum illud reputent, multo magis expedire, paucos esse in Ecclesia ministros, sed idoneos, quam multos eosdemque inutiles. Verum quo me nimia dicendi confidentia rapit? Me ne alios monere? Me ne viris sapientissimis præcepta dare? Me ne dicenda ac facienda dictare? Ille in vos veniat, vobisque dictet, qui mentes hominum illustrare unus, & impellere potest, *spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis*. Illo operante, verbis nostris non indigetis; cessante illo, nemo est, qui aliquid dicendo possit. Ego igitur supersedebo, nihilque insuper addam nisi Theodulphi monitum Episcopi Aurelianensis in Capitulari ad suæ dioeceseos sacerdotes. *Scitote*, inquit, *vestrum gradum nostro gradui secundum & pæne conjunctum esse. Sicut enim Episcopi Apostolorum in Ecclesia, ita nimirum presbyteri ceterorum discipulorum Domini vicem tenent; & illi tenent gradum summi Pontificis Aaron, isti vero filiorum ejus. Unde oportet, vos semper esse memores tantæ dignitatis, memores vestræ consecrationis, memores sacræ quam in manibus accepistis unctionis; ut nec ab eadem dignitate degeneretis, nec vestram consecrationem irritam faciatis, nec manus sacro unguine delibutas peccando polluatis; sed cordis & corporis munditiam conservantes, plebibus exemplum bene vivendi præbentes, iis, quibus præestis, ducatum ad cælestia regna præbeatis*. Hæc Theodulphus Cap. 1. quæ si animo infixa probe servabitis, non erit in posterum Synodis opus.

ORATIO XXV:

HABITA IN PATAVINO S. JUSTINÆ TEMPLO AD EXSEQUIAS CELEBRANDAS

P. ALEXANDRI BUSENELLI

Abbatis Caſſinenſis, & publici Philoſophiæ in Gymnaſio Profeſſoris anno MDCCVII.

CUm omnia ſunt Ordinis hujus veſtri, Patres religioſiſſimi, inſtituta præclara planeque divina, tum illud eſt ſingulari providentia conſtitutum, ut Abbati cuilibet naturæ neceſſitate vobis erepto, non communibus ſolum officiorum generibus, ſed etiam laudatione publica parentetur. Etſi enim mundanis hiſce carceribus emiſſi eximiæ virtutis viri eam felicitatem conſequuntur, cui nihil addi viventium ſermone & laudibus poteſt, juvat nihilominus poſteritatis gratia eorum facta imitatione digna commemorare, ut qui legum præcepta mutis cabulis conſignata parum attendunt, exemplis ante oculos poſitis excitentur. Ceterum, ut mihi quidem videtur, longe melius interdum mortuorum meritis & famæ admiratione tacita conſuleretur, quam oratione; idque certe in præſenti fit, cum Monachus coram Monachis; Abbas coram Abbate, Philoſophus coram Philoſophis laudandus pro dignitate eſt; & ab eo laudari debet, qui propter ingenii tenuitatem, &

& paucarum horarum angustias, quibus se ad dicendum comparavit, laudes argumenti amplitudine dignas afferre nequit. Ut ut est, de Alexandro Busenello verba facere aggredior, Monacho, Abbate, & Patavinæ Universitatis Professore, viro sane quovis in munere spectatissimo, nec de sui modo Cœnobii commodis & splendore, sed etiam de publici Gymnasii gloria præclare merito; ut propterea non hos dumtaxat sibi domesticos parietes dolore luctuque moriendo compleverit, sed ingens nobis omnibus sui desiderium reliquerit. Excipe tu illum in primis, magni hujus Monasterii Abbas & Moderator sapientissime, laudesque ejus, quem tantopere nosti, assensu tuo judicioque proba; si minus poteris laudatorem.

Etsi læta virtutum seges interdum exsurgere visa est, unde pro soli sterilitate nihil magnum expectabatur, vulgaresque homines non vulgarem sibi rerum gestarum gloriam aliquando pepererunt, id tamen cum accidit, mirabile quiddam quasique portento simile judicare solemus; rati videlicet, suis omnia principiis stata naturæ lege respondere, & a columbis columbas, ut ait Horatius, ab aquilis aquilas progigni. Itaque illud est a vobis, Patres optimi, sapienter institutum, ut quicunque in vestram hanc Cassinensem societatem recipi vellet nomenque profiteri, majores ostenderet suos, unde egregios duceret spiritus, sibique indita traheret ad recte agendum incitamenra. Ubi enim ad præclaram indolem vestra hæc accesserit institutio, perfectum nescio quid existat necesse est ad rectam Monasticæ vitæ rationem, ad religionis

decus,

decus, ad Ecclesiæ totius incrementum. Id est potissimum, quod in ipso cœnobii limine Alexandrum Busenellum commendavit; nec inventus est ullus, qui ortum familia tam nobili non judicaret, magna quædam de se polliceri, si & doctrina vim insitam promoveret, & animum corporis temperatione ad honesta conformatum excoleret disciplina. Versabantur in omnium ore atque auribus duo Alexandri, Avus, & Pater; cives in republica infra Patrios facile principes, publicis in negotiis tota vita occupati, ad Legationes adhibiti, præcipuis patriæ honoribus cumulati, litteris artibusque exculti; nec fieri posse videbatur pro constanti rerum naturalium ordine, ut tertius hic Alexander, quantum quidem instituta vitæ ratio pateretur, suorum esset ulla in parte dissimilis. Accedebant Fratris virtutes in dies plures ac splendidiores supra ætatem, supra hominum expectationem, quibus egregie navata reipublicæ opera, & sibi amplissimam Magni Cancellarii peperit dignitatem, & vestro huic Monacho stimulos addidit vehementissimos ad præclara quæque suscipienda. Tametsi nunquam profecto fuit, cur ei adhiberentur stimuli, qui promte ipse per se ad virtutem contendebat; statuebatque, nihil sibi tantam generis claritatem afferre præsidii, nisi effecisset studio ac labore, ut quod solius erat fortunæ bonum, sibi tamquam proprium debitumque vindicaret. Proinde non secus ac novus homo aliud quoddam molitus nobilitatis genus, moribus primum recte compositis, artibus deinde liberalibus comparatis, sacraque Theologia veluti fastigio quodam

 suis

suis studiis imposito, cœpit non solum apud suos, sed etiam apud viros Romanæ Ecclesiæ principes magni nominis fama florere. Annon enim ipsi quoque Alexandro VIII. Pontifici summo magnopere placuit, multis ab eo beneficiis auctus, vestrique Ordinis proceribus semel atque iterum commendatus? De Octavo cum loquor Alexandro, intelligitis, opinor, Principem dici in hominibus judicandis utique callidum & perspicacem, cui quidem placuisse omnium videri debet commendationum instar, quod illi placuerit nemo nisi plurimis maximisque præditus ornamentis meritorum. Sed quid ego tam longe virum quæro? Numquid non satis, qualis quantusque esset, tum denique declaratum est, cum illum Patavini hujus Gymnasii Moderatores vigilantissimi ex Cœnobitico secessu ad Philosophiam publice profitendam honorifico Senatus decreto exciverunt? Intelligo, quam difficili loco versor; nec ignoro, morosis quibusdam ingeniorum æstimatoribus Alexandrum non satis magnum in luce tanta visum esse Philosophum, quod Philosophiam neque novam ad sæculi ingenium, nec admodum elegantem ex Monasticis scholis attulisset. Nullus scilicet ex omni memoria Philosophus placuit omnibus. Audivi ego hominem, audivere summa cum voluptate multi veterem illam Peripateticæ scholæ doctrinam acute graviterque pertractantem, exigentem singula ad amussim non Thomistarum, vel Scotistarum, sed Aristotelis ipsius, dogmata confirmantem validissime omnia, quibus temere oblatrant novatores nescio qui, contentionis alendæ, quam veritatis aperiendæ cupidiores. Quod si ex-

si exquisitæ Latinitatis colore, & eruditionis longe petitæ floribus, quæ disputaret, minime ornabat, num illæ etiam contemnendæ erant Philosophicæ doctrinæ, quæ veritate ipsa & lumine suo satis ornatæ atque illustres, eloquentiæ fuco non indigebant? Tullius certe de arte sua non ita sensit elate, ut putaret neminem nisi disertum esse Philosophum; sed facile patiebatur esse quosdam, qui in naturæ caussis ac principiis cognoscendis toti occuparentur, qualem Chrysippum memorat in libro de Oratore primo, nec ullis sese humanitatis studiis immiscerent. Sive ergo natura ipsa, sive voluntate & consilio pigmentis abstinuit, laudanda profecto illa est in Alexandro recta ac simplex philosophandi ratio, quæ Peripatetica dicitur, & vitio fortasse temporis cœpta est ornamentis alienis, ac novitatibus circunfundi. Alexandri ingenium & doctrinam vos certe probastis, sapientissimi Patres, vestræque primum in Theologica schola instituendæ juventuti præfecistis, deinde vero ad impensæ operæ laudem declarandam in Abbatum Collegium magno omnium consensu cooptastis. Nunc demum eo ventum est, ut nihil possit splendidius de Monacho dici. Ac si vulgaria essent, quæ hactenus attuli, pluribusque communia, nonne, Abbatem Cassinensem cum dico fuisse Alexandrum, quivis intelligit & docuisse illum, & fecisse, quæ sociorum merita laudesque superarent? Non ibi sumus, ubi dignitates ad gratiam projiciantur; pensatur hic potissimum vitæ morumque probitas, ad trutinam revocatur ingenium, naturæ industriæque præsidia requiruntur; tum vero sensim & per

gra-

gradus ad ſummum hoc honoris faſtigium, exacta plerunque ætate, pervenitur. Quapropter de Alexandri meritis dubitari nequit, quin de veſtra in iis judicandis fide ac ſapientia eodem tempore dubitare neceſſe ſit. Et vero, ſiquando unquam, tum certe magiſtratus oſtendit hominem, cum Veronenſi Monaſterio præfectus tanta gravitate & prudentia locum nomenque ſuſtinuit, tanta diligentia & conſtantia negotia geſſit, tanto conſilio Monachis omnibus conſuluit, ut inde excitus adminiſtrationis ſuæ memoriam reliquerit jucundiſſimam. Ceterum quandocunque & ubicunque præfuit, tanta fuit erga ſingulos atque univerſos humanitate, manſuetudine, indulgentia, ut ſub eo maxime intellectum ſit, Abbatis nomine & officio parentem optimum ſignificari. Neque enim pro inſigni quadam totius vitæ integritate atque innocentia peccari quippiam poſſe in Monaſtica familia judicabat, quod acerbioribus, non dicam pœnis, ſed verbis plectendum eſſet. In Gymnaſio quidem omnium ſermone percrebuerat, vix ulli ex omni Profeſſorum ordine ſtudioſam bonarum artium juventutem eſſe cariorem; ut facili argueremus conjectura, qualis in bene morati Cœnobii adminiſtratione fuiſſet, qui ab adoleſcentibus nimia quadam libertate fruentibus eam ſibi benevolentiam & exiſtimationem conciliaret.

Sed, quod hominibus probis in hoc vitæ curſu ſæpe contingit, ut morbis iiſque diuturnis conflictentur, ne, ſiquid humana ſit imbecillitate peccatum, alibi potius luant, idipſum contigit Alexandro, ut biennium ferme ægrotatione difficillima, doloribuſque nunquam in-

ter-

termiſſis vexatus, cæleſtem ſibi tolerando pareret juſtorum mercedem. Quid autem, bone Deus, ejus animo firmius, quid ad duriſſima quæque paratius? Quando unquam vel doloris magnitudine frangi viſus eſt, vel mortis propinquitate terreri? Quando eſt de ſua illa intra Zotheculam ſolitudine conqueſtus, qui antea publica in luce atque hominum ſocietate non ſine plauſu verſari conſueverat? Iſtiuſmodi conflictationes qui tanta conſtantia & fortitudine ferat, eum neceſſe eſt aut in aliam quandam migraſſe naturam, aut tota antea vita diligenter elaboraſſe, nequid ſibi unquam accideret, quo animus percelli poſſet, deque virtutis ſtatu dimoveri: Utinam vero hic liceret mihi per vos, utinam per tempus liceret, perpetuum illud intaminatæ vitæ propoſitum oratione explicare, & oſtendere quibus maxime rebus ad acerbiſſima hæc obduruerit, ſeque ad graviora etiam, ſi opus fuiſſet, comparaverit. Paucis omnia complectar, ſi dixero, primum illud Monaſticæ vitæ ſtudium, quod Alexander hoc ipſo in loco ſemel ſuſceperat, nunquam deferbuiſſe. Cum ſe Veronenſi abdicaſſet Præfectura, utque ſentiebat ipſe de ſe demiſſe, noluiſſet amplius in ſui provincias Ordinis mitti cum poteſtate regiminis, viſus eſt quibuſdam privatæ vitæ otium quærere, in quo ſibi commode lauteque indulgeret. Sed nihil ſane minus. Nam & publicæ ſcholæ onus ad extremum uſque ſpiritum conſtanter ſuſtinuit, nec ſibi ad quotidiani laboris ſolatium quippiam permiſit, quod veteris inſtituti temperantiam prægrederetur. Enimvero cum pecuniæ vim non exi-

exiguam ex patriis bonis, majoremque ex Principis munificentia colligeret, poſſetque omnia ſibi vitæ commoda abunde parare, quanta tamen ſemper modeſtia, parſimona, & frugalitate uſus eſt! Illud ſcilicet oſtendere voluit, vel medias inter opes tutam conſiſtere poſſe paupertatem, & in magna bonorum omnium copia, hominumque frequentia Monacho locum eſſe. Sive enim Monachum θεραπευτὴν, hoc eſt Dei cultorem cum Dionyſio interpretemur, quam ingens fuit Alexandri in Deum pietas & religio? Sive ἀσκητὴν, hoc eſt pugilem cum Baſilio dicamus, quam fuit in omni rectæ diſciplinæ genere aſſidua & laudabilis ejus exercitatio? Sive φιλόσοφον, hoc eſt ſapientiæ ſtudioſum cum Chryſoſtomo appellare malimus, quis Alexandro ſapientiæ ſtudioſior, qui, reliquarum rerum curis mature abjectis, inter ſapientiæ ſtudia vixit atque extinctus eſt? Tantæ ergo Monachum virtutis, tantæ Præſulem dignitatis, tantæ Philoſophum ſapientiæ ſi vobis nobiſque doletis amiſſum, facitis enimvero, Patres religioſiſſimi, pro veſtra iſta nunquam ſatis laudata prudentia; ſin autem tota hæc doloris ſignificatio ad illum refertur, videte quæſo, ne ſina cauſſa dolere videamini. Quid enim? Si ethnicorum nonnulli, qui ſapientes habiti ſunt, ad diuturni laboris finem ſine ulla alterius vitæ expectatione mortem expetiverunt, quanta ab Alexandro exceptam fuiſſe mortem hilaritate putandum eſt, qui morientem ſe ab infeſta & acerba diuturni temporis valetudine ad ſummum & ſempiternum bonum tranſire ſentiebat? Jam eo perveni, ubi liben-

benter consisto ; teque potius oratione compello , Alexandri anima , ex tam misera educta costodia , vinculisque liberata ; intuere ex illis beatorum sedibus extrema , quæ tibi persolvuntur , officia ; excipe propensos erga te nominisque tui memoriam tuorum Monachorum animos ; Cœnobium , Gymnasium , Civitatem Deo Opt. Max. impense commenda ; precibusque effice , ut in cœtu hoc tam antiquo , tam illustri , tam Ecclesiæ Catholicæ fructuoso tui similes plurimi quotidie succrescant.

ORA-

ORATIO XXVI.

Habita in Seminarii Patavini Templo anno MDCCVI. ſextili menſe, cum dies tertius ab obitu

VINCENTII BONIFACII

EPISCOPI FAMAUGUSTANI

celebraretur, coram

GEORGIO CARD. CORNELIO

Civitatis Epiſcopo, cui Vicariam operam præſtiterat.

SI te amiſſionis acerbiſſimæ dolor reſpirare jam ſinit, Princeps Eminentiſſime, ac de nobis noſtriſque rebus cogitare, facile intelliges, nos quoque fuiſſe Vincentii Bonifacii Epiſcopi Famauguſtani interitu valde perculſos; nec tam parentalia hæc ad leniendum mœrorem tuum, quam ad noſtrum ſignificandum celebrare. Nihil te ſane perturbare poteſt, nihil commovere, quin nos quoque multarum rerum communione tangat, ſed præſens infortunium ejuſmodi eſt, ut non te magis, quam nos afficiat, privatamque ſinguli calamitatem putemus quæ multis communis eſt ac pæne publica. Amiſiſti tu Præſulem amantiſſimum tui, nos patronum benevolum ac liberalem; tu muneris tui adjutorem, multarum magnarumque

re

rerum administratione spectatissimum, nos litterarum nostrarum, totiusque loci hujus curatorem nullo unquam labore, quamdiu vixit, nullaque satietate fatigatum; tu ministrum certe quidem probatissimum, sed nihilo plus quam ministrum, nos præsidem, nos ducem, nos parentem alterum. Noli proinde levationem ullam a nobis hoc tempore expectare, qui magis ipsi levatione indigemus; nec existimes, posse me, aut ullum ex nostris officium tanti viri memoriæ persolvere sine lacrymis. Nisi forte minui dolor tuus hoc ipso potest, quod in alios manat; tantumque tibi molestiæ detrahitur, quantum additur plurimis in caussa tua mœroris conjunctione consentientibus. Hinc tibi siquid potest esse levaminis, pauca quædam pro temporis angustiis de illo dicam, ex quibus appareat, jacturam hanc ejusmodi esse, ut eam omnes deflere consensu uno, communique lamentatione prosequi debeamus.

Honores ac titulos mortalium voto maximos sanguine propagari ad posteros etsi placet ubique fere, videtur hoc mihi & naturam quodammodo lædere quasi hominum parentem minime æquam, & virtutibus ad promerendum idoneis injuriam facere, quasi vero nascantur nobiscum, non recte vivendo comparentur. Quod cum dico, non perinde accipi velim, ac si ego existimem, nullam vim habere optimorum habituum semina naturæ principiis indita, de quibus tam pulchre disputat in libro Ethicorum secundo Aristoteles: nego, nasci hominem cum virtute, cum apta quadam ad virtutem proclivitate nasci non nego; assero etiam, idque exemplo confirmo Vin-

cen-

centii Bonifacii Episcopi Famaugustani. Ortus enim hic ex familia duarum civitatum nobilitate clara, Rhodigii, & Tarvisii, ex qua extitere viri summi, patriæque suæ pacis bellique artibus utiles, ab ipsis statim pueritiæ crepundiis initia quædam protulit animi ad pietatem & religionem compositi, ex quibus appareret non obscure ad sacra natus. Excitavit hos velut igniculos Avi memoria Joannis Bonifacii Poetæ & Historici, non docti solum, sed probi in primis atque honesti; fovit Patruus integritate ac litteris celeberrimus; provexit solertissima institutio parentum; explevit omnino exercitatio disciplinarum studiose ab eo naviterque suscepta. Hac ille commendatione in Tarvisianum Canonicorum Collegium celeriter cooptatus est; quo loco tam illustri qua ratione se gesserit, satis superque cognoscetis, si dixero placere potuisse illi, cujus judicium per ea tempora instar omnium habebatur, Cardinali videlicet Basadonnæ præstantium virorum patrono ac Mæcenati. Itaque se Romam contulit; eaque dedit Cardinalis hujus auspicio experimenta virtutum, quæ non recenseo ego quidem, sed ajo fuisse tanta, ut insulas illi Famaugustanas expectatione citius promeruerint. Honore hoc tamquam in lumine meliore positus cœpit eminere; eaque in urbe, seu potius variarum gentium orbe, ubi vix maxima conspiciuntur, non benevolentiam modo, sed etiam admirationem inter sui ordinis Præsules cito sibi conciliavit. Tum vero, siquando alias, Famaugustæ fatum in Christiana republica defletum est; tum, inquam, cum vidimus, quanta fuissent ibi fidei ac religionis incrementa futura studio & opera

ejus

ejus, qui tam multa laudabiliter Romæ ageret, & majora de se in dies polliceretur. Tu quoque, opinor, angebare, optime Præsul, quod ea tibi commissa provincia esset, cui præsto esse non posses, atque ita ad rem Christianam propagandam vocareris, ut vetitum tibi aliunde esset officio satisfacere. At non obscura Superis est hominum voluntas ad bonum parata; cumque esset in fatis, ut non posses curare tua, tibi sunt aliena concredita; ne tanta animi vis diutius retardaretur, sed læte succresceret, fuseque effunderetur ad animarum emolumentum. Hinc ille, qui de re nulla sollicitus fuit magis, quam de bono Ecclesiæ suæ in Bonifacium oculos vertit Gregorius, omnium sæculorum memoria Venerabilis Cardinalis Barbadicus, eumque in laborum partem invitavit, non ut sibi laborem minueret, qui inter labores extinctus est, sed ut via & ratione omni suis consuleret, quibus nunquam satis putabat esse consultum. Lætor vehementer, me Patavii dicere, apud eos scilicet, qui Barbadicum in oculis conspectuque civitatis positum suspexerunt; curamque & consilium ejus in deligendis hominibus, quibus ad Ecclesiæ hujus ministerium uteretur, experti sunt. Neque enim Bonifacium excepisset inter suos vir summa altitudine ingenii, suisque omnibus præfecisset, nisi illum insigni aliquo supra ceteros meritorum genere excellere cognovisset. Hic vos vestris proponite animis Barbadici Vicarium, magno conatu vestigiis hærentem viri optimi & sapientissimi, spectantem singula quæ imitaretur, vigilantem ad omnia quæ acciderent, omittentem nihil, quod putaret ad Patavinæ Ecclesiæ felicitatem pertinere.

re. Ita enim demum ſibi perſuaſerat, nec placere ſe poſſe Epiſcopo ſuo, niſi ad ſumma contenderet, nec rectius contendere ſe poſſe, quam ſi illa ageret, quæ acta prius vidiſſet ab ipſo. Quod ſiqua ratione virtutis viſus eſt ad eum proxime accedere, certe liberalitate potiſſimum, qua conatus eſt munificentiam illam incredibilem pro modo facultatum ſuarum æmulari. Quapropter & ipſe dare conſuevit, & obtulit illi interdum aliqua pauperibus eroganda, cum petentibus dandum putaret Cardinalis ſupra fidem & exempla liberaliſſimus, nec tamen haberet quæ daret, quod jam ſua omnia dediſſet. Felices animæ (jam enim ſubit orationem ex luctu ad gratulationem convertere) quas juvit mutua ſibi præſtare adjumenta virtutum, laborare, atque eniti incitata quadam ultro citroque magnitudine contentionum ſalutis æternæ gratia; conſenſuque uno pietatis ſtudium, charitatis, religionis, diſciplinæ promovere. Fruamini illo, quo certe fruimini, divino ſapientiæ ac pietatis veſtræ fructu; ſitque communis utrique beatitas, quorum communis fuit ratio meritorum.

Jam vero qui tanta potuit, magno illo propoſito exemplo præſtare, numquid minora præſtitit ſolus? Ad eos dies, quæſo, cum orbata eſt Patavina Eccleſia Epiſcopo ſuo, animum attendite, percurrite incommoda ab illo ſponte ſuſcepta, remedia pro temporis conditione caute adhibita, officia patris diligentiſſimi, quantum quidem licuit per aliena jura, nunquam intermiſſa. Utinam vero non fuiſſet aliquando a nobis diſceſſurus. Abiit enim (quod magno cum dolore reminiſcimur) abiit non magiſtratu modo, ſed

etiam

etiam urbe; cumque nos votis abeuntem retineremus, abiit tamen, quandoquidem non eadem, quæ prius, caussa habere eum poterat nostris in rebus occupatum, nobisque utilem. Manebat adhuc mentibus infixus Barbadicus, nec ferre nisi ægerrime poteramus, ut duos uno tempore patres amitteremus. Hæc nimirum rerum humanarum conditio est, ut certo quodam nexu colligatæ se se mutuo trahant; & uno aliquo infortunio calamitosos calamitates aliæ supra alias consequantur. Postea tamen respiravimus, duplicique casu labefactatos duplex erexit repente faustitas; prima cum te nobis Episcopum summus Christiani nominis Arbiter Clemens XI. dedit, altera cum tu Famaugustanum Præsulem, collata rursus Vicarii Generalis potestate, in pristinum locum restituisti. Vidisti enim statim, quamvis longe abesses, virum eximium, cujus vigilantiæ notam ipsi provinciam commendares; vidisti, inquam, pro mirabili ista prudentia tua, quam in perspiciendis ac dijudicandis hominum ingeniis toties ostendisti. Nunc vero adeste vos mihi, Auditores, quos cura ejus ac sollicitudo non latuit in superiore jactura compensanda, in Curia componenda, in parandis absolvendisque rebus omnibus, quæ novo Episcopo ab ultimis Europæ finibus advenienti probarentur. Magnopere lætor, Princeps Eminentissime, quod ea videris per annos multos agi te coram, quæ acta dico absente te. Vir plane constans & in virtute obfirmatus quam viam semel iniit, eamdem perpetuo tenuit, dignus propterea, quem tantopere diligeres, cui tan-

tantam faceres rerum tuarum poteſtatem, ac de quo verius multo affirmares, quod olim Philippus Macedo de Antipatro, Bonifacium tibi vigilare. Vicariam Epiſcopi provinciam Patavii ſuſtinere quanti ſit ponderis, ignorat nemo; amplitudo diœceſeos, ingenia hominum non tarda ut alibi, aut ſopita, ſed prompta & experrecta, cultus aliquis vel infimorum, quantam parerent in negotiis explicandis difficultatem homini non ſatis tecto, non bonorum malorumque gnaro, non gravi, non conſtanti? Tanta ille ſolertia, tantoque ingenii acumine egit omnia, ut quamvis tempora inciderint aliquando difficilia, nihil omnino offenderit, nuſquam incurrerit. Non ætas annorum fere ſeptuaginta, non pedum dolores remiſſi quidem interdum, ſublati vero nunquam, non frigora, non æſtus de quotidiana ejus opera & aſſiduitate quippiam detraxerunt. Afferebantur libelli ſupplices? Excipiebat facile, examinabat attente, ſubſignabat caute. Agendum de Clericis, de Paræcis, de Monialibus? Mandata dabat, monebat, vetabat ſine verborum ambagibus, & ſine diuturnis conſultationibus. Ordinatio ſacra habenda temporibus non ſatis commodis? Aderat non gravate. Non gravate dico? Promptius etiam voto tuo, qui obnitebaris aliquando ætati ejus defatigatæ corporique non una de cauſſa affecto conſulturus. Mirum tamen, quod, cum tam multa, tantaque cum dignitate ageret, ita ſentiret de ſe demiſſe, ut quaſi oneri non ſufficeret, ultimis hiſce temporibus de munere abdicando cogitaverit. In quo fatale aliquid atque ominoſum intellexi-

mus.

mus. Cum enim, rebus adornatis fere omnibus, jam esset discessurus, Penates puto nostri invitum retinuerunt; nec passi sunt alibi potius, quam inter beneficia sua expirare. Habetis, Auditores, hominis merita publico bono dicati: prætereo privatæ vitæ decora & ornamenta, quæ quamvis communia pluribus, ipse tamen peculiari quadam naturæ temperatione, usuque perpetuo fecerat prope sua: omitto liberalium artium studia, historiæ vero præsertim, in qua tantum valuit, quantum Tarvisiana monumenta ejus labore & industria pluribus additionibus illustrata satis ostendent, cum publicam lucem aspicient auspice te, Princeps Eminentissime, qui in curam operis supremis ejus tabulis compellaris: omitto morum innocentiam, modestiam, suavitatem, quibus viros in republica principes sibi devinxerat: nihil dico de frugalitate, de parsimonia, de opum contemptu, quibus pro tanta dignitate non abundabat ille sane, sed tamen ita utebatur, ut quas non haberet, sibi aliquando oblatas modeste recusaret, & quas haberet, ubi opus esset, libentissime largiretur. Prodibunt nihilominus ipsa hæc splendore suo, & foras erumpent ad hominum prædicationem; quantoque illustriora fuere, tanto magis, sublato auctore, votis ac sermone desiderantium percrebrescent. Hoc nos in præsenti jactura solatio utimur, ut videatur nobis non plane ereptus, cujus nomen & rerum gestarum memoria animis nostris infixa nunquam intercidet. Vivat ergo ille aliquando sibi inter beatos, qui tamdiu vixit nobis; gaudeat bono suo, & quidem summo ac

ſempiterno, qui tot annos curavit bona noſtra; fruaturque immortali felicitate, qui quamdiu inter mortales fuit, tantopere curavit, ut alios felices faceret.

ORA-

ORATIO XXVI.

PRO VERNACULA LINGUA

A ſtudioſo adoleſcente in patria Academia recitata.

MAgno quodam Italicarum ſcholarum conſenſu, etſi non magno fortaſſe ipſarum bono factum eſt, ut adoleſcentes, vernaculæ linguæ ſtudio prætermiſſo, Græcis Latiniſque litteris ſe unice dederint. Contra morem hunc liceat mihi per vos, Academici præſtantiſſimi, hodierna exercitatiore verba facere; non quod ullum mihi cum Græcis, aut Latinis bellum ſuſceptum ſit, ſed quod officio deſim, ſi vel metu hominum, vel gratia, quæ ad rectam ſcholaſticæ vitæ inſtitutionem pertinere puto, non auſim hac in luce patefacere. Ceterum perinde agam ut in dubia & ancipiti controverſia apud Judices agi ſolet; nec vos ante in conſilium dimittam, quam Græci quoque ſermonis & Latini cauſſam dixero, ut omnes intelligant, quam nihil in præſenti mihi ſumam, qui contra me ipſum alias dicere paratus ſim. Si ita demum difficilium quorundam ingeniorum offenſionem effugero, illudque impetravero, ut de re ipſa judicantes, non mihi pilos & ætatem imputent, præclare mecum agi exiſtimabo. Tametſi, quoquo tandem caſura res ſit, ea me cogitatio valde recreat, jubetque bono animo eſſe, quod in magna audito-

ditorum frequentia necesse sit hoc in genere aliis alia, nec solum varia, sed etiam contraria probari: non deerunt, qui me judicent, nimis audacter vela dare, fluctusque ciere; sed sunt etiam, in quibus parata video tempestatis auxilia. Tertium est genus quoddam hominum æquiorum, quos Latinæ quidem litteræ Græcæque delectant; non ita tamen, ut eos sæculi pœniteat, Italosque Scriptores pro nihilo habeant. Sunt in veteri eruditione toti, putantque absolutam rerum scientiam, quam graviore nomine sapientiam dicunt, aut nuspiam, aut in antiquis certe monumentis reperiri: sed est aliquid laudis, quod nostris quoque ingeniis concedant; & æquo patiuntur animo habere nos oratores nostros, dummodo Demostheni & Ciceroni; habere Poetas, dummodo Homero ac Virgilio; habere historicos, dummodo Thucydidi ac Livio fasces submittant.

Unum est, quod ægre patiuntur, esse Italos Grammaticos nescio quos, qui leges loquendi ferant, communemque omnibus linguam sibi obnoxiam faciant, & in præceptorum angustias compellant. Ecce vobis contra quos hodie veniam: ceterum ego quoque antiquæ eruditioni deditus ab ipsa pueritia fui; tantusque hæsit animo prima illa institutione contractus veterum linguarum amor, ut pro vernacula quoque lingua dum dico, libenter Latine dicam.

Ut autem ab eo incipiam, in quo se maxime jactant, non sane Italicæ linguæ consulunt, qui eam a Grammaticorum legibus vindicantes jubent ferri liberam, augeri, minui, mutari non arbitratu modo scriptoris cujusque,

sed

ſed populi. Quid ſi etiam maxime officiunt? Tollite enim Grammaticos, & certa illa ſermonis conſtruendi præcepta, nonne fœda ſtatim vocum colluvies in ſermonem irrepet, totumque pervertet, quemadmodum urbana omnia perverti neceſſe eſt, urbis præſide legibuſque ſublatis? Neque tamen idcirco uſui, *quem penes arbitrium eſt, & jus, & norma loquendi*, quippiam eripio, neque plus æquo Grammaticis indulgeo. Tunc enim iſti mihi ſapere videntur, ſi verba quidem ipſi nulla inveniant, ſed inventa jam & uſitata deligant, & in quodam veluti theſauro collocent, ubi explicata luculenter communi judicio ſubjiciant; eo videlicet conſilio, ut verborum copia loquentibus & ſcribentibus ſuppetat, nec aliena atque exotica in ullo rerum genere mutuari cogantur. Non eſt igitur Italorum Grammaticorum ars, ut quidam ſibi perſuadent, libertati ſermonis adverſa, nec illum ad inopiam redigit, ſed cribrat, expolit, amplificat, & ad publicum uſum in lexicis recondit. Quod ſi deeſſent homines eo ingenio & induſtria qui hæc colligerent, & ad communem utilitatem interpretarentur, mutatis magna ex parte temporum mutatione linguis, jam veteres libros, hoc eſt majorum noſtrorum inventa ad poſteritatis eruditionem litteris conſignata quis intelligeret? Hinc, exteris quibuſdam hominibus divinus Dantes alicubi ineptire videtur, quod ejus ſenſa vetuſtorum quorundam vocabulorum ignoratione non ſatis capiant; hinc Villanos Fratres eadem de cauſſa quidam ablegant, alii Boccacium ipſum, &, ſi Diis placet, etiam Petrarcham. Sed hæc linguarum fere

Hor: in Poet.

omnium

omnium calamitas est, ut vulgares nimium videantur suis; nec putent earum cultum esse tanti, ut plus aliquando præstet temporis atque industriæ illis tribuere, quam quantum prima illa puerili institutione tributum est. Nec vero Romani minus, quam nostri, aliena capti lingua, sua interim incuriose utebantur. *Omnia Græce* (inquit indignatus Juvenalis Sat. 6.) *cum sit turpe magis nostris nescire Latine*. Idque ipsum monendum in primis putavit Quinctilianus Inst. l. 1. c. 1. ne pueri Græco sermone superstitiose adeo imbuerentur, ut diu Græce tantum loquerentur, aut discerent. Nemo tamen illorum de lingua sua ita sentiebat demisse, ut ne præcepta quidem Latine loquendi pateretur esse, quemadmodum nostri quidam artem suæ linguæ omnem seu contemptu, seu tædio a scholis amandant. Cum enim ajunt, florentis idiomatis, quale nostrum est, nullas oportere leges esse, quod rerum viventium more mutetur in dies, nihil plane conficiunt. Annon enim ipsa illa aurea Latini sermonis ætate de ejus ratione atque usu Tiro Ciceronis Libertus accurate scripsit? Nonne Terentius Varro, nonne Cæsar ipse tantus vir Grammatica quædam suæ linguæ præcepta tradiderunt? Et primus quidem Crates Malleotes ad certas leges Latinum sermonem revocavit, ut est apud Suetonium de Illustribus Grammaticis c. 2. & 3. *Postea vero magis ac magis* (juvat ipsius Suetonii verba referre) *& gratia & cura artis increvit, ut ne clarissimi quidem viri abstinuerint, quominus & ipsi aliquid de ea scriberent; utque temporibus quibusdam supra viginti celebres scholæ fuisse in urbe tradantur*.

Nihil

Nihil mirum propterea, si objecta Salustio verborum vetustas est, M. Antonio incuria, Livio Patavinitas. Ergo ferant æquo animo nostri quoque Itali Scriptores, non omnia sibi licere, sed esse aliqua sermonis præcepta, intra quæ concludantur; esse Grammaticos ac Lexicographos, quos de linguæ suæ usu atque elegantia sine verecundia aliquando consulant. Si quid enim hinc cœperint vel primoribus labris tandem aliquando delibare, paullatim illecti denique sentient, frustra se alibi ad scribendi voluptatem meliora quæsisse. Prisca enim Græciæ Latiique volumina & pauca sunt, & quædam ex illis fidei tam dubiæ, ut viri eruditi sæculo nostro non defuerint, qui ex omni Latina antiquitate Ciceronis dumtaxat, & Plinii quædam, Virgilii Georgica, Horatii Sermones & Epistolas in dubium non vocarint. Equidem in horum opinionem nunquam me rapi sinam, ut nulla præterea ad nos pervenisse germanæ Latinitatis monumenta putem: sed tamen quidquid Latinum est, quidquid Græcum, Italico sermone redditum invenitur; estque consilii non admodum sani per summos labores aliunde exprimere, quod possis nullo labore inter domestica reperire. Enimvero luxuriosis hominibus similia facis, qui cum cibis exqusitissimis in patria abundent, longe quæsita fercula sibi curant, non quod meliora sint, sed quod paucioribus concessa, magnisque impensis ac difficultatibus comparata. Quid si etiam interdum deteriora? Nam, ad rei ipsius veritatem quod attinet, si Italici sermonis rationem naturamque inspiciamus, nescio an quippiam sit in Latio,

tio, Græciaque universa ad res blande suaviterque efferendas accommodatius. Cum enim Græcis ac Latinis consonantes litteræ familiarissimæ sint, & verba pleraque consonantibus claudant, molestam quandam moram pronuncianti afferunt, ut identidem hærere ac subsultare cogatur; Italus vero contra vocalium multo amantissimus ita eas per singula verba distribuit, ut nulla sit junctura asperior, claudicatio nulla, totaque oratio æquabiliter, expediteque fluat. Quam quidem suaviloquentiam ut in melius proveherent Academici nostri, verba omnia durioribus litteris conclusa procul amandarunt; aspirationem multis ex locis majorum incuria occupatis expulerunt; minutas voculas, quæ hiantem ac dissolutam efficiunt orationem, ubi recte fieri posse visum est, simul conjunxerunt; denique similium litterarum concursum, & inversionem illam periodorum, quæ Italici sermonis incunabula, atque intermorientis Latinitatis colorem referebat, omnino sustulerunt. Quid quod non lenior modo Italica lingua, sed gravior etiam Græca Latinaque viro doctissimo, deque litteris non minus, quam de religione merito Cardinali Pallavicino visa est? Etsi enim consonantium litterarum concursus, mora inducta pronunciandi, majestatem quandam videatur Græce Latineque loquentibus addere, tamen quod modo nullis temperetur vocalibus, modo tenuissimis, nimis aliquando strigosam, aliquando nimis exilem & languidam efficit orationem. Nostri vero cum vocalibus abundent, graviores & consonantiores adhibentes, & salebrosam veterum asperitatem effugiunt, & pondus tamen

Dello stile c. 5.

gra-

gravitatemque non amittunt. Quid eſt porro aliud, cur nationes exteræ Italica lingua tantopere alliciantur, eamque tam libenter addiſcant, quam probe temperatus ſermonis numerus, ut cum graviter feratur, non tamen in ſalebras tumoreſque offendat; cumque ſuaviſſime fluat, nunquam tamen diffluat, nimiamque ad mollitiem degeneret? Niſi forte nobis negotium faceſſit Gallus Grammaticus neſcio quis, cui ſapit nemo niſi Gallus, nec noſtris magis, Bourſius quam cujuſvis nationis & ætatis ſcriptoribus oblatrat. Inaudita enim quadam φιλαυτία laborans non ſolum non putat, alibi quam in Gallia eſſe litteras, ſed quod ridiculum eſt, ne linguam quidem vult eſſe ullam niſi Gallicam; ceteraſque nationes non plane loqui, ſed Sinas quidem, alioſque Aſiæ populos canere ait, Germanos rudere, Hiſpanos declamare, ſibilare Anglos, Italos ſuſpiria mittere. Hæc vero, & his ſimilia concedamus homini ſibi uni credenti; nec valde laboremus, quod nos illi non placeamus, cui nihil placet alienum. Tametſi non æque conceſſere liberaliter duo illi in omni litterarum genere ævo ſuo facile principes Muratorius, & Urſius, quorum alter Mutinæ, Bononiæ alter lucubrationibus adverſus Bourſium editis tantæ in Italos acerbitatis pœnas expetiverunt. Sed quid eſt, cur ego coronam auditorum lectiſſimam pluribus fatigem, in qua non paucos video, qui vetuſtis linguis ſatis inſtructi, ad hanc demum ſuam totos ſe contulerunt; operibuſque ſoluta & ligata oratione egregie ſcriptis, novum ſibi gloriæ campum aperuerunt! Horum veſtigiis ſi ſcholæ inſiſtant, non

erit,

erit, cur Italiæ pars nobilissima vernaculæ elegantiæ & festivitatis oblita esse videatur. Ad vos potius sermonem converto, optimæ spei juvenes, qui hodiernam Academiæ nostræ exercitationem præsentia vestra ornare voluistis; vosque oro atque obsecro, ut, quod Favorinus apud Gellium monet, moribus vivatis præteritis, sed verbis utamini presentibus; cumque multa nobis bona sint, ne sola quæratis, quæ esse desierunt.

lib. 1. c. 10.

Hinc orta Italicæ Orthographiæ occasio, quam dictavit, typisque edidit Auctor anno MDCCXVIII.

F I N I S.

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

COncediamo Licenza a *Bortolo Occhi* Stampator di *Venezia* di poter ristampare il Libro intitolato *Jacobi Facciolati Orationes Selectæ XXVII. &c. ristampa* osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Data li 17. Settembre 1786.

(*Andrea Querini Rif.*

(*Francesco Morosini Kav. Proc. Rif.*

(*Niccolò Barbarigo Rif.*

Registrato in Libro a Carte 200.
al Num. 1837:

Giuseppe Gradenigo Seg.